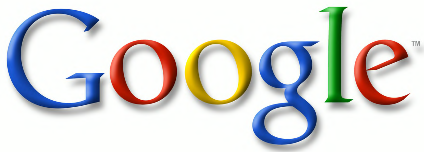

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

TE

UTRECHT.

TWAALFDE DEEL.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1889.

NAAMLIJST DER LEDEN [1].

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

te UTRECHT.

BESTUUR.

Dr. R. Fruin, *Eere-Voorzitter.*
Dr. W. G. Brill, *Eerste Voorzitter.*
Mr. B. J. L. Baron de Geer van Jutfaas, *Tweede Voorzitter.*
Mr. J. A. Grothe, *Eerste Secretaris.*
Mr. S. Muller Fz., *Tweede Secretaris.*
Dr. J. A. Wijnne, *Bibliothecaris.*
Mr. J. F. B. Baert, *Penningmeester.*
Dr. H. E. Moltzer.

1) Bij deze lijst is aangenomen de feitelijke toestand op 1°. Juli 1889.

HONORAIRE LEDEN.

M. Amari, te Rome.
Edmondo de Amicis, te Turin.
L. de Baecker, te Bergues.
Dr. W. Bode, te Berlijn.
E. de Borchgrave, te Brussel.
Luigi Cossa, te Pavia.
Dr. Wilh. Crecelius, te Elberfeld.
E. van Even, te Leuven.
Mariano Pardo de Figueroa, te Medina Sidonia.
P. Fredericq, te Gent.
J. Geddes, te Londen.
Jhr. J. J. de Geer van Oudegein, te Utrecht.
Henry Havard, te Parijs.
A. Henne, te Brussel.
E. Hubert, te Luik.
Th. Juste, te Brussel.
A. Lefèvre Pontalis, te Parijs.
C. Leirens, te Gent.
F. von Löher, te München.
A. Mathieu, te Brussel.
K. Nijs, te Antwerpen.
M. Philippson, te Brussel.
Ch. Rahlenbeck, te Brussel.
C. A. Serrure, te Brussel.
K. F. Stallaert, te Everberg bij Cortenbergh.
Rajah Sourindro Mohun Tagore, te Calcutta.
F. Vanderhaeghen, te Gent.
L. Vanderkindere, te Brussel.
Dr. W. Wattenbach, te Berlijn.
A. Wauters, te Brussel.

GEWONE LEDEN.

Dr. Th. P. H. van Aalst, te 's Gravenhage.
Dr. J. G. R. Acquoy, te Leiden.
Mr. D. van Akerlaken, te Hoorn.
Mr. A. J. Andreae, te Kollum.
J. Anspach, te Eck en Wiel.
Mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill, te Utrecht.
J. A. F. Backer, te Vreeland.
F. de Bas, te Venlo.
Jhr. Mr. K. A. Godin de Beaufort, te 's Gravenhage.
Mr. W. H. de Beaufort, te Leusden.
Mr. A. Beaujon, te Amsterdam.
V. Becker, te Oudenbosch.
Dr. J. Beckering Vinckers, te Groningen.
Jhr. Mr. G. J. Th. Beelaerts van Blokland, te 's Gravenhage.
Mr. A. R. van Bel, te Amsterdam.
Mr. N. P. van den Berg, te Amsterdam.
Mr. P. J. Teding van Berkhout, te Amsterdam.
Mr. J. L. Berns, te Leeuwarden.
W. van Beuningen, te Utrecht.
Mr. J. F. Byleveld, te Arnhem.
Dr. P. J. Blok, te Groningen.
Mr. P. van Blom, te 's Gravenhage.
Mr. W. R. Boer, te Utrecht.
Mr. J. Wessels Boer, te Hoogeveen.
P. A. M. Boele van Hensbroek, te 's Gravenhage.
Dr. U. P. Boissevain, te Groningen.
Mr. A. C. Bondam, te 's Hertogenbosch.
Dr. Th. Borret, te Vogelenzang.
G. H. van Borssum Waalkes, te Huisum.
Mr. P. van den Brandeler, te 's Gravenhage.
A. A. Bredius, te 's Gravenhage.
J. Broekema, te Middelburg.

C. W. Bruinvis, te Alkmaar.
A. Werumeus Buning, te Rotterdam.
Mr. W. H. Ikman van Burck, te Amsterdam.
Mr. A. H. N. van der Burgh, te 's Gravenhage.
Dr. C. H. T. Bussemaker, te Haarlem.
Jhr. P. H. A. Martini Buys, te Rotterdam.
Mr. A. W. van Beeck Calkoen, te Utrecht.
Mr. H. H. van Capelle, te Arnhem.
Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye Dz., te Amsterdam.
J. Craandijk, te Haarlem.
G. Craeyvanger, te Utrecht.
Dr. J. Cramer, te Utrecht.
Mr. M. Crommelin, te Utrecht.
Alf. Diegerick, te Gent.
J. Backer Dirks, te 's Gravenhage.
Mr. H. J. Dijckmeester, te 's Gravenhage.
Dr. J. J. Doesburg, te Dordrecht.
Dr. J. I. Doedes, te Utrecht.
N. D. Doedes, te Leeuwarden.
Mr. H. L. Drucker, te Groningen.
C. F. van Duyl, te Groningen.
P. J. van Dijk van Matenesse, te Schiedam.
Mr. J. I. van Doorninck, te Zwolle.
P. van Eeghen, te Amsterdam.
C. P. van Eeghen Jr., te Aardenburg.
Mr. J. van Eik Jr., te Amsterdam.
Dr. C. Ekama, te Haarlem.
Mr. D. Engelberts, te Zutphen.
Mr. A. J. Enschedé, te Haarlem.
Dr. E. Epkema, te Zalt-Bommel.
Mr. J. P. N. Ermerins, te Zierikzee.
Mr. D. Everwijn, te 's Gravenhage.
Mr. G. J. Fabius, te Utrecht.
A. N. J. Fabius, te Naarden.
Mr. A. R. Falck, te Utrecht.

Mr. H. O. Feith, te Groningen.
Mr. J. A. Feith, te Groningen.
Mr. P. R. Feith, te 's Gravenhage.
Mr. C. Fock, te 's Gravenhage.
Mr. S. J. Fockema Andreae, te Leiden.
D. Franken Dz., te Parijs.
Mr. G. D. Franquinet, te Maastricht.
J. de Fremery, te 's Gravensande.
Mr. R. Fruin Thz., te Utrecht.
Dr. J. H. Gallée, te Utrecht.
J. F. Gebhard Jr., te Amsterdam.
Jhr. Mr. A. G. de Geer, te Almelo.
Dr. G. H. J. W. J. Geesink, te Rotterdam.
E. F. Georges, te Utrecht.
Mr. S. J. van Geuns, te Utrecht.
Mr. J. G. Gleichman, te 's Gravenhage.
Mr. W. Baron van Goltstein, te 's Gravenhage.
C. J. Gonnet, te Haarlem.
J. J. Graaf, te Ouderkerk a/d Amstel.
Mr. S. Gratama, te Assen.
Jhr. Mr. J. de Grez, te 's Hertogenbosch.
J. Baron Sirtema van Grovestins, te 's Gravenhage.
D. de Groot, te Utrecht.
Dr. J. H. Gunning Wz., te Zwolle.
Mr. H. D. Guyot, te Groningen.
Mr. S. van Gijn, te Dordrecht.
J. Habets, te Maastricht.
Dr. F. J. van den Ham, te Groningen.
Dr. H. G. Hamaker, te Katwijk a/d Rijn.
Dr. A. G. van Hamel, te Groningen.
Mr. L. van Hasselt, te 's Hertogenbosch.
Mr. R. E. Hattink, te Almelo.
L. A. F. H. Baron van Heeckeren, te Zutphen.
Mr. J. E. Heeres, te 's Gravenhage.
Mr. W. Heineken, te Amsterdam.

J. H. C. Heyse, te Zierikzee.
Mr. C. G. Berger v. Hengst, te Utrecht.
Mr. C. G. C. van Hengst, te Utrecht.
H. Hermans, te Groningen.
J. A. Heuff Az, te Avezaath.
Mr. A. C. van Heusde, te Utrecht.
J. C. A. Hezenmans, te 's Hertogenbosch.
J. H. Hingman, te 's Gravenhage.
Mr. S. J. Hingst, te 's Gravenhage.
F. A. Höfer, te Rotterdam.
J. H. Hofman, te Schalkwijk.
Mr. F. Baron van Hogendorp, te 's Gravenhage.
Mr. H. Graaf van Hogendorp, te 's Gravenhage.
Dr. J. M. J. Hoog, te Abbenbroek.
J. H. Hooyer, te Arnhem.
A. J. J. Hoogland, te Rotterdam.
F. A. van Braam Houckgeest, te Haarlem.
Jhr. Mr. J. Huydecoper van Maarsseveen, te Maarsseveen.
Jhr. Mr. J. E. Huydecoper van Nigtevecht, te Utrecht.
A. Ising, te 's Gravenhage.
H. de Jager, te Brielle.
Dr. P. de Jong, te Utrecht.
Jhr. Mr. W. F. de Jonge, te Utrecht.
Dr. W. de Jonge, te Groningen.
Mr. W. van der Kaay, te Leiden.
Dr. G. Kalff, te Amsterdam.
J. Ph. van der Kellen, te Amsterdam.
E. B. Kielstra, te 's Gravenhage.
Mr. F. der Kinderen Fz., te 's Gravenhage.
H. Kleyn van de Poll, te Utrecht.
Dr. H. G. Kleyn, te Utrecht.
Mr. W. P. Sautijn Kluit, te Amsterdam.
Dr. A. Kluyver, te Leiden.
W. J. Knoop, te 's Gravenhage.

Dr. W. P. C. Knuttel, te Gravenhage.
Mr. F. C. W. Koker, te Arnhem.
A. M. Kollewijn Nz., te Amersfoort.
Dr. P. de Koning, te Utrecht.
F. J. L. Krämer, te Utrecht.
Dr. M. A. Kreling, te Rotterdam.
Dr. A. J. Kronenberg, te Deventer.
Dr. E. F. Kruyf, te Groningen.
A. C. Kruseman, te Haarlem.
Dr. A. Kuyper, te Amsterdam.
Dr. B. H. Steringa Kuyper, te Middelburg.
Dr. G. H. Lamers, te Utrecht.
W. J. N. Landré, te Vlijmen.
Dr. G. J. Landweer Az., te Amsterdam.
Dr. L. A. van Langeraad, te Stolwijk.
Mr. F. A. J. van Lanschot, te 's Hertogenbosch.
W. J. Leendertz, te De Rijp.
Dr. E. H. van Leeuwen, te Utrecht.
J. H. van Lennep, te Zeist.
Mr. J. A. Levy, te Amsterdam.
Dr. J. P. T. van der Lith, te Utrecht.
A. C. Loffelt, te 's Gravenhage.
A. van Lommel, te Velp bij Grave.
A. A. Looyen, te 's Gravenhage.
A. Loosjes, te Amsterdam.
F. Baron van Lynden van Hemmen, te Hemmen.
Mr. R. Melvil Baron van Lynden, te Utrecht.
Mr. C. J. Luzac, te Warfum.
Mr. A. M. Maas Geesteranus, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. A. J. Rethaan Macaré, te Haarlem.
Mr. Ae. Baron Mackay, te 's Gravenhage.
W. J. Manssen, te Zaandam.
Jhr. Mr. J. L. A. Martens, te Utrecht.
R. P. Mees R. Az., te Rotterdam.
D. C. Meyer Jr., te Amsterdam.

Mr. C. R. Merkus, te Utrecht.
Mr. P. A. N. S. van Meurs, te 's Gravenhage.
Dr. R. S. Tjaden Modderman, te Groningen.
P. H. v. Moerkerken, te Utrecht.
E. W. Moes, te Rotterdam.
Mr. W. L. P. A. Molengraaff, te Utrecht.
Mr. G. Moll, te Amsterdam.
Dr. K. W. M. Montijn, te Schiedam.
F. D. J. Moorrees, te Vianen.
Dr. L. J. Morell, te Utrecht.
J. C. van der Muelen, te 's Gravenhage.
L. Mulder, te 's Gravenhage.
Dr. J. W. Muller, te Leiden.
Dr. P. L. Muller, te Leiden.
Mr. S. Muller Hz., te Rotterdam.
Dr. J. C Naber, te Utrecht.
F. Nagtglas, te Utrecht.
F. J. Nieuwenhuis, te Utrecht.
Mr. J. Domela Nieuwenhuis, te Groningen.
Mr. F. H. van Notten, te Amsterdam.
Mr. O. W. Star Numan, te 's Gravenhage.
Dr. W. J. F. Nuyens, te Westwoud.
M. Nijhoff, te 's Gravenhage.
A. J. Nijland, te Utrecht.
F. D. O. Obreen, te Amsterdam.
A. P. M. van Oordt, te Leiden.
Mr. J. C. de Marez Oyens, te 's Gravenhage.
Mr. R. W. J. v. Pabst v. Bingerden, te 's Gravenhage.
Ridder Pauw van Wieldrecht, te Zeist.
Mr. A. A. van Wulfften Palthe, te Oldenzaal.
Dr. G. Penon, te Amsterdam.
Mr. J. E. van Persijn, te Utrecht.
L. D. Petit, te Leiden.
Dr. A. Pierson, te Amsterdam.
Mr. N. G. Pierson, te Amsterdam.

H. G. van der Poel, te Veenendaal.
Mr. M. S. Pols, te Utrecht.
Ch. J. Polvliet, te 's Gravenhage.
A. Pompe, te 's Gravenhage.
Dr. P. Jz. Proost, te Ooster-Blokker.
Mr. C. Pijnacker Hordijk, te Batavia.
Dr. E. D. Pijzel, te Amsterdam.
Dr. F. Pijper, te Veendam.
Mr. H. P. G. Quack, te Amsterdam.
J. C. W. Quack, te Ravenstein.
Mr. W. A. Reiger, te Groningen.
A. F. J. Reiger, te Lunteren.
Dr. J. Reitsma, te Groningen.
Mr. N. de Ridder, te Utrecht.
Dr. J. G. F. Riedel, te Utrecht.
Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk, te 's Gravenhage.
Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, te Amsterdam.
J. B. Rietstap, te 's Gravenhage.
Dr. W. N. du Rieu, te Leiden.
Mr. L. Rinkel, te Hilversum.
Jhr. Mr. J. Roëll, te 's Gravenhage.
M. Roest Mz., te Amsterdam.
T. M. Roest, te Leiden.
Mr. N. de Roever, te Amsterdam.
Dr. H. C. Rogge, te Amsterdam.
Mr. H. G. Römer, te Jutfaas.
Mr. H. Royaards van Scherpenzeel, te Utrecht.
Mr. W. J. Royaards van den Ham, te Utrecht.
Mr. A. J. Royaards, te Amsterdam.
Mr. W. H. J. Royaards, te Utrecht.
W. F. N. van Rootselaar, te Amersfoort.
Dr. M. A. N. Rovers, te Arnhem.
A. Sassen, te Helmond.
J. H. L. v. d. Schaaff, te Haarlem.
Dr. J. G. de Hoop Scheffer, te Amsterdam.

J. N. Scheltema, te Amsterdam.
A. Baron Schimmelpenninck van der Oye, te Utrecht.
Jhr. Mr. F. J. C. Schimmelpenninck, te Renkum.
J. Schulman, te Amersfoort.
L. H. C. Schutjes, te Orthen.
Mr. J. M. W. v. d. Poorten Schwartz, te Driebergen.
U. Baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg, te Utrecht.
Dr. Chr. Sepp, te Amsterdam.
Mr. J. H. Hora Siccama, te 's Gravenhage.
Mr. C. J. Sickesz, te Lochem.
Mr. J. A. Sillem, te Amsterdam.
Dr. N. J. Singels Az., te Utrecht.
Jhr. Dr. I. P. Six van Hillegom, te Amsterdam.
J. C. van Slee, te Brielle.
Mr. A. G. A. Baron Sloet, te Zwolle.
Mr. J. J. S. Baron Sloet, te Arnhem.
Dr. F. G. Slothouwer, te Leeuwarden.
Dr. G. M. Slothouwer, te Rotterdam.
Jhr. M. P. Smissaert, te Utrecht.
J. A. Smits van Nieuwerkerk, te Dordrecht.
J. F. v. Someren, te Utrecht.
O. A. Spitzen, te Zwolle.
W. B. Stoof, te Utrecht.
Jhr. Mr. V. de Stuers, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. E. de Stuers, te Maastricht.
Dr. L. J. Suringar, te Amsterdam.
Dr. P. H. Suringar, te Assen.
Jhr. Mr. O. Q. van Swinderen, te Groningen.
Mr. J. P. R. Tak van Poortvliet, te 's Gravenhage.
Mr. A. Telting, te 's Gravenhage.
Mr. J. Telting, te 's Gravenhage.
Dr. P. P. H. Alberdingk Thijm, te Leuven.
Mr. G. van Tienhoven, te Amsterdam.
A. des Tombe, te 's Gravenhage.

Mr. M. W. F. Treub, te Amsterdam.
Mr. W. J. L. Umbgrove, te Zutphen.
J. H. W. Unger, te Rotterdam.
Dr. J. M. J. Valeton, te Amsterdam.
Dr. J. J. P. Valeton Jr., te Utrecht.
Mr. Ridder I. B. J. N. de Vanderschueren, te Rotterdam.
Dr. S. D. van Veen, te Groningen.
Dr. J. Verdam, te Amsterdam.
Jhr. Mr. P. A. van den Velden, te 's Gravenhage.
Mr. A. Ver-Huell, te Arnhem.
Mr. J. P. VerLoren, te Warnsveld.
Mr. P. VerLoren van Themaat Rz., te Utrecht.
Mr. W. A. Baron van Verschuer, te 's Gravenhage.
Dr. P. J. Veth, te Arnhem.
Dr. A. J. Vitringa, te Deventer.
Mr. H. Vollenhoven, te 's Gravenhage.
J. J. van Vollenhoven, te Arnhem.
Mr. E. du Marchie van Voorthuysen Hz., te Utrecht.
Dr. G. J. Vos Az., te Amsterdam.
Mr. G. de Vries Az., te 's Gravenhage.
Dr. M. de Vries, te Leiden.
R. W. P. de Vries, te Amsterdam.
Dr. A. Vrolik, te Arnhem.
W. K. M. Vrolik, te Utrecht.
Mr. A. C. Waller, te Haarlem.
Mr. W. F. H. Baron van Wassenaer tot Catwijck, te Gorsel.
H. M. Werner, te Zutphen.
Mr. G. Wicherlinck, te Zwolle.
L. Wichers, te 's Gravenhage.
Dr. G. Wildeboer, te Groningen.
Mr. C. M. J. Willeumier, te Amsterdam.
A. Winkler Prins, te Amsterdam.
Dr. J. te Winkel, te Groningen.
J. Wolbers, te Utrecht.

Dr. E. W. Wolff, te Amsterdam.
E. Cats Wor, te Zwolle.
Dr. J. A. Worp, te Groningen.
B. W. Wttewaall, te Utrecht.
C. N. Wijbrands, te Enschede.
Dr. J. A. Gerth van Wijk, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. L. H. van Asch van Wijck, te Driebergen.
Jhr. Mr. H. M. J. van Asch van Wijck, te Utrecht.
Jhr. Mr. L. H. J. M. van Asch van Wijck, te Rhenen.
Mr. N. J. van IJsselsteyn, te 's Gravenhage.

GENOOTSCHAPPEN OF INRICHTINGEN,

MET WELKE HET HISTORISCH GENOOTSCHAP, GEVESTIGD TE UTRECHT, IN BETREKKING STAAT.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen, te Amsterdam.

Koninklijke Bibliotheek, te 's Gravenhage.

Koninklijk Instituut voor Land-, Taal- en Volkenkunde van Neerl. Indië, te 's Gravenhage.

Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, te 's Hertogenbosch.

Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht.

Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, te Leeuwarden.

Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden.

Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen, te Middelburg.

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Batavia.

Indisch Genootschap, onder de zinspreuk: *Onderzoek leidt tot waarheid*, te 's Gravenhage.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, te Zwolle.

Universiteits Bibliotheek, te Amsterdam.

Universiteits Bibliotheek, te Utrecht.

Openbare Bibliotheek, te Arnhem.

Stedelijke Bibliotheek, te Utrecht.

Provinciale Bibliotheek van Zeeland, te Middelburg.

Geschied- en Oudheidk. Genootschap in het Hertogdom Limburg, te Maastricht.

Nederlandsche Heraut, te 's Gravenhage.

Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-arts de Belgique, te Brussel.

Commissions royales d'Arts et d'Archéologie, te Brussel.

De Bollandisten, te Brussel.

Académie d'Archéologie de Belgique, te Antwerpen.

Kon. Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterk., te Gent.

Société archéologique de Namur, te Namen.

Société scientifique et littéraire du Limbourg, te Tongeren.

Institut archéologique liégeois, te Luik.

Institut luxembourgeois, te Luxemburg.

Oudheidskundige Kring van het land van Waas, te St. Nikolaas.

Messager de Gand, te Gent.

Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen, te Gent.

Société d'Histoire et d'Archéologie, te Genève.

Société d'Histoire de la Suisse romande, te Lausanne.

Königlich bayerische Akademie der Wissenschaften, te München.

Kön. sächsische Gesellschaft der Wissenschaften, te Leipzig.

Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, te Weenen.

Verein für hamburgische Geschichte, te Hamburg.

Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Ober-Schwaben, te Ulm.

Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande, te Bonn.

Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften, te Görlitz.

Geschichts- und alterthumsforschende Gesellschaft des Osterlandes, te Altenburg.

Alt-preussische Monatschrift, te Königsberg.

Historischer Verein für Schwaben und Neuburg, te Augsburg.

Germanisches Museum, te Neurenberg.

Historischer Verein der Oberpfalz und Regensburg, te Regensburg.

Historischer Verein für Steiermark, te Grätz.

Historischer Verein für Nieder-Sachsen, te Hannover.

Verein für thüringische Geschichte und Alterthumskunde, te Jena.

K. K. geographische Gesellschaft, te Weenen.

Künstler-Verein für bremische Geschichte und Alterthümer, te Bremen.

Harz-Verein für Geschichte und Alterthümer, te Wernigerode.

Verein für Geschichte des Bodensee's und seiner Umgebung, te Friedrichshafen.

Verein für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde, te Schwerin.

Verein für hessische Geschichte und Landeskunde, te Kassel.

Verein für lübeckische Geschichte und Alterthumskunde, te Lubeck.

Verein für Geschichte und Alterthumskunde, te Frankfort a/M.

Hist. litterarischer Zweigverein des Vogesen-Clubs in Elsass-Lothringen, te Strassburg.

Verein für Geschichte der Stadt Meissen, te Meissen.

Gesellschaft für schleswig-holstein-lauenburgische Geschichte, te Kiel.

Bergischer Geschichts-Verein, te Bonn.

Aachener Geschichts-Verein, te Aken.

Institut für österreichische Geschichtforschung, te Weenen.

Historischer Verein für den Niederrhein, te Keulen.

Düsseldorfer Geschichts-Verein, te Dusseldorp.

Stadt-Archiv, te Keulen.

Historischer Verein für Unterfranken und Aschaffenburg, te Würzburg.

Oneida historical Society, te Utica. (N. York.)

Smithsonian Institution, te Washington.

Real Academia de la Historia, te Madrid.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen, van Geschiedenis en Oudheidkunde, te Stockholm.

De Universiteit te Lund.

Université royale de Norvège, te Christiania.

TEN GESCHENKE ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Mei 1888—Mei 1889.

a. Van de Schrijvers.

K. Stallaert, *Glossarium van verouderde rechtstermen*, 5, 6, Leiden, 1888/9. 8°.

——— *Bijvoegsel aan de Sevenste Bliscap van Maria. Woordenlijst.*

J. de Fremery, *Californie, uittreksels uit consulaire Verslagen*, Leiden, 1876. 8°.

——— *De Abten van Mariënweerd*, 's Hage, 1888. 8°.

J. J. Graaf, *Gids in het Bisschoppelijk Museum te Haarlem*, Haarlem, 1888. 8°.

Jhr. Mr. J. Hora Siccama. *Charlotte de Bourbon.* (Overdruk.)

C. W. Bruinvis, *Over Alkmaarsche geschiedboeken en geschiedschrijvers*, Alkmaar, 1888. 8°.

E. B. Kielstra, *Sumatra's westkust* 1826—1832. (Overdruk.)

——— *De Lampongs van* 1832—1834. (Overdruk.)

——— *Atjeh onder het bestuur van den Gouverneur Demmini.* (Overdruk.)

——— *Onze aanrakingen met Troemon.* (Overdruk.)

Betsy Perk, *De wees van Averilo*, Arnhem, 1888. 8°.

Ch. Rahlenbeck, *Les Pays d'Outre-Meuse.* Brux. 1888. 8°.

2*

Dr. S. D. van Veen, *De gereformeerde kerk van Friesland* 1795—1804, Groningen, 1888. 8°.

J. Anspach, *De Cocq van Delwijnen.* (Overdruk.)

——— *Merkwaardig Geboomte*, Amerongen, 1888. 8°.

——— *De familie van Ingen.* (Overdruk.)

——— *Over Cameraars-rekeningen en het belang der uitgave daarvan.* (Overdruk.)

J. H. Hofman, *De inboedel der heeren van Brederode op 't Slot Batestein in de 17e eeuw.* (Overdruk.)

Dr. W. Zuidema, *Wilhelmus Frederici, Persona van Sint-Maarten te Groningen*, Gron. 1888. 8°.

G. H. v. Borssum Waalkes, *De tien geboden*, Leeuw. 1888. 8°.

C. W. Bruinvis, *Hoe de Alkmaarsche Waagtoren zijn klokkenspel bekomen heeft.* (Niet in den handel.) Alkmaar, 1888. 8°.

F. de Bas, *De luitenant-generaal Jan van Swieten*, Venlo, 1888. 8°.

Mr. S. Muller Fz., *Het middelpunt van de geschiedenis der Nederlandsche gewesten*, Utrecht, 1888. 8°.

G. A. B. Schierenberg, *Die Räthsel der Varusslachten.* Franckfurt a/M. 1888. 8°.

C. J. Polvliet, *Genealogie van het geslacht Boonzajer.* 's Gravenhage, 1889. 8°.

——— *Genealogie van het geslacht Ouwens*, 's Grav., 1888. 4°.

——— *Bijdrage tot de genealogie van de familie Andres.* (Overdruk.)

Paul Frédéricq, *Corpus documentorum haereticae pravitatis Neerlandicae*, I, Gent, 's Grav. 1889. 8°.

Prof. v. d. Wijck, *Nederland en Oranje*, *Feestrede* 30 *Nov.* 1888, Gron., 1888. 8°.

Dr. W. G. Brill, *Betwiste bijzonderheden op het gebied der studie van de geschiedenis van ons vaderland*, Utrecht, 1889. 8°.

Paul Frédéricq, *l'Enseignement supérieur de l'histoire de la Géographie en Hollande*, Gand., 1889. 8°.

J. Craandijk, *Iets uit de geschiedenis der Nederlandsche Doopsgezinden*, Arnhem, 1889. 8°.

J. A. Smits van Nieuwerkerk, *Catalogus der Rembrands-verzameling van het teekengenootschap Pictura te Dordrecht.* (Niet in den handel). Dordrecht, 1889. 8°.

A. C. Kruseman, *De fransche wetten op de hollandsche drukpers* 1806—1814, Amst. 1889. 8o.

Mr. J. A. Feith, *De praktijk van het Reglement-reformatoir van* 1743 *ten opzichte der crimineele rechtspraak in Stad en Land*, Groningen.

F. H. Hoefer, *Nederlandsche vrouwen in dienst van Mars*, Rott., 1888. 8°.

N. D. Doedes, *Schets van de algem. geschiedenis*, 2e druk, Leeuw., 1889. 8°.

b. Van of door Departementen van algemeen bestuur, Genootschappen, Maatschappijen, enz.

Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken:

Verslagen omtrent 's Rijks oude Archieven, IX, 's Gravenhage, 1888. 8°.

Verslag aangaande een onderzoek in Duitschland naar Archivalia belangrijk voor de geschiedenis van Nederland door Dr. P. J. Blok, 1886/7, 's Gravenhage, 1888. 8°.

Verslagen omtrent 's Rijks verzamelingen van geschiedenis en kunst, IX, 's Gravenhage, 1888. 8°.

Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg, XXIV, Ruremonde, 1888. 8°.

Van het Ministerie van Marine:

Jaarboek van de Kon. Nederlandsche Zeemacht, 1887/8, 's Gravenhage, 1889. 8°.

Van Gedeputeerde Staten van Friesland:

Catalogus van de Buma-bibliotheek, 1, 2, Leeuw., 1889. 8°.

Van Burgemeester en Wethouders van Deventer:

De Cameraarsrekeningen van Deventer, Inleiding tot de rekeningen 1337—1366, *en Bladwijzer* 1e *deel*, Deventer, 1888. 8°.

Van Burgemeester en Wethouders van Utrecht:

Gemeenteverslag 1888, Utrecht, 1889. 8°.

Van de Commissie:

Verslag Westfriesch Museum te Hoorn.

Van de Commissie:

2de *Supplement-catalogus van het stedelijk Museum te Leiden.*

Verslag van het Sted. Museum te Leiden, 1877.

Van de Commissie:

Verslag over het voorgevallene in de gemeenteverzamelingen te Utrecht in 1888, Utrecht, 1889. 8°.

Van de Commissie:

Verslag van het Museum van Oudheden in Drenthe 1888, Assen, 1889. 8°.

Van de Commissie voor de historische verzameling van de Amsterdamsche Schutterij:

Verslag 1887/88 *Amsterdam*, 1889. 8°.

Catalogus van boekwerken enz., Amst., 1888. 8°.

Van de Hoofdcommissie van het leeskabinet te Rotterdam:

Dertigste jaarverslag, Rotterdam, 1889. 8°.

Van de Commissie voor het sted. Museum te Alkmaar:

Verslag over 1888, Alkmaar, 1889. 8°.

Van den Rijksarchivaris:

Verslagen omtrent den toestand van het Rijksarchief van 4 *Oct.* 1887, *en* 3 *Maart* 1888, 's Grav., 1889. 8°.

Van Jhr. Mr. J. Hora Siccama:

Haagsche Stemmen, 1887/8, 's Hage, 1888. 8°.

Van de Fédération historique et archéologique en Belgique:

Mémoires et Rapports préalablement imprimés, 4, 5, Brux., 1888. 8°.

Van den Heer J. R. Planten te N.-York:

Banquet to commemorate the framing and signing of the constitution of the United States, Philad., 1888. 8°.

Yearbook of the Collegiate reformed Dutch Church, N.-York, 1888. 8°.

C. W. Darling, *New-Amsterdam*, *New-Orange*, *New-York*, N.-York, 1889. 8°.

D. Versteeg, *Sketch of the early history of the R. D. Church of Bergen in Hackensack*, N.-Y., 1888. 8°.

S. Stiles, *History of Brooklyn*, N.-Y., 1867, 3 vol. 8°.

Van den Heer W. Campbell te Ayr:

The Gospel of St. Matthew in Formosan-Sinkang dialect, with corresponding versions in Dutch and English, edited from Gravius' edition of 1661, London, 1888. 4°.

Van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam:

Jaarverslag 1888, Amst., 1889. 8°.

Van de Kon. Bibliotheek:

Aanwinsten 1887, 's Grav., 1889. 8°.

RUILING VAN GENOOTSCHAPPELIJKE WERKEN.

a. NEDERLAND EN N. INDIË. *b.* BELGIË. *c.* DUITSCHLAND. *d.* ZWITSERLAND. *e.* SPANJE. *f.* ZWEDEN EN NOORWEGEN. *g.* AMERIKA.

a. NEDERLAND EN N. INDIË.

Van de Kon. Akadem. v. Wetensch. te Amsterd.:

Verslagen en meded. afd. Natuurkunde 3e *reeks*, V, 1, 2, 3, Amst., 1888/9. 8°.

Verslagen en meded. afd. Letterkunde 3e *reeks*, V, 2, 3, VI, 1, Amst., 1888/9. 8°.

Jaarboek 1888, Amst., 1889. 8°.

Verhandelingen afd. Natuurk., XXVI, Amst. 1888. 4°.

Verhandelingen afd. Letterkunde, XVII, XVIII, Amst., 1888/9. 4°.

Prijsvers: Susanna, Amst., 1888. 8°.

Van de Maatschappij v. Letterkunde te Leiden:

Handelingen 1887/88, Leiden, 1887/8. 8°.

Levensberichten 1887/88, Leiden, 1887/8. 8°.

Van het Prov. Utrechtsch Genootschap:

Aanteekeningen der Sectievergaderingen 1887/88, Utrecht, 1887/88. 8°.

Verslagen: algem. vergad. 1887/88, Utrecht, 1887/8. 8°.

P. W. Netscher, *Geschiedenis van de koloniën Essequebo Demerari en Berbice*, met bijlage, 's Hage, 1888. 8°.

Van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen:

Archief, VI, 3, Middelb., 1888. 8°.

Zelandia illustrata, vervolg, Middelb., 1885. 8°.

P. Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, *vervolg op de la Rue* I, Middelb., 1888. 8°.

Van het Friesch Genootschap van Geschiedenis-, Oudheid- en Taalkunde:

De vrije Fries, XVII, Leeuw., 1887. 8°.

T. A. Romijn, *Naamlijst der Predikanten sedert de Hervorming*, II, Leeuw., 1888. 8°.

49e *Verslag*, 1886/7, Leeuw., 1887. 8°.

Dr. J. Reitsma, *Oostergoo*, *Regesten van geestelijke opkomsten*, Leeuw., 1888. 8°.

Van de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis:

Verslag 61e *vergadering*, Zwolle, 1888. 8°.

Verslag 62e vergadering, Zwolle, 1889. 8°.

Aanwinsten van Bibliotheek, Archief en Museum in 1888, Zwolle, 1889. 8°.

Lijst der leden op 1° *Jan.* 1889.

Van het Geschied- en Oudheidk. Genootschap in het Hertogdom Limburg:

Publications, XXIV, Ruremonde, 1887. 8°.

Van het Prov. Genootschap van K. en W. in N.-Brabant:

Handelingen 1886—1888, 's Hertogenbosch, 1888. 8°.

Th. J. Welvaarts, *het Refugiehuis der abdij Postell te 's Hertogenbosch*, 's Hertogenbosch, 1888. 8°.

Van de Vereeniging, de Nederlandsche Heraut:

Tijdschrift, V, 1, 2.

Van het Bataviaasch Genootschap van K. en W.:

Notulen, XXV, 4, XXVI, 2 en 3, Batavia, 1888. 8°.

Tijdschrift, XXXII, 2, 4, 5, Bat./'s Hage, 1888. 8°.

Dagregister casteel Batavia 1653, Bat./'s Hage, 1888. 8°.

Verhandelingen, XLV, 2, Bat./'s Hage, 1888. 8°.

Ned.-Indisch Placcaatboek, V, Bat./'s Hage, 1888. 8°.

Algemeen Reglement.

Van het Kon. Instituut voor Land-, Taal- en Volkenkunde in Neêrl.-Indië:

Bijdragen, 5e reeks, III, 3, 4, IV, 1, 2, 's Hage, 1888. 8°.

Van het Indisch Genootschap:

Notulen 26 Mei, 25 Sept., 27 Nov. 1888, 12 Febr., 26 Febr., 19 Maart 1889.

b. België.

Van de Kon. Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde te Gent:

Jaarboek 1887/88, Gent, 1887/8. 8°.

Verslagen en meded. 1887, 1888, 1889, Gent, 1887/89. 8°.

K. Stallaert, *De sevenste bliscop van Maria met bijvoegsel*, Gent, 1887. 8°.

L. Roersch, *Woordenboek op Alexander's Geesten van v. Maerlant*, Gent, 1888. 8°.

P. H. v. Moerkerken, *Over de verbinding der volzinnen in het Gotisch*, Gent, 1888. 8°.

L. D. Petit, *Bibliographie der middel-nederlandsche Letterkunde*, Leiden, 1888. 8°.

Van de Commissions royales d'Art et d'Archéologie te Brussel:

Bulletin, XXIV, 7—12, XXV, XXVI, 5—12.

Van den Oudheidkundigen Kring van het land van Waas:

Annalen, XI, 4, XII, 1, St. Nikolaas, 1888/9. 8°.

Van de Société d'Archéologie de Namur:

Annales, XVII, 4, XVIII, 1, Namur, 1888/9. 8°.

Van de Redactie:

Messager des Sciences Historiques, 1888, 2, 3, 4, Gand, 1888. 8°.

Van de Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen:

Het klooster ten Walle en de abdij van den groenen Briel, Gent, 1888. 8°.

Van de Académie d'Archéologie de Belgique:

Annales, XLIII, Anvers, 1887. 8°.
Bulletin, XVI, Anvers, 1888. 8°.

Van de Bollandisten te Brussel:

Annales Bollandiana, I—VII, VIII, 1, Paris/Brux., 18'/89. 8°.

c. DUITSCHLAND.

Van de Kön. bayer. Akademie der Wissenschaften, te München:

Sitzungsberichte philol. philos. hist. Classe, 1888, I, 1, 2, 3, II, 1, 2, München, 1888. 8°.

Von Giesebrecht, *Gedächtnissrede auf Leopold von Ranke*, München, 1888. 4°.

Monumenta Tridentina, III, München, 1887. 4°.

Abhandlungen hist. Classe, XVIII, 1, 2, München, 1888. 4°.

Van de Kais. Akademie der Wissensch. te Weenen:

Archiv für österreichische Geschichte, LXXI, LXXII, 1, Weenen, 1887/8. 8°.

Van de Königl. Sächsische Gesellschaft der Wissenschaften te Leipzig:

G. von der Gabelentz, *Beiträge zur chinesischen Grammatik. Die Sprache des Cuang-tsi.*

Abhandl., X, 8, 9, XI, 1, Leipzig, 1888. 8°.

Verhandlungen, 1888, 1, 2, Leipz., 1888. 8°.

Van het Institut für österr. Geschichtsforschung:

Mittheilungen, IX, 2, 3, 4, X, 1, 2, Innsbrück, 1888/9. 8°.

Van den hist. Verein für den Niederrhein:

Annalen, XL, 3, XLVII, Köln, 1888. 8°.

Van de oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften:

Neues lausitzisches Magasin, LXIV, Görlitz, 1888. 8°.

Van den hist. Verein für Schwaben und Neuburg:

Zeitschrift XIV *und Jahresberichte*, 1885/87, Augsburg, 1887. 8°.

Van den Verein für hessische Geschichte und Landeskunde:

Mittheilungen, 1886, 1887, Kassel. 8°.

1889. 8°.
Maria met bij-

van

mannen

Archeologie

3–12

van het land

1889. 8°.

de Namur:

1889. 8°.

2, 3, 4, Gand,

Bibliophilen:

Brid,

de Belgique:

Bruxelles:

HLAND.

de Kön. bayer. Akademie der Wissenschaften, München:

gsberichte philol. philos. hist. Classe, 1888, I, 1, I, 1, 2, München, 1888. 8°.

Giesebrecht, *Gedächtnissrede auf Leopold von* München, 1888. 4°.

umenta Tridentina, III, München, 1887. 4°.

andlungen hist. Classe, XVIII, 1, 2, München, 4°.

'an de Kais. Akademie der Wissensch. te Weenen:

hiv für österreichische Geschichte, LXXI, LXXII, 1. ıen, 1887/8. 8°.

Van de Königl. Sächsische Gesellschaft der Wissenschaften te Leipzig:

von der Gabelentz, *Beiträge zur chinesischen Gram-k. Die Sprache des Cuang-tsi.*

handl., X, 8, 9, XI, 1, Leipzig, 1888. 8°.

rhandlungen, 1888, 1, 2, Leipz., 1888. 8°.

Van het Institut für österr. Geschichtsf[illegible]

ittheilungen, IX, 2, 3, 4, X, 1, 2, [illegible] /9. 8°.

Van den hist. Verein für den Niederrhein

nnalen, XL, 3, XLVII, Köln, 1888. 8°.

Van de oberlausitzische Gesellschaft der [illegible] schaften:

eues lausitzisches Magasin, LXIV, Görlitz [illegible]

Van den hist. Verein für Schwaben [illegible]

eitschrift [illegible] *und Jahresberichte*, 1885 [illegible] 7. 8°.

[illegible] für hessische Ge[illegible]

[illegible] Kassel. 8°.

im

Zeitschrift, XXII, XXIII (Neue Folge, XII, XIII), Kassel, 1886/88. 8°.
Verzeichniss der Mitglieder.

Van den hist. Verein für die Provinz Posen:

Zeitschrift, III, 1—4, Posen, 1887/8. 8°.

Van den Verein für Geschichte der stadt Meissen:

Mittheilungen, II, 2, Meissen, 1888. 8°.

Van den Verein für thüringische Geschichte und Alterthumskunde:

Zeitschrift, XIV, 1, 2, (Neue Folge, VI), Jena, 1888. 8°.
Urkundenbuch der stadt Jena und ihrer geistlichen Anstalten, I, 1182—1405, Jena. 1888. 8°.

Van de hist. Gesellschaft des Künstlervereins te Bremen:

Bremisches Jahrbuch, XIV, Bremen, 1888. f°.

Van den Aachener Geschichtsverein:

Zeitschrift, IX, X, Aachen, 1887/8. 8°.
Register, I—VII, Aachen, 1887. 8°.

Van de Gesellschaft für schleswig-holstein-lauenburgische Geschichte:

Zeitschrift, XVII, Kiel, 1887. 8°.
v. Liliencron, *Der Runenstein von Gottorp*, Kiel, 1888. 8°.
Regesten und Urkunden, II, 5, 6, Hamb./Leipz., 1887. 4°.

Van den Harzverein für Geschichte und Alterthumskunde te Wernigerode:

Zeitschrift, XXI, Wernigerode, 1888/9. 8°.

Van den Stadt-Archiv te Keulen:

Mittheilungen, XV, XVI, Köln, 1888/9. 8°.

Van den hist. Verein von Unterfranken und Aschaffenburg:

Archiv, XV—XXIX, Würzburg, 1860/1886. 8°.

Lorens Fries, *Geschichte des Bauernkrieges in Ost-franken*, 1, 2, Würzburg, 1884. 8°.

J. A. Oegg, *Entwicklungsgeschichte der stadt Würzburg*, Würzburg, 1881. 8°.

Van den hist. Verein für Steiermark te Graz:

Mittheilungen, XXXVI, Graz, 1888. 8°.

Van den Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande:

Jahrbücher, LXXXV, LXXXVI, Bonn, 1888. 8°.

Van den hist. lit. Zweigverein des Vogesenclubs:

Jahrbuch, IV, Strassburg, 1888. 8°.

Van de Redactie:

Altpreussische Monatschrift, XXV, 3—8, XXVI, 1, 2, Königsberg i/Pr, 1888. 8°.

Van den hist. Verein von Oberpfalz und Regensburg:

Verhandlungen, XLII (neue Folge, XXXIV), Stadtamhof, 1888. 8°.

Van den Verein für lübeckische Geschichte und Alterthumskunde:

Zeitschrift, V, 2, 3.

Mittheilungen, II, 8—12, III, 1—7, Lübeck, 1887/8. 8°.

Berichte, 1885/1887.

Van den düsseldorfer Geschichtsverein:

Jahrbuch, III, Düsseldorf, 1888. 8°.

Van den Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben:

Münsterblätter, V, Ulm, 1888. 8°.

Van den Verein für mecklenb. Geschichte und Alterthumskunde te Schwerin:

Mecklenburgisches Urkundenbuch, XII, XIII, XIV, Schwerin, 1882/86. 4°.

Van den Verein für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde:

Jahrbücher und Jahresbericht, LIII, Schwerin, 1888. 8°.

Van de geschichts, und alterthumsforschende Gesellschaft des Osterlandes:

Mittheilungen, X, 1, Altenburg, 1888. 8°.

Van den hist. Verein für Niedersachsen:

Zeitschrift, 1888, Hannover, 1888. 8°.

Van den Verein für hamburgische Geschichte:

Mittheilungen, XI, Hamburg, 1889. 8°.

Van het Germanische Museum:

Mittheilungen, II, 2, Nürnb., 1888. 8°.

Katalog der deutschen Kupferstiche des XV *Jahrhunderd*, Nürnb., 1888, 8°.

d. Zwitserland,

Van de Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève:

Mémoires et documents; nouv., série III, Genève, 1888. 8°.

e. Spanje.

Van de Real Academia de la Historia:

Boletin, XII, 4—6, XIII, 1—4, 6, XIV, 1, 2, 3, 4, Madrid, 1888/9. 8°.

f, Zweden en Noorwegen.

Van de Kon. Akademie van Noorwegen te Christiania:

Dr. L. Dietrichson, *Antinoös, eine kunst-archeologische Untersuchung*, Christiania, 1884. 8°.

Dr. C. P. Caspari, *Kirchenhistorische Anecdota*, I, Christiania, 1883. 8°.

A. B. Drachmann, *Guderne hos Vergil*, Kopenh., 1887. 8°.

A. B. Drachmann, *Catul's digtning*, Christiania, 1887. 8°.

L. B. Stenerson, *Catul's digtning*, Christiania, 1887. 8°.

——— *Udsigt over den romerske Satires forskjellige arter*, Christiania, 1887. 8°.

Dr. L. Daae, *Om humanisten og Satirikeren Johan Laurenberg*, Christiania, 1884. 8°.

——— *Joannis Agricolae apophtegmata nonnulla*, Christiania, 1886. 4°.

Van de Universiteit te Lund:

Acta, 1887/88, Lund, 1887/8. 4°.

Accessions-Katalog, 1888, Stockholm, 1889. 8°.

g. Amerika.

Van de Smithsonian Institution:

Miscellaneous Collections, XXXI, XXXII, XXXIII, Washington, 1888. 8°.

Annual Report, Jan./Julij, 1885, Wash., 1886. 8°.

Van de Oneida historical Society te Utica:

The Egyptian Obelisk Central-Park N.-York.

Unpublished Washington-portraits.

New-Amsterdam, *New-Orange*, *New-York*, *with chronological data*, N.-York. 1889. 8°.

REKENING VAN 'T HISTORISCH GENOOTSCHAP.

1888.

ONTVANG.

Saldo der rekening 1886	f 5561.91⁵
Contributiën.	- 3170.—
Verkochte Werken van 't Genootschap . .	- 120.98
Rente van 't reservekapitaal en van belegd kasgeld	- 202.94⁵
	f 9055.84

UITGAAF.

Kosten der Werken van 't Genootschap .	f 2932.67
Bibliotheek en Leesgezelschap	- 411.40⁵
Bezoldiging van den bode, drukwerk, porto's enz.	- 223.47
Kosten van 't locaal voor de vergaderingen	- 116.30
Saldo op nieuwe rekening over te brengen	- 5371.99⁵
	f 9055.84

Politicq Journaal van den 15^den^ tot den 19^den^ Januarij 1795.

MEDEGEDEELD DOOR

L. WICHERS.

Mededeelingen van enkele gebeurtenissen, in den tijd zelven, tot eigen herinnering geschreven, hebben voor de geschiedenis een hooge waarde; maar nog hooger stijgt die waarde wanneer die mededeelingen, hoe gering ook, feiten of handelingen van personen betreffen, welke tot een tijdperk onzer vaderlandsche geschiedenis behooren waarover tot heden het volle licht nog niet heeft geschenen.

Er ging toch zooveel betreffende den „Patriottentijd" verloren wat voor de historische kennis van dien tijd van groot belang zou geweest zijn, er wordt nog zooveel wetenswaardigs, hetzij uit onverschilligheid of uit angstvalligheid voor mogelijke kwetsing van anderen bij openbaarmaking, in familiearchieven verborgen gehouden, dat elke mededeeling uit den revolutietijd van het hoogste gewicht is voor een juiste beoordeeling van personen en feiten.

Grooten dank is derhalve ieder belangstellende in de geschiedenis zijns vaderlands verschuldigd aan hen, die, in het bezit van voor de historie belangrijke papieren en documenten, zich niet door bekrompen

opvattingen hebben laten weerhouden om door de openbaarmaking dier historische bescheiden meer licht te verspreiden.

Zoo is het ons een genoegen hier openlijk dank te betuigen aan den Hoog welgeb. Heer Jhr. Mr. J. Roëll, lid v/d 2e Kamer der St. Genl, te 's Gravenhage, die ons met de meeste bereidwilligheid inzage verleende van de tot zijn familiearchief behoorende historische schatten.

Onder de stukken van dat welgeordend archief behoort het hierboven genoemde „Politicq Journaal". De schrijver er van is de Pensionaris der stad Amsterdam, de bekende Staatsman onder Koning Lodewijk Napoleon, later onder Koning Willem I, Mr. Willem, Frederik Baron Roëll.

Gelijk de steller meldt, is het stuk geschreven „ter zijner memorie en voor de nakomelingschap", en ofschoon de tijd van vervaardiging daarbij niet is aangegeven, volgt toch, uit de heldere mededeeling van den gang der feiten en van de handelingen der Regenten gedurende de laatste dagen van hun bestuur, dat de volle indruk dier revolutiedagen nog bij den schrijver aanwezig was. Naar onze overtuiging moet het „Journaal" geschreven zijn kort na den val der Amsterdamsche Regenten, toen Roëll zijn betrekking als Pensionaris had moeten neerleggen en tot ambteloos burger was teruggebracht.

Aan deze memorie van de Revolutie van het jaar 1795 ontleenen wij het volgende.

L. Wichers.

Den 15den Januari — 's morgens — werd ten huize van den Heer Huydecoper [1]) van Maarsseveen, Burge-

---

1) Mr. Jan Elias Huydecoper, Heer van Maarsseveen, Neerdijk en Regeerend Burgemeester en Raad was een der Gedeputeerden van

meester van Amsterdam, een expresbrief uit Utrecht bezorgd.

Wegens afwezigheid van den Heer Huydecoper, die onverwachts naar 's-Gravenhage vertrokken was, werd deze brief geopend door den jongsten zoon des Burgemeesters en, na kennisneming van den inhoud, door dezen bezorgd bij den President-Burgemeester Straalman.

Deze vond den inhoud gewichtig genoeg om nog denzelfden dag, des avonds ten 5 ure, een vergadering te zijnen huize te beleggen bestaande uit de Regeerende Burgemeesters: J. Elias Arnoudz. en P. C. Hasselaer, de Oud-Burgemeesters W. G. Dedel Salomonsz. en J. van de Poll, den Pensionaris W. F. Roëll en den Hoofdofficier D. W. Elias.

Na opening der bijeenkomst door den President-Burgemeester werd den Pensionaris verzocht den bewusten brief, die van den Heer Van Linden van Lunenburg uit Utrecht bleek te zijn, voor te lezen.

De inhoud kwam in hoofdzaak hierop neer: „dat alles verloren was, dat niets het doordringen der Franschen meer kon beletten, dat er daags te vooren (zijnde den 14 Jan.) eene affaire tusschen hen en de Engelschen was voorgevallen en dat de generaal der Engelschen, graaf Von Walmoden, tenzelven dage, 's namiddags om 4 uur aan iemand, die zulks in persoon aan den schrijver der brief had gecommuniceerd, gezegd had in de noodzakelijkheid te zijn met zijne armee verder te retireren, dat men bij de staaten van Utrecht had geresolveerd om behalve de Generaliteits-Commissie van de Heeren Spaan en Roijer, nog een

---

Amsterdam ter vergadering van de Staten van Holland en West-Friesland.

Provinciaale Commissie naar den commandeerenden generaal der meest nabij zijnde fransche troupes af te zenden om met denzelven in schikkingen te treden." Bij deze missive was tevens een Rapport gevoegd, dat den 14^{den} Jan., 's avonds ten 6 ure, te Amerongen was geteekend, meldende dat de Engelsche troepen dien dag op twee of drie punten door de Franschen waren aangevallen, doch dien aanval overal hadden afgeslagen.

Na kennisneming van dit *rapport* kwam de inhoud van den *brief* den vergaderden leden zeer raadselachtig voor. Terwijl toch het *rapport* inhield dat de Engelschen den aanval der Franschen hadden afgeslagen, moest men uit den *brief* opmaken dat de Engelsche troepen, ten gevolge der plaats gehad hebbende actie, genoodzaakt waren geweest te retireeren.

Eenparig werd besloten den *brief* te zenden aan den Heer Huydecoper van Maarsseveen, benevens een begeleidende missive houdende verzoek om inlichting omtrent hetgeen er aangaande den inhoud van den *brief* te 's-Gravenhage bekend mocht zijn, en om den Stadhouder en eenige der voornaamste Staatsleden te raadplegen hoe te handelen indien de vijand de provincie Holland binnenrukte of onverwachts een harer steden naderde.

Na eenige discussie of de brieven per expresse of met de gewone post zouden verzonden worden, belastte de Heer Dedel zich met de bezorging er van aan het postkantoor, terwijl hij als Commissaris der Posterijen op zich nam de noodige bevelen te geven om beide missives den volgenden ochtend zeer vroeg haar bestemming te doen bereiken.

Daarna werd in overweging genomen een *Concept-Publicatie* dienende tot bevordering van de door de Staten van Holland bij publicatie van den 7^{den} Jan. gedane oproeping van alle ingezetenen om ter verde-

diging des vaderlands vrijwillig de wapenen op te nemen [1]).

Deze *Concept-Publicatie* was grootendeels geschoeid op de leest der Rotterdamsche [2]), welke den 12den Jan. in de Maasstad was afgekondigd, met weglating echter van hetgeen in die publicatie gezegd werd omtrent het verleenen van onderstand aan manschappen, die gedurende hun uittocht door verwonding of verminking buiten staat mochten geraken voor hun huisgezinnen den kost te verdienen, of aan de weduwen van hen, die mochten sneuvelen, omdat men te Amsterdam geen fonds bezat waaruit die kosten betaald zouden kunnen worden. Het *Concept* werd goedgekeurd en tevens gearresteerd dat de *Publicatie* den volgenden dag zou geschieden.

Dit gebeurde evenwel niet, daar de tijdingen, dien ochtend ingekomen, van zoodanigen aard waren dat men het nutteloze van het doen eener publicatie inzag en deze, gelijk Roëll in zijn *Journaol* zegt: „maar mostert na de maaltijd zoude geweest zijn."

De Burgemeester Elias, daarop het woord nemende, zeide: „dat de inhoud van den brief van den Heer Van Lunenburg hem aanleiding gaf den present zijnde leden in overweging te geven of men niet eens behoorde te raadplegen wat te doen indien de vijand onverwachts de stad naderde. Zonder voorbarig te willen zijn, meende hij dat men nu in de gelegenheid was om zulks rijpelijk en bedaard te kunnen overwegen en een plan te beramen, dat onmiddellijk bij het naderen van het gevaar tot uitvoering gebracht

---

) Slechts 7000 vrijwilligers boden zich aan tot verdediging van ı vaderlandschen bodem, waarvan nog de meesten verklaarden niet ır de grenzen te zullen trekken.

2) Te vinden in de Rotterd. Courant van 13 Januari 1795.

zou kunnen worden. Het kwam hem niet raadzaam voór met het beramen der noodige maatregelen tot het uiterste te wachten, daar het licht gebeuren kon dat men het hoofd verloren had en dientengevolge minder geschikt was het welzijn der stad en van haar ingezetenen behoorlijk te behartigen."

Al de leden stemden volkomen met de woorden van den Heer Elias in en verzochten hem zijn meening dienaangaande nader bloot te leggen.

De Burgemeester gaf daarop als zijn gevoelen te kennen dat, zoodra er tijding kwam van het binnenrukken der Franschen in Utrecht, een deputatie moest benoemd en afgevaardigd worden naar den commandant der vijandelijke troepen, ten einde te trachten met dezen een zoo voordeelig mogelijke capitulatie te sluiten; dat die missie, z. i. door de Vroedschap benoemd, zoo mogelijk moest bestaan uit leden van dat lichaam met toevoeging van een Pensionaris; dat daarbij tevens een officier van het garnizoen diende te zijn om de punten der capitulatie, in zoover deze het garnizoen zouden betreffen, te helpen arresteeren, aangezien een militair omtrent die punten meer kennis en doorzicht zou hebben dan een burger.

Toen men tot de bespreking van dit punt en van de artikelen eener capitulatie wilde overgaan, meldde zich de Secretaris S. Rendorp aan. Tot de vergadering toegelaten, deelde deze aan Burgemeesteren mede dat, bij den Generaal Van Golowkin [1]) zijnde, aldaar gerapporteerd werd dat circa 70 wagens met zieke en gewonde Hannoveranen [2]) op den Dam stonden, dat

---

1) *Graaf Van Golowkin* was Commandant van het garnizoen te Amsterdam.

2) Deze *Hannoveranen* behooren tot het Engelsch-Hannoveraansche leger, dat onder het bevel van den Generaal *Von Walmoden*, die

de Generaal zeer ontevreden was op den commandeerenden officier van de wacht aan de Haarlemmerpoort, die deze wagens had binnengelaten, en dat hij, Rendorp, meende dit ter kennis van Burgemeesteren te moeten brengen om maatregelen te kunnen nemen. Kort daarna diende de Plaats-Majoor het officieel rapport daarvan bij Heeren Burgemeesters in.

Wegens de felle vorst besloot men die menschen onder dak te brengen. Een der Regenten, de Heer W. A. Straalman, zoon des Burgemeesters, werd ontboden om van hem te vernemen of er in het gast- en pesthuis ruimte genoeg was tot huisvesting dier manschappen. Op de mededeeling van den Heer Straalman dat er op de zolders van het pesthuis ruimte was voor ongeveer 240 man, werden de binnengekomen Hannoveranen daar voor eenige dagen onder dak gebracht.

Door dit oponthoud was het te laat geworden de vergadering voort te zetten. Men scheidde nadat de Heeren Dedel, Van de Poll en Roëll verzocht waren den volgenden morgen in de Burgemeesters kamer te komen.

Reeds vroeg in den morgen van den 16den Januari verspreidde zich te Amsterdam het gerucht van de overgave der stad Utrecht en van het sluiten eener capitulatie tengevolge waarvan Fransche linietroepen de stad zouden binnenrukken.

De Burgemeester met den Pensionaris Roëll op het Raadhuis vergaderd zijnde, besloten, naar aanleiding dier geruchten, een expresbrief te zenden aan den Heer Huydecoper te 's-Gravenhage met verzoek Gede-

---

het commando van den *Hertog van York* had overgenomen, in oostelijke richting ons land verliet.

puteerden van de loopende geruchten te verwittigen, hen te vragen wat daarvan bij hen bekend was en voorts te bewerken dat men toch bijtijds een commissie naar den vijand zou zenden om voor de provincie te capituleeren. Verder werd de wenschelijkheid besproken om, wegens de nabijheid des vijands, op verscheidene plaatsen, voornamelijk tusscben Utrecht en Amsterdam, posten uit te zetten, ten einde van elk voorwaartsrukken der vijandelijke troepen naar de grenzen der provincie Holland onmiddelijk onderricht te kunnen worden. De Heer Van de Poll nam op zich met den Generaal Van Golowkin dit punt te bespreken en hem tevens het voorstel te doen van den Burgemeester Elias: of het niet gewenscht zou zijn — indien er van stadswege een commissie naar den vijand werd gezonden om te capituleeren — daaraan een officier toe te voegen.

Verder werden de leden in kennis gesteld met een brief van den Heer Huydecoper van Maarsseveen aan den Heer Elias. De inhoud bevatte niets stelligs omtrent den stand der zaken, dan alleen het vertrek van het Stadhouderlijk Huis. Het scheen dat men te 's-Gravenhage geen tijding van de overgave van Utrecht had. De Utrechtsche Gedeputeerden wisten er althans niets van.

Evenwel was deze brief van veel belang voor de omstandigheden waarin Amsterdam weldra gebracht zou kunnen worden, daar hij het antwoord bevatte op de begeleidende missive, welke den vorigen avond door den Heer Roëll uit naam der Burgemeesters geschreven was aan den Heer Van Maarsseveen. Dit antwoord luidde: dat de Heer Huydecoper reeds een onderhoud met eenige Staatsleden had gehad omtrent de te nemen maatregelen ingeval de Franschen deze of gene stad der provincie Holland mochten naderen,

dat Dordrecht en andere steden voornemens waren alsdan te capituleeren en daarbij hoofdzakelijk behoud van leven, godsdienst en eigendommen, alsmede vrijstelling van inkwartiering en requisitie zouden bedingen, terwijl men zich daarentegen zou verbinden aan de Fransche troepen de noodige huisvesting en voeding te verschaffen. Nadat daarop de Heeren Dedel en Van de Poll vertrokken waren, werd den Pensionaris door den Burgemeester Elias gevraagd: wien hij het meest geschikt achtte aan het hoofd der Commissie te staan. Roëll wees hiervoor den Heer Dedel aan en, indien deze bedankte, een der Regeerende Burgemeesters, nl. den President-Burgemeester Straalman, die daartoe niet ongenegen was.

Intusschen had de Generaal Van Golowkin zich laten aanmelden, die, binnengekomen zijnde, mededeelde dat een officier als koerier hem een brief had overgebracht van den Oostenrijkschen Generaal Von Clairfait aan den Erfprins van Oranje, dien men onderstelde te Amsterdam te zijn; dat die officier order had hier te blijven om den stand van zaken nauwkeurig op te nemen en daarvan verslag te doen aan den Generaal Von Clairfait, doch dat de brief *ilico* moest geexpedieerd worden. Den inhoud der missive kon hij niet met zekerheid mededeelen, maar hij geloofde dat daarin den aanmarsch gemeld werd van 2000 man Oostenrijksche troepen, die door den Generaal Von Clairfait waren aangewezen tot de verdediging van Amsterdam en welke den gepasseerden nacht te Barneveld waren aangekomen en des avonds mogelijk reeds te Naarden zouden zijn. Dit laatste was echter nog onzeker daar de Kolonel Bender, die de Oostenrijksche afdeeling commandeerde, wegens het terugtrekken der Engelsche en het voortrukken der Fransche troepen vreesde afgesneden te zullen worden en

gezegd had met zijn officieren een krijgsraad te zullen beleggen om te overwegen of de marsch voortgezet dan wel gestaakt zou worden.

Deze onverwachte tijding deed de Burgemeesters zeer ontstellen. Zij dachten niet anders dat, nu Utrecht volgens geruchten gecapituleerd had, de Franschen zich elk oogenblik voor de stad konden vertoonen en het onmogelijk zou zijn Amsterdam, dat van alle defensie ontbloot was, aan een beleg te onderwerpen. De aanmarsch van die 2000 man zou derhalve geen voordeel maar daarentegen groot nadeel veroorzaken en de ingezetenen in den waan brengen dat men de stad verdedigen wilde, waarvan wanordelijkheden, ja zelfs oproerige bewegingen het gevolg zouden kunnen zijn.

Burgemeesteren verzochten mitsdien den Generaal ten spoedigste iemand te gelasten het Oostenrijksche korps op te zoeken en den Commandant te verwittigen dat, indien hij verder voortrukte, zijn legerafdeeling, zonder eenige hoop op redding, ingesloten en krijgsgevangen zou zijn.

Ten $6^1/_2$ ure 's avonds had er weder een besogne plaats van de reeds meermalen genoemde Heeren ten huize van den President-Burgemeester Straalman.

De Heer Van de Poll bracht verslag uit van zijn onderhoud met den Generaal Van Golowkin over de toevoeging van een officier aan de te vormen commissie in geval van capitulatie en over het uitzetten van posten. Met het eerste voorstel had de Generaal zich zeer goed kunnen vereenigen en, indien het noodig mocht zijn, daartoe den Kolonel Cornabé van het regiment Nassau-Usingen, te Amsterdam in garnizoen, aangewezen, daar deze nog onlangs bij de capitulatie van Maastricht verscheidene voordeelen voor het garnizoen gestipuleerd had.

Ook het tweede punt had de goedkeuring des Generaals weggedragen. Men was overeengekomen op 5 à 6 plaatsen posten uit te zetten, o. a. aan de Nieuwesluis, te Alphen, aan den Uithoorn enz.; evenwel moesten, volgens het gevoelen van den Generaal, daartoe geen militairen gebruikt worden omdat deze door hun kleeding dadelijk te kennen zijn. De Plaats-Majoor zou daarover met Heeren Burgemeesteren nader confereeren. Met deze opmerking van den Generaal konden de vergaderde leden zich wel vereenigen, doch het kwam hun voor dat militaire personen daartoe beter geschikt waren dan andere, weshalve zij voorstelden militairen in burgerkleeding te gebruiken en 's morgens een cavalerie-patrouille als veldontdekking uit te zenden. Verder werd bepaald dat aan de uitgezette posten order zou gegeven worden ten spoedigste den Garnizoenscommandant bericht te zenden van elke nadering van Fransche *patrouilles*, doch indien zij bespeurden dat een *troepenkorps* hun standplaats naderde, dan hadden zij in last op Amsterdam terug te trekken na zooveel mogelijk informatiën te hebben ingewonnen.

Van deze besluiten, welke door den Generaal werden goedgekeurd, verwachtte men echter geringe resultaten wegens de aanhoudende vorst. Het ijs, dat reeds zoo'n dikte had gekregen, dat het met een 12 ℔er kon overgetrokken worden, bood den vijand de schoonste gelegenheid aan om ongemerkt door de postenketen te sluipen en onder de Hooge Sluis door onverwachts binnen de stad te komen.

Een der leden stelde derhalve voor het ijs bij de Hooge Sluis te laten doorzagen om daardoor het binnendringen in de stad te beletten. Men vond zulks niet kwaad, doch Van de Poll meende dat het weinig baten zou aangezien de vijand, daar stuitende, slechts

een kleinen omweg zou behoeven te maken om zich onverwachts binnen Amsterdam te vertoonen. Hij zou zich n.l. naar Zeeburg begeven en van daar over het Y naar de Nieuwestadsherberg of andere plaats aan den buitenkant trekken.

Wilde men van het doorzagen van het ijs eenig effect hebben, dan diende zulks van den Oosterbeer bij de Muiderpoort tot den Westerbeer bij de Haarlemmerpoort langs het Y te geschieden. „Eigenlijk", zeide hij, „behoort dit bij sterke vorst, volgens de aloude keuren der stad, altijd te gebeuren, niet alleen op het Y, maar ook in de grachten rondom de stad, terwijl de bijt alsdan 36 voeten breed moet zijn."

De voorzitter was van gevoelen dat het maken van de bijt ten minste tot zekere hoogte moest geschieden, terwijl de Heer Elias opmerkte dat, indien er tijd genoeg was om de doorzaging te voltooien vóór de nadering des vijands, hij er niet tegen was, doch dat hij vreesde de vijand voor de poorten zou staan, als het werk nauwelijks begonnen was en derhalve de gemaakte kosten nutteloos zouden zijn.

De leden Hasselaer en Dedel waren mede voor het openmaken van het ijs bij de Hooge Sluis, doch adviseerden ten opzichte van de bijt rondom de stad in den geest van den Heer Elias. De Pensionaris Roëll was eveneens van meening dat, ofschoon dit laatste op zich zelf in minder dringende omstandigheden niet ondienstig zou zijn, het thans echter, wegens de nabijheid des vijands, vruchteloos zou wezen daarmede een begin te maken. Daarentegen adviseerde hij zeer voor het openmaken van het ijs onder en in de nabijheid van de Hooge Sluis, daar men als vrij zeker kon aannemen dat, indien zich vijandelijke patrouilles naar Amsterdam mochten begeven, deze bij de Hooge Sluis — waarheen de weg van Utrecht leidt — zou-

den aankomen en het niet waarschijnlijk was dat die patrouilles zoodanig bekend zouden zijn met alle toegangen tot de stad om, bij de Hooge Sluis het hoofd stootende, dadelijk naar den Hoogen Dijk te trekken ten einde over het Y hun plan te volvoeren.

De Heer Van de Poll bleef echter bij zijn meening dat er noodzakelijk rondom de stad een bijt moest gemaakt worden, waarop Roëll opmerkte dat de meer of mindere noodzakelijkheid veel zou afhangen van de beslissing omtrent het tijdstip waarop de Commissie tot het sluiten eener capitulatie zou afgevaardigd worden, want dat het maken van een bijt wel achterwege kon blijven indien het voornemen was zulks te doen wanneer er zekere tijding van het binnenrukken der Franschen in Utrecht was.

Van de Poll legde zich bij deze opmerking neer, waarna men dit punt liet rusten om verder te beraadslagen wat in deze kritieke oogenblikken nog tot welzijn der stad kon verricht worden.

Te midden der deliberatiën werd den Pensionaris Roëll een schrijven overhandigd van den Heer Muilman van den volgenden inhoud:

„Dit moment werd Ik van 't volgende onderrigt van iemand (mij wel bekend) om 11 uuren uit Utrecht gegaan.

Om $^1/_2$ 10 zijn twee fransche officieren in Utrecht gekomen en afgestapt aan het Huys van den Heer Perponcher; kort daarna zijn twee fransche Trompetters ingekoomen en wynige minuten daar na Twee Hollandsche (denkelijk Bataaven).

De Vreugde en Gejuich was algemeen, de Regeering is toen na buyten gereeden om de fransche generaal (men denkt Laroche) te gemoet te gaan.

Hun terug komst heeft myn berigter niet gewagt maar zo het zegge was zouden morgen ochtend 5 à 6/m

troupes Gereg[1] Troupes eerst inmarcheeren. Zo hij vernoomen had zoude provitioneel alles op dezelfde voet blijve.

Expresse van 's Hage ingekoomen, meld de princesse vertrokken zijn. Ik dagt nodig dit ter kennisse te brengen.

Van Geertruydenberg krijg ik dit moment een brief van 14 deeser de franschen die vesting hadden begonnen te attacqueeren.

Vrijdag avond ½ 8 uuren 16 Jann".

Gedurende de lezing van dezen brief lieten zich de Heeren I. Wolters van de Poll en N. Warin aanmelden in hun qualiteit als kolonels der Amsterdamsche schutterij met verzoek in de vergadering toegelaten te mogen worden.

Binnengekomen deelden zij mede: „dat de burgerkrijgsraad, bij gerucht vernomen hebbende dat de Stadsregeering voornemens was met den vijand te capituleeren, den kolonels verzocht had namens den krijgsraad zich tot Burgemeesteren te wenden, die zij wisten dat thans vergaderd waren, met het uitdrukkelijk verzoek in de capitulatie ook voor de veiligheid van den krijgsraad te waken en vooral te zorgen dat aan de schutterij nimmer eenig leed geschiede wegens de door haar gepresteerde diensten."

Burgemeesteren billijkten dit verzoek en beloofden dat, mocht het tot een capitulatie komen, het verlangen van den schuttersraad in een afzonderlijk artikel zou worden opgenomen [1]). Nog deelden genoemde

---

1) „Reeds 's morgens in de societeyt", meldt Roëll, „had een der kapiteins, de Heer W. G. van de Poll, mij reeds verzogt om bij het aangaan eener capitulatie, indien daar over gesproken mogt worden, aan de schutterij te denken."

Heeren, die tevens dat jaar Regeerende Schepenen waren, mede dat zij des middags een conferentie hadden gehad met den Hoofdofficier en den Generaal Van Golowkin over de handhaving van de rust binnen de stad en dat deze op dat oogenblik, volgens overal ingewonnen informatiën, in de beste orde was.

Na al deze interruptien werd men het eindelijk eens over het zenden eener deputatie — als het noodig was — tot het sluiten eener capitulatie. Wederom nam de Burgemeester Elias het woord, zeggende: „dat er drie punten waren, welke z. i. een volgend onderwerp van beraadslagingen moesten uitmaken, nl. het tijdstip van vertrek der deputatie, haar samenstelling en de haar mede te geven instructie."

Wat het 1ste punt betrof, moest, volgens zijn gevoelen, eerst het antwoord op den naar 's-Gravenhage verzonden brief afgewacht worden alvorens daaromtrent een definitief besluit te nemen.

Ten opzichte van het 2de punt kwam het hem wenschelijk voor zoo mogelijk iemand buiten de Regeerende Burgemeesters te zoeken, daar hun tegenwoordigheid in de hachelijke omstandigheden waarin men verkeerde hoog noodig was, te meer nu er slechts drie aanwezig waren [1]). Hij adviseerde mitsdien den Heer Dedel te verzoeken zich met de Commissie te willen belasten en daaraan toe te voegen den tweeden Pensionaris [2]); „dat hij het echter aan eerstgenoemde

1) *Roëll* merkt hierbij het volgende op: „hetgeen de Heer *Elias* zeide omtrent de noodzakelijkheid dat de Burgemeesters alle drie in de stad bleven, diende alleen om daardoor den Heer *Straalman*, die 's morgens eenige inclinatie getoond had om de Commissie op zich te nemen, daarvan terug te houden. Ook was de Heer *Elias* reeds onderrigt dat de Heer *Dedel* zich dezelve zou laten welgevallen."

2) De *tweede* Pensionaris was: Mr. W. F. Roëll; de *eerste* was Mr. Daniel, Adriaan Meerman van der Goes

Heer wegens zijn hooge jaren en ligchaamsgesteldheid vooral in dit saisoen niet durfde obtrudeeren, begrijpende dat ZijnEd. zeer veele wettige redenen zoude kunnen doen gelden zulks van de hand te wijzen en dat niet dan het verlangen om een nieuw blijk van vaderlandsliefde te geven in staat zoude zijn ZEd. daartoe te persuadeeren."

Wat het 3de punt betrof, diende de Commissie in last te hebben het behoud van leven, godsdienst, eigendom en vrijheid der ingezetenen te bedingen, zoo mede voor de schutterij, welke niet de geringste nadeelige gevolgen mocht ondervinden van bewezen diensten, terwijl ook in 't bijzonder de belangen van het garnizoen niet uit het oog verloren mochten worden.

Aan de Commissie zou men moeten overlaten om, in overleg met den toegevoegden officier, de artikelen betreffende de schutterij en het garnizoen vast te stellen.

De Heeren Straalman en Hasselaer waren het in elk opzicht met den spreker eens.

De Heer Dedel was, wat het 1ste en 3de punt betrof, mede het gevoelen van den Heer Elias toegedaan; alleen wenschte hij bij de lastgeving nog te voegen dat men als een „ingredient der capitulatie" moest trachten te verkrijgen dat er geen Fransche troepen Amsterdam zouden binnenrukken en het bewaren der rust zou overgelaten worden aan het garnizoen te Amsterdam. Mocht zulks geweigerd worden, dan moest op vrijstelling van inkwartiering bij de ingezetenen aangedrongen worden, onder gehoudenheid dat men de noodige maatregelen daarvoor zou nemen in publieke gebouwen.

Aangaande het 2de punt — het aannemen der Commissie — wilde hij niet weigerachtig zijn, ofschoon zijn jaren zulks eigenlijk niet toelieten; hij verzocht

echter dat hem, behalve den tweeden Pensionaris, nog een of twee leden werden toegevoegd.

De Heer Van de Poll voegde zich in alles bij hetgeen door de vorige sprekers was gezegd. Hij meende echter dat het behoud van privilegiën en rechten voor de burgerij een bijzonder artikel der capitulatie behoorde uit te maken; dat, indien de Fransche Commandant de in bezitneming van Amsterdam eischte, de Commissie moest trachten te verkrijgen dat hij zich slechts tot het bezetten van een der stadspoorten bepaalde gelijk zulks in 1787 door de Pruisen was geschied, en dat al het overige, als het „afkoopen van molesten enz.", aan het oordeel der Gecommitteerden behoorde overgelaten te worden.

Ten slotte bood hij zich als lid der Commissie aan, zeggende: „zoolang het in zijn vermogen was te zullen trachten de stad van dienst te zijn en zich thans daartoe te meer bereid te gevoelen daar het mogelijk de laatste dienst zoude zijn, welke hij voor de stad presteeren konde."

Het woord werd daarna gegeven aan den Pensionaris, die verklaarde bij het geadviseerde niets meer te voegen te hebben.

Het was hem zeer aangenaam dat, nu hij deel zou uitmaken van de Commissie, de Heeren Dedèl en Van de Poll zich aan het hoofd daarvan wilden stellen. Ofschoon hij het toevoegen van een officier aan de missie zeer noodzakelijk vond, had hij eenig bezwaar in de keuze van den kolonel Cornabé, die door den Generaal Van Golowkin was aangewezen. Het kwam hem vreemd voor dat tot het arresteeren eener capitulatie voor het garnizoen bij voorkeur iemand gekozen was, die, volgens de capitulatie van Maastricht — in welke vesting hij gedurende het laatste beleg in garnizoen had gelegen — krijgsgevangene

van de Franschen was geweest, terwijl er toch andere kundige officieren te Amsterdam in garnizoen waren, die niet krijgsgevangen waren geweest. Ware dit laatste niet het geval, dan zou het zwaarste ook het zwaarste moeten wegen, doch nu men een betere keuze zou kunnen doen kwam hem de eerste ongerijmd voor.

Men vond het bezwaar van den Pensionaris niet zonder grond en verzocht hem, benevens den Heer Dedel, dit den Generaal Van Golowkin kenbaar te maken.

Daarna maakte de Oud-Burgemeester Dedel de opmerking dat: „hoewel een Commissie als degene, waarover reeds in het breede gesproken was, niet zeer talrijk behoefde te zijn, de welvoegelijkheid echter medebracht dat, behalve de daarvoor reeds aangewezen leden, ook een der leden van de Vroedschap diende uitgenoodigd te worden; dat wel is waar hij zelf die qualiteit bezat, doch dat de achtbare Raad, door wie de Commissie toch benoemd moest worden, het wellicht vreemd zou vinden dat door Burgemeesteren daarvoor niemand anders dan twee Oud-Burgemeesters en een Pensionaris werden voorgedragen."

De Heer Elias, daarop antwoordende, zeide: „dat hij de opmerking van den Heer Dedel niet kon tegenspreken, maar dat hem op dat oogenblik niemand van de vroedschap in de gedachte kwam, die zulks zou willen aannemen, dat ingeval men iemand wist, deze dan nog dienzelfden avond daarover gepolst zou moeten worden." Dedel meende dat men het den Heer H. Muilman zou kunnen voorstellen en nam op zich dezen daarover te spreken.

Na afloop dezer beraadslagingen werd besloten den volgenden morgen, ten 10 ure, „Vroedschap te beleggen" om de zaak aan den achtbaren Raad voor te dragen.

Daar de Burgemeesters dien dag derhalve op het Stadhuis zouden vergaderen, werd noodig geoordeeld, volgens de sedert eenigen tijd plaats hebbende gewoonte, een compagnie burgers vóór het Stadhuis de wacht te doen betrekken. Twee rijtuigen moesten den volgenden morgen omstreeks 11 uur gereed staan, opdat de Commissie, na de beslissing der Vroedschap, dadelijk zou kunnen vertrekken.

Na het scheiden der vergadering had de Heer Dedel zich naar Muilman begeven om dit achtbaar lid der vroedschap in te lichten omtrent het voorstel, dat den volgenden morgen door Burgemeesteren aan de Vroedschap zou worden gedaan. Tevens had hij hem medegedeeld dat Burgemeesteren voornemens waren hem uit te noodigen lid van de Commissie te zijn en gaarne zouden zien dat hij zich aan die uitnoodiging niet onttrok, zonder te zeggen wie de overige leden der missie waren.

De Heer Muilman had daartegen veel bezwaren en verklaarde o. m. geen routine genoeg te bezitten in de behandeling van politieke aangelegenheden om een opdracht van dien aard te aanvaarden; daarvoor werden lieden van meer jaren en ondervinding vereischt, bijv. de Heeren Dedel of Van de Poll. Mocht een dier beide Heeren zich aan het hoofd der Deputatie bevinden, dan zou hij zich de keuze laten welgevallen. Toen Dedel daarop zeide dat juist die beide genoemde Heeren als leden der Commissie waren aangewezen, aarzelde de Heer Muilman niet langer.

De Oud-Burgemeester begaf zich daarna naar den Heer Roëll om zich samen te kwijten van hun opdracht tegenover den Generaal Van Golowkin betreffende de bedenkingen, welke gerezen waren tegen de keuze van den Kolonel Cornabé.

De Generaal vond het door hen geopperd bezwaar van geen belang, en daar men moest aannemen dat een militair beter op de hoogte is dan een burger om te weten wat in die gevallen gebruikelijk is, legden de beide Heeren zich bij het antwoord van den Generaal neder en verzochten hem den Kolonel Cornabé te waarschuwen zich den volgenden morgen ten 11 ure gereed te houden, ten einde elk oogenblik te kunnen vertrekken.

Intusschen ontving Roëll een in haast geschreven biljet van Muilman, meldende dat hij op het oogenblik vernomen had er tijding uit Parijs was gekomen van de Gedeputeerden Brantsen en Repelaer.

De inhoud was nog niet bekend, doch het gevolg er van was geweest dat de Prinses en Erfprinses van Oranje, die voornemens geweest waren dien dag de provincie te verlaten, haar reis hadden uitgesteld, waaruit men opmaakte dat de aangekomen depêches niet ongunstig waren. De Generaal had dit bericht kort geleden ook vernomen en zeide dat de Heer P. Repelaer, broeder van den Gedeputeerde te Parijs, 's namiddags uit 's-Gravenhage was gekomen en die tijding van daar had medegebracht.

De Heeren Dedel en Roëll vertrokken zijnde, begaf de eerste zich met het biljet van Muilman naar den Burgemeester Elias, bij wien hij vernam dat, volgens een door dezen ontvangen schrijven uit 's-Gravenhage, er wel tijding van de Gedeputeerden uit Parijs ontvangen was, doch dat het uitstellen van de reis der Prinsessen daarmede niet in het minste verband stond; dat die tijding lang zoo voordeelig niet was als men zich verbeeldde; dat het eenige voordeel hierin bestond dat de instructie der Gedeputeerden voor den toenmaligen stand van zaken te weinig vrijheid aan de Deputatie liet om daarmede in onderhandeling te

treden en het de bedoeling der Franschen niet scheen te zijn de Republiek „finaal te conquesteeren”, maar dat zij bezield waren met goede trouw. Van een wapenstilstand wilden zij echter niets weten

Den volgenden morgen — 17 Jan[i] — begaf de Pensionaris Roëll zich met de door hem gestelde voordracht van Burgemeesteren aan de Vroedschap naar het Stadshuis.

De Burgemeesters, in hun kamer vereenigd, oordeelden het betamelijk om, alvorens hun voorstel aan de Vroedschap te doen, daarover het gevoelen in te winnen van de Heeren, die bij *Resolutie van de Vroedschap in dato* 19 *Dec.* 1794 gecommitteerd waren om, „wanneer Burgemeesteren zaken betrekkelijk het werk van vrede of oorlog ter kennis van den Achtb. Raad wilden brengen, dezelve prealabel te examineeren en tot die maturiteit te brengen dat daarop aanstonds eene resolutie zoude kunnen vallen.”

Zij hadden daarom den stadsbode order gegeven om de Heeren Dedel, Graafland, Muilman, van der Muelen, T. Alewijn en P. Elias, die bij voornoemde resolutie benoemd waren, te verzoeken om, alvorens naar de Raadkamer te gaan, waar de Vroedschap ten $10^1/_2$ ure belegd was, in de Burgemeesterskamer te komen. [1]) Toen allen present waren, werd den Pensionaris verzocht de concept-voordracht voor te lezen.

Deze was van den volgenden inhoud:

„Burgemeesteren hebben aan den achtb. Raad voorgedragen dat, daar de vijand in deszelfs ondernemingen daaglijks meer en meer vorderde, zo dat de stad

---

1) De Heeren: Mr. Frederik Alewijn — Oud-Burgemeester en Raad, Mr. Samuel van der Muelen en Mr. Pieter Elias — Raden in de Vroedschap, waren tevens Gedeputeerden van Amsterdam ter Statenvergadering van Holland en West-Friesland.

Utrecht, volgens de algemeene geruchten zig reeds by capitulatie aan denzelven had overgegeeven, het welligt zoude kunnen gebeuren dat dezelve zijnen marsch nu immediaatelijk werwaarts richtede hetwelk te meer waarschijnlijk was, naar dien zig tusschen gemelde plaats en deeze stad geene troupes bevonden, welke hem daarin zouden kunnen tegenhouden. Dat deeze consideratien Heeren Burgemeesteren hadden bedagt gemaakt op het in het werk stellen van zodanige middelen als in deeze critique omstandigheden zouden kunnen beproefd worden om deeze stad voor haaren totaalen ondergang te bevrijden.

Dat zij ten dien einde hadden verpligt gevonden den achtb. Raad voortestellen of het niet noodzakelijk was eene commissie te benoemen, om wanneer het gevaar zodanig mogt naderen dat Heeren Burgemeesteren zulks nodig achteden, van hier te vertrekken, en zig te begeeven naar den meest nabij zijnde commandeerende generaal der Fransche troupes, ten einde te tragten denzelven van zijn voornemen om deeze stad te bemagtigen, te doen afgaan, immers met alle vijandelijkheden te supersedeeren, tot dat er uit Parijs eenig beslissend antwoord zoude zijn ingekomen.

Edoch wanneer die pogingen vrugteloos mogten afloopen, alsdan uit hoofde der onmoogelijkheid waarin deeze stad zig bevond om eene militaire defensie te doen, met denzelven in onderhandeling te treeden tot het formeeren en sluijten van zodanige capitulatie waar door de godsdienst, het leven en de privilegiën der Ingezetenen, alsmede alle stads en particuliere Eijgendommen niet alleen, maar ook die van de admiraliteit, Oostindische Compagnie en Raad der Coloniën in de Westindien of eenige andere politique ligchamen ongeschonden en in denzelfden staat bleeven waarin die tegenswoordig waren, terwijl alles wat

wijders een ingredient der te makene capitulatie zoude kunnen zijn als bijvoorbeeld het afkoopen van brandschattingen enz. aan het doorzigt en beleid der te benoemene commissie zoude moeten overgelaten worden om daaromtrent en in alles wat overigens ten voordeele van deese stad zoude kunnen bedongen worden zodanig te handelen als dezelve in goede conscientie zal vermeenen te behooren.

Dat eindelijk onder de te makene capitulatie mede moet begrepen zijn het garnizoen deezer stad, als ook de gewapende schutterij, welke door haaren ijver en waakzaamheid alle lof verdient, zonder dat aan dezelve of iemand van deszelfs Leden over gedaane zaaken eenig het minste leed zal mogen geschieden."

Toen de meening der respectieve Heeren aangaande dit *concept* gevraagd werd, verklaarden de drie Regeegende Burgemeesters benevens de Heer Dedel zich daarmede conform en daartegen geen bedenkingen te hebben. De Heer Graafland, die niet onduidelijk zijn ontevredenheid toonde dat men niet eerder met hem daarover gesproken had, zeide: „dat hij over een zaak van dat belang niet zoo spoedig zijn gedagten konde zeggen, dat ingeval hij in tijds daarvan was geinformeerd geworden, gelijk hij vermeende dat krachtens de voornoemde Resolutie van 19 Dec. geschied moest zijn, hij zich thans dieswegen zoude kunnen bepaalen, maar dat de zaak nu alvorens *commissoriaal* zoude dienen gemaakt te worden."

De Heer Muilman, ofschoon niet geheel in hetzelfde geval verkeerende als de vorige spreker, daar hij reeds met het voornemen van Burgemeesteren in kennis was gesteld, had echter evenmin als de Heer Graafland de *concept-voordracht* gelezen. Hij adviseerde niettemin „dat het aanbelang der zaak zeker niet permitteerde

om los over dezelve heen te stappen, dat hij dierhalven aan de eene kant ook wel gewenscht zoude hebben zijne gedagten aangaande de inhoud van het voorstel te hebben kunnen laten gaan, dan dat hij aan de andere kant om de pressance der omstandigheden waarin de stad zig bevond geen oponthoud aan de zaak zoude toebrengen maar tot het neemen eener vroedschapsresolutie *de plano*, zonder dat het voorstel *commissoriaal* gemaakt wierd, wilde concureeren, dat hij evenwel verzogt het voorstel alvorens in de Vroedschap gebragt te worden andermaal door den Pensionaris te mogen hooren voorlezen."

De Heer Van der Muelen ondersteunde dat verzoek. Nadat het *concept* ten tweeden male was voorgelezen, zeide de Heer Graafland, die intusschen wat bedaarder was geworden, „dat hij ten einde zig nimmer te kunnen reprocheeren eene zaak van dat gewigt als de propositie van Burgemeesteren was, opgehouden te hebben, bij deeze tweede praelecture zijne aandagt zo veel mogelijk had ingespannen om te maken dat hem van den inhoud niets echappeerde, hetwelk hem dan ook vrij wel gelukt was; dat hij mitsdien declareeren moest daarop diverse remarques te hebben en wel in het bijzonder deeze, dat er behalven de pointen eener capitulatie bij het voorstel opgenoemd, nog verscheidene andere waaren waarop zijns bedunkens bij den vijand even zoo sterk behoorde aangedrongen te worden als op de geene die daarin woordelijk waren uitgedrukt, dat bijv. geene melding hoegenaamd wierd gemaakt van vrijdom van inquartiering en requisitiën enz., welke echter, naar zijn inzien, als essentieele artikelen van capitulatie voor deeze stad moesten aangemerkt worden."

Als steller der voordracht achtte de Pensionaris zich verplicht het woord te nemen en den Heer Graafland

te antwoorden: „dat hij even zo sterk als ZijnEdele doordrongen was van de noodzakelijkheid dat op zodanige pointen bij den vijand ten allersterksten wierd geinsteerd, gelijk zulks dan ook lag opgesloten in de bewoordingen der *concept-voordracht* waarbij gezegd wierd: „terwijl alles wat overigens een ingredient der te makene Capitulatie zoude kunnen zijn, als bij voorb. het afkoopen van brandschattingen enz. aan het doorzigt en beleid der te benoemene Commissie zoude moeten overgelaten worden, om daaromtrent en in alles wat overigens ten voordeele van deeze stad zoude kunnen bedongen worden, zodanig te handelen als deselve in goede conscientie zal vermeenen te behooren"; dog dat hij gemeend had niet woordelijk en afzonderlijk van die artikelen in de voordragt melding te moeten maaken, dewijl het hem was toegescheenen dat, vermits deselve in eene Vroedschapsresolutie geconverteerd wordende, aan de gedeputeerden tot eene instructie zoude moeten dienen, waarna zij hun gedrag zouden moeten inrichten, daarin geene andere pointen *woordelijk* behoorden gebragt te worden dan dezulke waarop zij bij den vijand moesten blijven insteeren of anders de onderhandelingen afbreeken, maar dat de artikelen door de Heer Graafland geopperd, hoe wenschelijk ook in zig zelve en hoe zeer ook daarop zo veel mogelijk moest aangedrongen worden, hem echter niet voorquamen als eene *conditio sine qua non* te moeten aangemerkt worden."

Met deze opheldering was de Heer Graafland echter niet in elk opzicht voldaan, en zeker zou de discussie nog lang geduurd hebben eer men het er over eens geworden was, indien niet de Heer Dedel gezegd had: „dat het niet gevoegelijk was de Vroedschap, die reeds omtrent een geheel uur was vergaderd geweest, langer te laten wagten; dat het daar eigentlijk de

plaats was om de zaak te discuteeren", waarop Burgemeesteren en de andere Heeren, behalve de Pensionaris, zich in de Raadkamer begaven.

Gedurende deze laatste discussie was er bij Burgemeesteren een missive van de Gedeputeerden van Utrecht ingekomen. Deze hield in dat, aangezien de troepen van Zijn Groot-Brittannische Majesteit de provincie hadden verlaten en deze dus voor de Franschen geheel open lag, men zich genoodzaakt had gezien met de Franschen in schikkingen te treden.

Thans was er dan legale tijding van de overgave van Utrecht en derhalve het tijdstip gekomen om, indien de voordracht van Burgemeesteren in de Vroedschap werd goedgekeurd, de daarin vermelde deputatie af te zenden.

Terwijl de achtb. Raad bezig was te beraadslagen, was de Pensionaris Roëll in de Burgemeesterskamer gebleven om den uitslag der deliberatiën af te wachten. Daar het hem niet onmogelijk toescheen dat de voordracht *commissoriaal* gemaakt zou worden, hield hij zich onledig een *concept-rapport* daarop samen te stellen overeenkomstig de denkbeelden van den Heer Graafland. Mocht dit worden goedgekeurd dan kon het nog vóór het scheiden van de Vroedschap voorgelezen en daaromtrent een besluit genomen kunnen worden, aangezien het van het uiterste belang was dat dit zoodra mogelijk geschiedde opdat het vertrek der Deputatie naar niets zou behoeven te wachten.

Dit *rapport* bleek echter niet noodig te zijn, daar in de vroedschap besloten werd de voordracht *niet commissoriaal* te maken. Burgemeesteren, de Raadkamer verlaten hebbende, verzochten den Pensionaris een résumé te maken van het door de Vroedschap genomen besluit. Terecht antwoordde Roëll dat het voor hem moeilijk en onaangemaam tevens was zulks

te doen daar hij persoonlijk niet bij de deliberatiën tegenwoordig was geweest, maar dat hij niettemin zou trachten zoo goed mogelijk het resultaat der besprekingen te redigeeren naar hetgeen hij van de Heeren zou vernemen. „Ik konde niet nalaten", zegt de schrijver van het *Journaal*, „bij die gelegenheid te remarqueeren dat alhoewel ik niet ambitionneerde om mede in de vroedschap sessie te hebben, het thans echter bleek dat het niet altijd overtollig was dat daarbij een der Pensionarissen adsisteerde, hetwelk de andere Heeren, vooral de Heer Graafland, volkomen met mij eens waren."

Nadat Roëll het résumé van het Vroedschapsbesluit, volgens de mededeelingen der Heeren op schrift had gesteld, begaven zich de Burgemeesters, benevens de drie andere Heeren, daarmede naar de Raadkamer waar het, met het gevoelen der meerderheid strookende, werd goedgekeurd.

De inhoud luidde:

„Waarop gedelibereert zijnde is goedgevonden en verstaan zig met het gedaane voorstel van Heeren Burgemeesteren te conformeeren en tot de daarbij geproponeerde commissie te benoemen de Heeren:

Mr. W. G. Dedel Salomonsz en

Mr. J. van de Poll,

Oud-Burgemeesteren.

M. Muilman, Raad in de Vroedschap en Mr. W. F. Roëll, Pensionaris met den Heer Cornabé, Colonel Commandant van het Regiment van den Vorst van Nassau-Usingen, — met dien verstande dat (conform het geene verder door haar Ed. Gr. Achtb. bij monde gedeclareerd word derzelver intentie te zijn) ten allerspoedigsten eene expresse naar 's Hage aan den Heeren gedeputeerden afgezonden worde met aanschrijving om, zonder eenig verwijl, ter kennisse van den Sou-

verain te brengen het geene deeze Achtb. Raad vermeend had te moeten resolveeren; en aan denzelven te declareeren dat de Achtb. Raad volstrekt nodig oordeelde dat er zonder eenig verwijl, eene commissie van wegens deze Provintie naar den commandeerenden generaal der fransche troupes of commissarissen van de Nationale Conventie, welke zig daarbij zouden mogen bevinden, worde afgezonden, ten einde te tragten dezelve te persuadeeren alle vijandelijkheden tegens deeze Provintie op te schorten immers tot tijd en wijlen er uit Parijs eenig decisif antwoord zoude ingekoomen zijn; edog indien onverhoopt die pogingen zonder effect mogten blijven, alsdan te tragten met dezelve zodanige schikkingen te maken als tot behoud en tot voorkoming van den ondergang deezer Provintie meest dienstig zullen gevorderd en met behoud van godsdienst, leeven en eygendommen meest overeenkomstig zullen bevonden worden. Dat de Achtb. Raad vast vertrouwen dat hierop eene spoedige Resolutie zal worden genomen, te meer daar aan haar Ed. gr. mog. niet kan echappeeren de critique situatie waarin deeze stad zich bevinde en welke alle oogenblikken verergeren kan waardoor de Achtb. Raad in de verpligting zoude kunnen gebragt worden om te tragten met den vijand voor deeze stad zodanige onderhandelingen te beginnen en zodanige schikkingen te beraamen, waardoor het oogmerk bij het voorstel van Heeren Burgemeesteren gemanifesteerd zoude kunnen bereikt worden."

Om zooveel mogelijk het vertrek [1]) der Deputatie te

---

1) Het vertrek der Commissie was uitgesteld en zou afhangen van het antwoord, dat men uit 's-Hage verwachtte.

bespoedigen, hield het lid der Vroedschap J. Hodshon zich, na het scheiden der vergadering, onledig een afschrift der resolutie te maken; de Pensionaris Roëll schreef een begeleidende missive aan de Gedeputeerden, terwijl de Burgemeester Elias daarbij nog een brief voegde aan den Heer Huydecoper van Maarsseveen, waarin hij de noodzakelijkheid uitdrukte dat de Provinciale Commissie, bij het sluiten eener capitulatie voor de geheele provincie Holland, toch ten sterkste zou aandringen op vrijstelling van requisitiën en het binnenrukken van linietroepen. Nadat de Heeren Dedel, van de Poll en Roëll verzocht waren 's avonds ten $6^1/_2$ ure bij den President-Burgemeester Straalman te komen om nog een laatste woord met Burgemeesteren te wisselen over hun aanstaand vertrek naar het vijandelijk hoofdkwartier, scheidde men.

Omtrent de deliberatiën in den Vroedschapsraad teekent Roëll nog het volgende aan:

„Daar ik niet bij de Vroedschapsresolutiën ben tegenwoordig geweest, is het mij niet mogelijk met zekerheid te bepalen hoedanig de respectieve adviezen aldaar geweest zijn. Het weinige dat ik er van weet, is mij alleen bij traditie bekend. Dit echter weet ik dat daar eenige altercatiën hebben plaats gehad en dat men het op lange na niet in alle opzigten eens is geweest.

Ook was de Heer Dedel zoo gebelgd over de deliberatiën dat hij in de begin volstrekt weigerde de commissie waar te nemen, zeggende zig niet te willen onderheevig maken aan de beoordeeling van een Vroedschap, die zig zoozeer met critiques en chicanes ophield, zoodat ZEd. dezelve niet dan bijna gedwongen aannam."

Den 18[den] Januari, 's morgens, ontving Roëll het

volgend briefje van den Burgemeester Elias, dat de mededeeling inhield van een bij den President-Burgemeester uit 's-Gravenhage ontvangen schrijven:

18 January 1795.

„De tijding met de brief aangebragt, behelst hoofdzakelijk dat er gister avond ten 10 uuren vergadering is geweest en deezen morgen zijn zal over de zaak die UwEd. wel kan gissen, dog alles zal te laat komen want daar staat een fransche officier voor de poort, zekerlik om de stad op te eijschen. Ook is bij de Heer S. geweest een deputatie van vier geweeze leden van de *doctrina* [1]), die geweeren eijschten om de rust die andersints binnen wijnig tijd zal gestoort worden te helpen bewaaren. De ogenblikken worden ernstig. Gelieft eens bij den Hr Straalman te komen, dog alvorens een briefje aan Calkoen [2]) te schrijven want ik heb daar in thans geen lust."

Roëll begaf zich onmiddelijk naar de woning van den President-Burgemeester Straalman. Voor het huis stond een met twee paarden bespannen rijtuig, geëscorteerd door drie dragonders van het te Amsterdam in garnizoen liggende regiment van Van Bylandt. Naar binnen gaande, werd de Pensionaris in een kamer gelaten waar hij den Burgemeester Elias in gesprek vond met een officier van het regement Oranje-Nassau, genaamd Muller.

---

1) De societeit *Doctrina* waar de Patriotten zich vereenigden, was door het Amsterdamsche bestuur gesloten. Verscheiden leden hadden zich daarop begeven naar het *Wapen van Embden* op den Nieuwendijk, waar zij een *Comité Revolutionair* vormden en waartoe de vier leden behoorden.

2) De Advocaat *Calkoen* was klerk ter secretarie. Het te schrijven briefje moest dienen hem te verzoeken de minuut der *resolutie*, die ...retarie bevond om in het register der Vroedschaps-...den ingeschreven, den Heer *Elias* te zenden.

Elias deelde den Heer Roëll mede dat de Fransche officier, van wien in zijn briefje sprake was, zich reeds in een zijvertrek bevond in gezelschap van den Heer Straalman, den Generaal Van Golowkin en den Kolonel Cornabé. Toen Roëll zijn verwondering te kennen gaf dat de Burgemeester Elias niet bij de conferentie tegenwoordig was, antwoordde deze dat zulks opzettelijk geschiedde om den Franschen officier, wiens opdracht waarschijnlijk in een opeisching der stad zou bestaan, zoo lang mogelijk op te houden en daardoor tijd te winnen. Daar nl. de overgave der stad niet van den Commandant — den Generaal Van Golowkin — maar van „*Burgemeesteren als gezamenlijke Gouverneurs*" afhing, zoo had de Heer Straalman, alleen present zijnde, alle reden te zeggen dat hij buiten elke bevoegdheid was in dezen iets te kunnen doen, maar dat hij daarover ten spoedigste met de andere Heeren Burgemeesters zou beraadslagen, zonder er echter voor in te staan de Heeren zoo spoedig bijeen te kunnen roepen daar zij van niets geprevenieerd waren.

Uit deze mededeeling bleek dat er vóór de ontvangst van den Franschen officier een onderhoud tusschen de Heeren Straalman en Elias in dien geest had plaats gehad. Beide Burgemeesters begrepen dat, indien de komst van den vreemden officier in verband stond met de opeisching van Amsterdam, alles moest aangewend worden hem aan de praat te houden om daardoor tijd te winnen, dewijl er elk oogenblik tijding uit 's-Gravenhage verwacht werd waarvan het antwoord op de opeisching grootendeels zou afhangen. Behelsde die tijding dat er reeds een capitulatie voor de provincie Holland gesloten was, dan werd een nadere capitulatie onnoodig; hield zij in dat er Gedeputeerden van die provincie vertrokken waren om

een capitulatie te sluiten, dan zou de Regeering van Amsterdam verklaren zich te zullen schikken naar al hetgeen bij de provinciale capitulatie zou bepaald worden.

De Fransche officier vertrokken zijnde, begaven de Heeren Roëll en Elias zich naar het vertrek waar zich de President-Burgemeester, de Generaal benevens de Heer Dedel bevonden, welke laatste juist was binnengekomen. De Heer Straalman deelde mede: „dat de komst van den Franschen officier niet in verband stond met de opeisching der stad, maar enkel diende om den Commandant een brief te overhandigen waarvan de inhoud het verzoek behelsde een ingesloten brief ter hand te stellen aan de krijgsgevangen officieren van het Amsterdamsche garnizoen. Deze laatste brief bevatte een waarschuwing en aanmaning zich, benevens hun onderhebbende manschappen buiten de stad te begeven, daar men voornemens was zich door een coup de main van Amsterdam meester te maken. Beide brieven waren door den Generaal Daendels geteekend, in dier voege: „*Daendels, Général de la sixième division de l'armée du Nord.*" Verder zeide Straalman: „dat de Kolonel Cornabé met den Franschen officier vertrokken was om den commandeerenden vijandelijken generaal te berichten dat de krijgsgevangen troepen, die zich in de stad bevonden, niet dienden om haar tegen de Franschen te verdedigen, maar alleen tot bewaring der orde en rust, aangezien het behoud daarvan ook voor de Franschen van groot belang was omdat zij voornemens waren Amsterdam te bemachtigen."

Daarna deed de President-Burgemeester mededeeling van het bezoek, dat hij van 5 leden der in Nov. gesloten societeit Doctrina te zijnen huize had gehad. Zij verzochten dat de leden dier societeit in het bezit

van wapens mochten gesteld worden, ten einde de rust binnen Amsterdam te helpen handhaven, welke zij vreesden dat weldra verstoord zou worden indien aan hun verzoek niet werd voldaan. Het antwoord was geweest dat daarover met Burgemeesteren zou geconfereerd worden en dat zij 's namiddags ten 4 ure antwoord zouden ontvangen. De namen dier 5 Heeren waren: Gogel, 't Hoen, Oudorp, Wiselius en Van der Aa.

Er moest derhalve gedelibereerd worden welk antwoord aan de leden van Doctrina te geven, wanneer zij des middags terug kwamen. De vergaderde Heeren waren het allen eens dat in het verzoek niet mocht getreden worden en daar men overtuigd was dat de Heer Hasselaer, die niet aanwezig was, met hen eenstemmig zou zijn, werd er besloten dat, indien de requestranten terugkwamen, „de President-Burgemeester zooveel mogelijk in gemesureerde termen aan hen zoude zeggen dat Burgemeesteren, het gedane verzoek overwogen hebbende, niet nodig oordeelden daaraan te voldoen daar er zich binnen de stad een genoegzaam aantal troupes bevond om de rust binnen dezelve te bewaren, dus dat Burgemeesteren hoopten dat de leden van Doctrina, daar dezelve zo zeer gezind scheenen tot de handhaving der rust niettemin, ofschoon zonder wapens, al hetgeen in hun vermogen was daartoe bijdragen zouden."

Gedurende de beraadslagingen werd den Burgemeesters bericht dat een groote menigte volk zich verzameld had voor het logement „het wapen van Embden" op den Nieuwendijk en dat men, voor zoover uit de gesprekken der menigte was op te maken, in het logement bezig was een *Declaratoir* te teekenen om de Regeering den volgenden dag af te zetten [1]).

---

1) In het „wapen van Embden" was het *Comité Revolutionair*

Den Generaal Van Golowkin, die zich nog ten huize van den Heer Straalman bevond, werd verzocht de noodige maatregelen te willen nemen om den volksoploop voor het „wapen van Embden" tegen te gaan en de aldaar saamgestroomde menigte uiteen te doen drijven.

Na het vertrek van den Generaal besloten Burgemeesteren onmiddelijk bericht van het gebeurde naar 's-Gravenhage te zenden, met het dringend verzoek de Provinciale Commissie toch ten spoedigste te doen vertrekken ten einde vóór de Amsterdamsche, welke den volgenden dag 's morgens vertrekken zou, aan het Fransche hoofdkwartier te zijn.

Toen de vergadering ten $2^1/_2$ ure gescheiden was, schreef de Pensionaris de volgende missive aan Heeren Gedeputeerden te 's-Gravenhage:

Edel Achtbaare Heeren!

Heden ogtend zijn ten huyze van den President-Burgemeester Straalman geweest 4 à 5 leeden van Doctrina met verzoek om van geweer voorzien te mogen worden, ten einde de rust binnen deeze stad te bewaaren. Men heeft geresolveerd om, wanneer zij deeze namiddag om antwoord quamen vragen, te zeggen dat men liefst daarin niet wilde treeden als zijnde genoegzaam van troupes ten dien einde voorzien.

Tegens twee uur meldde zig voor de poort een fransch officier aan, zittende in een wagentie en geescorteerd van 2 Dragonders. Dezelve is vervolgens aan het huis van de Heer Straalman geweest, benevens den generaal van Golowkin aan wien hij een brief overgaf inhoudende het verzoek om een andere brief, welke

---

der Patriotten vergaderd. In die vergadering werd besloten den President-Burgemeester te verzoeken wapens aan de burgerij uittedeelen tot handhaving der orde en rust en daartoe een *Declaratoir* ter teekening te leggen.

daarin gesloten was aan de officieren van de krijgsgevangen troupes welke hier lagen, ter hand te stellen. Deze laatste behelsde eene waarschuwing van zig buyten deeze stad te begeeven, vermits men van intentie was dezelve door een coup de main te neemen.

De colonel Cornabé van 't Regiment van Nassau-Usingen, welke ook bij den Heer Straalman was, zeide dat de krijgsgevangene troupes hier niet in de stad waren om tegens de franschen gebruikt te worden, maar alleenlijk om de rust te bewaaren er bijvoegende dat zulks ook het belang der franschen was indien zij deze stad wilden bemagtigen, hetwelk de fransche officier avoueerde. Vervolgens is de Heer Cornabé met denzelven naar het fransche Hoofdquartier gereeden om met den franschen generaal te spreeken en te zeggen dat Burgemeesteren voorneemens zijn morgen de commissie, welke gisteren benoemd is, te zenden. Burgemeesteren, welke (namentlijk de present zijnde Heeren Straalman en Elias) wij gechargeerd hebben deze te schrijven, hebben wij teffens gelast Uw Ed. Achtb. te verzoeken alle mogelijke instantie te doen en alles in het werk te stellen dat tog de provinciale commissie ten allerspoedigsten vertrekke opdat dezelve zig voor onze stedelijke aan het Hoofdquartier bevinde, Burgemeesteren oordeelen dit absolut noodzakelijk.

De Heer Cornabé wordt dezen avond terug verwagt. Op het ogenblik verneem ik dat er eene groote toevloed van menschen is bij het wapen van Embden.

Ik heb de eer met alle hoogachting te zijn

Edel Achtbaare Heeren!

Amsterdam, Uw Ed. Achtb. Ond. Dien^r^
18 Januarij 1795. W. F. ROËLL.

NB. De tekenaar der twee bovengenoemde brieven is de generaal Daendels.

Intusschen was er, behalve voor het „wapen van Embden", tevens een groote toeloop van volk ontstaan voor het huis van den Generaal Van Golowkin, op het gerucht dat Doctor Krayenhoff aldaar was afgestapt om, gelijk men beweerde, de stad op te eischen.

Roëll, die hiervan bericht ontving, sloeg daaraan in 't eerst geen geloof, doch toen de Heer Rendorp hem stellig kwam verzekeren dat Dr. Krayenhoff niet alleen in de stad was, maar zelfs met een vrouw het middagmaal gebruikte bij den Generaal Van Golowkin en hij hem zelfs, bij het in de koets gaan, tot de omstanders had hooren zeggen: „is dit niet een mooye Doctorskoets?" — kon Roëll aan de komst van dien bekenden Patriot niet langer twijfelen. Nog werd hem verzekerd, dat, toen eenigen onder het volk, die de reden van de komst van Dr. Krayenhoff wisten, over diens langdurig verblijf bij den Generaal ongerust werden en hem begeerden te zien, de Doctor, van het ongeduld van het volk onderricht, naar de voordeur ging, zich aan het volk vertoonde en het toeriep: „alles is wel."

De Heer Rendorp deelde verder mede dat alles reeds geschikt was, dat de Regeering den volgenden dag afgezet zou worden en dat de bewerking hiervan eigenlijk het doel van Dr. Krayenhoff's komst was. „Ik kon mij daarvan geen denkbeeld vormen", meldt de schrijver van het *Journaal*, „daar ik aan de eene kant niet kon begrijpen dat dit zonder medewerking van den commandant van het garnisoen zoude kunnen geeffectueerd worden en aan de andere kant nog veel minder kon gelooven dat deze daartoe zoude medewerken. Ook was er nog gene schikking met de regeering getroffen."

Om beter ingelicht te worden begaf de Heer Roëll zich naar den Heer Muilman. Deze bevestigde Ren-

dorp's woorden en voegde er bij dat de Doctor 's avonds met Burgemeesteren een conferentie zou hebben ten huize van den Heer Straalman. Ten hoogste verwonderd antwoordde Roëll dat, mocht er al sprake zijn van een aanstaande conferentie tusschen Doctor Krayenhoff en Burgemeesteren, de komst van den eerste echter niet de reden dier avondbijeenkomst van Heeren Burgemeesters kon zijn, daar deze vergadering, waarbij hij ook verzocht was te assisteeren, om andere redenen en reeds den vorigen dag belegd was toen er nog niets van de komst van Doctor Krayenhoff bekend was. De Heer Muilman verzekerde niettemin dat de conferentie 's avonds zou plaats hebben. Ook de Burgemeester Elias, dien de Pensionaris kort daarna ontmoette, wist niets van de komst van Dr. Krayenhoff en vond het eveneens vreemd dat de Doctor 's avonds bij de comparitie tegenwoordig zou zijn, daar de Heer Straalman hem daarvan niets had laten weten. De Pensionaris merkte echter op dat het zeer wel mogelijk kon zijn dat de President-Burgemeester er ook niets van wist en Dr. Krayenhoff dus onverwachts in de vergadering zou verschijnen, waarop de Burgemeester Elias, met deze opmerking instemmende, zeide: „dat de opdracht van den Doctor zeer waarschijnlijk zou bestaan in een voorstel aan de Regeering om haar posten neer te leggen, zoodat men op de comparitie onverwijld zou moeten overwegen hoe in deze te handelen. Volgens zijn gevoelen was daartegen niets te doen omdat Dr. Krayenhoff wel gesteund zou worden door de clubs en hun aanhang; bovendien was de militaire macht niet talrijk genoeg om een gewelddadig optreden te beletten of te voorkomen dat zulks zonder bloedvergieten geschiedde."

Roëll meende: „dat dit laatste moeilijk *a priori* te beslissen was; het kwam hem voor dat er meer dan

toereikende militie in de stad was om de zaken in den staat waarin zij waren te behouden en al hetgeen daartegen ondernomen mocht worden te beletten. Hij wilde niet beoordeelen of de Regeering al of niet haar posten moest neerleggen, doch naar zijn gevoelen kon men niet met Dr. Krayenhoff in onderhandeling treden, tenzij hij van een behoorlijke volmacht van de Franschen was voorzien." Elias antwoordde: „dat indien het zoover kwam dat men zijn regeeringspost moest neerleggen, het hem niet verwonderen zou indien eenige van de tegenwoordige Regenten op nieuw werden aangesteld, omdat de opengevallen posten weder dadelijk dienden aangevuld te worden ten einde regeeringloosheid in de stad te voorkomen. Hij verwachtte wel niet dat hem zoo iets te beurt zou vallen, doch daar het zoowel aan hem als ieder ander kon overkomen, zou hij er gaarne eens met den Heer Roëll over spreken hoe in zoodanig geval te handelen. Hij was reeds lang voornemens geweest de Regeering neer te leggen en zou dit zeer zeker, ook al kwam er geen revolutie, binnen kort gedaan hebben, maar thans wenschte hij meer dan ooit er van bevrijd te zijn. Evenwel was er veel voor om gedurende eenigen tijd een herbenoeming aan te nemen, ten einde door zijn tegenwoordigheid mogelijk in staat te zijn violentiën, die anders wellicht zouden plaats hebben, te voorkomen." Roëll zeide: „dat alle zaken zeker van twee kanten konden beschouwd worden, maar dat volgens zijn meening de Heer Elias, indien men hem op nieuw den Burgemeesterszetel aanbood, dit aanbod *finaal* behoorde af te slaan." De Heer Elias scheen daartoe ook het meest te inclineeren, zeggende: „dat alleen een zeker gemoedsbezwaar hem zou doen aarzelen."

Uit dit onderhoud blijkt dat beide Heeren in de meening verkeerden dat de organisatie van het ste-

delijk bestuur zou blijven gelijk zij was en er alleen een verandering van personen in dat bestuur zou plaats hebben. Later zal blijken hoezeer zij zich vergist hadden. Ook de Heer Corver, lid der Vroedschap, wien de Heer Roëll zijn onderhoud met Elias mededeelde, was van gevoelen dat men met Dr. Krayenhoff in geen schikking kon treden zoo hij niet van een volmacht der Franschen was voorzien. „Hij zou het zeer afkeuren indien men tot een schikking overging en verzocht dat er niets buiten hem zou gedaan worden."

Ten 7 ure 's avonds had het besogne plaats ten huize van den President-Burgemeester Straalman. Behalve de Voorzitter waren tegenwoordig de Heeren Elias, Dedel, Van de Poll, de Pensionaris Roëll en de Generaal Van Golowkin. Hasselaer had zich wegens „onpasselijkheid" laten excuseeren.

De vergadering geopend zijnde, verzocht de Voorzitter den Generaal mede te deelen hetgeen te zijnen huize was voorgevallen. Deze verhaalde: dat des middags tegen 3½ uur een toen nog onbekende dame zich aan zijn woning had vervoegd met de vraag of haar man nog niet gearriveerd was. Op het antwoord van den knecht dat hij niet wist wie haar man was, had zij gerepliceerd dat zijn naam Krayenhoff was en zij, volgens afspraak, haar man op dien tijd ten huize van den Generaal Van Golowkin zou ontmoeten.

In tegenwoordigheid van hem, Generaal, gebracht, had hij haar medegedeeld dat hij elk oogenblik een Fransch officier verwachtte, die zich bij de poort had aangemeld met het verzoek den Garnizoenscommandant te mogen spreken, waarop de dame geantwoord had dat die officier dan zeker haar man zou zijn, weshalve zij hem verzocht tot de komst van dien Franschen officier te mogen blijven. Zonder den ge-

ringsten argwaan te koesteren had hij dit verzoek toegestaan en uit het gesprek, dat weldra tusschen hen beide ontstond, bemerkende dat de dame uit Oosterhout kwam waar hij, Generaal, eenige vaste goederen had liggen, was hij met haar in een meer gemeenzame conversatie geraakt en had haar bij zich aan tafel genoodigd. Kort daarop kwam de persoon binnen, die zich als Fransch officier had aangemeld, en zoodra de dame hem zag, vloog zij hem om den hals, waaruit hij, Generaal, meende te mogen opmaken dat de als Fransch officier gekleede persoon inderdaad haar man was.

Naar de reden zijner komst gevraagd zijnde, had de officier hem een brief overhandigd om den President-Burgemeester ter hand te stellen (gelijk hij hierbij deed).

Nadat hij den vreemdeling mede bij zich aan tafel genoodigd had, werd door dezen over verschillende zaken gesproken en o. m. medegedeeld dat de Regeering afgezet zoude worden en dat er voor de veiligheid van hun personen en goederen en voor de rust in de stad zou gezorgd worden indien zij zich daaraan onderwierpen; dat hij de opdracht had hierover met Burgemeesteren te spreken — gelijk uit den inhoud der medegebrachte missive zou blijken — en te dien einde zich ten 7½ ure ten huize van den President-Burgemeester zou bevinden, waarna hij met zijn vrouw was vertrokken.

De Heer Roëll merkt in zijn *Journaal* hierbij op: dat, ofschoon de Generaal er niet bijvoegde dat Dr. Krayenhoff door hem van de avondbijeenkomst van Burgemeesteren ten huize van den Heer Straalman was ingelicht, het toch duidelijk is dat Krayenhoft van niemand anders dan van den Generaal kon weten dat er dien avond op dat uur vergadering van Burge-

meesteren zou zijn. Ook is het licht te begrijpen dat de Generaal zulks in den loop van het gesprek — toen Krayenhoff zeide: „gecommitteerd te zijn om met Burgemeesteren te confereeren" — gezegd zal hebben.

Nadat de Generaal gesproken had, gaf de Heer Dedel zijn bevreemding te kennen dat Dr. Krayenhoff in de stad was toegelaten, waarop de Generaal antwoordde dat hij zich had laten aanmelden als Fransch officier, en werkelijk ook als zoodanig gekleed was, met het verzoek den Commandant te mogen spreken, waarop hij hem naar zijn huis had doen geleiden.

Hierbij bleef het; de andere Heeren maakten geen opmerkingen.

Roëll teekent daarbij nog het volgende aan: „Daar het mij als minister niet voegde het hoogste woord te voeren, begreep ik het beste te zijn te zwijgen en niet opperen de reflectien, die ik zoude hebben kunnen maaken op het gedrag door den Commandant ten opzichte van Dr. Krayenhoft gehouden. Een van beide is immers zeker: of dat hij hem bij naam kende en van zijn omstandigheden onderrigt was, of dat hij dienaangaande niets wist en hem in geen andere qualiteit dan die van fransch officier kende. Het eerste kan naauwelijks gedagt worden, want dan zoude zijne gehoudene contenance een raadsel zijn. Dierhalven neeme ik gereedelijk het tweede aan en zo legge ik de zaak op de meest voordeelige wijze voor den Commandant uit, maar dan namentlijk, indien hij Kraaijenhof niet anders dan in zijn opgegeevene qualiteit kende, dan zegge ik loopt het tegens alle regelen van voorzigtigheid en militair gebruik aan dat hij, toen dezelve zijn huis verliet, hem niet aanstonds wederom uit de stad heeft doen geleiden zo als in plaatsen, die in staat van belegering zijn hoedanig ook deeze stad op dat tijdstip moest beschouwd worden, gebruikelijk is;

of indien dezelve begeerde Burgemeesteren alvorens te spreeken dat hij hem alsdan niet onder escorte, ter plaatse daar het behoorde, heeft laten brengen en tot dien tijd toe zorgvuldig doen bewaaken

Dit is ten minste zeeker dat een commandant eener plaats aan iemand, die als vijandelijk officier daar inkomt, de faculteit niet behoort te geeven om zig binnen dezelve zonder eenig toezigt te begeeven werwaarts hij wil en mitsdien te kunnen doen al wat hij goed vindt."

Terwijl de Generaal Van Golowkin op het punt stond de vergadering te verlaten, kwam de Heer Wolters van de Poll binnen met het bericht dat de menigte voor het „wapen van Embden" steeds aangroeïde en de volksoploop niet meer was tegen te gaan. Deze tijding baarde geen geringe verlegenheid. Op de vraag aan den Generaal of hij niet overeenkomstig de afspraak de noodige maatregelen genomen had om het volk, dat zich reeds des morgens voor het logement verzamelde, uiteen te doen gaan, werd geantwoord dat onmiddelijk een patrouille van 12 man Cavalerie derwaarts was gezonden, dat, in weerwil daarvan, de menigte voortdurend was aangegroeid en ze thans met geweld uiteengedreven moest worden, doch dat daartoe het bevel van Burgemeesteren vereischt werd.

De Heeren Straalman en Elias konden daartoe niet besluiten, zeggende niet verantwoordelijk te willen zijn voor het bloed, dat daardoor zou vloeien. Zij verlangden echter dat de Commandant nogmaals alle pogingen zou aanwenden om met zachtheid te trachten de menigte uit elkaar te doen gaan.

Ook de Heeren Dedel en Van de Poll waren van meening dat men niet tot gewelddadige maatregelen moest overgaan zoolang er geen feiten gepleegd waren. Het geweld behoorde niet van de Regeering uit te

gaan, maar men moest het geheele garnizoen en de schutterij onmiddelijk onder de wapenen doen komen om, zoodra er feiten gepleegd werden, deze dadelijk met alle kracht te kunnen tegengaan.

De Heer Roëll was het in zoover met de vorige sprekers eens dat er van den kant der Regeering geen geweld moest gebruikt worden zoolang daartoe geen aanleiding werd gegeven; doch, naar het hem voorkwam, kon het blijven der menigte voor het „wapen van Embden", in weerwil van het aanwenden van zachte pogingen haar uiteen te doen gaan, niet anders dan een feit in strijd met de goede orde en rust beschouwd worden. Zijns inziens moest men trachten Amsterdam te behouden in denzelfden toestand, zoo wat de Regeering als anderszins betrof, waarin de stad zich thans bevond; men was dit tegenover den vijand, met wien men in onderhandeling zou treden en met wien men zich reeds door de aan den Kolonel Cornabé medegegeven opdracht min of meer had ingelaten, verplicht.

Het gesprokene van de Heeren Dedel en Van de Poll vond den meesten ingang. De Generaal Van Golowkin en de Heer Wolters van de Poll als Kolonel der schutterij werden, ieder in zijn betrekking, verzocht zich dienovereenkomstig te gedragen, terwijl de Kolonel Van de Poll bovendien de schriftelijke order ontving te zorgen dat de Weesperpoort gedurende den nacht geopend zou blijven totdat de Kolonel Cornabé, die des middags naar het vijandelijke hoofdkwartier te Maarsen vertrokken was, teruggekeerd zou zijn.

Na het vertrek dezer beide Heeren gaven de regeerende Burgemeesters hun verlangen te kennen om vóór de komst van Dr. Krayenhoff te raadplegen hoe zich te zijnen opzichte te gedragen. Dedel en Van

de Poll waren van oordeel dat deze zaak noch hun beiden, noch den Pensionaris aanging; dat zij zich derhalve daarmede niet konden inlaten en dat, indien Dr. Krayenhoff kwam, de Regeerende Burgemeesters Straalman en Elias hem alleen moesten spreken. De laatste antwoordde: „dat, ofschoon niet kon ontkend worden dat de zaak de andere Heeren Burgemeesters niet direct aanging, het hem echter aangenaam zou zijn daarover met de Heeren van gedachten te wisselen en hun gevoelen te vernemen, waartoe zij zich dan ook bereid verklaarden." Daar de aan Burgemeesteren ter hand gestelde brief van Dr. Krayenhoff het onderwerp der discussie zou zijn, werd deze, ofschoon door de leden van den inhoud reeds kennis was genomen, nogmaals met aandacht gelezen. Die inhoud luidde woordelijk:

Quartier Generaal te Maarsen
de 18 Januarij 1795.

„Wij ondergetekenden qualificeeren en authoriseeren mits deezen ons medelid, den Burger Kraayenhoff, om in onze naam de stad, Burgerij en garnisoen van Amsterdam het eenigste middel aan de hand te geeven en voor te draagen om het vaderland independent te verklaaren van eenig conquest."

Uit naam
der leden van de Commissie gedecerneerd door de vaderlandsche clubs

(was getekend)
YSBRAND VAN HAMELSVELD.

Het adres van den brief was aan Burgemeesteren, Schepenen en Raaden der stad Amsterdam.

Eenparig begreep men dat, hoewel de brief niet enkel aan Burgemeesteren geadresseerd was, de inhoud

echter van dien aard was dat zij gerust op zich konden nemen Dr. Krayenhoff te zeggen dat de daarin vervatte qualificatie niet voldoende was om zich omtrent het geringste met hem in te laten, aangezien men reeds geacht kon worden met de Franschen in onderhandeling te zijn en een commissie gereed was den volgenden morgen naar het vijandelijk hoofdkwartier te vertrekken. Kon de Doctor een volmacht van de Franschen overleggen, dan was men bereid met hem te onderhandelen en een vergadering van Burgemeesters, Schepenen en Raden te beleggen aan welke hij zijn voorstellen zou kunnen doen.

Te midden der beraadslagingen werd ongeveer ten 8 ure Dr. Krayenhoff aangemeld. In een afzonderlijk vertrek gelaten, begaven zich de Heeren Straalman en Elias tot hem om in den geest van het gesprokene met hem te onderhandelen. Na een half uur kwamen zij bij de andere Heeren terug, verklaarden dat Dr. Krayenhoff naar niets wilde hooren en dat, indien men hem niet denzelfden avond de zekere toezegging gaf dat de Regeering haar posten zou neerleggen, hij voor de rust in de stad niet instond en de bevolking oproerig zou worden. Zoo daarentegen de Regeering in het neerleggen harer posten berustte, dan verklaarde hij dat de rust niet verstoord zou worden. Tevens drong hij er op aan nog vóór den nacht onverwijld de Vroedschap bijeen te roepen en de benoemde Commissie niet naar het hoofdkwartier te doen vertrekken. Beide Burgemeesters gaven te kennen thans vast besloten te zijn Burgemeesteren, Schepen en Raden bijeen te roepen, aangezien de zaak van zulk een ernstigen aard geworden was dat zij het niet op zich durfden nemen hen daarin niet gekend te hebben; evenwel wilden zij die bijeenkomst niet oogenblikkelijk beleggen, gelijk Krayenhoff verlangde, maar daarmede

wachten tot den volgenden dag. Zij aarzelden echter in het nemen van het besluit tot het neerleggen hunner posten en het niet doen vertrekken der Commissie.

Betrekkelijk het eerste punt zeide de Heer Dedel: „dat ieder voor zich zelf weten moest wat te doen, hierin kon hij aan anderen geen raad geven. Zoo de Heeren Straalman en Elias meenden tot het neerleggen hunner posten te moeten overgaan, dan konden zij wel voor zichzelven Dr. Krayenhoft daarvan de verzekering geven, doch die verzekering was volstrekt niet bindend voor de andere Heeren. Hij, voor zich, kon dienaangaande nog geen besluit nemen."

Van de Poll was van gevoelen dat men omtrent het neerleggen van zijn regeeringspost, indien daardoor de rust en veiligheid konden bewaard blijven, een ruimere opvatting moest hebben. De Pensionaris Roëll was het in hoofdzaak met den Heer Dedel eens.

Terwijl men nog bezig was hierover te discussieeren, deed zich in de verte het geschreeuw en getier der volksmenigte hooren, welke, steeds aangroeiende, naar het huis van den President-Burgemeester Straalman trok, waar de Heeren vergaderd waren. Op hetzelfde oogenblik vlogen de Heeren Van der Oudermeulen en 't Hoen binnen om de vergaderde Burgemeesters te melden dat groote volkshoopen in aantocht waren en zij hun dus waarschuwden voor het mogelijk gevaar, dat hen bedreigde. Het steeds nader komende volksgeschreeuw miste zijn uitwerking niet.

In aller ijl spoedden de Heeren Straalman en Elias zich naar de kamer, waar zij Dr. Krayenhoff alleen hadden gelaten, om hem te verzoeken zijn invloed te willen gebruiken de tierende menigte tot bedaren te brengen en uiteen te doen gaan. Volgens den wensch van Burgemeesteren begaf Dr. Krayenhoff zich naar de voordeur, bracht het volk door zijn toespraak tot

bedaren en hield het terug van het plegen van wanordelijkheden.

Na weder een half uur met den Doctor geconfereerd te hebben, kwamen de genoemde Burgemeesters bij de andere Heeren terug met de mededeeling dat, als resultaat van hun nader onderhoud met Dr. Krayenhoff, de Vroedschap en Schepenen den volgenden dag bijeengeroepen zouden worden om hen in kennis te stellen met den inhoud van den bekenden brief en hun tevens, namens Dr. Krayenhoff, voor te stellen hun regeeringsposten neer te leggen, zijnde dit het in den brief bedoelde middel, dat strekken moest om „het vaderland independent te verklaren van eenig conquest."

Verder had de Doctor eenige zekerheid verlangd dat dit voorstel geen tegenstand zou ondervinden, waarop beide Burgemeesters hadden geantwoord dat zij die zekerheid wel voor zich zelf konden en wilden geven, maar dat het hun onmogelijk was anderen daaraan te binden, aangezien zij de daarover te houden beraadslagingen niet vooruit konden loopen.

In het daarop door den Doctor uitgesproken verlangen dat men hem zou toestaan nog denzelfden avond een publicatie van het stadshuis te doen aflezen, hadden Burgemeesters gemeend evenmin te kunnen treden als in zijn verzoek om, na het neerleggen hunner waardigheden, nog een paar uren hun posten te blijven waarnemen totdat de leden der nieuwe Regeering bijeengekomen zouden zijn, welke, gelijk hun uit het onderhoud was gebleken, niet op de oude maar op de Fransche leest geschoeid zou zijn. Omtrent het handhaven der rust had de Doctor de stelligste verzekering gegeven dat noch gedurende den nacht, noch in het vervolg de geringste wanordelijkheid zou plaats hebben — de Regenten zouden in hun nachtrust niet

gestoord worden. Ook zou er den volgenden morgen op het stadshuis voor de veiligheid der Regeering gewaakt worden, mits er geen compagnie gewapende burgers op wacht trok daar hij alsdan niet voor de gevolgen kon instaan.

De Heeren Straalman en Elias hadden derhalve raadzaam geoordeeld toe te geven, als ook in het niet doen vertrekken der Commissie waarop Krayenhoff nogmaals had aangedrongen, zeggende: „dat zij toch onverrichter zake zou terugkeeren, omdat nu reeds alles met hem vereffend was, en dat ook de Commissie der provincie Holland, die hij wist naar het hoofdkwartier vertrokken te zijn, niets zou uitrichten." Ten slotte maakten beide Burgemeesters de opmerking dat, naar hun gevoelen, het lot, dat Amsterdam te wachten stond, eenigzins verzacht zou worden, indien de Vroedschap het haar mede te deelen voorstel van Dr. Krayenhoff aannam. De Franschen zouden dan waarschijnlijk als vrienden Amsterdam binnenrukken, de stad niet als „een conquest" beschouwen en haar derhalve vrij laten van de last van inkwartiering, requisitie, assignaten, enz.

De Pensionaris merkte op dat de naam hem voorkwam niets tot de zaak af te doen en dat, hetzij men Amsterdam geconquesteerd beschouwde of niet, zulks in de gevolgen geen onderscheid zou maken. Van de Poll was het met den Pensionaris eens, doch Dedel liet zich eveneens verblinden door het denkbeeld dat Amsterdam niet als „conquest" beschouwd zou worden.

Overigens werd er weinig of niet gesproken. Ieder was stil en aan zijn eigen gedachten overgegeven. Den Pensionaris werd opgedragen een missive ter kennisgeving van het gebeurde aan de Gedeputeerden te 's-Gravenhage gereed te maken en den volgenden dag, 's morgens vroeg, te verzenden, daar het dien avond te laat was geworden en de poort niet langer dan tot

$9^1/_2$ uur open bleef. Den volgenden morgen verzond Roëll den onderstaanden brief:

Edele Achtbaare Heeren!

„Doctor Kraayenhoff, welke voor eenige tijd deze stad had verlaten, is heden daarin geretourneerd en heeft zig immediaatelijk bij de generaal Van Golowkin begeeven en aan denzelven ter hand gesteld eene Missive aan Heeren Burgemeesteren, Scheepenen en Raaden dezer stad waarvan de copie luijdt als volgt":

Quartier generaal te Maarsen
den 18 Januarij 1795.

„Wy ondergetekenden qualificeeren en authoriseeren mits deezen ons medelid, den Burger Kraayenhoff, om in onzen naam de Stad, Burgerij en garnisoen van Amsterdam het eenigste middel aan de hand te geeven en voor te draagen om het vaderland independent te verklaaren van eenig conquest.

Uit naam
der leden van de Commissie gedecerneerd door de Vaderlandsche Clubs.

(was geteekend) YBSRAND VAN HAMELSVELD.

De Commandant heeft deze missive aan Haar Ed. Gr. Achtb. ter hand gesteld en gezegd dat Dr. Kraayenhoff gister avond om 8 uur ten huijze van den Praesident-Burgemeester antwoord zoude koomen vraagen, gelyk zulks dan ook is geschied, zijnde hij tegens dien tyd ten huijze van den Heer Straalman gearriveerd voor hetwelk kort daarna eene menigte volks zig vergadert heeft.

De Heeren Straalman en Elias hebben met gemelden Doctor Kraayenhoft geconfereerd en zig genoodzaakt gevonden om in de voorstellen door hem gedaan te

consenteeren om namentlijk Burgemeesteren, Scheepen en Raaden bijeen te roepen en aan dezelve voor te stellen om hunne posten vrijwillig te resigneeren, in welk geval hij gezegd heeft er voor in te staan dat aan niemand eenig leed zoude geschieden en dat de rust in deeze stad volkoomen bewaard zoude blijven. Deze bijeenkomst zal heden ogtend om 10 uur plaats hebben.

Heeren Burgemeesters hebben gemeend dat zonder verwijl ter kennisse van UwEd. Achtb. te moeten brengen en mij daarmede belast."

Ik heb de eer mij met alle hoogachting te noemen:

Edele Achtbaare Heeren!

Amsterdam UwEd. Achtb. ond. Dienr.
19 Januarij 1795. W. F. Roëll.

Den President-Schepen J. Wolters van de Poll werd verzocht zijn college tegen den volgenden morgen, ten 9 ure, bijeen te roepen om over de zaak in questie te spreken en het resultaat daarvan aan de Vroedschap mede te deelen. Tevens werd besloten eenige leden der Vroedschap nog dienzelfden avond van de reden der bijeenroeping in te lichten, en den volgenden dag zonder mantel en bef op het stadhuis te komen. Hierna scheidde men. Naar huis gaande, konden de Heeren zich overtuigen dat zich nog een groote volksmenigte langs de straten bewoog reeds voorzien van de Fransche nationale cocarde.

In den vroegen morgen van den 19den Januari ontving de Heer Roëll het bericht dat ieder reeds de nationale cocarde droeg en Fransche Huzaren de stad waren binnengerukt.

Hoewel door Burgemeesteren met Krayenhoff in 't geheel niet over het binnenrukken van vijandelijke troepen gesproken was, noch door hen order was ge-

geven de stadspoorten voor den vijand te openen, waren toch 60 man Bataven binnen de stad gelaten, die gedurende de vergadering der Vroedschap post vatten vóór het stadhuis.

De Heer Graafland, die reeds vroeg in den morgen zich naar Roëll had begeven om duidelijker omtrent den stand van zaken te worden ingelicht, was, bij het vernemen van hetgeen er den vorigen dag besloten was, niets gesticht, zeggende in de vroedschap lang niet gemakkelijk te zullen zijn en, alvorens zich omtrent iets te verklaren, Burgemeesteren zou afvragen of zij overeenkomstig het ll. Zaterdag genomen besluit — het zenden eener Commissie — gevolg hadden gegeven en dat hij, in geval van een ontkennend antwoord, zijn gemoed nog eens terdeeg zou ontlasten voordat hij zijn post moest neerleggen.

De Heer Roëll trachtte Graafland, die het tegendeel zeer wel wist, van dat voornemen te doen afzien om, daar het nu toch te laat en de zaak verloren was, geen verwijdering tusschen de leden te doen ontstaan. Doch te vergeefs — de Heer Graafland was niet tot andere inzichten te brengen.

„Wat nu de zaak zelf betreft", merkt Roëll in zijn *Journaal* op, „was de Heer Graafland met reden misnoegd, daar het nimmer kon goed gemaakt worden dat de Commissie niet in tijds is afgezonden. Voor zoover ik heb kunnen bemerken is het voornamelijk daaraan te wijten dat Burgemeesteren in het denkbeeld verkeerden dat het de begeerte der Vroedschap was daarmede te wachten totdat er betrekkelijk de genomene resolutie van Zaturdag antwoord uit 's Hage zoude gekoomen zijn om zich daarna te regelen, tot welke opvatting naar alle waarschijnlijkheid aanleiding heeft gegeeven dat sommige Raaden voor het zenden eener last aan de gedeputeerdens waren om het daar-

heen te leiden dat er eene provinciale Commissie tot het maken eener capitulatie afging, adviseerende, gelijk ik van goederhand geinformeerd ben, tot grond van hun advis gelegd hebben dat een enkel lid van staat niet vermogt zonder voorkennis van den Souverein met den vijand in onderhandeling te treeden. Dan wat hiervan ook zij en hoe wenschelijk het op zich zelf moge geweest zijn voor het afgaan der Commissie, antwoord uit 's Hage te hebben, zoo was zulks echter volgens de letter der genomene vroedschapsresolutie geenzins bepaald als eene conditio sine qua non waaraan het vertrek der Commissie gesubordonneert was, wordende daarbij veel meer aan Burgemeesteren overgelaten dezelve aftezenden als het gevaar zodanig mogt naderen dat zij zulks nodig oordeelden, terwijl het tevens uit het slot van gemelde resolutie blijkt dat de achtb. Raad van gedagten was dat de critique situatie van deeze stad alle oogenblikken en dus ook voor dat er antwoord uit 's Hage was zodanig konde verergeren dat zulks noodzakelijk werd.

Het tijdstip dat de Commissie had behooren afgezonden te worden was mijns erachtens daar, toen Zondags de Fransche officier, waarvan te voren is melding gemaakt, in de stad gekomen was en men van de rede zijner komst kennis had. Of intusschen de pogingen om tot eene capitulatie te geraaken van een gewenscht succes zoude geweest zijn, twijffele ik zeer daar de Heeren Boetselaer van Kijfhoek en Calkoen, die tot hetzelfde einde van wege de Provincie waren afgezonden, onverrigter zaake zijn teruggekomen."

Toen de Vroedschap vergaderd was, werd de bijeenkomst door den President-Burgemeester Straalman geopend met de voorlezing van den door Dr. Krayenhoff medegebrachten brief en na lezing medegeeld dat het

middel, waarvan in dien brief sprake was, bestond in het neerleggen der regeerinsposten.

Toen de Voorzitter wilde voortgaan het gevoelen daaromtrent van Burgemeesteren mede te deelen, meldde de stadsbode het *Comité Révolutionair* aan, bestaande uit 9 leden, welke verlangden tot de vergadering toegelaten te mogen worden. Het antwoord was dat aan hun verlangen vooreerst nog niet kon worden voldaan, daar men juist bezig was over datgene te beraadslagen hetwelk wellicht de reden van hun komst zou zijn.

Daarna tot het uitbrengen van hun advies overgaande, verklaarden de Regeerende Burgemeesters in korte woorden: „besloten te zijn hun regeeringspost neer te leggen."

De Oud-Burgemeester Dedel het woord verkrijgende, zeide: „dat hoezeer hij reeds sedert geruimen tijd tegenzin in de Regeering gekregen had, het echter voor iemand van zijn jaren, die altijd en in alles gemeend had volgens eed en plicht te handelen, hard was gedwongen daarvan afstand te doen; dat, ofschoon hij het derhalve niet vrijwillig deed, hij het echter een dwaasheid zou rekenen zich nu daartegen te willen verzetten wanneer men het oog op den Dam en hetgeen aldaar gaande was vestigde."

Van de Vroedschapsleden voegde de Heer Muilman zich bij het gevoelen van den vorigen spreker. De Heer Graafland stelde Burgemeesteren de vraag: „of aan de genomen resolutie betrekkelijk het afzenden der benoemde Commmissie was voldaan geworden?" De Burgemeester Elias en eenige leden der Vroedschap beantwoordden die vraag met de wedervraag: „of het nu nog tijd was om over dergelijke punten te debatteeren?" Waarop de Heer Graafland van een antwoord op zijn vraag afzag en zich even als de meeste leden

der Vroedschap conform verklaarde met het adres van den Burgemeester Dedel.

Nadat aldus de conclusie was opgemaakt, werden de 9 leden van het *Comité Révolutionair* verzocht in de vergadering te komen.

Mr. Daniel van Laer — vóór 1787 Pensionaris te Purmerend, na dien tijd practiseerend advocaat te Amsterdam — las de aanwezige regeeringsleden een aanspraak van den volgenden inhoud voor:

Aanspraak, gedaan door het Committé Révolutionnaire aan de van hun posten ontslagen Regenten der stad Amsteldam.

Burgers!

„Het Committé Révolutionnaire, op dit tijdstip de gezamentlijke Burgerij dezer stad vertegenwoordigende, vervoegt zich in die betrekking in dezen Raadzaal: — het verklaart dat eindelijk de lang gewenschte dag aan den bataafschen horizon is opgedaagd, waarop Neerlands Ingezetenen de uitoeffening hunner aangeborene en hun niet dan al te lang ontvreemde Rechten staan te hernemen; dit is dan ook hetzelfde ogenblik Burgers, waarop het tegenwoordig bewind een einde moet nemen en door het Committé Révolutionnaire, in naam der Burgerij, moet vervangen worden tot dat vervolgens zodanige nieuwe vorm van Regeering en eene andere ordre van zaken zal ingevoerd worden als de gezamentlijke Ingezetenen op eene geregelde wijze zullen vaststellen.

Gedurende deze tusschentijd zal het voormelde Committé zich met de waarneming daarvan belasten. Al hetgeen tot nu toe door hetzelve is verrigt, de rust der stad, de veiligheid van personen en bezittingen, de onbegrijpelijke zagte en bedaarde overgang dezer

stad uit den staat van onderdrukking tot den staat van Vrijheid — al dat moet ulieden overtuigen dat het Committé werkzaam is, welke den eerlijken Vaderlander, welke niets dan het welzijn van zijne Medeburgers bedoeld, kenschetzen.

Het Committé verklaart dan in haare gemelde betrekking van provisioneele Vertegenwoordiger der Burgerij deezer stad dat de Posten, waarin Gij Burgers het Publicq gezach hebt uitgeoefend, van dit ogenblik zijn geeindigd en dat gij allen en ieder in 't bijzonder van nu af zijt weergekeerd tot den kring van Amptelooze Burgers. — Het Committé verklaart ulieden mitsdien onbevoegd om van nu af eenige daad of daaden van Regeering nitteoeffenen en stelt Uwlieden te dien opzigte voor alle tegengestelde handeling aansprakelijk. Het Committé wenscht eindelijk van Ulieden om deeze Raadzaal onverwijld te verlaten en naar uwe woningen, als Burgers, terug te keeren, in welke betrekking Gijlieden die volkomene veyligheid voor uwe personen en bezittingen genieten zult waarop ieder Burger aanspraak heeft, en waardoor aan geheel Europa op eene de vijanden der Vrijheid beschamende wijze zal worden getoond hoe veel eene omwenteling, welke ten gevalle van dwingelanden, moest dienen, om de Bataafsche Vrijheid te vertrappen, verschild van die door welke dezelve Vrijheid aan een edelmoedig Volk weergegeven en alle onderdrukking voor altoos van den Bataafschen grond verbannen word [1]).

De aanspraak geeindigd zijnde, stonden de leden van het Comité van hun zitplaatsen op, namen den hoed, dien zij hadden opgehouden, af en deelden aan

---

1) Dit stuk werd gedrukt bij Dirk Meland Langeveld, Drukker van het Comité Révolutionair.

al de aanwezige Regenten de nationale cocarde uit. Op de vraag van eenige Raden, die tevens Commissarissen van subalterne banken waren, of hun afdanking zich ook uitstrekte tot die Commissie, antwoordde het Comité dat zulks de bedoeling niet was en dat de Commissarissen de stad zelfs een dienst zouden bewijzen provisioneel dien post te blijven bekleeden. Toen daarna de afgezette Regenten zich gereed maakten te vertrekken, werd aan elk hunner door het Comité een escorte aangeboden, dat echter door de meesten geweigerd en door enkelen aangenomen werd, terwijl weer anderen verzochten het stadhuis aan de achterzijde te mogen verlaten.

Aan niemand der afgezette regeeringsleden is in het naar huis gaan eenig leed of onaangename bejegening geschied. Dien ganschen dag der revolutie was het stil en rustig in Amsterdam. Roëll geeft dan ook den nieuwen bestuursleden alle eer der zoo goed genomen maatregelen tot bewaring van rust en orde tijdens deze omwenteling en „het is te wenschen", zegt hij, „dat welke omwentelingen er immer of ooit, in welk land het ook zij, mogen plaats hebben, dezelve altijd op eene even geregelde wijze zullen uitgevoerd worden als ten deezen is geschied. Of het in het vervolg zo rustig blijven zal, kan niet voorzegd worden."

Mr. Roëll eindigt zijn „Politicq Journaal" met de mededeeling van een door hem ontvangen brief, waarvan hij den schrijver niet vermeldt, wellicht omdat de brief alleen is geteekend met de voorletters van den naam des schrijvers.

Uit den aanhef blijkt echter dat de schrijver een der Gedeputeerden der stad Amsterdam moet geweest zijn, terwijl de onderteekening ons aan den Heer Van Maarsseveen doet denken. „Hoedanig de Heer",....

schrijft Roëll, „omtrent de wijze waarop de zaken hier ter stede met Dr. Kraayenhoff geschikt zijn, gedacht heeft, kan uit den brief van hem geschreven blijken.

WelEdel Gestr. Heer!

De missive welke UEd.g. aan gedeputeerden alhier uyt naam van Burgemeesteren hebt geschreeven deezen morgen, is ons wel geworden; de inhoudt van dezelve heeft ons zeer gesurpreneert, wij waaren wel verwagtende en ook maakten wij daar staat op dat de generaals of commandanten der franse leegers, volgens hare ordres, en door dien de conduites van onse geallieerdens en de excessive rigueur van het saysoen dezelve zo zeer begunstigden, zig ook zouden kunnen meester maaken van onse stadt en even gelijk de staaten van de provincie begreepen wij ook dat de veyligheydt en het behoudt van Landt en ingezeetenen volstrekt vorderde met die generaals zodanige arrangementen te maaken als ten dien eynde meest geschikt geoordeelt zoude mogen worden, zo als zulks in alle dergelijke gevallen het sort van de onderliggende partije werdt, zonder door eene onnutte resistentie en ingezeetenen en stadt of land aan onherstelbaare onheilen te exponeeren.

Maar met bedaartheyt uwe missive overweegende, vinde ik er niets in gemelt van eenige vordering door de Fransche generaals of representanten, die in deeze onze eenige bekende agresseurs en partijen zijn met wien wij dus alleen kunnen handelen en aan wien ook alleen ten dien eynde eene Commissie uyt de vroedschap is gedecerneert; zo lang de Burgers Crayenhof en Hamelsvelt dus geen Commissie of qualificatie van de Franse generaals of representanten vertoonen, die hun bevoegt maakt om in hunne naam met de regeering van Amsterdam te kunnen handelen, kan

ik die Heeren, behoudens alle respect voor haare burgerlijke persoonen, niet considereeren als enige de minste bevoegtheyt hebbende om in zaaken van deezen aart met de regeering over pointen van politicq en wel van dat gewigt in conferentie te treeden en dit zullen zij zelven, want zij zijn geen gekken, ook wel begrijpen.

Ik kan dus die handelingen en alle de gevolgen daaruyt proflueerende niet voor wettig en obligatoir erkennen; aan de overmagt van een overwinnendt vijandt moet ik mij jure belli submitteeren en de conditie van verdrag of submissie, welke ik met denzelven maake moet en zal ik mij ter goeder trouwe houden en dezelve natecomen. Maar hoe het ook mag gaan er moeten altoos zeekere principes vast staan.

Hier zijn twee partijen, de Franse natie en de Hollandse; deeze zijn ongelukkig in oorlog geraakt, het lot der waapenen en van het saysoen bestierd door de vinger Gods heeft de desseinen der Franse republyk zodanig begunstigt dat het roekeloosheyt zoude zijn en dwaasheyt ons daartegens verder te verzetten; dit hebben ook de Staaten begreepen en alle verdere resistentie verbooden, maar daar uyt volgt niets meer als dat de wettige representatieve magt van onse republyk zig moet submitteeren in de schikkingen, welke die der Franse republyk met haar wil maaken op en omtrent het aanstaand bestier en lot van ons vaderlandt en van onse provintie.

Tot het reguleeren van dit point zijn thans onderhandelingen op dit tappijt, na den uytslag van dezelve zullen wij ons moeten reguleeren en dit is de eenige weg en wijze om eene wettige administratie onder een nieuw gezag zo het moet wezen te introduceeren, maar een college van vaderlandse clubs zonder dat die van de Franse representanten, conventie of generaals eenige

qualificatie hebben, maaken geene societeyt of corporatie uyt die eenige natie representeeren of mogentheyt in Europa bekent met wien wij in oorlog zijn of handelen kunnen.

Mij dunkt dus dat alles wat met deeze Heeren gehandelt of gecontracteert werdt nog ten onsen opzigte, nog te aanzien der Franse natie eenige legaliteyt of kragt kan hebben. Zo lang ik geen blijk of bewijs zie dat de Franse generaals of commandanten aan die societeyt eene genoegzaame magt of qualiteyt hebben gegeeven, kan ik ze in gemoede en zonder mijn caracter te kort te doen, niet erkennen nog ook dienvolgende alles wat op dien voet wordt verhandelt of uytgevoert.

Dit zijn mijn principes en dienvolgende agt ik mij als een eerlijk regent, zo lang ik mijn post moet waarnemen, verpligt te adviseeren en mij te gedraagen. En dus konde ik alles wat ter contrarie geschiedt als illegaal; niettemin submitteere ik mij aan beeter oordeel en aan hetgeene mijne Heeren meedeleeden goed vonden te doen. De Conservatie van de rust en goede order zo veel nodig is tot de publyke veyligheyt is in deeze incidenten de groote zaak waaraan alles behalve onze principes en gedagten moeten gesacrifieert worden.

Ik verzoek dat UEd.g. van deeze mijne missive aan mijne Heeren confraters gelieft kennis te geeven, terwijl ik uyt hoofde van het zo even gem. principe mij conformeere met alles wat zij na bevindt van omstandigheeden te dien eynde moest geschikt hebben geoordeelt of zullen oordeelen te doen.

Als ik op deeze wijze voor mijn persoon rust en ontslag van mijn politicq werk kan verkrijgen en het vaderlandt meede tot rust en welvaart herstelt zien, zullen mijne wenschen vervult worden.

Ik aanbidt en eerbiedig ook in allen deele de wegen en oogmerken der voorzienigheyt waarvan ons het eynde nog niet bekend is; dog die zijue wijsheyt, goetheyt en regtvaardigheyt zeekerlijk waardig zijn.

Ik bescherme UEd. in Gode's bescherming en blijve met alle agting en vriendschap

UwEd.g. Ond. dien[r]

'sHage 19 Jannarij 1795. T. T. v. M.

Misschien zal deeze niet teregt komen.

Kroniekje van Groningen, uit de 16de eeuw.

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. W. ZUIDEMA.

De bibliotheek van het Stat. Bureau ten Provinciehuize te Groningen bevat onder n°. 964 een duodecimo hs. op papier, 124 bladzz. groot, waarvan de inhoud bestaat uit overblijfselen van een kroniek, die oorspronkelijk naar allen schijn met de gewone verhalen omtrent de afkomst der Friezen begon, en in haar tegenwoordigen toestand met het jaar 1534 eindigt. Een bezitter of gebruiker in de 18e eeuw heeft op het schutblad geschreven: „Deze Chronyk is gedeeltelijk de kronyk van J. Lemmege behalve eenige bijvoegselen uit Sybe Jarichs korte Chronyk en eenige gebeurtenissen by Beninga en Oostfriesche Cronyk geboekt, doch vermeld ook eenige gebeurtenissen aldaar niet beschreven en eenige zaken uitvoeriger — hy is egter niet volledig en de bladen zijn niet alle naar orde ingebonden; de schryver koomt my voor de Geldersche party toegedaan te zyn."

Prof. Blok, die het stukje om zoo te zeggen ontdekte, voorzag het van pagineering en voegde er deze aanteekening bij:

„Dit kroniekje, bevattende 124 bladzijden, moet geschreven zijn door een Groninger burger in het jaar 1534 of 1535, wat blijkt uit blz. 71 en blz. 117: wat dáár staat, moet geschreven zijn minstens vóór Juni 1536, toen Groningen Karel van Gelder niet meer erkende, en na Maart 1534, het eindpunt der kroniek. Het geheel bestaat uit fragmenten, waarvan de bladzijden door elkander zijn geraakt.

Fragm. 1 (blz. 1—12) bevat stukken, overgenomen uit de oude friesche kronieken en is een bron van Sybe Jarichs geweest, of uit diens bron overgenomen; de laatste twee bladzijden zijn onbeschreven.

Fragm. 2 (blz. 12—32) bevat stukken uit Lemego en de bron van Sybe Jarichs, tot een geheel bijeengevoegd.

Fragm. 3 (blz. 77—96) behelst zeer belangrijke gegevens voor de geschiedenis van 1454 tot 1500, van elders meerendeels geheel onbekend.

Fragm. 4 (blz. 33—61), 5 (97—109) en 6 (62—96) zetten met kleine gapingen de geschiedenis voort tot de opdracht aan Gelder 1514, en geven allerlei vooral den tijdgeest kenschetsende bijzonderheden.

Fragm. 7 (blz. 109—117) geeft de geschiedenis van het najaar van 1533 tot Maart 1534. Daarop volgen nog 7 ledige bladzijden.

Van waarde is dus vooral het medegedeelde over 1454—1514. De schrijver behoorde niet tot de Geldersche partij en was ijverig Katholiek."

Uit deze beschrijving blijkt allereerst, dat het werk ver van volledig is; gelukkig laat het verlorene zich grootendeels aanvullen uit twee andere Hss.

1°. Hs. K., folio papier, vroeger eigendom van nu wijlen notaris Koning te Wedde, thans bewaard op 't Archief te Groningen. De inhoud stemt nagenoeg met dien van ons Hs. overeen, zoodat het alleen be-

langrijk is voor de aanvulling van leemten hier. Meer belangstelling verdient

2°. Hs. Emm., kl. 8° papier (Hss. V q 4 der Acad. Biblioth. te Groningen), bevattend eene door Emmius gemaakte extractvertaling in 't latijn van een kroniek in de volkstaal, wier verloren gaan des te meer te betreuren is, omdat zij verscheidene „Cantiones rithmis germanicis" bevatte, waarvan de vertaling slechts zeer beknopte inhoudsopgaven heeft. Beide mss. stemmen soms *woordelijk* met onze kroniek, of met Sybe Jarichs, of met beiden overeen.

Hun onderlinge betrekking laat zich slechts gissen; het origineel van Hs. Emm. eindigde oorspronkelijk met 1525 [1]) en was, zoo het door onzen auteur gebruikt is, toen waarschijnlijk nog in dien toestand, daar deze slechts tot 1534 gaat en 't bijvoegsel van 't eerste over 1536 loopt — met welk jaar Hs. K. [2]) en Jarichs beide eindigen. Bestaat er dus *onderlinge* afhankelijkheid en geen *gemeenschappelijke* van een verloren stuk, dan steunt denkelijk onze schr. op dien van 't Hs. Emm., en Jarichs en Hs. K. weêr op hem. Dan daar ook in ons Hs. het slot zeer wel toevoegsel kan wezen [3]), hangt hier alles in de lucht.

Evenmin valt er iets bepaalds van den schr. te zeggen; misschien was hij lid van de regeering, maar dan niet in alle geheime zaken ingewijd; dus eerder raad of sworen-meenteman dan burgemeester. Een geeste-

---

1) Op de gebeurtenissen van 1525 laat Emmius n. l. volgen: „hactenus Cronica. Additum ab alio fuit hoc quod sequitur..." een verhaal van George Schenks krijgsbedrijven in 1536.

2) Dat wil zeggen: de kroniek in dat HS., die hier gebruikt is; want er staan, blijkbaar later bijgevoegd, ook nog zaken uit het laatst der 16e eeuw in.

3) 't Is n. l. vrij zeker, naar de opengelaten initialen te oordeelen, een *afschrift*, zoodat de eenheid van hand niets bewijst.

lijke was hij vrij zeker niet, al deed zijn uitvoerigheid over de inneming van Appingadam mij een oogenblik aan Emmius' Lemgovius *sacerdos* 1) denken: Benninges latiniteit is nog heilig bij de zijne.

Wat nu deze uitgave betreft: het begin is blijkbaar geheel aan Benninge-Lemego ontleend en blijft daarom hier achterwege. Alleen moet ik opmerken, dat onze schrijver een beter hs. heeft gebruikt dan een der ons bewaarde; en dan ook eene gissing van Benninges jongsten uitgever Feith bevestigt. De leemte n.l. die deze blz. 26 vermoedt is uit ons hs. aldus aan te vullen: „Dyt zeeghen die fromme Vreesen, die oeck eene manck *a*) hem lueden hadden, die sich oeck onder der [sic] water konde behelpen. Dieselve nam een sweert yn syn hant ende ghaf sich onder dat water, ende scloech die anderen beyde doet."

Tevens blijkt: 1° hoe de fout ontstaan is: 't herhaalde „onder water" heeft den afschr. in de war gebracht; 2° dat alle door Feith gebruikte Hss. een gemeenschappelijken grondslag hebben, waarin deze fout reeds voorkwam.

Voorts geven bij Benninge (Feith blz. 30) de Friezen Aken aan den keizer over op „guede vorwarden"; ons Hs. nu omschrijft deze nader: „dat alle, de yn Aken borghers ende ynwoeners [weren], solden beholden

---

1) Ik mag hier n.l. volledigheidshalve niet voorbijgaan, dat Emmius (op blz. 716 van zijn hoofdwerk en nergens elders) spreekt van „Lemgovius, Sacerdos Groninganus", die het beleg van Appingadam in 1514 beschreef. Blok, inleiding op Benninge ed., Feith, XII, n. 1. 't Was op zich zelf volstrekt niet onmogelijk, dat een bloedverwant van Joh. van Lemego diens werk had willen voortzetten, vooral wanneer hij geestelijke was; maar zelfs geen bedelmonnik zou geschreven hebben, als onze schr. doet, „Sine crux, sine lux."

---

a) onder.

lyff ende alle hoer guet; dan se solden den keyser een voetfal doen ende gheven den keyser een groten deel ffranschen schilden voer de onkosten, die de keyser gedaen hadde; ende solden voertmeer den keyser onderdanych syn; ende daermede solden sie goeden vrede hebben." De vrijheidsbrief wordt niet vertaald, maar zijn inhoud opgegeven, met deze (elders mij niet voorgekomen) beperking van den potestaat: „den sollen se allen onderdanich wesen *also langhe als den richters nutte ende guet duncket.*" Het jaartal is niet 559, maar 759 evenals bij Jarichs; de indictie ontbreekt; evenzoo de „Copie uut den privilegien van keiser Wilhelmus", en de beschrijving van Friesland. In plaats daarvan neemt onze schr. van Jarichs (of deze van hem?) de sage van den leeuwendooder Hidde over, waarmee 't eerste ons bewaarde brok van zijn werk eindigt; — om dan verder in Fragm. II Benninges 2e deel, of liever Lemego, op dén voet te volgen; of wel, in alles wat hij meer dan deze geeft, met Jarichs overeen te stemmen. Alleen heeft hij boven dezen vóór een vertaling van het bij Driessen, Monumenta I, 127 vlgg. afgedrukte, door Feith (op Benn. n. 1, p. 43 en n. 1, p. 46) besproken charter van 30 Juni 1338, die Feiths gissing t. a. p. bevestigt. De „schiltremen" (schiltweren?) heeten hier „tynnen."

„Johan (van) Beyeren" staat op dezelfde pl. als in de hss. van L.; de verwarring zal dus door dezen zelf veroorzaakt zijn (Feith p. 43 n. 1).

De dochter van Onne Onstema (F. 55 n. 2) heet hier Bawe. Op de gevangenzetting van Abeke Onsten volgt hier onmiddellijk: „Ende de raed van Groningen boerde op alle Onstema's renten wal vij jaren lanck." De plaatsing van dezen zin na de vermelding van bisschop Frederik (F. 56 v. o.) blijkt dus een fout in de hss. van L. te zijn.

De lezing van W. „Helpemer hamrick" (F. 57, *f* en 2) wordt door ons hs. bevestigd; „Selwerder" bij B. zal dus vergissing wezen.

B. en W.: „an sijn bodel" (V. 59 *f*) wordt bevestigd door ons hs., waar staat „an syn boelschat"; ook „ende" ontbr. hier, evenals daar (t. p. *g*).

't Verdrinken van Haye to Westerwolde ontbr. hier, evenals in B. (Feith p. 61 n. 2); ook staat hier 't juiste jaartal: 1400.

Hier eindigt het 2e gedeelte van ons Hs. Zooals men ziet, was het afschrift van Benn., dat de steller gebruikte, minstens zoo goed als B. en W., en beter dan A. Toch is 't verschil veel te gering, om een nieuw afdrukken te wettigen; ik begin daarom met fragm. III, en geef de aanvullingen uit Hs. Emm. en Hs. K. elk te harer plaatse in aantt. Spelling en interpunctie zijn ingericht naar de regels, daarvoor door 't Genootschap vastgesteld.

W. Z.

(p. 77) [1] [eeniger] leye dynck ofte waere, dat die huesman of lantman veyle brochte yn Groenynghen, dat were ghansen, voeghelen, hoenre, botter, keese, speck, haver of ander koeren [2]), vellen, leer, copen van den huessman of lantman, de dat veyle brochte; dan die raedt solde daer etlycke to setten, die dat van den

1) HS. Emm. 22: „Eo anno 1453 studium novarum rerum contra commoda plebis senatum Gr. incessit. De quo sic Chronicarius:" en dan volgt in de landstaal 't zelfde als hier, slechts iets korter, tot „hovetlingen van allen gilden bi hem laten komen;" dan weêr latijn, behalve Warners eigen woorden; inhoud als hier, maar minder uitvoerig.

2) K. f. 25ro: haver, garste, boonen, erweten, rogge, weite.

huessman' solden kopen; ende van den solden dan die ghemene borghers ende ynwoners dat weder koepen; ende dat allent tot des rades beste. Ende dat by alsulcke broeke ende pene, als die raedt daer op settende weer. So ysser eene geweest van dem raetsheren, die daer mede gheseten heft yn den stoel des raedes, ghenoemt Warner Smyt. Desse stont op wth den stoel des raedes ende sprack aldus: „Siet, ghy heren, dat en wyl ick neet toe staen of mede consenteren; want et ghaet teghens onse eedt, den wy ghesworen hebben, der meente ende stad beste to doen." Ende sprack mede: „Dat en sal nummer ghescheen, of het sal my mynen grawen hals kosten." Daer mede keerde hie sich omme ende ghenck vant raethuess ter stund tot synen huese, ende heft van stonden an de boumesters ende [1]) ghemene hoevelynghe van de ghylden alle byeen lathen coemen; ende heft hem dyt voerghess. to kennen ende voer gegheven. Soe synt de boumesters, hoevelynghen ende ghemene ghilden myt Warner voerss. over een ghecoemen alsoe, dat wat Warner Smyt (p. 78) voerss. daer yn dede of seede, des weren se to vreden; ende geeven hem gehoer yn allen saken, beloveden myt lyff ende guet hem by to staen. Dyt hebben die raedt vernomen een korte tyt daer na. Daer na heft hie, die borghemester in der tyt was, den raet ende swoeren meente mede laten byeenkomen ende up dat huess gedaghet; ende hebben aldaer bescloten, woe se Warner voerss. van den lyve wolden brenghen; ende meenden dan hoer ganghe myt den stapelmarckt voert to gaen.

(E)en corte tyt hier na is de raet ende swoeren Meente weer byeen geweest op dat raethhuess ende

1) HS. K. 25vo vande.

hebben den boedel [a]) daer by syck ghehad; ende meenden Warner voerss. dat hoefft of laten sclaen. Do senden sie Warner boede by hem to comen up dat raethhuess. Doch Warner wyst wal, wat sie bescloten hadden; ende hefftet den boumesters ende den hovelynghen van die ghylden to kennen gegheven, dat hem die raeth hadde boden laten op dat huess to komen; ende seede tot hem: „Myn leve frenden, ick wyl hen by den heren ghaen, dan seet ghy to vuer ende keerse." Ende daer mede genck hie koenlyck na dat raethhuess. Als hie daer quam, sach hie den boedel daer ghaen, den hie ansprack ende seede: „Wat doestu deefhenger hier? Packe dy van hier!" Mytten woerden ys de boedel wech geghaen; ende Warner ys voert bynnen by die ghansse raeth (p. 79) geghaen, vraghende wat sie hem wolden ende wat sie myt den deefhencker daer wolden? Terstont ys eene van den raeth upghestaen, Bruen Zyghers gheheten, ende heft ten venster uuth gheseen na dat marckt; ende sach dat alsoe vul borghers ende volcks myt speetsen, peken, kuesen [b]), bussen ende ander gheweer, of hy yn een wylt wolt gheseen had. Die selfte Bruen ys weder sytten geghaen ende was so ghanss vael [1]) ende bleeck om syn ansychte, dat hie naw spreken konde. Doe vraghede die borghemester Henrick Baroldes: „Woe salt nu wesen, mester Warner?" Hie antworde: „Ghy heren, als y wyllen. Meer den stapelmarckt, den y voer hebben, solly van stonden affsetten, of tsal yu of my den hals kosten" [2]). Doe

1) HS. K. t. l. p. vaer.

2) HS. Emm. 24: „alse (l. al?) schulde itt mij desen grawen hals kosten."

a) Beul. b) Knuppels.

spreeken see allen [1]), dat se dat gheerne wolden doen, ende hebben daer ghelovet ende gesworen, nu of nummermeer tot ewyghen tyden enyghe nye vonde of stapelmarckt of anders enygherlye saken to vynden off over to setten, daer die stadt, de gemene ghilden, borghers of inwoners yn becortet of beswaert mochten worden. Ende van stonden an, eer de raeth van den huese gaen moeste [2]), hebben sie Warner voerss. eenen beseghelden brief van moeten gheven van alle voerss. saeken. Daer na ys Warner voerghes. uyt den raede van dat raethuess gegaen na der Jacopiner cloester ende heft de ghemene borgheren toghesproeken, dat en ie(p. 80)ghelick borgher solde stylle ende to vreden wesen; want alle dynghe guet waren; ende heft hem eenen beseghelden brief overal gethoent. Daer mede hebben sie die ghemeente toevreden gestelt, ende Warner ys mytten raede na Jacopinen geghaen ynt cloester, sonder anxt van der ghemeente. Daer synt die raedt gebleven vj daghen, ter tyt dattet wat verkuelde. Ende daer na bleeff al dynck yn rusten ende vrede [3]).

---

1) HS. Emm. t. a. p. „Tunc Henricus Barold[i] Cons. nomine senatus totius libenter id se facturos dixit. Und hebben dar gelovett" enz. als hier.

2) HS. K. 26ro *muchten* waarmee mnl. *moesten* trouwens synoniem is. HS. Emm. p. 25, Coactique sunt omnes in curia statim, priusquam degrederentur, hac de re literas conficere dictante Wernero etc.

3) Emm. Rer. Fris. Hist. p. 374, (uitg. van 1616), natuurlijk iets gunstiger voor de regeering. De Sitter zegt (Teg. Staat) dat dit verhaal op onvaste gronden steunt, zoodat hij naar allen schijn ons kroniekje niet gekend heeft. Emmius volgde vermoedelijk 't HS. K., dat hij stellig ook elders heeft gebruikt. In dit verhaal stemt het geheel, soms woordelijk, met 't onze overeen, maar laat voorafgaan „inden jaere mcccc ende xxxix" en de lijst van borgemeesteren en raedsluden, die ook in HS. Emm. staat; wsch. zou ons HS. beide ook hebben, indien 't volledig ware.

Van dat Philips, hartoch, quam voer Deventer.

(I)Nt jaer doe men schreef mcccc ende lv [1]) belede de olde hartoch Philips van Bourgondien de stat van Deventer. Doe senden de stat van Groenynghen der stad van Deventer to hulpe x [2]) hondert knechte up der stad cost van Groenynghen; ende daer to hondert last botters ende speck ende cruyt te hulpe. Dan de van Deventer deden soe niet weer by de stad van Groenynghen, doe se yn noeth weren. Herom wort hartich Philips seer toernich up der Groenynghers ende dreghede sie seer to verdarven, als hie Deventer yn hadde; dan God versacht anders [3]).

In den jare mcccc ende lviij brande de toren to Haren op den dinxdach na Pinxteren [4]).

Int jaer mcccc lix wart biscop David van Burgundien to Groenynghen ghehuldet [5]).

Van Bennerdes huess.

(I)Nt jaer mcccc lxix doe wonnen die van Groenynghen Bennerdes huess up die (p. 81) Wygheest yn Collumerlandt, ende hebben dat lant heerlicken be-

---

1) Lemego bij F. p. 129: LVI; en blijkens Revius p. 108 en 109 terecht. HS. Emm. 1455.

2) L. t. a. p., drehondert: wat hier verder van Groningens hulp en Deventers ondank gezegd wordt, ontbr. daar. Jarichs 449 heeft: „m. knechten ende hondert last boters, ende speck, ende cruyt te hulpe.” HS. K = hier, tot aan „ter hulpe;” 't ander ontbr.

3) 't Had n.l. geen kwade gevolgen voor Groningen: zie L. bij F. p. 130.

4) Ontbreekt bij L. maar zie hier p. 103 n. 2. HS. K. 26ro.

5) L. bij F. 131: des Woensdags voer S. Johannes Baptista (1467), HS. K. 26ro en vso. uitvoerigr.

seten myt alle de richtichheyden ende gebrueket hent [a]) dat men schreef mcccc xcviij, do joncker Ffox in Awert quam [1]).

Int jaer mcccc ende lviij doe vel sunte Mertens toren op Lebuini to mydsomer [2]).

In den jaere mcccc lxv wort joncker Ulrich greve ghemaket van Eemden ende syn sustersoene joncker Syhe van Esens ridder, van des keysers macht [3]). Ende inden jare van lxvj starf greve Ulrick [4]). Int iaer mcccc lxvij des Woensdaghes na sunte Pauwels floeydet x uren lanck, dat nieman heeft belevet, ende was alsoe groten swaren wynt, dat kercktoernen dale [b]) weyden, huesen stortten ende groete schade was vant water.

Vant huess to Wedde.

(I)Nt jaer mcccc ende lxxviij [5]) des donderdaghes voer sunte Maria Magdalene [6]), wonnen die van Groenynghen joncker Hayen huess to Wedde, ende hebben dat ghanse Westerwoldynghelant, rechtinghen ende heerlicheiden beseten ende ghebruket viij jaer lanck rustelick ende vredelick, ter tyt dat joncker

1) d. i. anno 1498, zooals HS. Emm. er bij voegt. L. bij F. 141—144. Benn. III, ed. Brouerius v. N. 11—12.

2) Volgens L. 1465 verbrand door een onweder, tegelijk met den toren te Haren (p. 132), en 1468 ingestort (ib. 144).

3) L. bij p. 132, 33 uitvoeriger, maar zonder 't hier volgend verhaal van een grooten vloed. Jarichs bij Br. v. N. 499 beide in 't kort.

4) K. 26 vóór sunte Martens toren en Bennerdes huis, waar 't hier ook vóór most staan.

5) E. Beninga (bij Matth. VII, 348) 1477 en p. 351 't zelfde feit op dondredages voor M. M. als hier.

6) = 16 Julij.

a) tot. b) neder.

Haye mytter stad componeerde ende soende; ende do heft de stad joncker Hayen tlant, hues, rechtynghe ende heerlicheyden weder overgegheven yn ruste ende vreede [1]).

Woe de van Groenynghen een verbunt ghemaket hebben myt de Westvreesen.

(I)N den jare mcccc ende lxxxviij [2]) hebben de raedt van Groenynghen een verbunt ghemaket myt de stad van Dockum, prelaten ende heerscapen ende ghemene meente van Dockummerdeel, Dongherdeel ende Fferwerderdeel, yn manneren ende vorwerden als de breven an beyden sijden verseghelt, daervan yn holden, xviij jaer lanck.

---

1) HS. Emm. 25, 26. Benn. bij Br. v. N. (p. 12) vertelt dit geheel anders. K. 26vo = hier; en dan volgt: „In dessen tijden, ende een lange tijt hyer to voerens, namentlijck alle de tiden, dat bisscub Roeleff bisscup wordt to Wthert, als inden jaar MCCCC ende negen en dartich, so hadde de stadt van Gronninge grote vreeden, ende hadden onder sich liefflick ende vredelick alle de Ommelanden van ganse Colmerlant hen totter Eemsen; alsoe dat gheen vorsten ofte heeren syck de landen bekroenden ofte onderwunden; want do weren allene de van Groninge heeren daer over endt nemants anders. Och offte se daer mede to vreden gewest hadden! dan hoe se meer hadden, wo se meer hebben wolden; end sloegen doe an mitten Westvriesschen lande ende wolden sick daermede verbinden, als se deden inden jaer alsmen schreff mcccc lxxxviij (op den kant staat hier „note"; maar die noot is niet te vinden), als nu hyerna sal volgen; tot wat jammer ende verdriet de stadt ende de lande daerdoer ghekoemen synnen, vint men nu hierna beschreven; ende is to befruchten datse nummer off op dat eerste tot sulcker hoecheit, eeren ende walffaeren en sullen komen."

2) HS. Emm. 25, 26, Benn. bij B. v. N. kent geen verbond met Dokkum vóór 1492, E. Beninga 35 wel; Worp v. Th. (1491) IV, 180, waar de verbondsoork. in extenso, maar zie HS. K. 27ro, Jar. 449, r. 8, v. o. Douwama 79.

Woe Lewerden ys ghecomen an Groenynghen.

(I)N den jare, doe men schreef mcccc ende (p. 82) xcj [1]) ys de stad van Lewarden gecomen an de stad van Groenynghen, myt die ghansse Vetkoperspartye, ende hebben sick mede gegheven ende verbonden in denselften verbunde voerss.; ende hebben ontfanghen eenen Casteleyn [2]), die daer dat overste recht bewaren sollde van weghen der van Groenynghen [3]).

[3]) (p. 85.) Woe de Groenynghers etlycke guede mans na den keyser sanden, etc.

(I)Nt jaer mcccc ende lxxviij, doe Goessen van Dulck, olde Johan Thema, Johan Rengers van den Poste ende Sweer Kater borghemesters weren onser stad Gronnynghen [4]), ist ghescheen dat die stad, pre-

---

1) Benn. bij B. v. N. p. 17: 92; W. Th. (IV 194) insgelijks (verbond in extenso) en terecht; vgl. mijn proefschrift p. 28 en de daar aangeh. oorkonde. Jar. 449 zegt echter ook: 91, HS. K. 27ro ook, en voegt bij: „et en was hem nochtans van den olden ende wijsen niet geraden, meer de reden al contrarie, alsdat se mit Westvrieslandt vorder dan tot Geerkens brugge [voeg bij „sick verbunden"?]; insunderheit was een oldt Burghemester, Johan Thema gheheten, de sede in den tiden datse eerst mitten Westvriesen begunden to handelen ende to dagen: „Vrunden", sprach he „laet ons mit Westvrieslandt niet to doen hebben; daer licht een hundt in end slaept; is dat hi gewecket worth, men sal keizer, coeningen, hartoegen ende graven to doen hebben, eer men den slapende weder sal maken." Of de woerden ende prophecien nu waer is geworden, brengt desse cronica wall mede; want de jungen der older raedt niet en achten".

2) HS. Emm. 26: castellano ut vocant, qui nomine reip. Groning. summum ius illic teneret.

3) Hier op den rand een kruis met 4 punten, verwijzende naar p. 85; wat daar tot halfweg 87 staat, laat ik nu eerst hier volgen.

4) Jar. 450.

laten ende heerschepen ende eegeneerffden ende dat ghemene landt fruntlycken ende leeflycken overeenqwemen ende bescloten, dat men solde senden ambassaten an den Keyser, die welcke syne raede ende vulmacht to Collen gesant hadde. Soe synt borghemesteren ende raet der stad mytten prelaten, hoefflingen, eegenerffden ende gemeenen lande overgecomen!, dat men solde senden ij guede mannen uuth den lande ende ij uuth den raede van Groenynghen. Soe heft de raet ende meente in der tyt gekoren eenen borghemester, Johan Renghers van der Poste, ende mester Henrick Stoeter, een secretarius der stad Groenynghen; ende de landen hebben gekoeren proevest Uneke Rypperda van Ffermsum ende Abbe Heemster in den Ham bij Loppersum. Desse iiij guede manne synne gesonden toe Collen an den raede ende vulmachtighen des keysers om sonderlinghe saken ende profyt des stadts ende lande angaende. Soe synt desse iij, als borgemester Johan Renghers, provest Uneke, (p. 86) Abbe Heemster, buten todoen of bywesen mester Hinrick Stoeter, hebben verworven, dat sie Groenyngherlandt delen solden yn dreen parthen. Als sie toe hueess qwemen, so storff voert provest Uneke; ende Abbe Heemster voert korts daer na. Die borgemester Johan Renghers ys uuth der stad gheweken als een eerloess man; ende ys to Collen getoghen an den selven raede des keysers ende die van Groenynghen aldaer verclaghet. Soe heft de raeth van Groenynghen aldaer ghesant to Collen anderde mael mester Hinrick Stoeter ende Evert Hubbeldynghe, borghemester, de stad van Groenynghen al daer to verantworden; ende hebben daer Johan Renghers menedich gemaket des stadts van van Groenynghen voer des keysers rade; daer mede ys hie affgeghaen beschaempt. Ende de borghemester Evert Hubbeldynghe ende mester

Hinrick Stoeter hebben die saken ende profyt verworven voer die stad ende landen, daer die iiij deputeerden voerss. omme gesant weren. Dus ys Johan Renghers uuth der stad gelecht; ende sie wolden hem syn recht ghedaen hebben [1]), hadden die heerscapen ende prelaten mytten ghemene lande ende syn ij broeders, als Ffocke ende Egbert Renghers gedaen, die welcke voer hem beden. Ende om dat die ij anderen gestorven weren, wort (p. 87) hem oeck dat leven geghunt [2]). Daer na soe was hie en wyle ynt stycht

1) HS. Emm. 29: „Sumptumque fuisset de eo capitale suppliccium."

2) HS. Emm. t. a. p. voegt bij: „Post annum aut biennium Joannes Reng. a Daventriensibus Campensibus Swolleusibus impetravit, ut ad Groningenses mitterent peterentque, ut in loco Heems sibi adesse et de componenda cum [sic] Joannis Reng. controversia agere vellent. Groningani quamvis rescriberent, non integrum sibi esse colloqui cum proditore, legatos tamen cum mandatis duos e civibus ad locum dictum miserunt ut sociis satisfecerint, Hermannum cognomento Rubrum Sartorem, et Theodoricum van Bonen... Peerdekoper. In conventu cum quererent sociarum civitatum consiliarii ubi Groningenses essent, hi duo responderunt se a civitate missos cum mandatis ut cognoscerent quid sociae civitates vellent atque id ad senatum referrent: non autem se venisse ut conferrent sermonem cum Joanne Rengers qui dignus non esset quem ei boni et honesti actionem instituerent. Tunc e numero sociorum consul quidam ad Johannem Reng. conversus: „Age vero quid tu ad haec" ait. „Nam hi quidem a civibus tuis missi, ut vides, ne audire quidem te volunt. Itaque nos te juvare non possumus." Sic dimissus ille; et conventus statim solutus. Non multo post senatus cognovit Wolterum Scutemaker qui tum aedilis collegiorum est [sic] (ein bouwmeister van die gilden) multum familiaritatem cum eum [sic] Joanne Rengers habere, eamque ob causam illum cum collegijs (mit de gemene gilden) in curia adesse iussit. Iis praesentibus, quid de Woltero accepisset, collegiis illo astante exposuit. Rogatusque Wolterus est, quid ita cum proditore familiaritem [sic] haberet? Quid ipsi cum eo negocii essent ut etiam noctu cum eo congrederetur? „Nam ista atque ista nocte utique cum eo fuisti;" senatus dicebat. Quod cum negaret ille instanter, quatuor

van Utrecht. Then laesten na voele handelynghe over ende weder over dorch beede der frunden, ghaff he [1]) die Raeth van Groenynghen dat schult ampt vant Goerecht een tyt van jaren, daer mede alle dyng doet, ende he gaff den Raet syne breven over, die hie ghewaroen hadde van den keyser. Ende des ghelyken mosten (sic) provest Uneken kynder to Ffermsum ende Abbe Heemster kynderen oeck moeten doen ende haer vaders breven den Raeth van Groenynghen overgegheven, die welcke noch synt yn des Raedes bewarynghe ende stad kyste. Hyer worden noch ethlicke puncten onderscIaeghen om der frunde ende nakoemelynghen wyllen, die der saeke onschuldich synt [2]).

(Verder is p. 87 ledig en 't verhaal gaat voort op 82.)

---

boni nominis cives e collegiis assistentes in os ei dixerunt testatique sunt, se oculis suis vidisse ipsum sero vespere in aedes Joannis Reng. ingressum esse; ac posse quisque alia indicia promere, si necesse sit. Sic confusus Wolterus jussus est altero die rursim adesse, et senatui rationes reddere pecuniae pecuniae [sic] administratae, quas multo in tempore non reddiderat. Sic egressus, relicta patrie, hostis deinde civitatis vixit et mortuus est". Behoort dit tot de „onderaclaeghen puncten" van ons HS.?

1) Lees hem. HS. Emm.: „Tandem senatus misertus Joannis Reng. in triennium praefecturam territorii suburbani ei concesserunt (hebben em dat schultampt van Goerecht dre yar lang) sancitaque est praeteritorum omnium oblivio. Ipse vicissim senatui tradidit literas ab imperatore impetratos", etc. als hier. Men was er blijkbaar zeer op gesteld die brieven uit zijn handen te halen.

2) HS. Emm. p. 28 na 't beleg van Franeker, dus op geheel verkeerde plaats; Jar. 450 weet alleen, dat de stad in 1478 prelaten ende heerschappen aenden keyser schickede en Benn. (147, 48) dat Rengers en proost Uneke brieven kregen „de der stadt seer en tegens weren", en dat Rengers later „componerde" (blz. 150.) Emmius zeer voorzichtig en partijdig voor Rengers, hoewel 't mij voorkomt dat hij ons kroniekje naast HS. Emm. gebruikt heeft, Hist. R. Fr. p. 418. In HS. K. ontbr. het geheel; W. Th. (uitg. Fr. G. IV 134) spreekt alleen van de zending van Arnold v. Loo, die hier weêr ontbr.

Woe de van Groenynghen de van Sneeck verscloeghen.

(I)Nt jaar van xcij [1]) hebben die van Sneeck myt oeren Schirynghes partyesslueden voer Lewerden ghetoghen, als die van Groenynghen weder na hues ghereyset weren. Dan die van Groenynghen synt terstont weder wthghetoghen mytter macht, myt borgeren ende knechten, om de van Lewarden to ontsetten, daer doe ter tyt een borghemester, Eppe Alme gheheten, de wympel af voerde. Ende de van Lewarden ende de van Groenynghen synt de van Sneeck moedelick to Baerhues toe moete ghetoghen ende hebben die van Sneeck versclaghen yn den velde, ende voele doet gesclaghen ende cccc ghevanghen toe Groenynghen bracht; ende seer voele verdroncken [2]).

(E)En corte tyt daer na synt de van Sneeck ghesoent ende componeert myt de van Groenynghen ende hebt mede anghenomen dat Groenyngher verbunt [3]). Ende de stad van Groenynghen heft gheleent de van Sneeck achtdusent goltgulden, waer voer sie to ghysel setten dat heerscap van Sneeck (p. 83) Bocke Heernsches ende Sytken ynder Elst ende een, gheheten Louwe. Als desse ghiselers ij jaren to Groenynghen gheseten hadden, so ys Bocke voerss. wth ghehulpen van eene van synre knechten, Kanneken gheheten; ende want dat selve heerschap voerss. sat ghevanghen yn een stad(s)deners huess, Johan Jarghes ghenoemt, ende was een bastert van de Jarghes — desse moest der heren deenst daer omme verlesen, dat hie synen ghevanghen neet hadde ghenoech be-

1) HS. Emm. geeft hier in ext. de muntregeling van dat jaar
2) B. v. N. 18 Jar. 450. W. Th. IV, 197. HS. K. 27ro korter
3) W. Th. IV, 198 in extenso.

waert. Dan Sytken en Louwe voerss. hebben den raet betaelt ende daer mede synnen sy vry gheworden [1]).

Woe de van Groenynghen dat Westvreeslant heel yn hadden, behalven Ffraneker; ende woe zee dat van den keyser Ffrederyck beleenden [2]).

(A)Ls die van Groenynghen nu dat ghansse lant yn hadde, de Soevenwolden, Westergoe, Haerlyngen, Lewarden, Sneeck etc., behalven Ffraneker myt een deel heerscapen, de weren Schyringhes partyess luede, soe hebben die van Groenynghen ambassaten ghesant an den keyser Ffredericus, de darde van der name, ende Maximiliano, Roemsche coenynck, syn soene; hem beyden to kennen ghegeven, woe ende op wat manneren sie dat landt hebt ynghenomen, nademael de partye daer so groet was, dat se melkander yn de gront verdorven; ende dattet van noeden weer, se eenerleye lueden (p. 84) mosten wesen, solde dat lant yn ruste ende vrede wesen etc. Na allen allegatien ende reeden, over ende weer over verclaert, heft de keyser den van Groenynghen ghehoer gegheven, ende dem van Groenynghen gansse Westfreeslant beleent, sie van des keysers weghen dat yn vrede solden regeeren; alle herlycheyden des landes dien van Groenynghen upghedraghen voer en seker summe van pennynghen, als viij dusent golden guldens. Ende als dyt ghehandelt ende ghemaket wort, was hartich Albert van Sassen, die na voer Groenynghen doet

1) Ontbr. bij Benn. en Jar. W. Th. IV, 267, 68 uitvoeriger. HS. K. 27vo korter.

2) HS. K. 27vo onderaan, en dan begint 28ro met de lijst der Casteleynen (beneden p. 111) zonder een woord over den Keizer; zoodat men vragen moet, of hier niet een blad ontbreekt. Daarop volgt dan een moralisatie als voren.

bleef, een maekeler ende myddeler tusschen den keyser ende den van Groenynghen; waerom hem de stad van Groenynghen ij dusent golden guldens schenckede [1]), doe hie den van Groenynghen leverde die breef des Keysers, op dat belenen ghemaket, ende myt des Keysers groeste zeeghel beseghelt, welcken brief de van Groenynghen up mannyghen dachfert ghetoent hebben ende dus langhe wal bewaert. Dan men secht, dat sie nu de brief den fforst van Ghelre [2]) gheschencket hebben myt alle haer upspraeke [3]), etc.

Desse nabeschreven weren Casteleynen yn plaetsen ende steden, welck de stad van Groenynghen onder hadden:

Coert van Bremen to Scloten
Henrick Ulghes to Worckum } Casteleyn.
Teese Potter to Haerlynghen

(p. 89) Lambert Ffrerix to Lewarden } Casteleyn.
Henrick Corenpoert to Dockum

Desse voerss. Casteleynen synt alle [4]) borgheren van Groenynghen gewest [5]).

---

1) Deze som vond ik, behalven hier, alleen HS. K. 28vo; maar bij alle schrr. beh. Emmius, dat Albrecht zich betalen liet; vgl. mijn Proefschr., blz. 42 n. 1.

2) HS. Gherle.

3) Benn. B. v. N. 450 veel korter, maar zegt er bij dat de Gron. den brief „noch hebben." W. Th. IV, 203 vlgg. is de zaak geheel anders n.l. Schieringsch voorgesteld. Jar. 450: welker brief die van Groninghen noch hebben.

4) In 't HS. weer een kruis met 4 stippen, verwijzend naar een kantteekening: „borghemesters of raetsheren of borgheren."

5) Deze lijst staat niet bij B. v. N., wel in 't HS. K., 27vo. Douwama spr. p. 90 over sommigen van hen op een wijze, die hemzelf nog beter dan hen kenschetst; — n.l. als een man, die wel ver boven 't gemiddeld peil, maar daarom niet buiten den gedachtenkring, der landjonkers van zijne dagen stond.

(A)Ls die van Groenynghen dyt landt nu al sus beseten [1]) jaren rustelyck (alleene dat die van Ffraneker wat weerspannych weren; want de sommighe yn Grounynghen hoer wederpartyessluede alto seer verhoechden ende droeghen, etc.) soe weren nochtans yn Groenynghen olde wysen ende vervaren manne, die dyt reghement myt Westvreeslandt nycht behaeghde, als de olde borghemesteren, noemlick Johan Tedema of Theme, Otte Clant, Otte ter Hansouwe; desse waerschuweden altyt den jonghen, dat se myt Westfreeslant syck niet en solden becommeren. Nu, woe sie daer mede ghevaren synnen, salmen hier nae noch wal hoeren ende lessen yn desse croenyck [2]) [3]).

Hoe de van Ffraneker an den fforst van Sassen toeghen om hulpe [4]).

(I)N den jare mcccc ende xcv synt der ghewest een deel van die Schyrynghes parthye [5]), desse synt ghetoeghen yn Hollant ende hebben aldaer een tractaet ghemaket myt hartich Albert van Sassen, die doe een groet ryth [a]) ende regement yn Hollant voerde. Sie synnen myt hem verdragen (p. 90) ende over-

---

1) Hier volgt: „een deel van" maar doorgeschrapt en een haakje er bijgevoegd dat naar een kantt. „soeven" verwijst.

2) Hier een fig. van 2 winkelhaken en 6 stippen, maar de plaats waarnaar ze verwijst, schijnt verloren.

3) De waarschuwing der „oude wijsheid" staat veel uitvoeriger in 't HS. K. (boven p. 105 n. 1), maar ontbr. bij Benn., die daarentegen andere conservatieven noemt (B. v. N. 17.) Kan de vermelding van een Johan Tedema in dit verband aanleiding gegeven hebben om burgemeester T. met v. Lemego te verwarren? (Bloks inleiding p. XII.)

4) W. Th. IV, 228, vlgg., Jar. 450.

5) Douwama 93.

---

a) Vergl. mnl. berit = rechtsgebied.

komen, als dat hie solde schicken synen soene hartich Henrick myt een grote macht van volcke, ende den wolden sie ontfanghen ende hulden voer een here. Aldus heft hartich Albert voorss. synen soenen hartich Henrick gheschicket yn Ffraneker myt eenen moeghenden ende vernoemden hoeftman, joncker Ffox gheheten; ende daer ys hie gehuldet voer een heere. Ende dyt is ghescheen, up dat sie de van Groenynghen weer uut de lande mochten verdriven, woewal hartich Albert voerss. een principael maekelersman was tusschen den Keyser ende den van Groenynghen, doe hem dat lant van den Keyser beleent wort; daer hie ij dusent gulden of ontfenck, als voerghess. is. Dan de hartich van Sassen mach seggen: „Sicut feci, ita factum est mihi. Soeals ick de van Groenynghen heb verdreven uuth Westvreeslant, soe hebt sie my ende myn kynder weder helpen verdryven." [1])

Van den oerlech, welcke hartich Albert van Sassen voer ende hartich Joryen, syn soene, na, mytten van Groenynghen hevet ghehadt, van dat Ffox in Aedwert quam [2]).

(I)Nt jaer mcccc ende xcvij [3]), des Dinxdaghes in de Paessche hillighe daghen [4]), synnen ghecomen iij

1) HS. K. 28ro; ontbr. bij Benn.. De Schieringer W. Th. ziet het natuurlijk anders in.

2) Van de bezetting v. Westerwolde tot hier doet HS. Emm. alles in nog geen bladz. (26) af, tusschen p. 60 en 61 ligt een strookje papier, waarop nog aant. van Frederiks bevestiging van 't verbond, 1474.

3) L. met Benn. (bij B. v. N. 23) 98; Jar. (ald. 450) 97.

4) D. i. Dinsdag *na* Paschen (vgl. W. Th. IV, 294, 95. E. B. 407 vlgg. Jar. 450) = 17 April.

capiteynen, als joncker Ffox (Nitart), Joeryen Koveler ende Johan van Alfen, myt veerdusent knechten ende andere trossen, ende hebben ghebrant swaerlycke die dorpen tusschen Aedwert (p. 91) ende Gheerkensbrugghe. Ende als sie quemen to Northoerm ende daer oeck branden, soe weerden sick die Vreesen; meer sie konden sie niet wederstaen. Nochtans scloeghen sie daer eenen ridder doet, myt veer andere edele mannen ende sommyghe knechten. Die edelynghen liggen begraven to Aedwert voert choer, voer des hilligen cruces altaer, under eenen groeten blawen zarck, daer men de namen ende datum noch op ghehouwen vynt [1]). Ende op denselven dach omtrent vespertyt quam die ghantse hoep ynt cloester to Aedwert. Daer leeghen sie een weecke lanck, ende deden den lande groete schade myt roven, barnen ende vanghen; alsoe dat de stad myt de ommelanden moesten van noets halven myt hem componeren ende see wth dem lande kopen. Ende up dat sie gheen meer schade en deden, soe loevede stad ende lande hem to gheven ende yn Dookum betaelen, bynnen achte daghen tydes, xxxiij dusent [2]) golden gulden. Ende alsoe synnen sie wederomme ghereyset na Westvreeslant ende nemen myt syck guede mannen, voer ghyselers voer die gheloefte pennynghen. Ende van stonden an hebben stadt ende lande een scattynghe ghesat, meer sie konden die pennynghen soe overstaff [a]) alsoe gherynghe [b]) neet up brenghen; waer om sie van noets halven ghedronghen synnen, uuth etlycke cloesteren ende kercken

---

1) HS. K. 28vo, Douw. 94, 95.

2) Emm. 558 en HS. Emm. 27: 32,000. D. 94 evenzoo. Beninga 411: 34.000.

---

a) Op staanden voet. *b*) spoedig.

etlycke cleynodien ende mon- (p. 91) stransen ende kelcken [1]), welck all ghesmoltet wort ende de knechten an bethalynghe gegheven, ende daerto sie noch vyff dusent gulden [2]) over Eemse daertoe leenden haastelyck, up dat sie die ghiselers up de voeten creghen.

Woe joncker Ffox gesclaghen wort.

[3]) (I)Nt jaer ons heren mcccc xcix ys de voerss. joncker Ffox weder myt een groten hoep [4]) van knechten ghecomen yn Westvreeslant, verghetende den overkomst, den he myt den van Groenynghen gemaket had, als dat hie teghens stad ende lande neet meer doen solde. Daerboven ys hie getoeghen yn Lewarden ende heft die van Grounynghen weder wth Westvreesland gedreven, dat die Groenynghers doet meest yn hadden, want hem dat van den Keyser beleent was; waldan hie voert syn eeghen seghel verachtede, ja schendede ende daer teghens dede; alsoe dat men wal segghen mach, als David spreckt: Datter gheen gelove ys to setten yn dem princen ende heren; als de van Groenynghen wal myt den keyser Maximiliaen voer, ende myt den biscop van Utrecht Ffrederyck van Baden na, bevonden hebben [5]). In denselven jare had Edzard, de greve van Eemden, den Dam yn tot zynen wyllen; soe verschreef hie dessen selven Ffox, om by hem to coemen yn dem Dam, om hem toe helpen die van Groenynghen toe krenc-

1) Blijkbaar in te vullen: te nemen·

2) HS. K. 29ro Beninga zegt: 18000 en zonder gijzelaars.

3) Jar. 451.

4) HS. Emm. XI mille.

5) Deze bespiegeling is niet aan Benn. ontleend; ook HS. K. heeft ze niet; HS. Emm. onthoudt zich nagenoeg geheel van uitweidingen.

ken. Ende soe (p. 93) ys joncker Ffox myt ccccc knechten, die he uuth den gansen hoep uuthghelesen hadde, getoeghen uuth Westvreeslandt doer Roeden, Noerch ende Suetlaren na den Damme toe up sunte Marie Magdalenen dach. Dyt wort den van Groenynghen verspeet. Soe wort ter stont bynnen de stad de tromme gesclaghen; ende die borgheren myt die schutten ende knechten [1]) toe schepe geghaen ende ghevaren na de Wolden toe. Ende die wynt, die hem eerst contrarie was, ys dorch Gods verhenckenysse omme gheghaen; ende hebben myt groeten spoede voer wyndes haestelycken to Wolde to lande getreeden. Joncker Ffox, die nu up den Ham gecomen was, scloech syck daer needer to rusten myt synen ghesellen. Als sie nu en wyle gherustet hadden, hebben sie vernoemen de van Groenynghen comen an treken. Ende joncker Ffox meende, dattet huesslueden gewest hadden; soe sprack hie syne knechten an ende sprack: „Edele gesellen, hier comen en hoep bueren an, laet ons die toe moete trecken; wy wyllen sie alle sclaen, vanghen ende spannen." Meer als die van Groenynghen haer schutten ende der knechten vaenkens ontwonden, doe besweet hem syn moeth, ende sede: „Ghy fromme ende stolte broeders, et synt waerlych geen pueren! daer om moeten wy ons vromelyck weren. Sie comen so stoltelyck an dryngen; sie wyllen gelt oder pant hebben." [2]) Syn stolticheyt heft hem nycht moeghen baten (p. 94).

---

1) HS. Enm.: „Cives mille, pedibus, equis, navibus eum (Foxum) secuti sunt. Et Hansius Bokeler, capitaneus civitatis Groninganae, cum omnibus militibus suis subito Colhamum contendens, una cum civibus deprehensum illic Foxum occidit, interfectis aut captis ex exercitus eius circiter quingentis".

2) 't HS. K., dat hier overigens nog al verschilt, legt Fox dezelfde beide gezegden in den mond, 29vo.

Hans Boekeler ende Walter die Wylde, der Groenyngher hoeftluede doe ter tyt, weren hem seer hatelyck, ende want hie dat verbont, myt der stad gemaket, had overghetreden, hebben sie hem doetgheslaghen myt voele van zynen knechten. Hie had by syck iij halve sclanghen, die hie alle loess schoet; dan sie traffen des nycht ende raekeden nie mensche. Hie ys doet gesclagen ende ghevoert bynnen Groenynghen; begraven ynt observantencloester. In Duetsche noch yn Walschen lande en was by synen tyden gheen vernoemder stolter krychssman soe famoes, welck syn epitapphium wal mede brengt, alsus:

(M)Eme Franconia Nitardum Vulpis alumna(t),
Herbipoli quondam fovit in urbe potens.
Marti eram decus ac equitum peditumque monarcha,
Magnus et immensi belliger orbis eram.
Inunmeros domui populos villagia et urbes,
Acer et armipotens, alter Achilles egi.
Indomitas Suevos gladio vibrante subegi,
Insolitoque iugo substravi Ffrisones, etc. [1]).

Woe hartoch Hinrick, hartich Alberts van Sassens soene, belacht was yn Ffraneker; ende woe hie ontset wort.

(I)N den jare mccccc, als hartich Albert had die Westfreesen verwonnen ende sie hem hadden eede, hulde ende (p. 95) plycht gedaen, truwe ende gehoersaem toe syn, ys hie weder omme ghereyset na Mysen ende hevet eene synre soenen daer ghelaten, hartich Hinrick ghenoemt, to Ffraneker. Dan die

1) Bij Benn. (B. v. N. 32) en W. Th. V, 3, D. 103, veel korter; 't epitaphium ook bij Jar. (451) en Beninga 445. HS. K. 29vo, 22 verzen meer! vand. hier „etc.?"

Westfreesen vellen weder omme ende hebben versamelt syck eenen groeten machtyghen hoep, ende hebben denselven hartich Hinrick voerss. yn Ffraneker swaerlycke belecht [1]), ende dachten den jonghen ffursten alsoe doet te sclaen. Ende, want sie soe grof geschut neet en hadden, als hem van noeden was, synnen sie anghevallen die Groenynghers, omme dat sie hem hoere bussen wolden leenen. Ende, want die van Groenynghen der Westfreesen ontrouwe ende valscheyt nu besocht hadden, wolden sie dulx [a]) neet doen sonder wisheyt of pande daer voer to hebben, by alsoe off die bussen achterbleven, als sie oeck deden, dat sie den schaden wisten to verhalen; waeromme die Vreesen toeghen wederomme to huess ende vergadderden voele cleinodien, als kelcken, absstaven ende ander sulver ende golt, ende brochten dat den Groenynghers to pande voer de bussen [2]). Soe hebben sie den Vreesen ghedaen een hoeftstucke, een kortouwe, ende andere bussen; ende daer mede synnen se ghereiset na Ffraneker, ende hebben die stadt seer swaerlycken belacht ende benauwet, also dat hartich Hinrick begheer-(p. 96)de van den Vreesen, hie onghescharfeert van daer mochte reysen; hie wolde dat landt versweren, nummer daer weer to coemen [3]); meer Vreesen wolden dat neet doen; sie meenden hem doet to sclaghen, als die Grave Wyllem van Hollant ende der wal meer hadden ghedaen, up dat sie niet solden weer plaghen den Vreesen. Als hie nu vernam, hie gheen ghenade konde erlanghen,

1) W. Th. V, 10 vlgg. Ben. 447, vlgg. Jar. 451 vlg.
2) W. Th. V, 12.
3) Volgens W. Th. (V, 11) wilde hij dit juist niet.

a) lees sulx?

schyckede hie syn scluepersboeden, den eenen over den ander, na syn lieveste vader hartich Albert, hem scharpelyck schryvende om ontset yn corter tyden, of hi weer verloeren. Als dyt die vader vernam, als dat de Vreezen neet allene rebell weren, meer oeck synen soene alsoe swaerlycken belacht, wort hie seer toernych ende heft alle syne frunden ende landesheren anghesproeken om bystunt ende hulpe, synen soene toe ontsetten, ende hevet alsoe vergaddert eenen groeten hoep volcks, meer dan xj dusent to voete ende voele reysighe tueghes [a]), ende ys doer mede getoghen doer Oestvreeslandt [1]), myt den greve van Eemden, na Groenyngherlandt. Als dyt de van Groenynghen vernemen, toeghen sie myt alle hoer ommelanden toe Warfmer Zyel, om den hartich voerss. mytten synen daer to moeten [b]). Meer de hoep was to groet; alsoe dattet de Groenynghers verleepen ende voele worden daer gesclaghen ende ghevanghen. Ende by namen ij vroeme heerschaepe, als [2]).....

---

1) Hij had n. l. m. Vriesland niet durven landen; W. Th. V, 16.

2) Bij Benn. (B. v. N. 45—49) uitvoeriger, W. Th. V, 23 worden de „heerschaepe" genaemd Jarich ten Burch en Euuo toe Eusum. HS. K. gaat voort: Jarch ten Borch hovellinck to Warffhuesen ende Iwe to Ewer (lees met W. Th. V, 23 Ewsum.) Ende do van stunden an branden se int landt voele dorpen, als Warffemerburen, Baffelt, ende meer anderen, Eenrum etc. Ende also toech die ffurste mitten zynen ende legerde zyck in Winsum, also lange, dat se eenen brugge makeden over dat Stadtdiep off Reytdeep van tonnen ende van plancken; de Vriesen meenden se voerdat dorp to moeten; dan he toech meth syn volcke over tegens hoeren danck; noch versammelden syck die Vriesen voor Slotersijl, ende meenden hem daer toe moeten; dan se toeghen mit lutter gheweltt doer; ende bleven doe voele Vriesen doet. Aldus en heft de ffurste niet ghetoevet ende

---

a) bereden volk. b) ontmoeten.

[docht] (p. 33) hem, dat die dach en avent wolde nemen; also dat de Groenynghers sachtelyck myt

---

heft so haeste ghetoegen na Ffraniker als he muchte; ende sloech dat legher op, daer ontallieke voele Vriesen doet bleven ende nam haer bussen; ende daer bleven oeck die bussen van Gronninghen; ende aldus heft hartoch Albarth van Sassen voerss. synen soene hartoch Hindrick heerlyck ende manlick ontsett; dan hartoch Hindrick verswoer, niet meer in Vrieslandt toe koemen. Daer nae als hartoch Albartt voerss. syn soene, als voerss. is, ontsett hadde, ende de Westvriesen gestraffett, ghehoersaem ghemaeckt hadden, heft he duer tostopinge *a*) ytlicker heerscuppen, de in den Ommelanden by Gronningen gheleghen woenachtich weeren, — welckerer heerscappen huesen de van Gronningen een weinich tydes tho voeren berovett ende geplundert hadden, ende daerna omme gestortet ende voerneelt hadden, als by namen heer Abbeken van Eewsum ridder zijn (huis) toe Roeden, Juncker Wigbolt van Eewsum syn huis en Juncker Roeleffs huis toe Eewsum to Meddelstum, Asinghen ende Menken end Saspit Heemsters huus tho Middelstum, provest Hayen Rypperda huus to Ffarmsum, Focke ende Johan Rengers haer beide husen ten Poste, Eylko Onsten huus toe Sawartt, ende oeck zijn huns to Veerhildersum in de Marne, Dutmer Rengers ten Dyke — hieromme gheven syck desse al by den hartoch van Sassen, ende hebben hem daerto gesproken dat he meth synen soene hartoch Hindrick ende mit hartoch Eerick syn swager van Brunswyck solde trecken voer Gronningen. Ende alsoe is de ffurste mitten anderen ffursten ende heeren mit groter macht wt Westvrieslandt getoegen na Gronningen, ende quam also in Awart; ende daer bleeff he iiij ofte iiiij daghen leggen ende bleeff daerso langhe, dat he(m) zijn schepen, mit den bussen, cruet, cloten ende alle andere attelerie des hem tot alsulcker belege to doen solde van noeden wesen, quemen omme varen int Reytdeep tegen Dorckwert daer he doe oeck een nacht bleeff; als dit seegen de van Gronninghen, woldense dat cloester to Selwart barnen, op datte hartoch daer geen leger in en solde maeken; dit voornemen sommighen van de heerscappen, de hoer vrenden int cloester hadden, ende bearbeiden dat anden vorsten, dat he een hovetman geheeten Ghelis

---

a) Gron. instupen = inblazen.

hoeren volcke ende geschut na de stad weder ruchkeden ende sie Sassens myt hoeren volcke vrymoedich na volgheden; ende den eersten nacht beschanseden se syck voer de Botteryngheपoerte, als van de Botteryngepoerte hent an die Kranen [a]); dan de wal des stadts was doe noch so neet besorghet ende soe vast ende starck, als sie nu is [1]). Die borgheren weren eerst wat versclaghen; want sie weren nicht belacht gewest seer [b]) dat biscop Ffreryck van Blanckenhem die stad belacht hadde. Soe was inder tyt een borghemester, gheheten Egbert Koenynck, een guet meenteman; de toech syn harnasch an ende trat manlyck up der straten, manck [c]) der borgher, ende sprack den borgheren een guet moet ynt lyff, ende sede: „Myn leven borgheren, weset onversaghet; ellyck doe, als wy borghemesters ende raeth doen wyllen; ende laeth ons

---

van Alm, mit iiij c knechten (schickede), de dat behinderden dattet cloester niet verbrant en wordt.

Aldus toech hartoch Albart van Sassen op den eersten dach van Augustus, namptlick op sunt Peters dach ad vincula. Ende se toegen wt Dorckwart, daer se des nachtes gelogeert hadden, over een brugge, de se over dat Reydiep gemaeket hadden van schepen, daer se plancken over leden; ende gingen daerover inder orden; ende voer der orden gingen wal iijc bueren, de de sloeten mit de scuppen ende spade ineffenden, dat men mitter orden ende mitter swaren gescutte daer over muchte koemen; ende togen tegens der maeltyt in Selwarth. Tegens den avent worden de trummen gheslaegen ende trompetten ende basuinen gheblaesen; ende toegen also nader stadt to anden esch voer Botteringepoerte; se ginghen wall xxv dycke inder orden. Die van Gronninghen schoten hem vry en tegen; daer worden ytlicke gheschoten, dan dat en was die reden niet weerth; ende al mittertijt toegen se neger [d]an de eerste maele voer de stadt; ende daer bescanseden se sych; ende dat reisige tuich legerde sich in Selwarth.

1) E. Ben. 453.

---

a) Versta: Kranepoort. b) sedert. c) tusschen.

by malkander leven ende sterven. Laett die Sassens rasen hoe sie wyllen, sie sollen onss die stad wal lathen." Alsoe sprack hie den borgheren een moeth yn[1]). Die Sassens scloeghen de tenten ende paulunen[a]) heerlick op ende meenden all haer wylle corts te cryghen[2]).

Daer na up sunte Stevens dach inventionis[3]) heeft hartoch Albert een raeth geholden in Egbert Koenyncks huess, dat daer bueten by den molen stondt, myt hartoch Eryck ende jonghe hartich Henrick bey-(p. 34)de van Bruenswyck, den raeth des hartoeghen van Lunenborch myt heer Ffrederyck van Yselsteyn ende greven Edzart van Eemden; ende andere voele heren, die daer mede voer de Stad myt hem leghen. Alse nu alsus byeen weren ende helden raeth tosamen, schoeten die van Groenynghen myt een kortouwe doer dat huess, dat de stucken den heren om de oren vloeghen; als dat de een creech een blau oghe, de ander een lammen narm; dan de hartich Albert vloech een stucke voer syn borst, dat hie ter eerden stortede ende beghonst voert bloet to spyen. Terstont wort hie na Selwert ghevoert ende laggh yn groeter cranckheyt, half mede van hartseer dat hie nu wal sagh ende merckede, hie syn wylle neet mocht van Groenynghen cryghen, ghelieck hem de voerss. heerscappe hadde wyesgemaket. Nu waldan[b]) hie seer cranck was, wordt nochtans syn cranckheyt den heren ende hoeflueden versweghen ende verdunckelt[4]).

---

1) Jar. 452. 2) HS. K. 32ro bijna evenzoo. 3) 3 Aug.
4) HS. K. 32ro eenigszins anders. Bij Jar. ontbreken (452) al deze bijzonderheden. Van de geheimhouding spr. ook D. (122); en zij heeft de andere tijdgenooten misleid; vgl. mijn Proefschr. bl. 78 n. 2.

---

a) paviljoenen. b) hoewel.

Woe dat sie vuegher yn Groenynghen schoeten.

(D)Aerna op een avent, dat men nycht marcken solde, de forste geschoeten weer ende cranckelyck, hebben sie up een Donderdaghes tsavendes toe neeghen uren een alarm (p. 35) ghemaket, also dat de borghere man by man up die wal leep, ellyck op syn plaetz ende stede als hem bewesen was. Daerna beghonden de Sassen machtych toe scheten yn de stadt, als sie doch toe voeren oeck deden, waldan sie wal x dusent cloeten daer yn scheeten ende, God hebs loff, nye levendich creatuer schade deden, [1]) dan eens een henne myt kuekens doetschoeten. Als sie nu crachtelycken ynschoeten, schoeten de Groenynghers dapper ende machtych weder uuth ende spaerden noch kruet noch cloeten. Ten laesten omtrent xi uren beghonden de Sassens vuer to scheten, welck men heet greex vuer, dat men myt gheen water uuthdoen konde; dan men mostet myt dreck off mess uuthsmoeren [2]). Als dyt de hoefftlueden van de knechten, Johan van Laer ende anderen, seghen, treden sie up dat bolwarck tot den borgheren ende seeden: „Ghy leve borgheren, syt alle wal ghemoet ende achtet haer scheeten neet; dan wy begheren, y mycht meer uuthscheten wyllen; alleen vullet an yu geschut myt machte, ende weset stylle soe langhe (p. 36) dat van noeden ys, ende wy ju toe kennen gheven. Sie scheeten, als y wal seen, crachtelycken vuer yn de stadt. Is nu hoer ende al aller cryechsche luede een recht, als dat, cryghen sie brant in de stad, soe moeten se stormen. Daerom, y leve borgheren, vullet ju bussen

---

1) Volgens Benn. (B. v. N. 50) waren er echter na 16 dagen bombardeerens *twee* man gedood.

2) Jar. 452.

ende weset stylle; wy wyllen byeen leven ende sterven, want soe vroe, als sie seen brant yn die stad opghaan, sollen sie anvallen." Dat hoerende de borghers weren stylle ende vulden all hoer geschut; ende de Sassens schoeten soe langhe, dat dat vuer quam achter yn de schoene gevel ende brande dat achterhueess myt Roeleff Huynghen borghemesters huees; want sie leghen beyde vol hoys ende men konden se qwalick lessen. Als die brant upghenck, mocht men dee seen aver iij of iiij mylen, meer de Sassens en dursten neet stormen. De borgher ende knechten wachten een lange wyle; meer se wolden nycht an. Ten laesten genghen die hoeftluede op die wal, namelyck Johan van Laer, ende reep den Sassenschen hoefiluede toe ende spraek: „Eya, lever Jurghen van Straesburch myt alle leve hoeftluede, valt an, valt an. Ghy seen den brant wal; vallet an! dei borgheren synt ende lesschen den brant; de vleck is juwe!" De Sassens hoeftluede repen weder om: Ey lever, de borgheren lygghen stylle op de walle ende nemen onser waer; yr wolden de grave myt ons demmen? de duvel val onder dat geschuts an!" „Neen, leve broeders!" sprack Johan van Laer „alsoe neet! valt an, valt an; wy wyllen tsamen parten ende bueten [a]); de vleck ys haest gewonnen!" Meer de Sassens dursten nycht anfallen. Als dat de hoeftluede ende schutten van Groenynghen seeghen, ende de dach qwam oeck uuth den oesten andrynghen, spreken sie die borgheren an ende seeden: „Ghy leven borgheren, wy seen, sie dorven haer cryesch recht neeth holden; sie hebben brandt, meer sie wyllen ende dorven niet stormen. De dach komt andrynghen; laeth ju gheschutt nu vry loss ghaen." Doe beghonden sie van

a) deelen en ruilen.

die wallen toe scheeten, (p. 38) alsoe dat de stad, van Ebbynghe poerte af hent an de Krane, leet [a]) of de wal had gestaen yn die brant; ende dat duerde wal ij stonde lanck. Daer wart mannych stolt man van die Sassens geschoeten, soe wal nu up desse tyt, als dat ghansse belech duerende; waer sich eene bloet gaf, de was wech. God die Heer sende oeck en sonderlynghe cranckheyt onder dem Sassens, daer der seer vele an starven; alsoe datter bynnen een maent toe Selwert ynt cloester boven ij hondert begraven worden, behalven die up die bronnenhoff ende hier ende daer begraven worden [1]).

Hoe hartich Albert storf.

(D)Ree daghen [2]) daer na dat hartich Albert ghescoeten was, ys hie ghestorven ynt cloester to Selwert; dan syn heeren helden dat alsoe hemelyck ende verdecket, dattet nemant kon ghewaer worden. Men moest noch alle daghe voer hem koeken ende anrichten, gelieck of hie noch weer ynt leven ghewest. Ende op dat sie myt eeren moechten weer van de stad comen, schycktèn sie om den biscop (van) Utrecht Ffrederick van Baden, hie doch een goet middeler wesen sollde, dat sie met halver eer mochten opbreken. Desse byscop was een dubbelt (p. 39) geselle: hie was yn Gronynghen heerlycke gehuldet; nochtans had hie hemelick syn macht mede voer Groenynghen ende holp den hartich waer hie konde, om Groenyn-

---

1) Alleen hier vond ik dit verhaal.

2) Dit *moet* onjuist zijn, hoewel Jar. t. l. p. het bevestigt vgl. mijn Pr. t. l. p.

---

a) scheen.

ghen to verderven [1]). Als desse byscop desse tyenghe had, dat syn neve hartich Albert doet was ende de heren myt schanden moesten ruemen, ys hie ghecomen met die rydderschap ende steden des ghemenen stychtes van Utrecht; end hebben een bestant ghemaeket, iiij jaer lanck [2]). Ende alsoe braeken sie op van Groenynghen ende nemen den doeden hartich mede ende foerden hem na Eemden; daer wort syn coldune of ingheweyde begraven yn die kercke ende dat licham gebalsemet yn een loden sarck yn Mysen gevoert. Aldus ys de fforst van Sassen, de Zeelant, Brabant, Hollant ende voele landen had bedwonghen, voer Groenynghen gebleven [3]).

Van die sclach voer den Damme.

(I)Nt jaer m ccccc ende j bynnen de van Groenynghen myt groeter macht van rutheren ende knechten, mytter ghansser ommelanden ende halve stad [4]) getoghen voer den Damme, omdat to wynnen; want die gemene heerschappen, die der Groenyngher vyand weren, onthelden [5]).,....

(p. 40) Als sie nu een wyle daer voer geleghen hadden ende myt groeter macht daer voer gescoten ende gestormt hadden, soe konden se neet beschycken; want sie deden groete geweer van bynnen daer

---

1) Vgl. over dit wantrouwen tegen den bisschop mijn Pr. 61 en 77.

2) E. B. 456: vijf jaer lanck. 't Bestand in ext. HS. Emm. 35.

3) Bij Jar (452) weer zeer kort, W. Th. V, 29 evenzoo. Benn. (50) uitvoeriger dan hier en met afschrift van den zoenbrief, maar geen woord van de oorzaak van Albrechts dood (54). D. 122.

4) H. S. K. 32vo mit der ganser stadt.

5) Uit H. S. K. 32vo aan te vullen: „syck daer in" zoodat er eigenlijk niets ontbreekt.

uuth; inden storme goeten sie myt heete wellynghe [a]), myt calck ende ander barnende materye gemaket; ende myt gepyckede hoepen, de branden, smeten sie van de veste ende branden soe voele knechten. Then laesten qwam greve Edzart van Eemden myt groeter machte van volcke over [1]).

(p. 41) Woe de stadtholder van Westvreeslandt ende de greve van Eemden weder in Aedwert quemen.

(D)E ffurste van Sassen had yn Westvreeslandt eenen stadtholder, gheheten greve Hugo van Eyzenach. Desse makede een verdrach mytten greve van Eemden, die nu [2]) oeck een velthoeftman ende raet was geworden des ffursten van Sassen [3]). Desse beyden toeghen myt groeten macht van volcke yn Aedwert, daer se leghen xiij weeken [4]). Die Groenynghers hylden mannygher schartmutzynghen myt hen ende van beyden parten bleven vake vrij welcke doet. Ten laesten alse seghen,

---

1) (Verder is p. 40 ledig.) Uit Jarichs (452) aan te vullen: „ende versloech die Gronninghers." Benn. (54—58) zeer uitvoerig. W. Th. V, 44, 47. E. B. 461 vlgg.

2) t. w. 1505: E. Ben. 474.

3) Ald. D. 131. (3) W. Th. V, 47.

4) Aan te vullen als voren: Ende hevet dat Gronningher leger opgheslaegen, ende daer synnen doet ghebleven wel omtrent iiijc, so borgers so inwoeners, end voele gedrenckett; oeck voele knechten ende huisluiden uuth den omlanden. Ende worde voele ghevanghen, onder welcke weren Egbart Coeninck, borghemeister, Berent Koners, burghermeister; ende de erbaere ende ffrome Johan Mepsche is mede doet gebleven, de nochtans een kinnecken [b]) goldes boett voer syn levendt. Desse slach is gheschien des daeges nae synt Vijett in der jaer voerss. als vc ende j.

---

a) Kokend water. Men spreekt nog te Groningen van „even opwellen" voor „even laten koken."

b) tonnetje.

sie an die stad neet hebben konden, makeden se een tyt lanck bestant ende toeghen weder wth Aedwert [1])

Van Joncker Vyet ende syn belech.

(I)Nt jaer m ccccc ende v, als dat bestant wth was [2]), soe heft affgesant de hartich van Sassen, hartich Jurijen, de daer was een soene van hartich Albert voerss., eenen strytheren ende eenen volmechtighen capiteyn, heer Vyet van Drackstorf, myt een machtighen groeten hoep van rueteren ende knechten. Desse heer Vyet ende greve Edzart van Eemden, de overste velthoeftman was des fursten, als voerghess. ys, oeck myt alle syn macht, synnen alsoe getoeghen yn Aedwert ende deden (p. 42) den van Groenynghen alle spyet ende schade [3]), waer sie konden; dan die van

1) HS. K. 38ro .... xiij weken ende deden de van Gronningen groot lyden ende spijt, also datte (dat die) van Gronningen van noeden daghen mith se holden ende makeden een corte tijt bestandt; ende so synnen de beide greven mitter macht weer wt Awart getoghen. Ontbr. bij Jarichs. Benn. 70 (van 59—70 is 't jaartal 1505 ten onrechte door den uitg. in margine gezet.)

2) Door den bisschop gemaakt 1501 en telkens vernieuwd tot Paschen 1505 toe: W. Th. V, 48, vgl. 68.

3) H. S. K. 33ro en vo, in plaats van 't hier volgende: „ende aldermeest die hueslueden daer ommelangès heer. Oeck beleden se stadt ommelanges heer mit sware blockhuisen, als bij namen eene op Awarderzijll, ende eene op de sydt nae Drente, ter Punte; den gevèn se een naem dattet solde hieten Weerdenbras; oeck leten se bevesten ijtlicke kercken ende de besetten met volcke, als int eerste die Hoegekercke, daer do een schone vaste toren an was; ende oeck de kercke to Bedum ende Garmerwolde, oeck de kercke ende toren thoe Slochteren. Item Harmen Benneken (hues). In dat cloester to Aedwart, dat se oeck bevestiget hadden, daer was dat principaell leger. Item dat closter to Selwart was oeck bevestiget ende bemannet; aldus so de stadt omme heer benauweth, datmen daer in

Groenynghen sclepen oeck neet; se helden mannych swaer schartmutzynghe myt hem, daer vaeke an beyden syden mannych froem stolt jonckman syn lyeff over leet. De Groenynghers warpen up een vaentyen ynwoeners, welck nu bether konden over die sloeten comen dan die cryghers, ende hadden oeck bether kunde des landes, nacht ende dach de vyanden to voersoeken; desse worden gheheten de groene tenten. Desse groene tenthen deden den Sassens groete spyt ende overlast; ende waer sie toe lycht of onmachtich weren teghens de Sassens, spronghen sie over die scloeten ende graven, ende leten die Sassens naseen. Up desse groene tenthen wort heer Vyet voerss. ghanss seer vertoernet, want sie hem voele spyts deden ende mannyghen stolten man affscloeghen; ende want hie vernam, dat het al weren schuetenschufers ende ynwoeners van Gronnyngen, gaff hie een ghebot: men solse alle hanghen of doetsclaen, waer men se creghe;

ofte uut muchte; oeck so was verboden in allen ommelanden bij lijff ende goede end bij den brande, niet allene in Vrieslant, meer oeck in Drente, dat nemant, wijff of man, clein off groet en must in Gronninghen trecken. Ende want dit belecht, als voerss. is, lange duerde, als mith namen een jaer, so warter ten lesten groten kummer in der stadt, also dat se begunden haverbroet to eten. Somtides togen de van Gronningen uut, ijc off iijc starck, ende voeren dat Schutendeep langes ende treden een deel dan to Midlarer stege op; ende haelden dan rogge in ende anders, wes se krijgen konden; bij wijlen liepen van groten noede itlicke burgeren, inwoneers (sic), oeck arme vrouwen uut der stadt, dat se wat wolden haelen; want hunger is een scharp sweert; ende daer worden se bijwijlen over gevangen; de dan so arm weren, dat se niet en hadden daer men se mede muchten lossen, soe leet heer Vijt voerss. sommige hangen, want he een seer wreet mensche was; sommige leet he noesen ende oeren aff sniden; de vrouwen sneden se die klederen boven den start aff. Ende de wreetheit ende tirannicheit dede daer voele toe, datte van Gronninghen niet Sasses en worden." Vgl. ben. p. 134.

en men sol se nycht vanghen, of achten voer cryesschluede. Als dyt de groene tenthen vernemen, worden sie oeck verstoert ende spraeken myt melkander: sie wolden die Sassens alle doetsclaen, waer sie se creghen, ende ghene ghevanghen nemen; gelyeck sie daer na up mannich stede deden. Ten laesten creghen seer eens by Platvoets(p. 43)huess xxvij overlanders by nachte, welcke sie alle doetscloeghen ende hem de koppe offsneeden; ende setten die al to samen op cleyne stocken, enen voet of ij lanck, yn de fenne [a]) by Platvoetshuess na Aedwert toe. Als dat morghens de Sassens uuth Aedwert saghen, makeden sie een oploep teghens heer Vyet, dat enther [b]) hie solde de groene tenthen schryven: „dat sie solden tovreden wesen: men solde sie vanghen ende yn alle saeken achten als vroeme cryghers ende lantsknechten; des solden sie de Sassens oeck doen ende doch niet soe jammerlycken vermoerden"; wolde heer Vyet dat neet doen, soe wolden sie seen, wess sie myt hem hadden to doene. Doe myt gedwanck schreef hie an die groene tenthen; ende soe worden sie voer cryghers mede gherekent ende rantsoend [1]).

Woe Weerdenbrass tymmert wordt.

(D)Aerna een wyle toech de Greve van Eemden, Edzart, myt ccccccc man to Ponterbrugghe ende tym-

---

1) Deze „groene tenten" worden elders niet vermeld, behalve dat Benn. hen (270) met de „schamele schutten" (uit de ingezetenen aangeworven vrijwilligers) in één adem noemt. De naam is misschien daaraan ontleend, dat zij als lichte troepen geen tenten meêvoerden en daarom onder de boomen sliepen. „Groenetent" is ook een van de vrij fantastische titels der Amst. handboogschutters-officieren: ter Gouw, Volksvermaken, 503.

---

a) moerassig veen. b) Mnl enter, hd. entweder.

merde daer een blockhuess, gheheten die Weerdenbrass [1]). Syn legher lach ynt kerspel off buerschap, to Ide ghenoemt; ende by de brugge tymmerde hie. Was doe ter tyt yn Groenynghen een vroem man, borghemester Coert Koeners, welck marckede dattet legher so voer lagh van daer sie tymmerden; hadde gheerne uuthghewest ende myt hem gescla- (p. 44) ghen; dan de anderen meenden: men solt wat vertreeken ende eerst an den byscop ende dem ganssen Stychte schryven, nademael de greve op hoer grondt tymmerde. Voert makede de Stad eenen boeden uuth, de nacht ende dach reysen solde myt brieven an den byscop ende steden ende rydderscop, die welcke an eendrachtelick wederomme schreven: dat men solde sie lathen tymmeren, meer eer dat reede weer, wolden sie myt gansser macht comen ende den greven van (E.) sclaen ende dat ghetymmer weder dale warpen. Dyt dede die byscop al up droegerie, op dat de van Groenynghen neet solden uuthtrecken, ende op dattet huess sonder behynderen der Groenynger mochte ree worden, gelieck dat geschach; want die Groenynghers loeveden des byscops loese ende valsche breven. Dan die niet qwam, dat was die byscop ende steden; ende de greve arbeyde nacht ende dach, hie dat hueess mochte reede cryghen, als hie deede. Als dat huess reede was, leeghen daer reysighers op, die altyt myt peerden reeden, datt niemant uuth der Drenthe mosst trecken to Groenynghen; ende se weren alle daghe voer Groenynghen ende makeden daer alarm, ende deden den Groenyngers groeten spyt ende overlast [2]).

---

1) Letterlijk bij Jarichs 452. W. Th. V, 70, E. B. 475.

2) Ontbr. Jarichs. Benn. III 90, 91 veel gunstiger voor den bisschop; vgl. 113 vlgg., maar ook 125. W. Th. daarentegen zooals onze schr. V., 72.

Woe Johan Hoemaker op Haerer kercke belecht was ende ontsettet wort.

(D)E Groenynghers, up dat sie den Sassens mochten behynderen soe alle daghe [1].

(p. 45) reeth de borghemester Coert Coenen by dat groete geschutt ende leedt die beyde sclanghen ende ij halve sclanghen loss ghaen, de welck eendrachtelycken traffenden yn der Sassens oerde ende makeden daer ghateren yn, daer men wal solde myt jaghwaghens hadden doer ghevaren; die stucken van de knechte vloeghen in de lucht, dattet jammer was to seene. Noch ruckeden sie weder yn melkander ende helden noch even styff yn der oerde. Doe, na een weynich verloeps des tydes, schoeten de Groenynghers alle hoer geschut ghelieck weer loss tot hem yn die oerde. Doe schoerden sie syck ende weken myt groeter haest onder die Weerdenbrass; ende die Groenynghers toeghen scharpelycken na ende schoeten ende scloeghen daer mannyghen doet; alsoe dat, doe se weer in Aedwert ende Selwert qwemen, sie by ccc knechte mysteden. Aldus wort Johan Hoemaker ontset; dan hie verloess iiij knechte op die kercke ende selven was hie doerschoeten; dan God help hem dat hie neet starff an de wonde [2].

---

1) Hier ontbreekt weder iets. E. B. 477, HS. K. gaat van 't boven aangehaalde terstond over tot de onderhandeling met Vijt: „danse vonden niet an hem dan strabbicheit ende wreedicheit, ende anders niet, dan ofte he al reede de stad gheweldich hadde ghewest; ende helt hem voer, saken over to geven, de hem gheensins te doen weren;" en dan die met Edzard.

2) Benn 112 veel minder optimistisch; Jarichs handelt het geheel beleg tot en met de huldiging van Edzard in één bladz. (453) af; HS. Emm. 41 evenzoo.

Hier na hadden sie mannyghen ewyghen [a]) stolten scharmutsynghe to samen, so voer die ene poerte, so voer die ander poerte, daer an beydden syden vake mannych stolt man over bleef.

Van een laghe uut Currenhoff.

(J)Oncker Vyet, seende hie die stad myt ghewelt neet doen konde, beghonde practyken toe sueken. Soe (p. 46) was bueten der stad een hof, gheheten Currenhoff, ende lach achter die bronne over dat tylleken upwert ynt oesten hen na Beyen, Zutwende gheheeten. Hier yn dessen hoff schickede joncker Vyet by nachte ij dusent knechten, daer hie meende die stad mede yn to loepen; wes oeck na ghenoech was. Des smorghens guet tyt makeden de Sassens alarm bueten de Aepoerte by dat tygghelwerck; ende heelden daer starck schutgheverde teghens den knechten. Voert daerna qwemen die van der Werdenbrass voer die Heerpoerte mytter macht ende thoenden syck of sie de moelen bestormen wolden, updat sie de borgheren mochten uuthlocken. Soe leepet vast al meest wth myt gheweer, wat jeet [b]) lustych was, alsoe dat sie scharp teghens melkander schoeten. Als die nu yn Currenhoff meenden, dat de knechten, schutten ende die meene borgheren all uuth weren, broeken sie up mytter macht ende leepen myt groeter haeste no Ebbynghepoerte toe; ende meende de yn toe cryghen. Soe gaff God, dat die wachter up sunte Martens toern dat wyees wort; ende wort en roepen jammerlyck dat men solde loepen na Ebbynghepoerte, dat men de toscläen solde, welck myt groter haeste geschach; ende de voerensten van de Sassens weren all gecoe-

---

a) Zeer, buitengewoon. b) Iet, eenigszins.

men an die stenen tyll [a]) voer Ebbynghepoerte. Voert schoeten die borgheren van die wal tot hen yn ende ruekeden oeck myt ij halve sclanghen tot hem uuth der (p. 47) stad ende schoeten seer scharpelick tot hen yn; alsoe datter seer voele gheschoten wort. Ende sie gheven sich toe rugghe myt groeten loepen, scloet uuth scloet yn, na Hoegerbrugghe ende Beem to. Daer na wort die hoff omgehouwen, datter nycht een boem staen bleeff [1]).

Daer na mytter tyt beleede joncker Vyt de stad omlanghes heer ende leet oeck ethlycke kercken besetten ende vast maken; eerst an die Hoeghe Kerk, daer doe een weylychen [b]) hoegen toeren by was; ithem Beem, Gharmerwolde, [2]) Sclochteren, Mydwolde, Harmen Bennekens huess, dat cloester to Aewert, daer dat principael leger was ende die heeren leghen; dat cloester to Selwert. Alsus was die stad seer benauwet, alsoe datter neemant yn of uuth en konde. Ende, want die kummer groet wort yn die stad, toeghen die borghers somtyts uuth mytter macht na die Drenthe, ende haelden rogge ende wes sie cryghen konden; ende dyt duerde een ghanss jaer lanck, also dat sie beghonden in die stad haver- ende garstenbroet to eeten. Oeck leepen etlycke borgheren somtyts hemelyck uuth der stad end meenden by nachte syck wech toe steken, waerover sie ghevanghen worden; ende, want sie arm weeren, dat sie sich niet vryen konden myt gelt eder guet, leet jonckheer Vyet ytlycke hangen, ij eder iij; sommighen leet hie noesen ende oeren ofsnyden, (p. 48) die vrouwen die cleder hen [c]) an haer schamel-

1) Ontbr. Benn. 2) Benn. 147.

a) brug. b) prachtig, hd. weidlich. c) tot.

heyt; want hie was een wreet qwaet ende onbarmhertich mensche; ende doer syne wreetheyt was hie een oersaeke, dat de hartich van Sassen die stad niet en creech [1]).

Hoe die steden Campen, Deventer end Zwolle die Groenynghers verleten.

(D)It belech sus duerende over dat jaer, worden die Groenyngers seer benauwet, alsoe datter groete kommer bynnen was onder den ghemene man; waerom sie troest sochten an den biscop van Utrecht ende die Steden Deventer, Campen ende Zwolle, myt schrijfften hem allen vermaenende haer verbunt ende gheloefte melkander belovet; ende woe se den van Deventer een daghes hadden eerlycke bygestaan etc. Die biscop ende steden schreven breven ghenoech myt schoene loeften, dan sie meendens neet; wes principalle oersake weren die biscop [2]), Ffrerick van Baden, ende de van Zwolle [3]). Then laesten, als sie seeghen dattet al drogerye was, ende gheen ontset creghen, mosten sie handelen myt hoere vijanden; ende helden voele daghen ende spraechen myt heer Vyet van Draxtorff voergh. Dan sie vonden neet dan wredichheyt end onghenade, alsoe dat hie woll der stad narghens

---

1) Benn. 148, W. Th. V, 77. Hierop slaat het door Douwama (Geschriften p. 132) bewaarde versje; zie tevens aldaar 't besluit der Groningers.

2) Benn. vat de betrekking tot het Sticht geheel anders op, zie boven; en W. Th. stemt weêr in zijn verhaal van den landdag te Hattem (V, 47) met onzen schr. overeen; ook HS. K, 34ro.

3) Hier weer een haakje en stipje verwijzende naar aant. aan den voet der p.: „want zie meenden Groenynghen to verdrucken ende die jaermarckeden to Zwolle to crygen.

yn to moet ghaen, waeram sie myt onwylle van hem scheyden.

Hoe die van Groenynghers myt den greve van Eemden componeerden [1]).

(p. 49.) (D)Aerna hebben die van Groenynghen eenen fruntlycken breeff an greve Edzart van Eemden geschreven om sprake myt hem to holden, daer hie sych over mathe guetwillich heft to gemaket, ende heft den van Groenynghen eenen sekeren dach betekent, up welckeer sie tot hem solden coemen yn dat cloester to Grysemonneken, op guede vaste gheleyde. De Groenynghers, an marckende bether to syn hoeren nabuer, ende soe to spreken een lantsate [2]), to hebben voer een here, dan een vreemt Sasse, die alle jaer nye 'ᵹluckers solde senden, hebben myt melkander eendrachtelick ghesproeken, ende gekoeren volmachtighe ambassaten, al daer teghens den greven to schyckene, als by namen borghemester Johan Schaffer, Peter Sickynghe, Johan Braemsche, goltsmyt ende boumester; ende een deel hoefflyngen van de gylden ende oeck een deel borgheren ende ander guede manne. Soe hebben desse borgemesters myt voerss. guede manne myt malkander alsoe gesproeken ende geraden mytten Greve, dat sie aldynck wal synt eens geworden; ende den greven an ghenoemen voer eenen heren, ende daer breven ende een tractaat op ghemaket, waldan den van Groenynghen dyt hart was an to ghaen, nademael de greve ende sie melkander groete schup

---

1) E. B. 478.

2) HS. K. daarentegen: „hoe naber (naburige) viant, de hem insunderheit voele ledes, schade ende schande angekeert hadde ende boven alle hoer borgher voer den Damme verslagen hadden." 34ro.

hadden geloent [1]), duchte nochtans, dat beter to syn, dan onder den wreden joncker Vyet to ghaen ende den Sassens, (p. 50) de doch van aert qwaet Neerlantss [a]) synt, geleeck sie to Haerlem yn Hollant ende ander weghen wal hebt getoent, daer sie macht hadden [2]).

Woe die greve yn Groenynghen trech myt syn volck.

(A)Ls na de compositie ende tractaten, tusschen den greve van Eemden ende den Groenynghers ghemaket, heft de greve, de noch sus langhe had yn des ffursten van Sassen soldye geleghen, synen deenst opgesacht, verloff genoemen ende haestelyck overgetoeghen yn syn landt; ende aldaer al syn volck yn syn landt verschreven; heft oeck voele schepen myt koeren, wyn, solt ende allet wes yn der stad gebreck was, laten voren yn den Damme. Daer na, als aldynck veerdych was ende syn volck by een, ys de greve al seer starck, als meer dan achtdusent mannen, overgecomen in den Damme, ende daer bleet hie ij of iij daghen. Doe sant hie voert breven an joncker Vyet yn Aedwert ende gaff hem to kennen, woe he Groenynghen ontsetten ende innemen wolde

---

1) Sic in cod. misschien te lezen: schimp hadden getoent.

2) Beun. III, 161—170, met „Copia" van de voorwaarden. W. Th. V, 78. HS. Emm., overigens in deze zaken veel beknopter, voegt hier p. 42 nog bij: „Eo tempore accidit ut Simon Kannegeter et Johannes van Atendoren aediles reip. vulgo apud cives insimulati sunt, quod Vito hostium duci communicassent, civitatem in extremis esse angustiis, quod etsi falsum speremus (inquit Chronicarius) tamen ob rumorem sinistrum statim abdicati et Joannes Braemsche de goltsmitt in locum suffectus.

---

a) Oudste mij bekende toepassing van dit woord in den hedendaagschen zin; vgl. mijn Pr. 125.

in namen ende van weghen des Hilligen Rycks. Dat selve ghinck joncker Vyet neet wal yn; ende hie konde die gloese daer neet wal up verstaen; [1]) waerom hie reysede, den greven enteghens, na den Damme myt xxviij peerden; ende qwam den greven toe moete by den Poste, daer sie spraken to samen helden; dan wat sie tracteerden, (p. 51) konde nemant wyss worden. Dat affscheet was: joncker Vyet solde synen volcke ghebeden, dat sie des greven volcke, noch der stad Groenynghen, gheenen schaden en deden; weert, dattet ander(s) ghescheede, hie woll dat an hem ende den synen verhalen. Alsus ys heer Vyet al droefflyck weder ghereden na Aewert; ende de greve ys myt synen volcke heerlyck getoeghen na Groenynghen [2]). Als de greve qwam to Hoegerbrugghe, op Meydach in den jaer ons Heren mcccc ende vj, na myddach to j uer, synnen de van Groenynghen myt groeten volcke ende myt hoer geschut hem eerlyck [3]) to moete ghereyset. Ende daer sworen sie melkander eenen eet. Ende die greve loevede den van Groenynghen to beschermen als een truwe heere, myt merer lofffte, die de breven vermelden daer up ghemaket. Ende soe synt se voert to samen ghetoeghen na Groenynghen to [4]). Daer was groete blytschap an beyden syden

1) Dezelfde uitdrukking HS. K. 34ro en vo.

2) Van de vorige aant. tot hier ook bijna dezelfde woorden; dan een nieuw hoofdstuk, en aanhef gelijk aan wat hier volgt.

3) Lees met HS. K. heerlyck.

4) HS. K. laat volgen: „Ende hebben hem daer gehuldet voer eenen heeren in namen ende van wegen des Hillighen Ryckes. Off nu de Greve bevell hadde van des Rijkes weghen de stadt also in ende an to nemen, salmen hier korts na wal verstaen wth een Copie van eenen breve, die die Keiser Maximiliaen an hem heft gesant. Daer was grote bliscap; sake ende sunde was daer vergheven; meer hadden se beiden, die Grave ende de van Gronninghen, wal doer-

ende vroude [1]). Ende de greve wort ghelogieert an die suedersyd van dat brede marcket in [2]) Koenynghes hues; [3]) ende daer stont syn gheschut voer die doere ende alle nacht wakeden cc man voer ende om dat huess. Ende als hie ghenck to kercken, ghynck hy myt xviij hellebaerdeers ende voele jonckeren. Daer na tymmerde hie een starcken borch myt eenen groeten wal, (p. 52) lxx voete wytt de grafft voer den wal. Ende teghens der stad by de bynneste Ooster [4]) poerte leet hie enen toeren legghen, van stene gemesselt myt sement doergeghoeten, je so dycke als nu voer die Botterynghepoerte lycht. Ende de butenste Oesterpoerte leet he welven ende myt kostele cameren ende gherack [a]) maken, daer hie meest op was. De Drenckelersstoeren ende den toeren dae daer by hefft hie oeck ghewelvet ende myt dacke ghemaket;

---

ghesien wat se deden; se muchten sych wal zeer bedroefft hebben; want jnden eersten wordt der grave den ffursten van Sassen ongetruwe, den he voer em niet allene, meer oeck voer zijn arven, hulde, eedt ende truwe hadde gesworen, als men noch na sal voerstaen; waerdoer he noch na quam tot onentlycken schaden quam (sic) syner landen ende luiden, ende verloes Gronninghen; wederomme die van Gronningen muchten sich wal bedroeven, want die hadden de namen totten dach to, dat se plachten heeren van Gronninghen ende den Omlanden to wesen; dan na op den dach versworen se den namen en ghaven de namen den greven, die nu voert gheheeten wordt een heere van Gronnigen. End noch hierenboven musten de van Gronningen den greven to staen, dat he een onwentlicke burch ende veste makede;" volgt de beschr. zijner vestingwerken als hier, met de moraal: ,O we dat de van Gronningen jewarelde Westvrieslandt saeghen!"

1) Benn. III, 171—73.

2) Aldus 't HS.

3) HS. K.: op Gelkeringestrate horne an dat grote marckt.

4) HS. oerste.

---

a) geriefelijkheden.

ende dat huess seer ghevestet, welck de ghemene man die schoele noemde, als dat men die borgher ende ynwoners daer uuth dwynghen wolde. Dan het heft neet langhe gheduert, des sy God gelovet ende dancket toe voeren; ende onse gh. h. van Ghelre, die onss daeroff verlosset heft [1]).

Woe joncker Vyet wechtoech.

(H)Er Vyet, de myt synen volcke noch lach in Aaedwert, Selwert ende andere legheren voerss., was hier yn neet wal to vreden ende en konde dyt warck neet verstaen; [2]) ende had nu wal ghewylt, hie den Groenyngers beter woerden ende ghehoer had ggheheven; meer twas to laete. Doch marckende, dat syn dynghen mytten van Groenynghen ghanss weren gedaen, oerleffde hie de knechten die up die kercken voerss. [3]) laghen; meer hie heelt dat volck noch een tyt lanck liggen yn Aewert ende Selwert. Hie vernam ten laesten, dattet verloren warck was; soe oerleffde alle de knechten; ende synnen wechgetoeghen, behalve dat hie besettede de ij blockhuesen, (p. 53) als die Weerdenbrass ende dat huess up Aewerderzyell [4]).

Van een groet onweer ende storm.

(I)Nt jaer mccccc ende ix [5]) up sunte Cosmas ende

---

1) Benn. III, 173—74. 't Werk was nog in wezen, toen hij 't beschreef. W. Th. V, 79, 80. Onnoodig te zeggen dat E. B. (480 vlgg., met notariëele copie van de voorwaarden) de zaak anders inziet.

2) HS. K. 35vo voegt bij: „dan ho marckede wal dat de grave hem brillen verkoft hadde, ende dat he an de stadt van Gronninghen niet meer en hadde."

3) T. w. boven blz. 134.

4) Benn. III, 174, 175. W. Th. V, 81, 82. E. B. 487.

5) HS. K. mccccc en viij.

Damianus avent [1]) was alsoe groeten wynt uuth den noertwesten, ende rees daer mede alsoe groeten onweer, dat allen de dyken, yn Hommerse; in de Marne, om den Damme [2]) ende aller weghen, in braken; alsoe dat dat solte water ghenck om Groenynghen; ende gansse Westvreeslandt, Oestvreeslandt, al blanck was. Ende was also byester weer, dattet leet off gansse Vreeslandt solde verghaen. Voele menschen verdroncken, voele dreven mytten huesen wech; onthellycke voele beesten, als koen, ossen ende peerden, verdroncken; alsoe dat Vreeslandt meer schade leet doe vant water ende yn den dyken dan van alle dat oerlech, wess sie ghehad hadden. De landen weren alsoe verdorven, van den solte watere, datter geen grass of koeren yn een deel jaren [3]) weer wassen wolde. Dyt onweer ys neet ghewest allene yn Ffreeslant, meer oeck yn Zelant, Hollant, Fflanderen ende ander voele landen, oest ende west [4]).

---

1) 26 Sept.

2) HS. K. 35vo: end so voert omme alle Groenigher landt also dat alle West- ende Oostvrieslandts, Gronninger(landt), al wast blanck als een see; dat volle water ginck omme Gronninghen hen; dat Schotendiep, Suetlarenmeer, all wast zalt water. — HS. Emm. doet de komst van Edzard in twee regels af, heeft over 1506—19 niets dan vier muntregelingen, de belastingen van 1509 in extenso; dan volgen twee bladen die vóór int HS. thuis hooren (over Fred. v. Blankenheim, enz.), 2 ledige en dan: „Sequitur in Chronico 5 cantiones rithmis germanicis compositae, non insulsae sed omnes probatae; prima in Edsardum, altera in Albertum Saxonem, reliquae tres in filium Alberti Georgium.” Volgt eene ontleding dier cantiones, waarop ik wellicht terugkom.

3) HS. K.: iij off iiij jaeren.

4) Dit staat hier (en in K.) geheel verkeerd geplaatst. De inhoud komt overeen met Jarichs p. 453 v. o. en W. Th. V, 87; vgl. E. B. 495.

(p. 54) [1]). Als de hartich van Sassen vernam, woe de greve Groenynghen had ynghenomen, welck hie myt groeten swaren onkosten hadde bedwonghen, was overmathe qualicken daer yn to vreden. Hie schreet den greven mannighen breef fruntlycken, eerst menende hem myt schone lofften ende woerden daer to brenghen, hie hem Groenynghen yndoen sollde. Dan de (greve) dochte deper; want als hie Groenynghen had gehad, mytter tyt had hie oeck moeten ruemen uuth syn landt; want die ghiricheyt der heeren ys neet to vernoegen [2]).

[3]) Ten laesten schreef de hartich den greven harde spytighe breven, vermaenende hem scharpelyck, als dat hie hem gehuldet ende gheswworen weer, onderdanych to syn als allen leenheren behoert, welck hie myt syn eeghen zegel ende breven had overgegheven ende hem voer een overste vant Roemschen Rycks weghen gehuldet. Daer boven heft hie den greven voer den keyser Maximiliaen beclaghet, die welcke oeck scharpelick heft an den greven ghess., dat hie de stad Groenynghen over solde doen den hartich van Sassen; den greven ghedaeghet to Coelen voer hem ende den kuerffursten to compareren, eens, ij ende dardemael; dan die greve leet dat alle henghaen oft hem nycht ruerende was. Ten alderlaesten, ynt jaer mccccc ende xiij, yn de weke voer sunte Katherina, sende de Keyser enen swaren brief an den greven, die welcke up sunte Katherinen dach [4]) bynnen

---

1) Hier springen 3 regels in, hoewel er geen initiaal ontbreekt.

2) Anders Benn. III, 175—178b (in de pagineering van B. v. N. is hier n. l. een fout: na 176 staat nogmaals recto 175, verso 176; dan volgt 177 dat 179 moest zijn, en zoo verder); maar vgl. 177, E. B. 49, vlgg.

3) W. Th. V, 98, vlgg. **4) 25 Nov.**

Groenynghen up die preecstoel onder die mysse (p. 55) openbaer ghelesen wort, ende copye voer allen kerckdoeren genaghelt; welcke copye men ynt laeste van dyt boeck noch wal vynden sall [1]); dan die greve ende de synen lethen syck duncken: daer most meer to hoeren dan papyer ende encket, sol men hem uut Groenynghen verdryven [2]). Welck de hartich van Sassen vernemende, heft alle syn vrenden to hulpe ghenoemen ende also voer Groenynghen myt groeter macht gecomen [3]).

Woe hartich Jurgen van Sassen in syn selves persoen weder quam om die Stad Groenynghen ende den greven to bedwynghen [4]).

(I)Nt jaer onss heren mccccc ende xiiij, inder maent January den vyfften dach, als noemlicken op den Hillighen iij koenynghen dach, ys de hartich van Sassen, Jurgen, myt voele groeter landessheren yn syn eeghen persoen, myt neghendusent knechten

---

1) Benn. III, 198 in extenso, W. Th. V, 104, evenzoo; Gron. Archief 1514 N°. 5.

2) Jar. 454 dezelfde woorden.

3) E. B. 504, vlg. twee berichten omtrent de aanleiding tot het uitbarsten der veete.

4) Jar. t. l. p. en bijna even letterlijk. HS. K. 43ro: „Hierna soals de ffurste van Sassen met geenre fruntscap mitten Greve konde handelen, dan he voerliet sick op zijn vaste landt, starck borghe ende slote, ende jnzunderheitt op de onwindelicke vaste stadt Gronningen, waeromme he verachtede den keiser ende dat ganse Roemsche Rijke nae luede des tractaets hyervoerss., so is de ffurste van groter noeden gheoersakett de sake mit krich antovaten, ende so is he in eghener persoen gekomen voer Gronningen jn den jaer mcccc end xvij", enz.

ende ander ruethersvolck, voer die Stad gecomen om den greven to straffen, de nu des keysers breven ende mandementen versmaeth ende verachtet hadde, ende den synen oeck [1]).

Op de neghende dach des selven maents synnen de knechten ghereyset uut Aewert; ende synnen over ys getoeghen na dess greven lant, na Weneren, hoeghe Bonne ende daer omtrent; daer myt groter macht roevende ende barnen ende all uutgesclaeghen, dat sie aff langhen kunden ende dryven ende dragen konden [2]). (p. 56) Hadden sie den selven toch na Eemden gedaen, sie hadden dat yn ghecreghen; want het wass doe noch seer cranck van vesten ende die borgheren weeren overmathen seer versclaeghen; want die greve cranck van volcke was. Dan het was des Heren wylle neet, dat die Sassens dyt landt besytten solden, welck alleen den keyserlycke maiesteyt to coempt [3]).

Ithem: desse selve knechten toeghen myt hartich Henrick van Bruenswyck voer de Vredeborch, daer op lach een bloe ende versaget keerlle, Ryperbuss [4]) gheheten, de dat vaste ende onwynlycke huess, myt alle noetdruft wal besorghet, van anxte op gaff, sonder enych ghewelt noch geleden.

Int dyt jaer wass alsoe harden strenghen wynter, als mannich mensche in langhe tyt belevet hadde, alsoe dat die vyanden over all mochten [5]).

---

1) Benn. III, 202, W. Th. V, 106.

2) Ald. 204, 203, W. Th. 106, E. B. 510, ten deele met dezelfde woorden, HS. K. bijna geheel dezelfde. 73ro.

3) Ontbr. HS. K.

4) Benn. noemt hem Rypelborgh en denkt aan verraad, p. 216; vgl. ook E. B. 522 en 525, Jar. 454: eene bloode schelm, HS. K. 43ro zegt alleen dat de burcht genomen werd.

5) E. B. 509.

Up den Woensdach mytvasten [1]) synt de selve knechte weder over de Eemse gecomen ende hebben dat blockhuess op Delfziel gewonnen [2]); ende hebben Ffermsum, Weywert, Oesterwerum ende Oeterdum besat [3]).

Des Donderdaghes na sunte Benedictus [4]) quemen een deel knechten wt Aedwert ende branden voele huesen voer Botterynghe poerte. Ende op den selven dach quemen sie oeck voer die Heerpoerte, myt ruetheren ende knechten; ende branden daer een huess ende helden schutgheveerde mytten van Groenynghen. Daer na toeghen de Sassens myt (p. 57) iij venlyn knechten ende myt ijc reyseners ende legherden syck yn Essen [5]).

Up den Dinxdach voer Palmdach [6]) ys de greve myt volcke overgecomen, ende heft de Sassens weder wt Oeterdum ende Ffermsum gedreven ende dat huess op den Zyell weder gewonnen; ende omtrent lxx doet gesclaghen ende ccccc gevanghen [7]).

Up den Vrydach voer Palm heft de greve van Eemden versclaghen, verdrenckt ende ghevanghen omtrent viijc van den Bruenswycksen [8]).

Up den achesten [9]) dach van de Apryl synt een deel borgheren myt de schutten van Groenynghen wtgetoghen ende hebben Eylke Onsten huess to Sauwert, welck hie nu anderdemael hadde weder getymmert, wtgebrant ende geplundert. Voert synt sie getoeghen

---

1) 22 Maart. 2) W. Th. V. 107.
3) E. B. 217. 4) 23 Maart.
5) W. Th. V. 106. HS. K. t. l. p. 6) = 4 April.
7) W. Th. V, 107, v. o. HS. K. 43vo.
8) Aldaar. Jar. 454. HS. K. 43vo.
9) E. B. 527: 18 April, HS. K., op den wonnesdach (sic) welcke was die achte dach van Aprill.

na Wynsem ende hebben die moele gebrant. Voert synt se yn der selver reyse getoghen na die kercke to Zuetwolde, welcke die Sassens oeck beset hadden, ende hebben die oeck myt crachte beclommen ende gewonnen, den hoeftman doetgesclaghen selff darde, want he hem neet gevanghen wolde geven, ende xxxviij gevanghen.

Als de furste van Sassen vernam, dat die legheren Oeterdum, Ffarmsum ende andere voerghess. upgesclagen weren, durst hie nycht langher yn Essen blyven, waer om he strack optoech, myt reysenaers ende knechts, weder om na Aewert toe. Ende des daghes daerna (p. 58) ys hie voert mytten knechten ghereyset na Wynssum [1]) ende sande de knechten myt geschut na dem Buerum by Tesynghe ende cc gravers; ende hebben den Buerum bebolwarcket ende also dat Damsterdeep gescloten. Daer na togen die Sassens weder na Delfzyel, daer de greve weer een blockhuess makede; welck de greven knechte terstont verlepen als sie de Sasschen saghen comen [2]), welck de Sassens do weder besetten; ende voert leggherden sie syck to Ffermsum, Oeterdum ende int Nye cloester [3]).

Als die greve hoerde, dat syne vyanden leghen voer den Damme op den Zyel etc. als voerss. ys, sant hie eenen hoeftman, geheten Otte van Defelt [4]), myt groet volck ende geschut ende omtrent xxxvij schepen over de Eemse; ende qwamen to Oeterdum opt landt op sunt Ambrosius dach [5]); ende verscloeghen alle die

---

1) Tot hier alles met bijna dezelfde woorden, HS. K. p. 43vo, die met 't woord Winsum eindigt en waarachter een blad schijnt te ontbreken, daar p. 44ro (de pagineering is van jongere hand) met gansch andere zaken begint; zie beneden blz. 151, n. 5.

2) Anders W. Th. V, 111. 3) Benn. III, 217—19.

4) E. B. 526, Diepholt, Jar. 455, Diepholpt. 5) 4 April.

Sassens van den Zyel, Oeterdum ende om den Damme, waer sie leghen, ende creech al haer geschut, dat sie hadden; ende ontsat alsoe den Damme ende verblyde de Gronnygers.

[1]) Inder selver tyt senden die van Groenynghen hoeren pastoer, mester Wyllem, ende noch een ander doctoer to Lewarden an den hartich van Sassen; ende helden daghe mytten anderen. Ende daer wort een corte tyt bestant ghemaket, ende inden bestande schickede de hartich syne rade yn Dorqwert, den xix dach in April, duerende tot den xxijten dach; in welcken weren van weghen des ffursten (p. 59) de grave van Constans ende greve Hans van Humsteen, den des greven van Benthems dochter beloeft was, ende de greve van Conyncksteyn myt andere doctoren ende heren; ende van weghen der van Groenynghen mester Wyllem, pastoer ende doctoer voerss., mester Hycko van Doernum, doctoer ende provest; mester Harke docter, joncker Ulrick van Oldersum, Peter Syckynghe, borghemester ende mester Ghelmer Canter, raethshere van Groenynghen. Ende daer wort bescloeten up sunte Georgius dach [2]), dat des daghes daerna solden de greve van Constans ende greve Edzart van Eemden to samen comen int cloester to Selwert, om muntlycken myt melkander te spreken, welck alsoe geschach. Ende de ghansse stadt van Groenynghen mytten knechten qwemen to Selwert, want sie wolden dem greve allene neet laethen reysen; want hem gruwelde, dat hie verrasschet solde worden. [3])

Daer na up sunte Marcus dach [4]) wort weder een

1) Jar. 455, E. B. 528.

2) 23 April.

3) Al deze onderhandelingen Benn. III, 219—26.

4) Versta: Marcus evangelist, 25 April.

dach geholden to Dorqwart; mer wat daer wort bescloeten, kost men nycht vernemen. Dan des selven nachtes genghen xl knechten wt Groenynghen na Aewert; ende tusschen Aewerder zyel ende dat cloester creghen sie een schyp vul biers ende ander victalie. Dat schyp konden sie neet mede cryghen; waerom houwen see de hoepen van de tonnen ende letent bier loepen, ende wes hem deende, namen sie mede (p. 60). De schyppers ende ander luede, die daer yn weren, nemen se mede gevanghen to Groenynghen.

[1]) Des daghes na Meydaghe toech de greve wt Groenynghen mytter vuller macht; want hie had wal iiij voeghedyen wt syn landt ende dat Olde ampt man by man opghedaghet, by hem tó Groenynghen toe oeemen. Ende up den selven dach toech hie myt den swaren geschutte ende mytter gansser stad voer Aedwert. End hie was wal by x dusent man starck. De greve myt syne guede manne leghen by Gaykema huess ende de stad myt hoeren schutten leghen daer benevens; de knechten laghen by den Stenen tyll ende opt o'de voerwarck. Ende die Overeemschen myt hoeren knapsacken laghen daer omme langhes. Sie schoeten myt groter macht mytten groven geschutte yn dat cloester; ende de int cloester schoeten weder wt; meer se deden bueten geen schade. Dan de van Groenynghen leeten daer eenen doeden, welck den wasem van een sclanghe [2]) syn eeghen sclachsweert ynt lijff drangh; ende hie heet Wyllem van Doesborch ende was redger toe Aewert gewest. Des vrydaghes daer [3]) ys de greve weder opgebroken ende weder in Groenynghen getoeghen.

---

1) E. B. 530, Jar. 455, Benn. III, 226—28.

2) E. B. t. a. p. de wint van dat afgaen der bussen.

3) l. daerna?

Des sondaghes hier na is de greve weder na Eemden getoeghen om die schepe, die de Sassen daer hadden [1].

..... (p. 97) onser lieve vrouwe mantell myt sulver ende golde, myt crallen seer dycke behanghen; ende hebben onser liever vrouwe ende sunt Anthonys beelde seer tohouwen. [2]

Van Hoegher kercke [3].

(U)P den xxii [4]) dach yn de mey qwemen hartich Jurghen van Sassen ende hartoch Philippes van Grubbenhaghen myt cc peerden yn Aewert; ende des daghes daer na toeghen sie voert mytter macht voer Hoeghe kercke ende schoeten daer voer myt groeter macht. De daer op leeghen, schoeten to soe crachtlyck weder off ende deden des Sassens groeten schade; meer want sie gheen ontset creghen van die van Groenynghen, van wess weghen sie daer leeghen, gheven sie dat op, beholden lijff, op den saterdach na onss Heren hemelvaertsdach [5].

---

1) Benn. III, 228.

2) HS. Emm. 71. Anno 1514 die 23 Maii Saxones, cum 5 vexillis Delfzylam profecti, castellum illud ceperunt, desertum a praesidii praefecto Ludolpho Tagge, ac diruerunt: deinde in provinciam veterem, ab argilla dictam [sc. Klei-Oldambt] omnes eius pagos incensos diripuere, pecora omnia abegere, cum omni praeda in Frisiam Occid. se contulere. Imprimis templum Farmsumanum graviter violarunt, omnibus eius thesauris in auro, argento, gemmis pretiosis, vestibus, in quibus fuit pallium Mariae, argento, auro, coralliis totum contectum, ablatis; statuam quoque Mariae et Antonii petulanter mutilarunt. — In ons HS. ontbreekt dus vermoedelijk alleen de inneming van Delfzijl en de plundering van 't Klei-Oldambt.

3) Vgl. W. Th. V. 110 v. o.

4) HS. Emm.: 26. — Benn. 232, Jar. 456. E. B. 533.

5) E. B. 533. HS. K. als voren. HS. Emm. p. 71: Die 26 Maii Princeps Sax. cum magnis copiis ad pagum Hogekerkum profectus,

[1]) Up den xxv dach van mey heeft harttich Hinrich van Bruenswyck Styckhuesen over Eemse yn gecreghen [2]) ende vyff daghe daer na Uplenghen [3]), welck all vaste hoesen weren; dan die Greve hadde se qwalyck verseen myt volcke; daer weeren all bueren up ende gheen knechte of seer weynich; ende sie muchten een part dat rammelen van die bussen nycht hoeren, ende een part bekallde hie, als dat sie solden by hoer gueder vredelyck blyven; dan sie worden wall anders de rey wyss [4])

Den eersten dach in Junio, welcke was de donderdach voer Pynxteren, was de greve van Eemden al seer benauwet; want de heeren weren hem oeverleeghen; soe sand hie to Groenynghen mester Hicke van Dornum (p. 98) ende docter Hercke myt schoene breven, die welcke inhelden: woe de hartich van Ghelre hem to hulpe wolde comen myt groeter mannychte van ruetheren ende knechten; meer de glosse was ende bescloet, [5]) dat hie van die van Groenynghen begheerde to hebben dertyndusent golden gulden, om syne knechten doer mede to versolden; daer sych de Groenynghers guetwyllich in makeden, want

---

loci eius templum a praesidio Groningano insessum adeo violenter die ac nocte tormentis concursit et perforavit ut praesidiarii, cum nulla sibi venire auxilia ab urbe viderent, pacti incolumitatem corporis, in extremo periculo se dedere coacti sunt, die Saturni post accensionis Domini festum. (27 Mei.)

1) Ald. 111, E. B. 536. Jar. 456. HS. K. als voren.

2) HS. Emm. „27 Maii" en „proditione."

3) ibid. „simili actu."

4) W. Th. weet hier p. 111 iets gansch anders van hertog Hendrik te vertellen, dat ook meer overeenkomt met zijn taktiek voor den Oert, beneden blz. 152, Benn. III, 224.

5) HS. K. 44vo: dat weren brillen mit hueskens, dan dat beslott ende rechte meninge was van der saeken ... enz. als hier.

het noet was [1]). Op den viij dach Junij heft die greve van Eemden ghecreghen iii veerschepen myt bussen ende cloeten ende een kyste, daer groet gelt yn was, up Norderwat [2]).

Up sunt Johannes avent Baptiste [3]) senden die regenten [4]) breven wt doer Vreeslandt, dat die mannen solden coemen myt schuppen ende spaden ende waghenen, iii huesen eenen man. Daerna toeghen sie myt die bueren ende gravers na Ghermelwolde end makeden de Kercke vast, op dat sie moechten Groenynghen end den Damme scheyden [5]).

In desser selver tyt reyssede de Greve van Eemden to Zutphen by den hartich van Gelre om troest ende bystant [6]).

Van den Oert [7]).

Up desse selve tyt leeghen die Bruenswyckscbe heren myt groeter macht voer den Oert ende schoeten daer machtich voer ende eysschen dat vake up, beholden lyff ende guet; dan die daer up weren, wolden daer nieth na hoeren. Sie schoeten also starck, dat sie des daghes voer sunt Johannes avent Baptiste onder [a]) dach ende nacht cccccc schoeten schoeten, (p. 99) ende all groff gheschut. Nu op sunte Johan-

1) Vgl. E. B. 539, 40.

2) E. B. 527. Jar. 456. 3) 23 Juni.

4) De Saksische n. l. Vgl. E. B. 541.

5) Jar. 456. HS. K. 44ro voegt bij: inden Damme weren wal viij c knechten in ende deden de lande groten scaden.

6) Ibid. HS. K.: meer he creech doe noch geen groten troest.

7) Benn. III, 235, zeer kort. Jar. 456 nog korter. E. B. 541—48 met andere bijzonderheden dan hier.

a) gedurende.

nes avent had die hartich Henrick van Bruenswyck al dynck reede ende wol stormen. He had de vloeghels van die moele al up des grafftes wal gebracht; hie had geordineert ccccccc van syn eegen huessluede, dat ellyck moeste syck een bussch schenssen [a]) of ander ryess ende stroe soe voele to hope bynden, als hie bevaten ende draghen konde. Desse solden yn den storm voer die knechten myt dat holt anloepen ende smyten dat yn de grafft; ende dan hadde den knechten bevolen, sie solden die selve huessluede of bueren myt cracht yn de graft drynghen ende over den bueren vrymoedich overhen loepen ende verdrencken vry de bueren, op dat sie man overqwemen [1]). De Eemders leghen achter den dyeck, myt j sclanghe ende ij halve sclanghen, ende schoeten crachtelyck over dat water tot den Sassens ynt legher; ende waer syck eene bloet ghaff, de was wech. Alst nu an en stormen solde ghaen, soe wolde hartich Hinrich van Bruenswyck syn gheschut en weynich verlegghen ende dat na des storm schoet stellen, soe sach die borghemester van Eemden, Habbe [2]) ghenoemt, dat sie dat geschut mytter crane verweechten [b]) en vertoeghen; soe sprack hie tot den busseschutte van Eemden: „Ey leve mester! schietet doch, spaert geen cruet off cloeten! Sedy neet woe se hoer geschut verleggen? Sie hebben wat nyes ynt syn." (p. 100) De mester antworde, als dat hie hadde all den nacht ende morghen geschoeten; de roeck ende wasynghe weer hem yn die oeghen getoeghen; hie konde nycht meer seen. Soe had desse mester by

1) E. B. 544. Vgl. boven blz. 150 n. 4, en de daar aang. pl. v. W. Th.

2) Aldus 't HS.

a) rijshout. b) vlg.; verwikken noch verwegen kunnen.

syck een soene, maer van xv of xvj jaeren, de sprack: „vader, beleeftet den borghemester ende ju, yck wyll wal iiij of vyff mael loss schieten;" wess hem beyden seer wal beleefde. Den eersten schoet schoet hie die crane yn allen stucken, daer sie die bussen meede verwoeghen, alsoe dat die stucken oever all vloeghen; terstont schoet hie den anderen schoet; ende God de Heere, bueten wyens wylle niet een blat van een boem valt, heftet geschicket, dat hie den ffurst van Bruenswyck, hartich Hinrick, den olden, syn halve hoefft offschoet, alsoe dat hie ter stont, sine crux, sine lux [1]), doet ter eerden storte. [2]) Soe heft hie syn levent geendighet, die soe mannyghen man syn daghe hadde wee ghedaen. De Sassens nemen die eerde mede, daer dat edell bloet des ffursten op gesprenghet was; recht off die eerde niet weerdich weer, dat bloet to helen; dan hie moste nochtans allheel yn der eerden. [3]) Hier na toeghen sie myt groeter schanden wech ende verleethen den vest, blyvende die hie was. De heren, noemelyck hartich Eryck van Bruenswyck, dess geschoeten heren broeder ende jonghe hartich Hinrick, syn soene, synt myt groet gheschut ende iij dusent knechten, myt andere heeren, (p. 101) toeghen al droefflyck na Aewert tot hartich Jurghen van Sassen [4]).

---

1) Vgl. blz. 96. Jar. 457. Versta: geheel onbereid ter dood.

2) E. B. 545.

3) W. Th. V. 112 roemt hem als „prinsipael getraue voorfechter" van den Saks — naar 't schijnt een groote verdienste in des Schieringers oogen.

4) E. B. 549. HS. K. 44ro. In den jaere voerss. op sunt Johannis Babtissten avent, als de ffursten van Brunswijck legen voer den Oertt ende hadden onsprekelijken daer voer gheschoten, so heelden de van der Oert sprake mit hartoch Hindrick; ende in der sprake ende boven wtghesprokener vrede schoten se van den sloete mit een halve slange;

Des vrydaghes na onser lever vrouwen dach visitationis [1]) quam de Greve van Eemden van den ffurst van Gelre myt cccc peerde ende ccc knechte [2]) yn Groenynghen [3]).

Up den elften dach July ys de greve van Eemden myt cccccc reysseners end myt groeter macht van knechten end borgeren [4]) wt der stad Groenynghen getoeghen na Selwert, end heft daer myt den Sass. end Bruenswycks. heren een swaer schutgheveerde gheholden ende ghemangelt [a]), alsoe dat die van Groenynghen verloren vj mannen ende vij peerde, swaerlyck ghewont. Ende die Sass. hadden wal iiij wagenen myt doeden ende gewonden, onder welck weren drie groete hanssen [5]).

Woe sie de moelen bestormden.

(U)p den xxviiij [6]) dach des selven maents qwemen de Sass. uut Selwert myt groeter macht over die Ebbynghepoerte ende wolden daer Reltemans [7]) moele

---

ende schoet also verredelycken den stolten end vermoegenden vromen ffursten hartoch Hindrick van (Bremen stond er eerst, maar is geschrapt) Brunswijck doet; nochtans en was dat oerlich daer niet meede ghedaen off gesoent; want hartoch Eerick, zijn broeder ende zijn soens, hebben noch scarplicken vervolcht."

1) = 7 Juli.

2) HS. Emm. 71: „cum 800 equitibus."

3) W. Th. V. 113, Benn. III. 236, vgl 238. E. B. 549, 50. Jar. 457.

4) HS. Emm. 800 equitibus et 500 peditibus.

5) E. B. 551 uitvoeriger, maar zonder de „groete hanssen" te noemen. Ook HS. Emm. zegt alleen „tres proceres." Benn. III, 240 kort.

6) lees: xiiij, cf. Jar. 457.

7) HS. Emm. 72: Alberti Roltemanni.

---

a) gewisseld.

ende Lambert Müllers moele bestormen ende barnen. De up die moelen weerden syck vroemelyck ende die Groenynghers schoeten also moertelyck uuth, alst ye gehoert was. Daer bleven ij op die moelenbarch doet, die sie (neet?) mede cryghen konnen. Voele voetangelen droeghen sie myt handen ende voeten wech, ende iiij (p. 102) of v waghenen vol doden. Ende hier ende daer vant men braghem [a]) van menschehoevede, kennebackens, hoefde, voerbraeke [b]) ende ander stucken van mannen, die niet wal lueden to scryven [1]).

Up den maendach voer sunt Marie Magdalene [2]) synt een deel ruetheren uuth Groenynghen getoeghen ynt stycht van Munstere, ende hebben daer neder getoeghen vyff wagenen myt koestele Engelsche lakenen ende voele sydewerck, welkeer waghene toqwemen den Sass. heren, van welcke lakene die rutheren schenckeden den greve vij lakenen myt ander syde warck voer een buetpennynck. Des ghelicken schach oeck yn de Pryll des maendaghes na Paessche acht daghe [3]), dat oeck etlycke ruetheren up de Munstersche strate oeck vyff waghenen myt lakenen ende ghelt creghen ende bynnen Groenynghen brochten [4]).

Dat die heren voer den Dam toeghen [5]).

(U)p den xxi dach July des vrydaghes voer Magdalene is hartoch Jurghen myt alle den heren ende ghansser macht upghebroeken uut den cloester Sel-

1) E. B. 552. Jar. t. a. p.

2) = 17 Juli. 3) = 24 April.

4) E. B. 553. Jar. t. a. p.

5) W. Th. V. 113, vlgg. E. B. 554—56, Benn. III. 241—45. Jar. t. l. p.

a) brein. Gron. bragel = weeke massa, slijk.

b) eigl. broekklep, hier euphemisme.

wert, myt all hoer geschut, ende na den Damme getoeghen ende belecht.

Up sunte Jacob avent [1]) hebben een deel reyseners ende knechten uuth Groenynghen getoeghen yn Drenthe ende hebben voele rogghe gehaelt.

Des Donderdaghes na sunte Jacob [2]) syntter cccc reyseners, een deel knechte [3]) myt een deel borghere ende inwoeners yn (p. 193) Drenthe andermael getoeghen om rogge. Ende want sie nu yn allen dynghen wal marckeden ende seeghen dat die byscop ende steeden den Sass. þystant deden, hebben sie sie oeck wyllen voer vyant holden, ende hebben Meppele, dat cloester to Dycklynge, Ruener, Deveren, Dwynghelen, Beylen etc. ghebrantschattet, hent tot Hasselt toe, ende creghen groet gelt. De van Deveren stelden syck myt Stellynghewarff wat to weer, waerom daer viij of x van doet bleven; ende moesten doe soe voele te meer gheven [4]).

Als die heren nu voer den Damme leghen, schoeten sid moertlyck. Sie stormden na Solwert ij maal; dan sie scloeghen sie eerlyck weder of. Jonker Otte, en bastart van Defelt [5]) was daer bynnen upperste hoeftman ende Vuncke van Aenhalt [6]); de heldent vroemelyck. Dan de darde hoeft, Hanss ter Moelen ghenoemt, brocht de froeme ghesellen jammerlycke om den halss.

---

1) 24 Juli. HS. Emm. 22 Juli. 2) 27 Juli.

3) Ibid. „equites 400 cum quatuor decuriis militum et parte civium aut incolarum."

4) Benn. III. 246. HS. K. vermeldt alleen de tweede Drentsche expeditie 44vo. HS. Emm. 72: „Meppellanis 1700 aur. Rhen. tributi incendiarii nomine extorserunt."

5) Elders Diepholt, zie boven.

6) Er stond eerst Vynckkebuss; maar dit is doorgeschrapt en Vuncke v. A. op den kant gezet.

Woe den Damme ghewonnen wort.

(N)Adat die heren voer den Damme mytten knechten, daer bynnen leggende, mannighen scharpen scharsmussel hadden geholden ende sie den wal by dat cloester myt dat groete geschut vry hadden doerschoeten, stelden sie syck na een storm; welck Otte van Defelt, regent bynnen den Damme, marckende, reet alle den wal bynnen langhes ende vermaende den knechten alsdat sie syck froemelycke solden we-(p. 104) ren, daer sie alle wal to gemoet weren. Als die Sass. nu starck anvollen up allen hornen, worden sie stoltlycken up allen kanten weder offgesclaeghen; alleen Hans ter Moelen by den broederen syn wal verleep; welck joncker Otte van Defelt wyss wordende, de nu omreet ende een part knechten by syck hadden, die hie stelde waer meest noet was, vel stoltelyck tot den Sass. an die nu een part al over den wall yn den Damme gecomen weren; ende scloech sie voervoets doet, dat sie mytter haest weder over den wall vellen, ende brocht alsoe Hanssen ter Moelen weder op syn wal ende plaetse, ende bad hem myt synen gesellen, sie doch vroemelyck ende stoltelyck wolden staen ende hoer plaets neet verlaten. Daerna reet joncker Otte weder vandaer de wall omme, ende terstond was die verrader Hans ter Moelen af de wall ende trat myt syn knechten yn die Broerkercke [1]). Doe vollen die Sass. myt groeter macht over ende creghen die stad yn. Andere froeme knechten standen noch op die wall ende scloegen de vyanden torugge, soe langhe dat die Sass. van achteren tot hem qwemen up die

1) Dit verraad wordt nergens zoo stellig vermeld; Emmius zinspeelt er op, zie beneden; en Jar. zegt met onzen schr.: „of hij (ter Meulen) gelt toe kreech, dat is Godt bekant.”

wall. Doe sie vyanden van achteren ende van voer segen, weerden sie sich noch froemelyck; want de croene van dem Geldersschen ende Clevesschen knechten was daer an. Then laesten qwemen die Sass. soe machtich yn, dat el (p. 105) ellyck sach om syn lyff to barghen. Daer was groet geschrey, groeten ende elendigen moert; hartick Henrich van Bruenswyck leep als een byester Torck doer de straten ende reep: „Ey, froeme gesellen, wreket nu myns vaders doet!" waldan desse froeme gesellen daer gheen schult an hadden. Daer wort nycht gespaert yn kercken, ynt cloester, waer sie gevonden worden, op 't hoege altaer, yn die sacristie, op die orghels, alderweghen worden sie vermoert; alsoe datter by dusent ende lx doet bleven ende vyf vrouwen, ij kynderen [1]). Onder den doeden bleef een borghemesterssoene van Groenynghen, Elteke Lewens, Harmen Lewens enyghe soene, de welcke wal iij uer lanck gevanghen was ende had viij c gulden geloevet to gheven; welck als die Sass. wyess worden, wolden hem noch doetsclaen; ende die [2]) gevanghen had, als hie sach, hie hem niet redden mochte, gaff hem syn sclachsweert weder yn syn hant ende sede: „Leve broeder, ick kan dy nycht redden; sie wyllen my myt dy doetsclaen. Sie, daer ys dyn gheweer, wes ick dy ofghenoemen hebbe; God mach dy helpen!' Als dat Elteke Lewens sach, sie hem an wolden, boet hie dusent gulden to gheven; dan het moecht hem neeth bathen. Doe sprack he stoltelycken: Myn broeders, salt dan wesen, soe hoepe ick alleene nycht toe sterven;" ende myt dess scloech die dapper tot hem yn; hie had een harten koeller an ende (p. 106) eenen rynckcraege om syn

1) Deze getallen ook bij Jar. 457.

2) in te vullen: hem.

halss. Eer sie hem neder creghen, leegen iiij voer dem [1]) voer doet. Dan ten laesten moest hie blyven; God hebbe syn zeele ende aller die doet bleven, Amen! [2]) [3])

Joncker Otte van Defelt ende Vuncke van Aenhalt worden gevanghen ende den ffursten presenteert, die hem harde woorden gheven, ende worden ghevoert op dat huess to Memelyck in Hollant, ende seten jaer ende dach ghevanghen; meer die verrader Hanss ter Moelen wort qwijt gescholden, ende of hie gelt toe creech, dat ys God bekent. [4]).

Des veerden daghes hyerna verschreef de hartich van Sass. alle die huesluede tusschen dat Reytdeep ende der Eemse, toe comen ten Damme, myt scuppen ende spaden; ende als sie daer qwemen, moesten sie hem een eet doen, hem tru ende holt to syn. [5])

---

1) l. hem?

2) Ook dit verhaal komt alleen hier *zóó* voor; doch vgl. E. B. 556. HS. K. maakt zich van 't geheele moordtooneel aldus af: „De ffursten van Sassen, de sich nu gelegert hadde voer den Damme mit der anderen vorsten ende heeren, so leet he onsprelijken (sic) scheten mitten groten hovetstucken in den Damme, des avonts na sunt Panthaleoens dag [= 29 Juli] hent tot den dach daerna, durende sunder opholden tot vespertyt; ende doe ginck een grooten roeck op; ende inden roeck vellen se den Dam an ende wonnen also den Dam stormenderhant; daer do doet bleven, so borgher ende inwoeners ende knechte, xij^c ende sestich. Die meeste deell wordt al inder kercken doetgeslagen; Godt troest haer aller sielen, amen!"

3) Hier op den kant weer een kruisje, waarbij niet te vinden is waar 't heen verwijst.

4) Paulo post dimissus non optima fama, Emm. R. Fr. Hist. 716.

5) Deze afgedwongen eed alleen hier en HS. K 45ro; wel vermeldt W. Th. V. 116 dat de gevluchte Appingedammers, die weêr in wilden komen, moesten trouw zweren „ende koepen haer gueden weder van den knechten." Emm. t. a. p. alleen 't laatste.

Up den xj dach Augusti, op een Vrydach na sunt Laurens, is hartich Jurghen van Sass. uuth den Damme upgebroeken; ende heft den Damme besat myt synen volcke ende ys getoeghen myt een hoep van knechten na Selwert [1]). Ende die jonghe hartich Hinrick, hartich Eryck ende hartich van Lunenborch, myt anderen Oesterschen heren ende myt een hoep van knechten, synnen weder getoeghen na des greven lant. De hoep van knechten heet men doe die swarten hoep. Ende doe begonden sie voervoets weder an to barnen yn des greven lant [2]).

(p. 107) Des anderen daghes to voeren weren die van Groenynghen uutgetoeghen om een buet to halen; en daer worter wall xl of by l of ghevanghen.

Up sunte Tyburtius nacht [3]) haelden die van Groenynghen een groet hoep beesten uut de Marne ende daer omtrent [4]).

Van Harmen Benekes huess.

(U)P den xxvijsten dach Augusti, up des Sondaghes nacht voer [5]) sunt Bartholomeus, hebben Jacob ende Egbert lant [6]), myt een deel schutenschuvers ende een deel knechte, Harmen Benneken in Vrewalt syn huess bestormet end ghewonnen, ende hebben hem selves myt alle syn volck yn Groenynghen ghevenckelyck bracht. Dat huess hebben sie geplundert

---

1) Ibid. HS. K. 45ro bijna dezelfde woorden.

2) Benn. III. 241. HS. K. als voren.

3) = van 9 op 10 Augustus. Ook deze al. moest dus vóór „den xj dach" staan.

4) W. Th. zegt alleen (t. l. a. p.) dat zij „vele froeme feiten" deden.

5) lees: „na."

6) l. Clant?

ende daerna ghebrant, ende dat guet yn de stad bracht [1]).

Up sunte Johannes onthoeffdyngh [2]) dach synt een deel reyseners myt hoer jonghen ende een deel borgheren ende knechten tot xl toe uutgetoeghen ynder nacht voer die Weerdenbrass, ende hebben de hoemeye of synghele yn gecregen; ende hebben daer uuth de peerde stall xiiij reysyghe peerde ghenomen ende die toe Groenynghen bracht [3]).

(p. 108.) In desser tyd weren de van Groenynghen, myt den graven, hoeren here, seer benauwet; waer om sie fruntlycken dach helden myt hartich Jurghen van Sassen om eenen soene to maken, daer sie over ende weder over tracteerden ij of iiij daghen. Then laesten dorch myddel mester Wyllems, des pastoers van sunte Marten, wort een fruntlycke soene ghemaeket ende alle artycklen overgegheven, welcke mester Wyllem voers. annam van der ghemeente weghen, ende ij borghemesters, sie die selve artikulen die ghemeente daer to bewyllighen solden om over to gheven. Des soe beloevede de ffurst van Sassen noch groete privilegyen der stad van Groenynghen toe verwerven van den keyser. De ghemeente van Groenynghen, dorch raeth ende bewylligens halven der voers., gheven alle de artikulen over, op dat sie tot der soene comen mochten; want sie weren moede gheoerlecht ende dat broet beghan duer yn de stad to worden. Als alle dynck overghegeven was, toech mester Wyllem voers. myt etlycke uut den raeth weder an den ffurst van Sassen bynnen Aedwert, brenghende hem dat consent der

1) E. B. 558. Benn. III. 248—50. ontbr. HS. K.

2) 29 Aug.

3) E. B. 558. Benn. zwijgt hier van en plaatst op dezen dag de inneming van „Benckema huys."

borgheren, daer dem furst van Sassen seer blyde to was ende sie hoechlycken tracteerde op die abdye bynnen Aedwert, waer doe besloe [1])

(p. 61.) Then laesten als die van Groenynghen seghen, dattet nycht wesen wolde, helden sie corte spraeke; ende mester Wyllem sprack tot den hartich daer na: „Hoechgheboeren ffurst van Sassen, beleeftet ju, de stad Groenynghen ys juwe op die bescreven condicien. Tredt juwer ghenade van die condicien, begheer ick dat ick op myn gheleyde een woert spreken mach." Doe antworde die hartich: „Ey lever heer, du machste wal spreken; want dy ende den heren, die myt dy synt, sal guede gheleyde worden gheholden." Doe sprack weder Wyllem: „Hoechgheboeren furst van Sassens, nademael j. gh. [2]) van ju overghegheven articul off tredt, seggh ick ju van der van Groenynghen weghen, dat noch j. gh. noch ju kynderen, noch kyntskynderen, sallen nummer heeren van Groenynghen worden." Ende myt des scloegh hie op der tafele, die voer hem stont, dattet daverde, ende keerde syck omme myt den voerss. borghemesters, ende ghynck aff. Die Sassens jonckers worden gram ende boess, ende wolden hem een schafferynghe hebben gedaen; dan die furste wol des ghenerleye wys steden, op dat men nycht segghen solde: sie die geleyde hadden ynghebroeken; waer om hie hem etlycke deners mede ghaff die soe voer alle ghewelt ende schafferynghe weder hen bij Groenyngher tyggheloeven gheleyden [3]).

---

1) Weder een gaping. 2) juwe ghenade.

3) Benn. III, 262, spreekt van deze onderhandeling (en noemt de burgemeesters); maar niet van 't tooneel tusschen W. F. en den hertog. Emm. vermeldt p. 702 een onderhandeling (in April), waarbij Wilhelmus een knieval zou gedaan hebben — wat bij 't hier verhaalde zonderling afsteekt.

(p. 62.) Alsoe weder in Groenynghen qwemen ende den greve ende ghemene raeth ende gesworen meenthe dyt to kennen gheven, spraecken sie myt to samen myt den ghylden, om een anderen heren to versoecken, want an den Sassens weer nycht to betrouwen. Then laesten na alle verkallynghe sie eens worden myt den greven van Eemden, na dem furst van Ghelre to schycken, heimelyck hem stad ende lande anbedende, of hie sie vermoede toe onsetten ende bescharmen teghens den hartich van Sassen; welck hie voert an nam ende sych overboedich daer yn gaff guetwyllich, etc. [1])

Woe de greve van Eemden den hartich van Gelre een summe goldes ende sulverwarck sende.

(T)O voeren wal iiij of v weken [2]) sant de greve van Eemden een summe geldes ende sulveren kelcken ende andere cleynodien, welck hie uut die kercken dorch noets halven gheleent had, an den hartich van Gelre, wal tot xij of xv dusent golden guldens, om knechten an to nemen ende hem die to schicken, ghelieck sie myt breven onder malkander verdraghen weren. So creech die hartich op dyt pass vyfdusent knechte uuth Vranckryck ende leeghen nu all yn die lande van Gelre; dan hie haestede nycht sie na Groenynghen to schycken om den greven to hulpe; want hie wyst wal uuth dess greven (p. 63) breve, datter bynnen der stad vyctalie gebreck was ende hie al hoepede, alst qwam, hem andere breven comen

1) Nijhoff, Gedenkw., VI, 2de St., XII sqq. en Oork. -- Benn. 259.

2) E. B. 539 laat Edz. in persoon naar Gelder reizen op Pinksterdinsdag = 4 Juni en spreekt van *f* 18000. Vgl. Benn., III, 251 en boven blz. 150.

solden. Als hie nu die breven van der stad van Groenynghen creech, als dat sie hem voer een heere postuleerden [1]) ende hem alle noetsaecken schreven, schyckede hie terstunt den hoep knechten na des greven lant van Benthem, de welcke mede voer Groenynghen lach, ende branden daer alle die huesen omme Northoeren.

Item een veste geheten Hoeykarne by [2]) die Wytmaessche. Dan de greve van [2]) Benthem, Everwyn ghenoemt toech den Gelderschen mytten swarten hoep ende dat reysige tuech toe moete, ende dreef sie weer uut syner greefschap ende vervolgede

---

1) Benn. III, 251 en 257 vlgg. Hierbij schijnt te behooren wat HS. K. onderaan 45ro en boven vo staat: In desser tijt weeren de Grave van Embden ende de van Gronninghen seer benauweth, ende en wisten nergens troest; doch so hebben se syck gegeven onder de crone van Vranckrijck, ende zynnen getreden van dat Roemschen rijke, daer se van rechts onder hoeren. De graven sende een grote somme van gelde den hartoge van Gelre om bijstandt; de hartoch van Gelre vergaderde groet volck. Als dat vernam de ffurste van Sassen, leet he koemen de knechte, di daer legen in des greven landt, den swarten hoep gehieten, ende liet di leggen to Coverden; ende sende noch een vaenken knechten tot den uut Selwart, ende twee vaenken uuth Awarth mit den reisegen tuge om de Gelderschen to moeten. De hartoch van Geldre de schickede zijn volck omtrent sunt Michiel [29 Sept.] in des graven landt van Benthem, end de branden daer starck in den Carspell van Northoeren. Oeck hadde de Greve van Benthum een uuthoff by den Cloester by Wytmerschen end dat selve branden se oeck. De greve van Benthum, de do Coverden inne hadde als een amptman des bisscubs, de toch uuth Coverden mitten swarten hoep end mitten reysigen tuge ende dreeff de Gelderschen weder uut synen lande ende vervolchde se doer die Twente hen indat sticht van Munster voer Vreden. Die Geldersche hadden veele waghenen mit provandie daerse Groningen mede wolden mede [sic] ontsetten; dat nemen do al den swarten hoep, daer de grave van Benthum ende die heere van Lijsenach bevelsluden aff weren, end slogen vole der Gelderschen doet."

2) Twee open plaatsen in 't HS.

sie al doer ghen Twente, al hen na Vreeden inden stichte van Munster, etc. ende se weken weer ynt lant van Gelre [1]).

Op den dynxdach na sunt Lambert hebben sich de Groenynghers bueten der Aepoerte gesclaghen myt den Sassens by Hoytyngehuess [2]) ende vyftych ghevangen in Groenynghen gebracht. Up den selften dach lxxx in Tesyngher cloester gevanghen.

[3]) Up sunte Matheus dach [4]) synt de van Eemden

---

1) HS. K. heeft in plaats van dit alles: Die regenten des ffursten van Sassen de leten optreden ende dagen alle de huisluide, solden komen mit scuppen en spaden ende mit wagenen, iij huus eenen man; ende dit geschach op sunt Johannes avent; welck also geschach (sic) ende also synnen de regenten mitten knechten ende huuslueden ghetogen na der Hogerbruggen; ende daer heelden se schuttgeverde mit de van Gronninghen; de Sasschen do schoten verveerlyken in der stadt datter wal iij oft iiij (sic) in der stadt doet bleven; ende voert togen se mitter macht nae Garnerwolde; da makeden se de kercke vast ende besetten de starck mit volcke, also dat de van Gronninghen ende de van den Damme, de en konden do niet to den anderen komen, ende in den Damme weeren wal vij c knechten in ende deden de landen groten scaden." 44ro. Benn. III, 253.

2) Thans de hoeve Hoitemaheerd aan den straatweg naar Aduard.

3) Jar. 458 v. o. HS. Emm. heeft in plaats van dit verhaal: Die 21 Sept. qui sacer est Mattheo Apostolo, Saxones Selwerda egressi tumultum excitarunt; tum pars equitum et peditum Edsardicorum porta erumpentes velitationibus cum ipsis conflinere, in quibus equus, cui magister equitum insidebat, traiectus concidit una cum equo altero; Saxones autem 28 viros amisere; hos Selwerdiam avexere. Eodem die Saxones Weerdenbrassio egressi aut portam Dominicam [sc. Heerepoort] tumultum concitato, 31 vaccas e pratis proximis (van der Eesch) abduxere. Hos insecuti eruptione facta equitum peditumque Edsardicarum pars per Haram pagum, duos eorum occiderunt progressique longius omnia pecora Glimmensium, cum reliquis quae portare poterant ante oculos praesidii Weerdenbrassii (nam in eo agro castellum hoc situm fuit) abacta Groningam coegerunt.

4) 21 Sept.

uuth ghevaren myt xxviij schepe, den Sassen to moete getoeghen up die zee. Soe nemen de Sassens den Eemders eerst een schyp ende worpen die luede al over boert, die daer yn weren. Des darden daghes nemen [1]) die Eemders den Sassen vij groete (p. 64) schepen ghenomen myt victalie, herynck, lakenen ende ander koestele gueder, dat yn den Damme solde hebben ghewest. Ende alle die luede, de yn die schepe weren, hebben sie all weer over boert gheworpen [2]).

Up den vj dach yn der maent October heft Allert Koenynck myt syne knechten de kercke toe Scloechteren myt stormder hant ghewonnen ende daer ghevanghen onse medeborgher Roeleft Casse [3]) myt syn broeders soene ende meer anderen. Ende Hinrick van Locchum ys myt cc knechten daer up ghelecht van des stads weghen [4]).

Daer na over x of xj daghen qwemen iij vaenkens knechten van de swarte hoep [5]) ende bestormden swaerlyck die kercke iij mael; dan sie woerden heerlyck weder off gesclaghen, also datter wal

---

1) l. hebben?

2) Jar. 458 v. o.

3) Bij Benn. III, 250, R. Basse en 13 regels verder Kasse. 't HS. Emm., Casse.

4) HS. Emm. 73 heeft dit ook, maar met kantt.: „Hoc falsum esse dicit Egericus Beninga;" [wat E. B. inderdaad doet, blz. 565] en dan volgt p. 74: „Eodem die 9 October equitum pars cum nonnullis civitus et incolis Gron. magno numero in Drentiam locaque palustria profecta est ut frumentum et cespites in oppidum inferret. — Die 16 Oct. qui Gallo sacer est, equites nostri (inquit suo more Chronicarius Gron.) cum civibus et incolis rursim in Drentiam frumentatum exeuntes, in tumultum inciderunt cum in eis incurrerent milites e nigra legione, Weerdenbrasso egressi. Itaque propere nostri, missa frumentatione, se recepere et Groningum evolarunt."

5) Petrus Thaborita ed. Visser en Amersf. II, 190. Jar. t. l. p.

vyftych doet bleef ende de anderen weken na den Damme.

Daer na up sunte Symon ende Judas avent [1]) heft Allert Koenynck voerss. myt syne knechten ende sommighe borghers en inwoeners bestormet die kercke to Oestwalt ende die ghewonnen, een part daer op doetghesclagen ende xxxvij ghevanghen; die hoeftman hete Hans Hessel.

In dessen tyt ende hyer to voeren hebben beyde partyen, soe wal de Sassens als die van Groenynghen, vake voer des anderen leeger manlycke ghetoeghen ende schutgheveerde gheholden. Somtyts leet die (p. 65) eene partye schade, somtyts de ander, dat ellick bysonder toe schryven toe lanck solde vallen ende to voele to schryven.

Daer na qwemen de greve van Moerse ende Goltsteen, bevelsluede van de Geldersche hoep myt wat privande yn de greefschap van Benthem, de welcke, als voerghess. ys, de greve van Benthem ende greve Hugo van Lysenach, syn swager, to rugge dreven en wat waghens nemen [2]).

Up sunte Lucas dach [3]) toech de greve van Eemden myt rutheren ende knechten na Drenthe om rogghe to halen; twelck de swarte hoep vernemende, qwamen den greven toe moete ende dreven hem weder na Groenynghen, waerom hie brande Onnen, Haren, Hemmen, Glymmen, alle die huesen to Essen buethen dat beschot [4]), opdat die Sassen daer gheen legher solden maken.

---

1) = 27 Oct.

2) Benn. III, 253. 3) Oct.

4) Het ommuurde kerkplein. Ald. 255. E. B. 566.

Woe de hartich van Ghelre Groenynghen ontsadt ende daer gehuldet wort.

(D)Aerna heft die hartich van Ghelre den hoep knechte ghemulstert [1]) ende daer nye hoeftluede onderghestelt. Hie heft synen maerschalck Wyllem van Oeyen, ridder, dat een vervaren olt ruetherman was, een opperste bevelsman ghemaeket van den ghanssen hoep ende hem myt aller commissien ende vulle macht gesant na Groenynghen [2]). Des daghes na sunte Symon ende Judas dach [3]) (quam) desse ghewel(p. 66)dighe hoep yn die Drenthe to Rollde ende toeghen voert myt groeter macht myt die slaghoerde na Noertlaren toe, daer die zwarte hoep lach, den sclagh to leveren; meer de zwarte hoep weken myt groeter haest uuth hoer legher, verlepen privandie in potten by dat fuer, ende weken onder dem Weerdenbrass. Daer qwam die greve uuth Groenynghen, myt alle die ruetheren ende knechten, ende helden groet schuttgheveerde myt den swarten hoep; dan sie dursten syck neet bloet geven; waerom teghens den avent die Groenynghers weer yntoeghen en de Gheldersche hoep bleef lygghen yn Nortlaren [4]). Des anderen daghes gaff die maerschalck, Wyllem van Oeyen, den greven van Eemden voer, als dat hie deer gheschiket weer van den furst van Ghelre, hem die knechten to presenterende voer die sommighe van pennynghen, welck hie hem gheschicket hadde, welck nu oeck die knechte al geboert hadden. Weert gheleghen alsoe, dat hie mytter stad van Groenynghen die knechte annemen walde, hie wolse hem overdoen;

1) Sic in cod., en met deze kantt.: Selve yn syn eghen persoen.
2) Nijhoff, a. w. p. XV. 3) 29 Oct.
4) Benn. III 257. HS. Emm. zegt hetzelfde.

weert oeck dat hie sie neet kande versolden, ende hie Groenynghen moeste ende wolde overgheven ende verlaten, weer hie als een vulmachtych geschycket, Groenynghen yn toe nemen van des hartighen weghen van Ghelre, etc. [1]).

(p. 67) Doe na voele woerden nam die greve een beraet, daer op to antweren. Doe ghenck een borghemester, Coert Coeners ghenoemt, tot den greve ende seede: „Walgheboren ghenedighe heer, des maerschalckes woerden hebben wy ghehoert en de menyghe wal verstaen. Seet, de Ghelderssche hoep ys weldych ende der Sassens ghelt is neet groet; sie synt als uuthgebuelt [a]), want die knechte synt to achteren. Weet nu juwer ghenade enygen raeth om gelt, wy wyllen oeck raet vynden: wy wyllen onse kercken an spreeken; ende daer uuth lenen; wy wyllen onse vrouwen die rynghen uuth [3]) die vyngheren nemen ende daer ghelt van maeken. Laet ons den Geldersschen hoep an nemen ende laetet die reysighers wech trecken; ick hoepe, wy wyllen die Sassens myt fors uuth de landen dryven", etc. Na voele woerden die greve claghede: he had gheen ghelt, hie moeste die stad vorlaten, etc. [2])

Woe die greeve van Eemden den van Groenynghen hoeren eed quytschold.

(U)P den eersten dach yn November, op alre Hillighen dach, ys de greve van Eemden myt dem Raede ende maerschalck dess heren van Gelre ghecomen up

1) Ib. et sqq.

2) Ontbr. Benn., die overigens veel uitvoeriger maar minder duidelijk is. 3) In te vullen: „die oren ende van"

a) Bule = buidel, geldzak.

dat Raethuess bynnen Groenynghen, daer by een vergaddert weren bor-(p. 68)ghemesters, raetsheeren, sworen meenthe, boumesters ende hoevelynghen van den ghilden. Soe heft die greve daer upghedaen ende to kennen gegheven voer alle de de guedde manss voerghess., woe dat hie alleene toe crancke ende swacke here weer onsen ende syne vyanden weder toe staene; waerom hie om bystant ende hulpe syck yn syn persoen gheve onder de croene van Ffranckryck [1]) ende den hartich van Ghelre, die welcke, hie hoepede, hem ende syns vaders landt solden helpen bescharmen. Ende sprack doe voert borghemesters, raetsheren ende hoevelynghen etç. an, segghende: „Myn alderlevesten ende ersamen heren, guede mans ende frunde, soe als y hyer byeen staen! nademael yck yn desse groete last myt den Sass. heren ende noch myselven noch yu niet bescharmen kan, — op dat ick ju yn geen groeten last myt my brenghe, bedancke ick yu juwen eed ons eerdaghes gedaen ende suss langhe froemelyck ende eerlyck myt lyft ende guet geholden ende bewesen, schelle yu den eed qwyet, hyer voer den maerschalck ende raeth myns gh. heren van Gelre, yu daer vry ende losledych nu ende eeuwelyck aff kenne; ende stelle ju op yu vrye voeten ende wylle, eenen heren toe keesen (p. 69) wel ju belevet, bueten myn consent ende toesegghen, die ju bescharmen kan ende daer y hoepen mede bewaert to syn." Myt dess keerde de greve syck om ende smeet de tranen van syn oeghen. Dyt hoerende borghemesters ende raeth, swoeren meenthe, boumesters ende hoevelynghen van den ghylden, hebben op melkander gheseen ende hebben voert een beraeth to samen ghenomen ende ten laesten gheantwoert: sie moesten dyt

---

1) Zie mijn proefschr. p. 110 n. 3 of Benn III. 251, 59.

die ghemeene gylden ende borgheren to kennen gheven; de voert byeen verboeden worden; de welcke samelyck dyt voergess. voergegheven wort. Eer die ghylden daer op antweren wolden, hebben sie noch eerst uuth geschycket xviij borghers an den greven, hem vragheden of aldynck so weer ende of hie den eed der stad ende borgheren soe ghanss qwyt scholde? Soe heft hie noch gheantwort als hier voers. ys. Daerna sprack die borghemester Harmen Lewe: „Walgheboren ghenedighe heer! Waldan yu gh. ons nu montlycken qwyt schelden, hebdy nochtans onse zeghel ende breven, die begheren wy hier voer den maerschalck ende des fursten van Ghelre raeth, y ons weder schicken wyllen." Waer op die Greve antworde, hie sie neet bynnen Groenynghen hadde; dan als hie myt (p. 70) leve weder toe Eemden quemme, he overmathe gheerne sie der Stad van Groenynghen weder schycken wolde [1]).

---

1) Bij Benn. III veel korter en heftig tegen Edzard blz. 260, 61. E. B. natuurlijk juist andersom 567—572. Jar. (459) doet de zaak in een halve blz. af; HS. K. 46 geeft het verhaal tot aan Edzards toespraak met bijna dezelfde woorden als hier, maar verder even kort als Jar. en geeft dan een „Copie ende [sic] overkomst;" (arch. 1514, n. 2?) — HS. Emm. heeft 57bis deze merkwaardige zinsneden: „Sequuntur in Chronico 5 cantiones rithmis Germanicis compositae, non insulsae, sed omnes probrosae. Prima in Edsardum, altera in Albertum Saxonem, reliquae tres in filium Alberti Georgium. In prima exponitur, quod Edsardus tribus principibus bello petitus (puto Monast. Episcopo, qui aperte nominatur, Ieverano et Esensi qui non exprimuntur), usus sit fideli amicitia Groningensium, promiseritque se perpetuam et constantem pacem cum illis culturum: acceperit vero ab illis in (onleesb.) pulverem bombardae magna mensura. Deinde quod Groningani incommodum Edsardi videntes impetrato ab hostibus eius salvo conducto legatos suos, Abbates antistites consules, miserint ad Monasteriensem ac pacem per eos Edsardo conciliarint. [Op den kant: Additur hos legatos in itinere in magno vitae periculo fuisse] Deinde

Woe de hartich van Ghelre to Groenynghen ghekoren wort.

(D)at er [1]) na gueden beraede hebben borghemesters ende alle anderen voerghes. guede manne eendrachtelyck voer den maerschalck ende des ffursten van Ghelre raeth ghetreden, ende daer to kennen gegheven, woe sie syck oeck eendrachtelyck onder de croene van Ffranckryck geven ende den hartich van

---

cum suspiciones quaedam monerentur, Groningensem senatum ad Edsardum misisse percutatum quid ab ipso expectare deberent, eumque respondisse perpetuam pacem se erga eos servaturum. Non multo tamen post Edsardum oblitum benificii et promissorum bello non indicto Dammonam occupasse; Dammonenses vero etiam fides oblitos a Groninganis dominis suis ad Edsardum se contulisse, magno sino malo.

In altera, post multa probra in Albertum et Saxones dicta, versu 17 et 23 indicatur, Albertum . . . . . Emdam profectum esse atque ope medicorum [daarboven staat: pharmacopoeorum] illius . . . . . frustra usum, illic obiisse, astante Edsardo. Deinde turpis Saxonum abitus ab obsidione quibus nec cibum nec potum vendere discedentibus oppidani voluerint. Exprobratur etiam Hollandis, quod socii Saxonum Groningensium abduxerint et comederint, quantumvis hac ipsi pernegent. Postremo inducias per Episcopum Ult. factas esse dicitur.

In tertio Henrici Bruns. interitus ad Ortum cum laude Frisiorum decantatur, Delfzyla Saxonibus erepta et capta celebratur; Saxonum victoria, capta Dammona oppidi, extenuatur; salus per Geldrum exorta Gronniga et ex Gallia perfecta memoratur.

In quarto prolixissima, eadem ten. sed omnia prolixius, imprimis de interitu Bruns. ad Ortum non sine magna gloria Frisonum Orientalium, eius morte Georgium spoliatum optimo et fidissimo amico et propagnaculo munitissimo. Deinde prolixe de pugna ad molam [boven, blz. 154] in qua multum detrimenti et ignominia Saxones acceperint, dum pertinacius eam excindere conantur. Additur de crudelitate Saxonum in occupatione Dammonae etc. — Verder is p. 85 ledig en dus, naar 't schijnt, de inhoudsopgave van 't 5de „poema" in de pen gebleven.

1) l. Daerna?

Ghelre koeren voer eenen heren, beholdelyck onse privilegen, rechtynghe, marckede, heerlyckhyden, wy of onse voervaderen over mannich jaren van oldes tot dessen daghe to ghehad ende ghebrueket hebben. Als die maerschalck ende raeth van Ghelre dat ontfanghen hadden, hebben sie van stonden an van myns heren van Gelre weghen gheloevet, bystant ende hulpe to doene der stad van Groenynghen tot allen tyden, myt lyve ende myt guede, myt lande ende myt luede, myt oller macht der stad ende borgheren vyanden to krencken [1]).

Ende daer op hebben sie des anderen daghes na alre Zeelen dach [2]) melkander een eed gheschworen yn (p. 71) sunte Walburghs kercken, die borgheren voer sych ende de maerschalck van des ffursten weghen. Ende daer na een tractaet ende artikelen gemaket, besworen ende beseghelt to holden, welck men hyer na yn de qwaterne [3]) bevynden sall, dan seer qwalyke vake geholden van des fursten weghen, dorch qwader raetsheren yngheven; meer dat ende sal die last draghen [4]).

(Verder ledig. Nu volgt 109.)

---

1) HS. Emm. heeft dit alles in de volkstaal, maar veel korter; het tooneel in S. Walburg weêr in 't latijn, tot aan den eed. Benn. III. 258.

2) = 3 Nov. 3) Iets opengelaten: 't nummer der „qwaterne?"

4) Benn. t. p. vgl. 261. — Het komt mij voor, dat oorspronkelijk het werkje hier eindigde, en wellicht is zelfs het overige (109—einde) van een ander afkomstig. Immers p. 115 wordt op geheel anderen toon dan hier over hertog Karel gesproken — en zoo zou de 18de-eeuwsche aanteekenaar, wien de schr. voorkwam „de Geldersche partij toegedaen te zijn", toch niet geheel en al ongelijk hebben; — tenzij men aanneemt, dat de schr., onder den indruk van 't oogenblik, nu zus, dan zóó oordeelde (vgl. boven p. 52); waarmêe de wijze, waarop het werkje ontstaan schijnt, n. l. uit dagelijksche aanteekening, wel overeenstemt.

(p. 109) Van den sclagh to Gemyngen tusschen den fforst van Ghelre, hartich Kaerle, ende greve Enne van Eemden [1]).

(I)N den jare mccccc ende xxxiij, als de greven van Eemden, Enne ende Johan gebroederen, joncker Balthasar, heere van Esens ende Wytmande, dat huess Wytmande myt verraderye hadden ghenomen ende daerna voer Esens langhe myt groeter onkost ende schade van volcke hadden gheleghen, alsoe dat joncker Barthasar ghenoech benauwet was ende hie gheen gheloeve an den voerghes. greven ende gebroeders vant, — om troest ende bystant gaff hie syck onder den fforste van Ghelre [2]), die welcke ynt iaer van xxxj daer een machtyghen hoep knechte ynt lant schyckede, die dat lant jammerlycken uuthbranden, niet sparende; als dat schoene vest Noerden myt beyde cloesters ende alle die dorpen hent voer Eemden. Wort nochtans doe, na alle die schade, een suene oft vrede ghemaket, dan qualycken geholden; waerom ynt jaer van xxxiij joncker Barthasar myt hulpe des forsten van Ghelre weder een hoep kryechsvolckes by den anderen versamelde, omtrent ij dusent, de welcke, als byeen weren ende Joncker Balthasar neet (p. 110) vant yn synen buedel, waer hie soe en hoep knechten een maent iij of iiij mede versolden mochte, droegh hie den hartich van Gelre alle syn landt op, op condicien etc. Waer om de hartich den hoep knechten an nam ende sie schyckede na der greven voers. landt om dem greven van Eemden alsoe an to vechten, dat hie Wytmonde weder overgheven solde;

1) Vgl. voor 't volgende Ayckema bij B. v. Nidek 477 sqq.

2) Nijhoff, n. VI, 3, p. 11. vgl. E. B. 683 vlgg. Aykema bij B. v. N. 477.

makede nochtans de hartich van Ghelre alsodanighen verbunt ende condicien myt den hoeftluede, alsoe dat sie neet wysten recht, die knechten, wel hoer heere was; want dat was alsoe besproeken: hadden sie ghewyn, soe weer die hartich van Ghelre hoer here; hadden sie aever gheen ghewyn, soe solde joncker Balthasar die naem hebben, dat hie hoer here weer. Daer op ys die hoep getoeghen yn die maent October omtrent sunte Ffranciscus dach [1]) yn Reyderlant ende hebben syck ghelegeert yn Gemmynghen myt viij venlyn; det neghende venlyn, welck syck verachterde, heft die Droeste van den Oert myt syne vogedye nedergetoeghen ende xxxvj knechten myt etlycke tross ende wyven van doet gebleven synt; welcke, die to peerde weren ende enen roeff uuth den lande wolden brenghen, synnen vervolghet ende iij of iiij daervan gesclagen, de anderen ghevanghen. Onder (p. 111) welcke naemkundich ghevanghen wort Johan van Twyckel, dess droesten van Twente syn oldeste soene.

Woe de bueren ende de knechte melkander scloeghen [2]).

(Al)Ls desse hoep van knechten sus leegen to Gemmyngen, hebben die beyde greven, gebroederen voerges. alle hoere voeghedijen myt alle den drosten ende alle hoer ghansse macht byeen gebracht ende beleden die knechten yn Gemmynghen, ront om to lande ende to waeter; alsoe dat die knechten narghens hen mochten. Ten laesten op sunte Calixtus dach [3]), welck

1) 4 Oct. 2) E. B. 703.

3) 15 October. Santgange (de beteekenis van den naam is duister) = 10 October.

was des Dynxdaghes na Santganghe, doe toeghen die greven myt hoer macht myt groter overmoet na der knechten leegher toe. Bueten Gemmyngen yn dat cloester leeten sie sick eersten een sermoen doen van hoer Lueteraensche predicanten eene, die sie vermaende hartlycke, dat sie solden die godloesen ende wederchristen (want soe heeten sie alle froemė christenluede) niet ontseen; want God die sol se voer hoer voeten sclaen, etc. [1]). Daer na sneden sie runde figuren van parckelment off francyn ende blasphemeerden op dat allderweerdichste ende hillichste sacrament ende lycham Christi, ende reepen tot den knechten: „Seet, y godloese Gelderschen, seet, hier hebben wy juwen gebackeden God; laet nu seen, of die ju nu helpen kan!" Ende alsoe blasphemeerende toeghen sie (p. 112) myt groeter overmoet toeghen *a*) sie in ende seeden tot melkander: weert dat emant, edel of onedel, eene van den knechten gevanghen neeme, den selven solmen myt den knecht doetsclaen. Alsus scloeghen sie sie myt den monde, eer sie gevanghen hadden.

Des greven volck, die op die scheepen weren, toeghen myt die scheepen to water om. De geweldighe hoep to voete dronghen myt ghewelt an; ende die knechten hadden een cleen borstweer ghemaket van kysten, kasten, stoelen ende bancken, end gheven of scloeghen sich plat neder op der eerden. Die op die schepen toeghen soe na an Gemmynghen, als sie mochten, ende scoeten van achter scharpelycken na de knechten toe; ende terstont ontfenck *b*) hoer cruet,

---

1) Invoering der hervorming in Oostfr. E. B. 611; hervormingsgezinden vóór de hervorming, ald. 619.

---

a) Tegen. *b*) Ontplofte.

alsoe datter voel yn den schepen doet branden, ende velen gheven syck uuth den schepen ynt water ende verdroncken. Die bueren ende de greven myt die heerschappen to voete treden myt groter macht an; dan die knechten bleven alle stylle nederlygghen. Ende eerst schoeten de greven hoer groete gheschut loss; ende voert daerna vollen sie myt dat cleene geschut na; ende qwemen myt dess der knechten schantze soe na als een speetze lanck. Doe gaven syck die knechten over [a]) ende schoeten hoer handtbussen of roeren loss, wall tot ses hondert toe, ende schoeten weynich verloeren schoeten; ende terstont (p. 113) nemen des ghreven volck die flucht ende liepen over melkander; ende ellyck loevede syn voeten een nye paer schoen. Die knechten, dyt seende, en vyerden neet; dan sie volgheden die veltfluchtighen myt groeter macht ende scloeghen sie voervoets all doet, wat sie beqwemen, by die ryghe [b]); alsoe, datter all boven dreedusent, soe verdruncken of versclaghen, doet bleven van der greven volck, ende beyde greven myt nauwer noet ontqwamen; ende haer cleder, gheweer ende schoen, sie all verlepen. Onder den doeden naemkondich bleven doet desse nagheschreven:

Joncker Ocke, Vickers soene van Loyaart;
Aelt Vreese syn broeder;
Christoffer, droste to Aurich;
Claes Hatte, droste to Uplenghen;
Die droste van den Oert;
Gheert Boelardus van Eemden

ende Johan Alfhuezen, een guet fyn borgher, ende anderen seer voele.

Daer boeven creghen die knechte boven dusent gevanghen, onder welcker synt naemkondich ghewest:

---

a) Sprongen overeind. b) Bij rijen tegelijk.

Joncker Heere van Oldersum, hoefmester;
Joncker Wyllem van Loqwart;
die jongheste broeder van Knypyss;
Harmen van Eemden, droste op Vredenborch;
Boelknaep, droste toe Wyckhuesen.

(p. 114.) Neghen veenlyn hebben die knechten ghewonnen, noch iij schoene veltsclanghen; ithem c ende lxxx haecken; van der knechten bleef daer nycht meer dan vj. My verwondert, dat Luther synen ketters gheen bether byval ghedaen heft. Der knapsacken, die daer ghewonnen worden, wass gheen ghetall [1].

Van Koldenborch.

Hier voert na wonnen die selve knechten dat huess ter Koldenborch, daer sie lx bussen, soe scharpentynen, soe haeken, op wonnen [2]. Daer na branden sie dat huess to Oldersum uuth, welck joncker Ulryck, die daer was joncker Oemken broeder, toequam; ende hie was dat hoeft aller Lutheranen ende was een principael oersaeke, dat die greven Luethers worden, waer om dat lant ende die greven desse plaghe hadden.

Van de Greet, wo de ghewonnen wort.

(D)Aerna, want God verhenghede dattet alle daghe meer ende meer vroess, alsoe dat men over den Dullert met peerden ende waghenen mocht, schyckede die fforst van Ghelre alle daghen meer ende meer knechten by den hoep; schyckede oeck synen oppersten veltmaerschalck Marten van Rossem, op dat hie den greven alle schae ende overlast doen solde wes hie konde.

---

1) E. B. 705, andere namen. 2) E. B. 705.

Desse Marten van Rossem toech alle dat landt over yss doer ende brande, roevede ende brantschattede. Then laes-(p. 115)ten leegherde hie syck myt den ghanssen hoep, die doe wall iiij dusent starck was, voer die Greet, daer der Eemders principaell haven ys ende huess. Waldan dattet nacht ende dach hantdycke vroess, verdroet dan nochtans Rossem ende den knechten neet de groete kolde to lyden; dan myt groeten zwaren scheeten ende arbeyden, hauwen onder den toern an die borch geleghen, sie dem droste ende alle, die op den huese weren, soe bangh reeden, dat na dess dat sie by iij weken belacht ghewest ende gheen ontset van den greve creghen, sie dat huess op sunte Agneten [1]) dach upgheven, waer op die Geldersschen wal lxx tonnen botters creghen, machtych voele koerens ende fleysch ende alles kostes ende wess tot een herenborch hoert ghenoech. Daerboven creghen sie hele tonnen vol ghesmyde ende sulverwarck, welck daer op ghevluchtet was van den huessluede, dat all yn den lande van Ghelre vloech [2]).

(D)Aerna deden sie noch groete schade ynden lande, waerom ander heren daer over handelden om soene to maken, op dat die greve neet alheel verdreven solde worden. Dan die christelycke ende ffrome ffurst van Ghelre wol van gheene soene eder vrede hoeren, of die greve solde syck eersten overgheven, dat hie die Lutherye ende alle ketterye versaken wolden ende die uuth syn landt verdryven ende verdelghen. Als hie (p. 116) syck daer guetwillich yn wolde gheven, solde hie alltyt een guede suene of vrede becomen. Waldan die greve daer niet gheerne weer an ghewest, vant hie nochtans gheen hulpe eder bystant en wyste,

---

1) 21 Januari.

2) E. B. vertelt dit beleg tweemaal: blz. 706—09 en 712—15.

ende die hartich hem to machtich was, gaff hie syck over yn dat artikel, hie die Lutherie mytter tyt ende bynnen soe en seker tyt begheven walde, ende die uuth syn landt verdryven; want hie soe overstaff dat neet doen konde, etc. [1]) Op dyt artikel ende meer artikelen wort die suene of vrede ghemaket, alsoe dat die greve Wytmonde overghaff ende hie de Greet wedercreech. Die artikelen staen yn die breef beghrepen, welck daervan ghemaket ys, den die greve van der Lyppe, de greve van der Hoye ende beyde greven van Eemden, alle die jonckeren yn dem lande, die stadt van Eemden, vorsegelt hebben; tot xviij seghelen toe.

Die veede was kort, meer sie was seer scharp op des greven syd.

(D)E hartich van Ghelre schreef eens, twee, iij mael, ja breven over breven [2]), dat sie solden den greven mede vyant syn; ende syn volck geschut, schepen ende anders, wes sie behoeveden, schycken; welck sie myt suete woerden ofkalden een tyt lanck. Then laesten hie to scharp schreef: sie solden dat doen, of hie wol hoer vyant worden ende achten voer ongheboersamighe ondersaten. Noch wolden die Groenyngers (p. 117) niet, want sie deper dochten; want als hie Eemden hadde, kon hie altyt Groenynghen half dwynghen; ende sie oeck doe ter tyt gheen oersake teghens den greven hadden; waerom de hartich seer toernich was. Daer na, nademael de greve vast knechten hadde, ende neet had waermede hie sie vertzolden konde, schickede sie over yn Groenyngherlant, ende branden kercken ende huesen ende dorpen, roevede ende schatteden machtich guet uuth den lande,

---

1) Hiervan weet E. B. niets; p. 718.

2) in te vullen „an die Groenynghers."

by namen uuth des provestes van Ffarmsum ghebede ende dat Olde ampt ende Westerwolderlandt [1]), welck de Groenynghers noch al duldich leeden ende wolden hem gheen vyant worden, op dat hie neet verdreven solde worden; hoepende hie scheer of morghen mytter stad van Groenynghen ende der Ommelanden dat verschuldighen sall; of sie vyanden creghen, hie weder stylle tegens sie wesen sal ende dankber. Ende seker, had die stad ende Ommelande de handen mede anghesclaghen teghens den greven, sie weren verdreven heren gewest, welck selve de Eemders wal bekennen; God geve hie dancber worde gevonden.

(Volgen nog 7 onbeschreven bladzijden.)

---

1) E. B. 715.

ERRATUM.

Bij de eerste aanh. van E. B. is verzuimd aan te merken, dat de uitg. van Harkenroht is gebruikt.

Bijdragen tot de geschiedenis der Hervormde Kerk te Gent, gedurende de jaren 1578—1584,

(Bloeitijd der Gentsche Reformatie.)

MEDEGEDEELD DOOR

DR. VICTOR VAN DER HAEGHEN.

§ 1. REKENINGEN VAN HET TIJDPERK 1579—1583.

De stukken, welke wij onder bovenstaanden titel in het licht geven, kunnen dienen als aanhangsel op de werken van W. te Water, H. Q. Janssen en P. Fredericq, [1]) betreffende de Gereformeerde gemeente en Doorluchtige school te Gent, in de XVI[e] eeuw.

Deze bescheiden, ongeveer twee honderd vijf en twintig in getal en waaronder twee honderd vijftien ordonnantien van betaling voorkomen, werden voor een gedeelte gevonden in de minuten der tresorije en voor een ander gedeelte in de onlangs gerangschikte liassen *Varia* van het Gentsch archief. Ze zijn er thans

1) *L'enseignement public des Calvinistes à Gand* (1578—1584), in: P. FREDERICQ, *travaux du cours pratique d'histoire nationale de l'université de Liège*, deel I, (1883.)

in een bundel vereenigd, onder den titel: *Hervormde Kerk*, *Rekeningen* 1579—1583.

Zooals men reeds spoedig zal bemerken, zijn niet alle stukken voor ieder jaar van denzelfden aard: nu eens vinden wij eene algemeene rekening, dan een lijst van „gaigen”, dan weder eene reeks van „ordonnantien van betaling”. Allen geven ze echter belangrijke en nauwkeurige inlichtingen betreffende mannen van dien tijd.

Wij bepalen er ons slechts bij, de aandacht te vestigen op de posten betrekking hebbende op Hubertus Sturmius, van Keulen, den beroemden hebraicus, die te Heidelberg studeerde, en wiens leergang te Gent tot hiertoe onbekend is gebleven.

Onder de stukken bevindt zich eene algemeene rekening over het jaar 1580, aanvangende met de maand augustus, waarvan wij een uittreksel geven naar het register: *Ecclesiasticque rekeninghe omme tjaere hendende half ougst* 1581. Deze rekening vermeldt, o. a. eene opsomming der belangrijke veranderingen in het Predikheerenklooster bewerkstelligd tot inrichting der nieuwe school. Bijna alle orderbriefjes tot betaling over de jaren 1582 en 1583 zijn bewaard gebleven; deze werden afgeleverd aan den ontvanger Olivier Allaert door „de ghecommitteerde totter regierynghe van de kercken- en scholengoedinghen van Ghendt”. Op de keerzijde van elke ordonnantie staat een oorspronkelijk kwijtschrift, meestal door den belanghebbende persoonlijk geschreven, zoodat wij in deze stukken eigenhandige handschriften bezitten van alle predikanten, hoogleeraren, schoolmeesters, „visiteerders van le ziecken der peeste”, voorzangers en voorlezers, costers en leveranciers, die in onze stukken over de ren 1582 en 1583 voorkomen. Op deze wijze bezitten ij vier autografen van ieder der navolgende predi-

kanten en hoogleeraren: *Philips Andries*, *Joannes Bollius*, *Jan van Crombrugghe*, *Lambertus Daneus*, *Christophe Grenier*, *Pieter Haegman*, *Daniel Hoste* (*Otto*), *Cornelis van Hille*, *Jacobus Kimedoncius* [1]), *Franciscus Lancenberghe*, *Pierre Moreau*, *Lucas van Peene*, *Martin de Pestere*, *Jacobus Regius*, *Jan van den Spieghele*, *Guillaume de Vleesschauwere* [2]).

Verder bevat de verzameling drie eigenhandige kwijtschriften van den hoogleeraar *Alexander Ratloo*, acht van *Cornelis de Rekenare*, boekdrukker en schoolmeester, maar slechts een enkel bewijs van ontvangst van de hand van *Adriaen Sarravia*. Vier quitantien op den naam van *Ghyselbrecht Volckaert* zijn geteekend door diens weduwe *Cateline van Cuelen*. *Gilles Massys*, predikant der Waalsche gemeente, heeft ons twee autografen nagelaten, en twee andere quitantien zijn onderteekend door *Anna Baut*, zijne weduwe [3]). Slechts *Lucas Claeyssone*, hoogleeraar der tweede klasse, bepaalde er zich toe de vier van hem voorhanden zijnde kwijtschriften eigenhandig te onderteekenen; de rest is van eene andere hand. Men weet inderdaad van hem dat hij

---

1) Zie van dezen een brief van uit Gent aan Jeremias Bastingius, predikant te Antwerpen, geschreven 4 Januari 1582, te vinden in Thomae Crenii Animadversionum philologicarum et historicarum pars XI, p. 127, Leiden 1702. (De toestand der herv. kerk wordt aldaar niet zeer gunstig afgeschilderd.)

2) H. Q. Janssen verliest zijn spoor na 1579. De Vleeschauwere was ziekenbezoeker en predikant te Gent van 1580 tot 1583.

3) TE WATER, *historie der Hervormde Kerk te Gent*, blz. 71 en H. Q. JANSSEN, *de Kerkhervorming in Vlaanderen*, I, blz. 207 (cf. ID., *de Kerkhervorming te Brugge*, I, blz. 260), geven aangaande Massys geene berichten meer, na de synode gehouden te Antwerpen den 10en en 31en maart 1583. Hij moet kort daarna gestorven zijn, aangezien het zijne weduwe is die eene quitantie onderteekent, den 19en juli van hetzelfde jaar.

blind was; de stad betaalde jaarlijks 50 gulden aan den jongen, die hem tot geleider diende [1]).

Behalve deze autografen vindt men nog handteekeningen van predikanten op andere oorkonden, namelijk van *Martyn de Pestere*, rector, en van *Bollius* en *Kimedoncius*, opzieners der school. Zekere verklaringen op rekeningen en ordonnantien zijn onderteekend: *van Crombrugghe*, *Ph. Andries Regius* en *Haegman*.

De rekeningen van uitgaven en van leveringen hebben wij onder een afzonderlijk hoofd gerangschikt. Men vindt daarin inlichtingen van allerlei aard. Inzonderheid zijn de rekeningen van kleer- en schoenmakers merkwaardig. Onder de voorschotten door de weduwe van *Nicolas Baudry* gedaan ten behoeve van haren zoon *Pieter*, komt o. a voor de prijs betaald voor een exemplaar van de *Institutiones Calvini*. De gezamenlijke rekeningen vermelden de namen van zestien *alumni*, die voor rekening der stad in de school werden aangenomen, gedurende de jaren 1582 en 1583:

Guillaume Baudaert, *Pieter Baudry*, *Hanskin van der Beke*, *Louys van den Berghe* (*Berghius*), *Danyel van Cuelen* (*Colonius*), *Livinus Deynoot*, *Ludovicus d'Herde* (*of Derde*), *Joos de Hondt*, *Philips Gallis* (*Gallus of Gallo*), *Joos Lake* (*Laeckius of Lakio*), *Jan Lamoot* (*Lamotte of Lamote*), *Pieter Meeus*, *Johannes Mondus*, *Lievinus de Munc*, *Jan Sigismundus*, *Josyas Wybout* (*of Wibo*).

---

1) Het is waarschijnlijk hieraan toe te schrijven dat men spreekt van eene school in zijn huis (zie hieronder).

1579.

I.

„Rekenynghe van Joos van Wynsberghe ende Olivier Alaert, ghedaen in de consistorie, present de ministers ende auderlynghen der ghereformeerder ghemeinte tot Ghendt, den xx^{en} marty xv^{c} lxxix [1]).

Eerst zoo hebben wy ontfaen den v^{en} maerte xv^{c} lxxix van d'heersamen Omaer Everwyn, commys general van den v^{en} pennynck int Ghendtsche quartier, volghende d'ordonantie van mijne heeren scepenen van beyde de bancken, de somme van vier hondert ende vijfend'twintich ponden grooten Vlems, ende datte omme te betalene de achterstellen der voorseide ghemeinte tot op den xxv^{en} marty xv^{c} lxxix.

Summa iiii^{c} xxv lib. gr."

„Hiernaer volght nu al tghene dat Joos van Wynsberghe ende Olivier Alaert uutghegheven hebben tot betalynghe van de achterstellen der voirseide ghemeinte. 1579.

	lib. sch. gr.
Eerst betaelt Hermanus Modet in zyn afscheyden van hier, by ordonantie der consistorie, de somme van een hondert guldens, comt .	16—13—4.
Betaelt m^{r} Pieter Dathenus voor de achterstellen van zynen dienst tot op den xxv^{en} marty xv^{c} lxxix, ende voor een half jaer huushuere, volghende zyne quitancie, de	

1) „Eerste rekenynghe."

	lib.	sch.	gr.
somme van dry hondert guldens, comt	50	—	—
Betaelt doctor Joannes Bollius voor de achterstellen van zynen dienst tot op den xxven marty xvc lxxix, ende voor een half jaer huushuere, volghende zyne quitancie, de somme van twee hondert vyftich guldens	41	13	4
Betaelt Jacobus de Conynck [1] voor de achterstellen van zynen dienst tot op den xxven marty xvc lxxix, volghende zyne quitancie, de somme van hondert en vyftich guldens, comt	25	—	—
Betaelt Jan Spieghel voor de achterstellen van zynen dienst tot op den xxven marty xvc lxxix, de somme van hondert en zessentwintich guldens.	21	—	—
Betaelt Pieter Haeghman voor de achterstellen van zynen dienst tot op den xxven marty xvc lxxix, de somme van hondert en twalef guldens	18	13	4
Betaelt Jan van Crombrugghe voor de achterstellen van zynen dienst tot op den xxven marty xvc lxxix, de somme van twee hondert guldens, comt	33	6	8
Betaelt den Franschen minister Gilles Massys, voor de achterstellen van zynen dienst tot op den			

1) Alias Regius.

	lib.	sch.	gr.
xxv^{en} marty xv^{c} lxxxix, de somme van dry hondert guldens, volghende zyne quitancie, comt . .	50	—	—
Betaelt doctor Jacobus Kimedontius voor de achterstellen van zynen dienst tot op den xxv^{en} marty xv^{c} lxxix, volghende zyne quitancie, de somme van ii^{c} vier end'veertich guldens, comt. . .	40	13	4
Betaelt an Hubertus Sturmius, volghende zyne quitancie, de somme van honderd ende zevenend' tzestich guldens, comt . .	27	16	8
Betaelt Joos Uuten Dale voor zynen dienst van het costerschap van den Jacopynen, voor een half jaer verschenen den xxv^{en} marty xv^{c} lxxix, volghende zyne quitancie, de somme van.	8	6	8
Betaelt Jan Gheenens voor zynen dienst van het costerschap van Ste Janskeercke, voor een alf jaer verschenen den xxv^{en} maerte xv^{c} lxxix, volghende zyne quitancie, de somme van	8	6	8
Betaelt Joos van den Berghe voor zynen dienst van het costerschap van de Vrauwenbroers, voor een alf jaer verschenen den xxv^{en} maerte xv^{c} lxxix, volghende zyne quitancie, de somme van . . .	8	6	8
Betaelt Jan van Gheldere voor zynen dienst van het costerschap van de Volderscappelle, voor een quaerter jaers verschenen den			

	lib. sch. gr.
xxv^{en} maerte lxxix, volghende zyne quitancie, de somme van .	4— 3—4.
Betaelt Steven Mesoets voor zynen dienst van het costerschap van Ste Pieters, voor een quaerter jaers verschenen den xxv^{en} maerte xv^{c} lxxix, volghende zyne quitancie, de somme van	4— 3—4.
Betaelt Guillame van den Hende voor zynen dienst van het costerschap van Ste Salvators, voor een quaerter jaers verschenen den xxv^{en} maerte xv^{c} lxxix, volghende zyne quitancie	4— 3—4.
Betaelt aen Pieter van den Abeele voor het ghene dat hy ten achter es in zyne rekenÿnghe, volghende zyne quitancie	8—10—4.
Betaelt an Pierre Lernoult, auderlynck der Franscher ghemeinte, voor het ghene dat zy verschoten hebben voor hare keercke, volghende zyne quitancie, de somme van	8— 6—8.
Betaelt an Pieter Martsens ende Francois de Cock, by laste van de consistorie, voor het ghene dat zy verschoten hebben voor hare keercke, volghende hare rekenynghe ende quitancie, de somme van	16—13—4.
Betaelt Jan Steenhaut by laste van de consistorie voor de tafelcosten van Thomaes Snouck ende zynder huusvrauwe, volghende zyne quitancie, de somme van .	9— —2.

Betaelt aen Pieter van der Stichele by laste van de consistorie, voor de tafelcosten van Joannes Taey, volghende zyne quitancie . 4— —.

Betaelt aen Andries van Hoorteghem, by laste van de consistorie voor het ghene dat hy voor Ste Pieterskeercke verschoten hadde, volgende zyne quitancie . 2— —.

Betaelt aen Hans van Crombrugghe ende Philips Andries by laste van de consistorie, voor haer verteert gheldt van hare eerste reyse die zy na Andwerpen deden, de somme van . . . . 1—17—.

Noch ghegheven Hans van Crombrugghe voor twee brieven die hy verleyt hadde . . . . . . — —4.

Betaelt Pauwels van Crombrugghe ende Jaecques Mesoets voor de wyn van het laetste nachtmael, de somme van . . . . 2— 8—9.

Ende voor het broodt van het nachtmael . . . . — 4—.

Ghegheven voor eenen bouck, een intcanneken met int ende eene dosyne pennen ende een pennemes, ende eenen almanack, voor de Vrauwenbroers keercke . — 2—7.

Betaelt Hans van Crombrugghe ende Philips Andries, by laste van de consistorie voor haer verteert gheldt van hare tweede reyse die zy na Andwerpen ghedaen hebben. 3— 1—.

Ghegheven Joos Uuten Dale om

roodt was te coopene voor de Jacopynen keercke. . . . . . . — —5.

Betaelt Jacobus Noorman [1]), bij laste van de consistorie, volghende zyn handtschrift. . . . . 1—10— .

Betaelt Abraham Gallus, by laste van de consistorie, om zyn huusvrauwe te gaen halene in Hollandt, den xv^en^ maerte 1579 . . 4— — .

Ghegheven m^r^ Pieter Dathenus om voort te ghevene eenen professoor, de somme van . . . . 1— — 7.

Ghegheven den iii^en^ January xv^c^ lxxix, by laste van de consistorie, an twee boden met brieven te beschickene na Corterycke ende Ypere, de somme van . . —15— 4.

Ghegheven den vi^en^ January xv^c^ lxxix Pieter van den Spiere, present Pieter van den Abeele, vier ducaetkens tot x s. vi gr., om voort te ghevene Pieter Hasardt [2]), mi-

---

1) Minister te Oostburg in 1581.

2) Zie zijne levensbeschrijving bij JANSSEN, *de Kerkherv. in Vlaanderen* I, 389, en voorts: „De wtcomste der wandelinge Uanden eerweerdigen | getrouwen ende Godsaligen Dienaer Iesu Christi ende zijns heyligen woorts Pieter Hasaert, Mitsgaders syn laatste Predicatie | door hem gepredickt inder Gemeente te Naeldvvijc op Pingster dach | wesende den 10. Mey | int Jaer 1598. Ghetrouwelijck beschreven door Pieter Louvvijck, Dienaer des Godtlijcken Woorts, inde voornoemde Ghemeynte. Tot Delft, By Bruyn Harmanssz. Schinckel | woonende aent Marctveldt in de Druckerye, Anno M.DXCVIII, Exemplaar (eenig?) in de Universiteits-Bibliotheek te Gent, nog voorzien van het stempel van de Bibliotheek der Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam, aan welke boekerij dit werkje vroeger toebehoord heeft.

nister, by laste der consistorie, comt 2— 2— .

Ghegheven den xxi^en^ January 1579, by laste van de consistoire, voor een scrapraeyken om in de Jacopynen keercke, de somme van. —10— .

Noch ghegheven voor eenen schryfbouck voor de Jacopynen-keercke . . . . — —10.

Summa sommarie van al het ghene dat wy voor de ghemeinte uutghegheven hebben, bedraeght net vier hondert ende achtend'-twintich pont thien schellynghen grooten

Summa . . . 428—10— .

Dus meer uutghegheven dan ontfaen de somme van . . . . 3—10— .

Dese rekenynghe is ghepasseert, oprecht ende just ghevonden desen xx^en^ marty xv^c^ neghenend'tzeventich, voor ons hierna onderschreven dienaren des Wordts ende ouderlynghe der ghereformeerder ghemeynten binnen der stede van Ghendt, welcke tot bevestynghe der selver sich hier mit eyghender handt hebben onderschreven, Petrus Dathenus, Joannes Bollius, Jacobus Regius, Jan van den Spieghele, Pieter Haeghman, Jan van Crombrugghe, Wauter van der Poort, ouderlinck.

Ghecollationneert jeghens de originele rekenynghe ende daer by bevonden accorderende van worde te worde, by my

HEMBYZE."

II.

„*Den vii^en^ dach van october xv^c^ lxxix is bij mijne heeren schepenen van beide bancken der stede van Gendt gheor-*

donneert[1]) *dat men de naervolghende persoonen als ministers, professoren in theologie ende hebreeusche sprake, scoolmeesters ende costers binnen deser voorseide stede, betalen zal van den achterstellen van haerlieder traictement verschenen xxv*[en] *september xv*[c] *lxxix.*

Eerst an Dathenus voor een half jaer ghevallen xxv[en] september xv[c] lxxix, 1 lib. gr., daeruppe hij in minderynghe ontfaen heeft, bij ordonnantie van scepenen, van Franc. van Havre, collecteur van de bierassysen, xxxiii l. vi s. viii d. gr. Dus hier over het vuldoen van de voorn. 1 lib. gr.	16—13—4.
An Jacobus de Coninck voor gelycke halfjaer	40— —.
Doctor Joannes Bolius met zyn huushuere van ghelycken tyde	39— 6—8.
Joannes Spieghel van ghelyck half jaer	42— —.
Pieter Haechman	33— 6—8.
Abraham Gellus (*sic*) met zyn reyse ende andersins voor acht maenden	50— —.
Hans van Crombrugghe voor een half jaer verschenen als boven	33— 6—8.
Gille Massijs, Franschen minister, ut supra	33— 6—8.
Jacobus Noorman voor ghe-	

1) Dit besluit werd uitgegeven door prof. P. Fredericq, *op. cit.*

lyck half jaer, verschenen als boven	33— 6—8.
Doctor Kimedontius, professeur in theologie, voor gaeygen ende huushuere van een half jaer verschenen ut supra . . .	42— —.
Ende den zelfsten, noch boven dien voor zynen dienst als minister in de kercke ghedaen .	16—13—4.
Hubertus Sturmius, professor hebrucus (*sic*), voor zyn gaigen ende een half jaer	33— 6—8.
Voor de costers van zes Vlaemsche kercken binnen deser stede, voor haerlieder gaigen van een half jaer verschenén alsboven, elcken vyftich gulden Vlaems	50— —.
Mr Christiaen de Rycke, scolmeester, voor een gheheel jaer gaigen verschenen ut supra. .	50— —.
Mr Pieter Doverdaghe, den welcken een last in de schole toeghesecht es gheweest van Kerssavont, ten advenante van drye hondert vyftich guldens tsiaers, comt over ix maenden.	43—15— .
Mr Lucas Clayssone, den welcken ghelycke toesech ghedaen es gheweest, ten advenant van iiic guldens tsiaers, comt voor ix maenden.	37—10— .
Item is an Joos van Wynsberghe ende Olivier Alaert voor dat zy groote assistentie ghe-	

daen hebben den voornoemde ministers, schepenen kennelic, voor deser waerf ende zonder in consequentien, elcken toegheleyt hondert guldens eens, Vlaems, tsiaers . . . . 33— 6—8.

Summa . . 627—18—4."

1580—1581.

I.

„*Van het onderhaudt van de menisters, professeurs in theologye ende hebreeusche spraecke, schoolmeesters, voorzanghers, costers ende andere keercken dienaers.*

(Uittreksels.)

Betaelt Joos van Wynsberghe ende Olivier Alaert, als ontfanghers ende distributeurs van de penninghen ghedestineert totter betalinghe van de voornomde keercken dienaers, de somme van vierhondert drieendertich ponden acht scellinghen zes penninghen gr. [1]) over de betalinghe van een vierendeel jaers van den dienst by de zelve keercken dienaers respectivelic ghedaen, verschenen den xxv^en^ dach van sept. xv^c^ lxxx^tich^, volghende zekeren billiette van specificatie inhaudende, zoe de naemen als tauxatie van de zelve keercken dienaers

1) In alle posten is de som voluit in letters geschreven.

metgaders thenden ordonnantie van mynne heeren scepenen, onderteekent Hembyze, ende quictancie daerup dienende . . . . 443— 8— 6.

Betaelt àn de zelve distributeurs, ter causen van ghelyck vierendeel jaers verschenen den 25 dec. 1580. . . . . . . 442— 5—10.

Betaelt Olivier Alaerdt voorn. over de betalinghe van een vierendeel jaers loon ende sallaris van mr Charles Blanckaert, Remaers van der Eecke ende Jan van Haecke metgaders Jan Wilghe ende mr Gillis Palynck, als gheroupen ende ghestelt omme voorzanghers ende lezers te wesen van de keercke ende ghemeente Jhesu Christi . . . . 11—15— .

Betaelt mr Loys Hueriblock raedt etc. ghecommitteert totter generale betalinghe van de ministers int quartier van Ghendt ..., omme voorts gheemployeert te werdene int faict van zynder offitie, naer tverclaers van zyn lettre van rekeninghe van den 9n february 1581. . . 37— — .

Betaelt an den zelven, omme oock gheemployeert te werdene an diveersche ministers int quarter van Audenaerde, volghende andere zynne lettere in daeten als boven . . . . 24— — .

Betaelt an den zelven, ter causen van ghelycke somme by den doender deser over hem ghefurniert an Franchois van Lancenberghe, ministre, up de lettere van den voorn. Hueriblock ende acquict van den zelven Lancenberghe van 27 Dec. 1580. . . . . 16—13— 4.

Betaelt den zelven omme voorts by den zelven geemployeert te werdene totter onderhoudinghe van de ministers resorterende onder den districte deser stede, volghende andere zyne lettere . 21— — .

Betaelt meester Guillame de Vleeschauwere, dienaer des goddelicken Woorts, over zyne gaigen ende traictement hem toegheleyt als visiteerdere van de ziecke ende crancke lieden in de contagieuse zieckte wezende datte van zesse maenden verschenen in lauwe eenentachtentich . . . . 26— — .

Betaelt an den zelven, ter causen van dry maenden dienst by hem in de zelve qualiteyt ghedaen, verschenen den 30ⁿ aprilis 1581 . . . . 13— — .

Betaelt an de voornomde Joos van Wynsberghe ende Olivier Alaerdt, distributeurs, etc., over drye maenden pensioen ende toelech competerende de voors. ministers ende andere keercken dienaers verschenen den 25ⁿ marty 1581. 466— 7— 6.

Betaelt an de zelve, in vuldoene van 466 l. 15 s. gr., over drye ghelycke maenden pencioen ende toelech competerende de voornomde ministers ende andere keercken dienaers, verschenen den 25en juny 1581, ditte boven de hondert ponden gr. danof betaelt uuyt laste van scepenen by den commis Deynaert. 366—15— .

Betaelt Elizabeth Schauteete, wed. van mr Jan Lippins, in zynen levene ministre der ghereformeerde religie binnen der prochie van St Nicollas, van den dienst

by wyl haeren vornomden man aldaer ghedaen binnen 1578 . . . . 15— —

Betaelt Pieter Tack, eertyts pasteur gheweest van der prochie van St Pauwels int Landt van Waes, over een half jaer toelegs ende alimentatie hem van weghen mynne heeren scepenen ghejont, verschenen 8^{en} february 1581 . . 8— — .

Betaelt Jan de Baeckre eertijts proprietaris van de pastorien van Hontenesse ende Hossenesse in Hulsterambacht over drye vierendeel jaers alimentatie hem ghejont by mynne heeren scepenen van den Kuere . . . . 15— — .

Bataelt an den zelven over een vierendeel jaers alimentatie verschenen 24^{en} Juny 1581 . . . . 5— — .

Betaelt Joncvrauwe Joozyne de Gheendt, w^e van m^r Cornelis van Ghenen, ende Barbara de Gheendt, weduwe van Guido Stuvinck... Dit omme den tyt van eenen halven jaere verschenen 24^{en} marty 1581 . . . . 10— — .

Betaelt an de zelve, over Joncvr. Marie de Gheendt, hare zustere, onlancx deser weerelt overleden, ter causen van xl. gr. die zy oock jaerlicx in alimentatie in de toelech hadde van mynne voorn. heeren scepenen. Ditte van eenen halven jaere verschenen als boven . . . 5— — .

Betaelt Anthuenis Yserman, eertyts capellaen te Loo Christi, over ghelyck half jaer toeleghs ende alimentatie ... hem ghejont van weghen als boven, verschenen den voorn. 24^{en} marty 1581. . 4— 3— 4.

Betaelt an den voorn. Guillaeme de Vleeschauwere, dienaer des goddelicx Wordts, over zijne gaigen ende toelech hem van weghen mynne heeren scepenen ghejont, voor dat hy daghelicx gaet visiteren de ziecken van der peste [1]). Ditte van derthien weken, verschenen den 30en Julij 1581 . . . . 13— — .

---

1) Op een ingelaescht blad (f° 40bis) vindt men het navolgende rekwest van een ander „besorgher der peste."

„Aen myne heeren scepene van der Kuere deser stede van Ghent. Vertoecht reverentelick Gillis van Doorne, hulier onderdanich dienaere als besorgher van der peste deser stede, biddende hotmoedelick aen mijn heeren dat sy my hock souden willen toelaten van het tghene dat Jacop de Backere, mynen medebroeder hock gheadt heeft, te wetene een *Kerrelaken*, want ick niet wel duergheraken can, metschaders dat ick een gheestelick person ghewest hebbe ende noeynt gheen bylech gheadt en hebbe ghelick als andere gheestelicke personen doen, want ick niet anders en weet te doene om vijf (*sic*) ende kinderen de cost tè crighene. So soude ick myn heeren wel willen vriendelick bidden dat sy up de saken soude willen letten, als dat ick een kerrelaken soude mueghen hebben om my selven daermede te clennen."

Advies van den Tresorier:

„Alzoo den tresorier verstaet dat den suppliant ende Clement Beghyn ghecommitteert zyn in de plaetse van wylent Jacob de Backere, in zynen levene sollicitour van de haestighe ziecte, dewelcke gedurende de zelve zyne exercitiën altijts ghejouisseert heeft van een keerrellaken. Dienvolghende zoude wel van den advise wesen int welnemen van myne heeren dat men se ghessaemdelyck liet jaerlicx gauderen van tzelve een keerrellakene. Nyetmin stelt in de voorsienighe discretie van Ul. Ed. Actum ter tresorie den xxven november 1581.

L. Heylinc."

Besluit:

„Schepenen van der Kuere, ghesien de rescriptie van den tresorier deser stede, toucherende zo den suppliant als zynen medegheselle elck een keerellaeken, ghelyck ende inder vormen huerlieder voorsaten al tselve gheprouffictoert hebben. Actum den xixen decembre xvc lxxx i."

Betaelt Pieter Guillet, om ghefurniert te werdene in den handen van der zustere van Gillis de Bergh, in zynen leven pasteur gheweest van Meyeghem . . . 2— — .

Summa . . . 935— 8— 6."

II.

„*Uutgheven ende betalinghe ghedaen van diversche leveringhe van stoffe, materialen ende anderssins, behouft hebbende totten weercken ghedaen ende ghemaect, zo an eenighe keercken, cloosters als andere edificien ghecompeteert hebbende de gheestelicke, ghesitueert binnen dezer stede, zo hier naer volcht.*"

(Uittreksels betreffende de werken ten Jacopijnen- of Predikheeren klooster, waar de school ingericht werd).

	lb.	sc.	gr.	den.
„Betaelt Lievin van der Schelden [1]) de somme van achtien ponden grooten, van dat de zelve uut laste van de regierders van der keercke van de Jacoppynen was, ghemaect heeft twee comparquementen van olyverwe up den muur an tportael van der zelver keercke, metgaders zeker metserye daerinne de thien gheboden staen. tWelcke den zelven van der Schelden moet hauden staene, oncost dezer stede, den tyt van twee jaeren die expireren zullen den xxx^en^ ougste xv^c^ tweentachtentich, naer tverclaers van der ordonnantie . . .	18—	—	—.	

1) Over den schilder Lievin van der Schelden, zie DE BUSSCHER, *recherches sur les peintres et les sculpteurs à Gand au XVIe siècle.*

Betaelt Elebrant Mynneken, schrynweerckere, ter causen van ghemaect ende ghelevert thebbene by laste van de regierders van de Predicheeren keercke was, eenen preeckstoel met zynen toebehoorten ende een siege met een comptoirtaeffle, omme te stellene in de Consistorie, wezende al van goeden spiesschen drooghen haute, volghende der prysie danof ghehauden ende naer tverclaers van de ordonnantie. . . . 17—10— —.

Betaelt m^r Pieter van der Burcht, stedetemmerman, ter causen van der leveringhe van de taefelen ende bancken behouft hebbende tot de vier scholen ten Predicheerencloostere was, metgaders voor andere noetzakelicke weercken aldaer ghedaen . . . . 14— 3—7— .

Betaelt Joos Maelrondt over teerste derde payement van zynen anghenomen weercke ende leveringhe van alle de dueren ende veynsteren behouvende in de wonynghe van m^r Danneel Hoste ten Predicheeren . . . . 4— 4—2— .

Betaelt Jan van den Voorde, mets, voor het leveren ende maecken van den metsweercke by hem anghenomen tot behoufve van der wonynghe van m^r Daneel Hoste, ten vornomden Predicheeren, welcke hy ghetrauwelic vulcommen heeft, conforme der attestatie van meester Joos Rooman, ghezwoorne metsere deser stede. . . . . 48—19—6— .

Betaelt Joos Maelrondt, temmerman, over het eerste derde payment van het

temmerweerck ende scrynweerck by hem anghenomen te maecken ende leveren, in de woonste van mr Martin de Pestere, binnen den cloostre van den Jacoppijnen was . . . . 6—13—2—6."

(Reg. Ecclesiasticque rekeninghe omme tjaer 15 ougst 1580—15 ougst 1581 [1]) ff. 36—40 en 99—112).

1581.

I.

„*Gaigen*" *van de ministers en hoogleeraars.* — *Kwartaal verschenen den* 25n *september* 1581 [2]).

„*Voor Ste Jans* [*Kercke*] [3]).

	lb. s. gr.
Kimedontius	
. . . .	16—13—4.
. . . .	1—12 .
Item voor den voorsangher en leser [Jan] Wilge tot xiilb. gr tsiaers, comt	3— — .
Item voor den coster Jan Gheenens tot xiilb. gr tsiaers, comt	3— — .

---

1) „Rekeninghe Jouchere Joos Triest, die hy als tresorier deser stede van Ghendt ghecommitteert gheweest totten generaelen ontfanck van de ecclesiasticque goedinghen van dese voorn. stede ende Ghendschen quartiere, doet ende overgheeft Ulieden mijne heeren de ghecommitteerden totter audientie van de rekeninghen van de zelve goedynghen".

2) Het bovenste deel der bladen, door vocht beschadigd, ontbreekt.

3) De woorden tusschen [] zijn door ons bijgevoegd naar de volgende rekening.

Voor de Jacopynen Kercke.

Doctor Joannes Bollius ten advenante van vier hondert guldens tsiaers, comt	16—13—4.
ende voor een quarter jaers huyshuere	4— —.
ende voor den v^{en} pennynck van het jaer lxxx	1— 4— .
Christoffels Grenier, comt als voren,	16—13—4.
ende voor den v^{en} pennynck van zynen huyse van het jaer lxxx . .	1—12— .
ende voor zeker nootwendighe reparatie in zyn huys ghedaen, volghende zyn billet.	2—19—5.
Item voor m^r Gillis Palynck, voorsangher, en m^r Jaecob Zeghers, leser, tsamen tot $v^{lb.\,gr}$ tsiaers, comt. . .	2—10— .
Item voor den coster Joos Huyten Dale tot $xvi^{lb.\,gr}$ tsiaers, comt . . .	4— —.

[*Voor de Vrauwenbroers Kercke*].

[Jacobus Re]gius . . . .
Franciscus Lancen[berghe] . . .
Item voor m^r Chaerles [Blanckaert], voorsangher ende leser. . . . . .
Item voor den coster . . . . Muellene, tot $xii^{lb.}$ . . . .

Voor S^t [*Pieters*].

Jan Spieghel comt	
ende voor den v^{en} [pennynck] van ynen huyse van het jaer lxxx . .	
Philips Andries, comt oock als voren.	16—14—4.

ende voor een quaerter jaers huyshuere	4— —.
Item voor Remeeus van der Heecken, voorsangher ende leser, tot 50 guldens tsiaers, comt	2— 1—8.
Item voor den coster Cornelis van der Haghe tot xii lb gr tsiaers, comt .	3— —.
ende voor een quaerter jaers huyshuere	1— —.

Voor Ste Salvators Kercke.

Pieter Haeghman comt als voren .	16—13—4.
Mr. Adriaen Serravia comt als voren.	16—13—4.
ende voor een quaerter jaers huyshuere	4— 3—4.
ende van den ven pennynck van het jaer lxxx	1— —.
Item voor Cornelis van der Merre, voorsangher ende leser, tot 50 guldens, comt.	2— 1—8.
Item voor den coster Joos d'Hamere, tot xii lb gr tsiaers, comt . . .	3— —.

[*Voor de Volders Capelle*].

. . . .

[*Voor de*] *Fransche Kercke.*

[Gille] Massys comt als voren . .	16—13—3.
ende voor een quaerter jaers huyshuere	2— 5— .
ende voor den ven pennynck van het jaer lxxx	— 8— .
Item voor den Franschen coster, tot xii lb gr tsiaers, comt	3— —.
ende voor een quaerter jaers huyshuere	1— —.

Item voor de lasten tot tregieren der vii Kercken is bygheleyt van myn heeren vii^c guldens tsiaers, comt	19— 3—4.
Item boven de ordinare gaigen der ministers is oock bygheleyt van myn heeren voor degene die den meesten last hebben, hondert ponden gr. tsiaers, comt	25— —.

[*Deze navolghende persoonen zyn ghedestineert tot de scholen deser stede*].

[*Tot de eerste classe.*]

Mr Martin de [Pestere].	

Tot de [*tweede classe.*]

Mr Lucas Claeissens [tot 350 guldens] tsiaers ende 50 guldens [voor zynen jonghen] dien hy hauden [moet midts zyne blintheit], comt tsamen.	

Tot de [*derde classe.*]

Mr Ghyselbrecht Volckaert . . .	

Tot de vierde classe.

Mr Christiaen de Rijcke tot 250 guldens tsiaers, comt	10— 8—4.
ende voor een quaerter jaers huyshuere	2—10— .
ende voor den v^en pennynck van twee jaren, te weten lxxix ende lxxx, tsamen.	1—12— .

Tot de vyfde classe.

Mr Daniel Otto tot ii^c guldens tsiaers, comt	8— 6—8.
Item voor de xii jonghe studenten die de stadt anghenomen heeft, elck tot hondert guldens tsiaers, comt. .	50— —.

Item voor m^r Pieter Doverdaghe een quaerter jaers gaige tot 40 lb gr tsiaers	10— —.
ende voor een quaerter jaers huyshuere	4— 3—4.
ende voor den v^en pennynck van het jaer lxxx	1—12— ."

Oorspr. met fragment van ordonnantie in margine geteekend: „HEMBYZE den xviii van octobri [1581]" en bewijs van ontvangst:

„Ontfaen by my Olivier Alaert, van den voorn. commis Deynaert, dese bovengenomde somme van vierhondert drye en tachtentich ponden en veerthien schell. vyf gr., my torconden deser. O. ALAERT."

II.

Kwartaal verschenen den 25^n december 1581 [1]).

„*Voor Ste Jans* [*kercke*].

Kimedontius, ten advenante .... guldens tsiaers, comt	20—16—8.
. . . ten advenante van vier hondert guldens tsiaers, comt	16—13—4.
Item voor Jan Wilge, voorsangher ende leser, tot xii lb gr tsiaers, comt .	3— —.
Item voor Jan Gheenens, coster tot xii lb gr tsiaers, comt.	3— —.

Voor de Jacopynen kercke.

Doctor Joannes Bollius, ten advenante van vier hondert guldens tsiaers, comt	16—13—4.

1) De bladen beschadigd, even als die van de voorgaande rekening.

ende voor een quaerter jaers huys-
huere . . . . 4— —.

Christoffels Grenier comt van der ghelycken . . . . 16—13—4.

Item voor m^r Gillis Palynck, voorsangher, ende m^r Jaecob Zeghers, leser, tsamen tot x lb. gr. tsiaers, comt voor het quaerter. . . . . 2—10—.

Item voor Joos Huyten Dale, coster, tot xvi lb. gr. tsiaers, comt . . 16—13—4.

Voor de Vrauwenbroers kercke.

Jacobus Regius, comt als voren ghelycke . . . . 16—13—4.

Franciscus Lancenberghe, comt oock ghelycke . . . . 16—13—4.

Item m^r Chaerles Blanckaert, voorsangher ende leser, tot vyftich guldens tsiaers, comt . . . . 2— 1—8.

Voor S^te [Pieters].

[Jan] Spieghel comt. . . . . . .

Philips Andries comt .... ende voor een quaerter. . . . .

Item voor Remeeus [van der Heecken, voorsangher] ende leser, tot vyftich [guldens tsiaers, comt]. . . .

Item voor den coster Cornélis van der Haghe, tot xii lb. gr. tsiaers, comt. 3— —.

ende voor i quaerter jaers huyshuere . . . . 1— —.

Voor Ste Salvators kercke.

Pieter Haeghman comt als voren ghelycke . . . . 16—13—4.

Mr Adriaen Serravia comt oock ghelycke . . . . 16—13—4.

ende voor een quaerter jaers huyshuere	4— 3—4.
Item voor Cornelis van der Merre, leser ende voorsangher, tot vyftich guldens tsiaers.	2— 1—8.
Item voor den coster Joos d'Hamere, tot xii lb. gr. tsiaers, comt	3— —.

Voor de Volders capelle.

Jan van Crombrugghe comt oock ghelycke	16—13—4.
ende voor een quaerter jaers huyshuere	3— —.
Mr Lieven van Deinze comt oock ghelycke	16—13—4.
ende voor een quaerter jaers huyshuere	3— —.
Item voor Jan van Haecken, voorsangher ende leser, tot vyftich guldens tsiaers, comt	2— 1—8.
Item voor den coster Jan van Gheldre tot xii lb. gr. tsiaers, comt.	3— —.
ende voor een quaerter jaers huyshuere	1— —.

[*Voor de Fransche kercke*].

. . . .	
. . . . . Franschen coster.	
. . . . . jaers huyshuere	1— —.
[Item voor de] lasten tot t'regieren [der vii kercken is] bygheleyt van myne [heeren] vii^c guldens tsiaers, comt	29— 3—4.

Item boven de ordinare gaigen der ministers is oock bygheleyt van myn heeren voor de ghene die den

meesten last hebben, hondert ponden gr. tsiaers.	25— —.

„Dese navolghende persoonen zijn ghedestineert tot de scholen deser stede.

Tot de eerste classe.

Mr Marten de Pestere tot iiii^c guldens tsiaers, comt voor het quaerter.	16—13—4.

Tot de tweede classe.

Mr Lucas Claeissens tot 350 guldens tsiaers ende 50 guldens voor zynen jonghen, dien hij hauden moet midts zyne blintheit, comt tsamen voor het quaerter jaers	16—13—4.

Tot de derde classe.

Mr Ghyselbrecht Volckaert tot iii^c guldens tsiaers, comt	12—10— .
ende voor een quaerter jaers huyshuere	2— — .

Tot de vierde classe.

Mr Christiaen de Rycke tot 250 guldens tsiaers, comt	10— 8—4.
ende voor een quaerter jaers huyshuere	2—10— .

[*Tot de vyfde classe*].

[Mr Daniel Otto] tot 200 guldens tsiaers, comt	8— 6—4.
Item voor de xii [jonghe studenten die] de stadt anghenomen heeft [elck tot] hondert guldens tsiaers. . . .	[50— — .]
Item voor mr Pieter [Doverdaghe een] quaerter jaers gaigen tot xl lb. gr. tsiaers	[10— — .]

ende voor een quaerter jaers huys-huere	[4— 3—4.]
Summa totale	467—10— ."

Oorspr. met ordonnantie voor 467 lb. 10s. gr., get. HEMBYSE. „Actum den xviii[n] dach van lauwe 1582", en kwijtschrift van O. Alaert, 27[n] maart 1582.

1582.

ORDONNANTIEN MET DE BEWIJSSCHRIFTEN VAN BETALING [1]).

I.

„Ordinaire gaigen" van ministers en hoogleeraren.

A. TRIMESTER VERSCHENEN DEN 25[n] SEPTEMBER 1582.

	lb. s. gr.	
25 Sept. [2]) „m[r] Gylle Massys, minister	19—13—4	[3]).
12 Oct. „m[r] Daniel Hoste, professor	10— 8—4	[4]).
12 Nov. „m[r] Martin de Pestere, rector	16—13—4	[5]).
17 Nov. „Lucas van Peene, minister	16— 3—4	.

---

1) Op de keerzijde van iedere ordonnantie vindt men den oorspronkelijken kwijtbrief. De ordonnantiën luiden als volgt: „De gheoommitteerde totter regieryughe van de keercken ende scholen goedinghen deser stede van Ghendt, ordonneren u Olivier Alaert als ontfangher van de voors. goedinghen te betalen" . . . .

2) Datum van de ordonnantie.

3) Gaige ende huyshuere. — Quitantie: Gilles Massis.

4) Quitantie: „Over een vierendeel jaers gardye van mynen schooldienst in de latynsche schole te Preekheeren."

5) 100 gulden.

17 Nov. „Jan van Crombrugghe, minister	23—16—8 [1]).
17 Nov. Jan Spieghel, minister . .	20—16—8 [2]).
— Philips Andries, minister .	24—16—8 [3]).
— Pieter Haeghman, minister.	20—16—8 [4]).
— Franciscus Lancenberghe [5]), minister	16—13—4 .
17 Nov. „Jacobus Regius, minister ten Carmeliten	25— — [6]).
17 Nov. „Guillame de Vleeschauwer, minister ende visiteerder van de ziecken der peste	13— —
17 Nov. „Jacobus Kimedoncius, minister ende professor	25— — [7]).
17 Nov. „Christoffels Grenier, minister	20—16—8 [8]).
— Petrus Baudry, student . .	3— — [9]).
— Lucas Claiessens.	16—13—4 [10]).
— Ghyselbrecht Volckaert . .	12—10— [11]).
— Ghyselbrecht Volckaert (supplement [12])	4— 3—4 .

1) Gaige augmentacie ende hueshuere.

2) Gaige ende augmentacie. — Quitantie: Jan van den Spieghele.

3) Gaige, augmentacie ende huyshuere.

4) Gaige ende augmentacie.

5) Quitantie: Lansbergius.

6) Gaige ende augmentacie.

7) Waarschijnlijk met augmentacie. Een gedeelte ontbreekt. Quitantie: „Ik onderschreven als dienaer des goddelicken Woorts ende professor theologiae binnen deser stede van Ghendt kenne ontfangen te hebben" etc.

8) Gaige ende augmentacie.

9) Quitantie: voor dry maenden van myn stipendium.

10) Quitantie: Lucas Claison.

11) Quitantie van zijne weduwe: by my Cateline van Cuelen.

12) „Ende dat uut zeker redenen boven zyne ordinaire gaige hem ygghelegt" — Quitantie van de weduwe.

17 Nov.	„Abraham Gallus, minister.	20—16—8	[1]).
—	Cornelis van Hille, minister.	23— 6—8	[2]).
—	Pierre Morreau [3]), minister.	16—13—4	.
—	Dr Joannes Bollius, minister.	29— —	[4]).
30 Nov.	„Dr Lambertus Daneus, professor [5])	29— 3—4	.
1 Dec.	„Cornelis de Rekenare . . .	10—16—8	[6]).
—	Cornelis de Rekenare (supplement [7])	4— 3—4	.

B. TRIMESTER VERSCHENEN DEN 25n OCT. 1582.

	lib. sc. gr. den.	
17 Nov. „Adriaen Serravia [8]) minister	33—2—2—8	[9]).

C. TRIMESTER VERSCHENEN 25n DEC. 1582.

	lib. sc. gr.	
1 Jan. 1583. „Dr. Lambertus Daneus [10]), professeur en theologie"	29— 3—4	.

---

1) Gaige ende augmentacie. — Quitantie 2 Feb. 1583: Abraham Gallus minister verbi manu propria.

2) Gaige, augmentacie ende huyshuere (3 lb 10 s).

3) Quitantie: Moreau.

4) Gaige augmentacie, ende huyshuere (4 lb. gr.)

5) „Ten advenante van zeven hondert guldens tsiaers."

De quitantie luidt: „Je soubsigné confesse avoir receu de monsieur Olivier Allard, trésorier des deniers ordonnez par messieurs de la ville de Gand, pour survenir aus frais de léglise, la somme de cent soixante et quinze florins, pour les trois mois de mes gages, sans y comprendre la maison, escheus le vingt cinquiesme de septembre dernier passé. De laquelle somme je quitte ledit sieur trésorier et aultres qu'il appartiendra le fait. Ce dernier jour de novembre 1582; soub mon sein manuel. L. Daneau.

6) Gaige ende huyshuere (2lb. 10sch.gr.) — Cornelis de Rekenare drukker, was tevens schoolmeester.

7) Ende dat uut zeker redenen boven zyne ordinaire gaige.

8) Quitantie: Adrianus Saravia.

9) Gaige, augmentacie ende huushuere (5 l. 6 s. 8 gr.)

10) Quitantie: „...pour le quartier de mes gages en la profession de theologie en cete ville de Gand... — L. Danaeus".

17 Jan. 1583. „Mr. Gilles Massys, minister . . . . 19—13—4 [1].

3 Feb. 1583. „Alexander Ratlo, professor . . . . 21— —3 [2].

12 Feb. 1583. „Franciscus Lancenberghe [3], minister . . . . 16—13—4 .

12 Feb. 1583. „Mr. Daniel Hoste, schoelmeester . . . . 10—8 —4 .

12 Feb. 1583. „Cornelis van Hille, minister . . . . 24—6 —8 [4].

12 Feb. 1583. „Abraham Gallus, minister . . . . 20—16—8 [5].

17 Feb. 1583. „Mr. Marten de Pestere, rector . . . . 16—13—4 .

19 Feb. 1583. „Petrus Baudry, student. 3— — .

— — Mr. Lucas Claeissens . 16—13—4 .

— — Pierre Moreau, minister. 16—13—4 .

— — Mr. Cornelis de Rekenare . . . . 10—16—8 [6].

19 Feb. 1583. „Mr. Cornelis de Rekenare (hem bijghelegt . . . . . . 4—3 —4 .

10 Maart 1583. „Guillame de Meullemeester, visiteerder van de ziecken der Byloke [7]. . . . . 15—10— .

---

1) Gaige ende huyshuere (3lb. gr.).

2) Quitantie . . . „Voor dry maenden ende elef daegen gaigen mijn verscheenen den xxv decembris a° xvc lxxxii, gereckent van den xiiii septembris deselven iaers, ende dat upt mijn iarlich traictement van iiiicl guldens. Actum upten den iii februarii a° xvc lxxxiii.

Alexander Ratlo.

3) Quitantie: Franciscus Lansbergius.

4) Gaige ende augmentacie, ende huyshuere (3lb. 10s. gr.).

5) Gaige ende augmentacie.

6) Waarvan 2 pond 10 s. voor huishuur.

7) „ . . . Dry maenden ende dry weken van den vi sept. totten xxven dec. (50 pond gr. tsiaers.)”

19 Maart 1583. „Jan van Crombrugghe, minister . . . . 20—16—8 [1]).

19 Maart 1583. „Lucas van Peenen [2]), minister . . . . 16—13—4 .

19 Maart 1583. „Jan Spieghel, minister. 20—16—8 [3]).

19 Maart 1583. „Jacobus Regius, minister . . . . 25— — [4]).

19 Maart 1583. „Christoffels Grenier, minister . . . . 20—16—8 [5]).

19 Maart 1583. „Dr. Joannes Bollius, minister . . . . 29 [6]) —

12 Maart 1583. „Pieter Haeghman, minister . . . . 20—16—8 [7]).

12 Maart 1583. „Philips Andries, minister . . . . 24—16—8 [8]).

12 Maart 1583. „Guillame de Vleeschauwer, minister ende visiteerder van de ziecken der peste . . . . 13— — .

12 Maart 1583. „Dr. Jacobus Kimedontius, minister ende professor. . . 25 [9]) — .

12 Maart 1583. „Mr. Ghyselbrecht Volckaert (aen zyne w[e] Cat. van Cuelen). 12—10— .

---

1) Gaige, augmentacie ende huushuere.

2) Quitantie: Lucas van Peene.

3) Gaige ende augmentacie. — Quitantie: Jan van den Spiegheel.

4) Gaige ende augmentacie.

5) Gaige ende augmentacie.

6) Id. ende huyshuere (4 pond).

7) Gaige ende augmentacie. Handteekening: P[r]. Haegman.

8) Gaige ende augmentacie, item 4 pond voor huyshuere.

9) Gaige ende augmentacie. — De quitantie luidt: „Ick Jacobus Kimedoncius, als dienaer des Woorts Gods ende professor theologiae, kenne ontfaengen te hebben uut der handt van den eersamen Olivier Alaert de somma van xxv lb. gr. Volgende dese ordonnancie. Jacobus Kimedoncius,"

12 Maart 1583. „Mr. Ghyselbrecht. Supplement [1]. . . . . 4—3 —4 .

II.

„Ordinaire gaigen van voorsanghers ende lesers".

A. Trimester verschenen den 25n Sept. 1582.

10 Oct. „Parmenides van Wettere, tste Pieters . . . . 2—1 —8 .

9 Nov. „Mr Jaecob Zeghers, te Predikheeren [2] . . . . 1—5 — .

12 Nov. „Jan van Haken, in de Volderscapelle. . . . . 2—1 —8 .

17 Nov. „Sebastiaen van Hecke, tste Salvators . . . . 2—1 —8 [3].

17 Nov. „Mr Chaerles Blanckaert, ten Vrauwenbroers . . . . 2—1 —8 .

17 Nov. „Mr Gillis Palynck, ten Jacopynen 1—5 — .

17 Nov. „Jan Wilge, tste Jans. . . . 4—10 [4] .

B. Trimester verschenen den 25n Dec.

25 Dec. „Mr Gillis Palynck, ten Jacopynen 1—5 — .

12 Jan. 1583. „Jan Wilge, tste Jans . 4—10 [5] .

— — Parmenides van Wettere, tste Pieters. . . . . 2—1 —8 .

---

1) „. . . Uut zeker redenen ons daertoe moverende, boven zyne ordinaire gaige hem bygheleyt". — Quitantie: „by my Cateline van Cuelen".

2) Quitantie: „Ontfaen bij mij Jacob Zeghers, schoelmeester, . . . over mynen dienst van het lezen te Predickheeren . . . Jacobus Seghers" (*sic*).

3) Met quitantie geteekend: Pr. Haegman.

4) Gaige ende augmentacie.

5) Gaige ende augmentacie.

7 Feb. 1583. Mr Jaecob Zeghers, ten Jacopynen . . . . 1—5 — .

17 Feb. 1583. „Mr Chaerles Blanckaert, ten Vrouwenbroers . . . . 2—1 —8 .

17 Feb. 1583. „Jan van Haken [1]), in de Volderscapelle . . . . 2—1 —8 .

19 Feb. 1583. „Michiel Ronse, tste Salvators . . . . 2— 1—8 .

III.

„Ordinaire gaigen van Costers".

A. Trimester verschenen den 25n Sept 1582.

9 Oct. 1582. „Jan Gheenens, ste Jans. . 5— — .

12 Nov. 1582. „Cornelis van der Haghe, ste Pieters . . . . 4— — .

12 Nov. 1582. „Jean Brecq [2]), in de Fransche Kercke . . . . 4— — .

12 Nov. 1582. „Jean Brecq, voor het voorsynghe ende lesen in de voors. Fransche Keercke . . . . 2—1—8.

17 Nov. 1582. „Jan van Gheldre [3]). . . 4— — .

— — Guillame van der Meullene [4]), ten Vrauwenbroers. . . . . . . 3— — .

1) Quitantie: J. van Ake.

2) Gaige ende huyshuere. — Quitantie: Jan Brecht, fs Jan.

3) Gaige ende huyshuere. — Met quitantie van *Jan van Crombrugghe, dienaer des woorts.* „Ick onderscreven bekenne by desen ontfaen te hebben het inhauden van desen, uutten naeme van Jan van Ghelder, die my in syn doot bedde belaest heeft het selve te ontfanghen ende aen seker persoenen te gheven, daer in hy van gheleende ghelde zulck ghehauden was, ghelick zulck blyken can by syne huusvrauwe, die naerghelaten wedewe, ende oock by syn eyghen andscrieft voor syne doot my ghegheven. In teecken van waerheyt hebbe ick dit met mynen naeme onderscreven."

4) Quitantie: By my Gullaeme van der Muelene.

17 Nov. 1582. „Joos Uuten Dale, ten Jacopynen [1]) . . . . 6—5— .
6 Feb. 1583. „Joos d'Hamere, ste Salvators [2]). . . . . 3— —

B. TRIMESTER VERSCHENEN DEN 25n DECEMBER 1582.

12 Feb. 1583. „Jan Gheenens, ste Jans . 5 [3]) — .
17 — — Jean Brecq, Fransche Keercke 4 [4]) — .
— — — Item voor het voorsynghen ende lesen in de voors. keercke . 2—1—8.
17 Feb. 1583. „Gheeraert Stamp, in de Volderscappelle . . . . 4 [5]) — .
19 Feb. 1583. „Joos Uuten Dale . . . 6—5 [6]) .
24 Feb. 1583. „Cornelis van der Haghen. 4 [7]) — .
— — Guillame van der Meullene ten Vrauwenbroers . . . . 3— — .
24 Maart 1583. „Joos d'Hamere, ste Salvators 3— — .

IV.

„Ordinaire gaige van den poortier in de schole ten Jacopynen".

A. TRIMESTER VERSCHENEN DEN 25n SEPT. 1582.

27 Oct. 1582. „Joannes Popelier . . . . 2—1—8.

B. TRIMESTER VERSCHENEN DEN 25n DEC.

19 Febr. 1583. „Joánnes Popelier . . . 2—1—8.

---

1) „Ordinaire gaige ende augmentacie, hem bygheleyt ten ansiene van de groote lasten zynen dienst belanghende".

2) Quitantie: Joos d'Hamre, fs Pieters, bekent de som ontvangen te hebben „huuten handt van onsen broeder Pieter Hagheman."

3) Gaige ende augmentacie

4) Gaige ende huushuere. — Quitantie: Jan Brecht, fs. Jan

5) Gaige ende huushuere. — Quitantie: Gerhart Stam.

6) Gaige ende augmentacie.

7) Gaige ende huushuere.

V.

Ordonnantiën voor leveringen en onkosten gedurende het jaar 1582.

7 Oct. „Jan Ser Lippens, voor de leverynghe van den wyn om het nachtmael ten Vrauwenbroers, ghehauden den 7^{n} Oct. 1582 1— 6— .

12 Oct. „Mr Ghyselbrecht Volkaert[1]), voor de tafelcosten van de twee alumnis op dander zyde verclaert (Joannes Lamotte en Lievinus de Munck), ende dat voor een vierendeel jaers, verschenen den 25^{n} Sept. 1582 . . . . 6— — .

14 Oct. „Lauwereins van der Cautere, voor den wyn ende broot van het nachtmael tsente Pieters ghehauden den 14^{n} Oct. 1582. 1— 4—8.

12 Nov. „Mr Martin de Pestere, voor de tafelcosten van twee alumnis, Louys d'Herde ende Joos de Hondt, voor een vierendeel jaers, verschenen den 25^{n} Sept. 1582 . . 6— — .

12 Nov. „Mr Daniel Hoste, schoelmeestere, voor de tafelcosten van de acht alumnis op dander zyde ghedenomeert (Colonio, Sigismundo, Bawdaert, Laekio, Deynoot, Wibo, Berghio ende Gallo), voor een vierendeel jaers, verschenen den 25^{n} Sept. 1582 . . . . 24— — .

13 Nov. „Jaecques van der Beke, voor den wyn ende broodt van het nachtmael sente Jans ghehauden den 14^{n} Oct. 1582, ende meer ander dynghen by hem ver-

---

1) Met quitantie van zijne weduwe: Cateline van Cuelen.

schoten, volghende de specificatie op dander zyde ghedaen [1] . . . . 1—14—8.

27 Nov. „Ontfaen bij my Tanneken van den Slycke [2]), in Pertcheval, van Olivier Alaert, de somme van vier pont vyf sch. zes grooten, ter cause van ghelycke somme tot mynen huyse verteert in de maeltyt van de rekenynghe van den voors. Alaert, present myn heeren scepenen, beede de dekens, midtsgaders den secretaris ende de ghecommitteerde van myn heeren scepenen, totter regierynghe van de keercken ende scholen goedynghen deser stede . . 4— 5—6.

6 Jan. 1583. „Marten de Key, voor den wyn ende broodt van het nachtmael tsente Pieters ghehauden op den Kerstdach 1582. 1— 7— .

19 Jan. „Marynes de Waghe, twee nachtmaelen tsente Salvators ghehauden, te Bamesse ende Kerssavont 1582 . . . . 1—15—8.

19 Febr. „Mr Martin de Pestere, rector, ter causen van de tafelcosten van de zes alumnis op dander zyde ghedenomeert [3]) ende dat van een vierendeel jaers verschenen den 25^n Dec. 1582 . . . . . . 19—10— .

19 Maart. „W^e van Ghyselbrecht Volkaert voor de tafelcosten van de zes alumnis op

---

1) „. . . Item Pieter de Spiere voor papier, pennen ende int ten behoeve van de consistorie, by hem ghelevert tgheheel jaer door, 7 s. 6 gr."

2) De kwijtbrief aanwezig; de ordonnantie is verloren.

3) „Je souscrit confesse avoir receu d'Olivier Allart, recheveur, la somme de dix et neuf livres et x s. gr., pour les despens de table de six alomnes: Loys d'Herde, Daniel van Cuelen, Joannes Sigismundus, Gul. Baudaert, Joos de Hont, Louys van den Berghe, le quartier escheu le 25^e de decembre xv^c iiii^{xx} et deux. Tesmoin: Martin de Pestere".

dander zijde ghedenomeert [1]); vierendeel jaers verschenen den 25ⁿ Dec. 1582. . . 19—10— .

VI.

1582. 22 December. — *Maatregelen voor de betaling van de ministers, scholasters en andere kerkedienaars.*

Desen xxii^en Decembris lxxxii, was by myn heer den voorschepen van der keure, joncheer Roelandt van Hembieze, meester Jacob de Somere ende Lucas Deynaert, gecommitteerde van myn heeren schepenen van der keure voornoempt tot oversiene de requeste gepresenteert by heer Olivier Aellaert, mitsgaders tadvis van den voornoemden Deynaert, ende omme te commen in communicatie met eenige van de ministeren, keerckendienaers deser stede, beneffens den voornoemden Aellaert, omme gezaemdelyck tadviseeren den bequaemsten, nutsten ende geduerichsten middele, daermede men de betaelyngen van de ministers, scholasters ende andere keerckendienaers deser stede, zoude continuellelyck ende telcken valdaeghe promptelyck betaelen. Soo eyst dat de voornoemde gecommitteerde, ter presentie ende bywezen van dheeren ministeren, doctoren Joannes Bollius ende Jacobus Kingdoncius, mitsgaders den voornoemde Aellaert, geadviseert gezaemdelyck ende gesloten, up tgoet-

---

1) Quitantie: „...voor de tafelcosten van dese navolghende zes *alumnis* van de curatoors der scholen my besteedt tot derthien ponden tsiaers, eerst Joannes Lamote, Lievinus de Muynck, Josias Wibo, Joannes Lako, Philips Gallo ende Lievynus Deynoot, ende dat voor een vierendeel jaers verschenen den xxven dec. xve tween tachtentich, orcoonden by my onderteekent: Cateline van Cuelen, wedewe van mester Ghiselbret Volckert."

dynken ende adveu van myn heeren schepenen voornoemt, deurdien zy bevonden de middelen daerup de betaelyngen van de ministeren waeren geassigneert, deur desen troublen ende mits de jaerlicxsche incommen niet en connen onfaen worden, als oock dat eenighe partyen van dien by myn heeren zyn vercocht, ende alzoo allessins niet suffisant bevonden om de voornoemde betaelyngen te continueeren, tnaervolgende.

Eerst dat men den voornoemde Aellaert als ontfanghere gecommitteert tot betaelynge van de ministeren ende andere keerckendienaers deser voornoemde stede, zoude verleenen eene generaele ordonnancie up den commis generael van de geestelycke goedyngen, inhaudende zulcke somme als totter voornoemde betaelingen noodich zal wezen ontrent, de xvi ofte xvii duysent gulden, zonder de fabricqen van de keercken ende scholen daeronder begrepen, ende dat by assingnatien up de ontfanghers beste middel hebbende, die gehauden zullen wezen voor alle andere bewyzen deser betaelyngen te doen, elck naer advenante van zulcx als hy daertoe zal getauxeert zyn, dit by maniere vau provisien tot dat de renten van de verkochte geestelycke goedyngen suffisant zullen wezen.

Daerentusschen hebben goet gevonden te lasten de gecommitteerde tot vercoopyngen van de geestelycke goedyngen, te maeken eenen pertinenten register inhaudende alle de renten mette naemen van de debiteurs, plaetse van heurlieder residentie, sommen en valdaeghen van de voornoemde renten, mitsgaeder te doen expedierelyck ypotiquieren alle de voornoemde rentebriefven zoo die behooren, inhaudende clausule dat dezelve zyn tot onderhaudt van de voornoemde ministers, scholasters ende andere keerckendienaeren, omme daernaer dezelve geleydt te werden in eenen

ghemeenen coffre, in de bewaernesse van de zes gecommitteerde gecommitteert uuyt de dry leden deser stede totter administraetie van tonderhaudt der kerckendienaeren ende andere persoonen. Tot welcken coffre drye sleutelen zullen ghemaect werden, ende den eenen rusten onder schepenen van der Keure, den anderen onder de voorseide gecommitteerde, ende den derden onder den keerckenraet. Ende waerdt by aldien daer eenighe van de voornoemde rentebriefven gelost wierden, zullen weder de zelve penningen geemplooyeert werden in rente tot gelycke oorboore. Welcke renten zullen ontfaen werden by elcken respectivelycke ontfangher van onder diens ontfanck den grondt vercocht is ende daeruuyt die gesproten zyn, updat ende alwaert zoo eenighe van de debiteurs van de voornoemde renten niet en betaelden alzoo zy wel behoorden, daeromme de ministers ofte andere keerckendienaers geen ghebreck van betaelyngen en zouden lyden, maer dat elcken ontfangher, zoo voorseit is, telcken valdaeghe gehauden zyn te furnieren zyne getauxeerde sommen.

1583.

Ordonnantien [1]) met bewijsschriften van betaling.

I

„Ordinaire gaigen" van de ministers en hoogleeraren.

A. Trimester verschenen den 12^{n} Feb. 1583.

23 April. „Petrus Baudry (student) 1—10—

1) Ordonnantiën afgeleverd, zooals de vorige, aan Olivier Alaert

B. Trimester verschenen den 25n Maart 1583.

	l.	s.	gr.
(Zonder datum). „Alxander Ratloo, professor in de schole ten Jacopynen.	18—	15—	.
(Zonder datum). „Mr Marten de Pestere, rector in de schole ten Jacopynen.	16 —	13—	4
(Zonder datum). „Mr Joannes Bollius, minister ten Jacopijnen	29 [1])	—	.
(Zonder datum). „Mr Daniel Hoste, schoolmeester in de schole ten Jacopynen.	10—	8—	4 [2]).
(Zonder dat.). „Guillaeme de Vleeschauwere, visiteerder van de ziecken van der peste	13—	—	.
(Zonder datum). „Christofels Grenier, minister ten Jacopynen	20—	16—	8 [3]).
(Zonder datum). „Jacobus Regius, minister t'Onse Vrouwenbroeders . .	25 [4])	—	.
(Zonder datum). „Franciscus Lancenberghe, minister t'Onse Vrouwenbroers.	(100 gulden).		
(Zonder datum). „Phelips Andries, minister in Ste Pieterskercke	24—	16—	8 [5]).
(Zonder datum). „Pieter Haegman, minister in Ste Salvatorskercke . . .	20—	16—	8 [6]).

---

door de „ghecommitteerde totter regierynghe van de keerck ende scholen goedynghen deser stede" — Sommige dezer ordonnantiën zijn echter afgegeven door de schepenen.

1) Gaige, augmentacie ende huyshuere. — Dagteekening van de quitantie: 20 juny 1583, in Gent.

2) Quitantie:..." over een vierendeel jaers pensioen van mynen schoeldienst over de vyerde latynsche classis, gheëxpireerdt den 25n van maerte 83tich.

3) Gaige ende augmentacie. — Quitantie: 11 juny 1583.

4) Id.

5) Gaige, augmentacie ende huyshuere.

6) Gaige ende augmentacie.

(Zonder datum). „Lucas van Peene, minister in de Volderscappelle . . . 16—13—4 .

(Zonder datum). „Jan van Crombrugghe, dienaer des Woordts . . . . . 23—16—8 [1]).

(Zonder datum). „Jan van den Spiegele, minister in Ste Pieterskercke . . 20—16—8 [2]).

1 April. „Dr Lambertus Daneus, professeur in theologie. . . . . 29— 3—4 [3]).

10 April. „Mr Cornelis de Rekenare, schoelmeester ten Jacopynen . . . . 10—16—8 [4]).

10 April. „Id. boven zyne ordinaire gaige, uut zeker redenen ons daertoe moverende hem bygheleyt, over het vierendeel jaers . . . . 4— 3—4 .

30 April. „Dr Jacobus Kimedoncius, minister . . . . 25 [5]) — .

27 Mei. „Mr Lucas Claeissone [6]), schoolmeestere in de schole ten Jacopynen . 16—13—4 .

27 Mei. „Cornelis van Hille, minister. 24— 6—8 [7]).

— Guillaeme de Meullemeestere, visiteerder van de ziecken in de Byloke. 12—10— .

18 Juni. „Pierre Moreau, minister in de Fransche kercke . . . . 16—13—4 .

19 Juli. „Anna Baud [8]), we van Gylle Massys, minister . . . . 19—13—4 .

---

1) Gaige, augmentacie ende huyshuere.

2) Gaige ende augmentacie

3) Quitantie: „la somme de cent soixante et quinze florins, pour le quartier de mes gages"... Ce premier d'Auvril au dit an (1583) L. Danaeus.

4) Gaige ende huushuere (2 pond 10 sc. gr.).

5) Gaige ende augmentacie.

6) Op de quitantie de handteekening (zeer slecht geschreven): Lucas Claisson; daarnevens: „My present, Gilles van den Damme".

7) Gaige, augmentacie ende huyshuere.

8) Quitantie: „...pour 3 mois de gages de feu mon mary, escheu

C. TRIMESTER VERSCHENEN DEN 10n MEI 1583.

10 Mei. „Dr Lambertus Daneus, professor in theologie . . . . 14—11—8 .

D. TRIMESTER VERSCHENEN DEN 25n JUNI 1583.

(Zonder datum). „Jan Crombrugge, minister van de Volderscapelle . . . 23—16—8 [1]).

(Zonder datum). „Pieter Haegeman, minister Ste Salvators . . . . 20—16—8 [2]).

(Zonder datum). „Lucas van Peene, minister in de Volderscapelle . . . . 16—13—4 .

(Zonder datum). „Jan van den Spiegele, minister Ste Pieters. . . . . 20—16—8 [3]).

(Zonder datum). „Philips Andries, minister Ste Pieters. . . . . 24—16—8 [4]).

(Zonder datum). „Jacobus Regius, minister in Onse Vrouwenbroeders kercke 25 [5]) — .

(Zonder datum). „Franciscus Lancenberge, minister in de Vrouwenbroers kercke . . . . 16—13—4 .

(Zonder dat.). „Guillaeme de Vleeschouwere [6]), visiteerder van de ziecken der peste . . . . 13— — .

(Zonder datum). „Christoffels Grenier, minister ten Jacopynen . . . . . . 20—16—8 [7]).

(Zonder datum). „Mr Daniel Oste (sic),

---

le 25 de mars 1583 et pour 3 moix de lonaige de maison . . . le 19 de juillet 1583. Anna Baud, vefve de feu mre Gilles Massis".

1) Gaige, augmentacie ende huyshuere. — Handteekening: „Jan van Crombrugghe fs Pieters, dienaer des Woorts."

2) Gaige ende augmentacie.

3) Id.

4) Gaige, augmentacie ende huyshuere.

5) Gaige ende augmentacie.

6) Handteekening: Guillame de Vleesschauwere.

7) Gaige ende augmentacie.

schoolmeestere in de schole ten Jacopynen [1]. . . . . 10— 8—4 .

(Zonder datum). „Cornelis van Hille, minister Ste Jans . . . . 24— 6—8 [2]).

(Zonder datum). „Joannes Bollius, minister in de Jacopynenkercke . . . 29 [3]) — .

(Zonder datum). „Mr Marten de Pestere, rector in de schole ten Jacopynen [4]). . . . . 16—13—4 .

(Zonder datum). „Doctor Jacobus Kimedoncius, ministere Ste Jans . . . 25 [5]) — .

(Zonder datum). „Mr Cornelis de Rekenare, meester in de schole ten Jacopynen . . . . 10—16—8 [6]).

(Zonder datum). „Id. boven zyne ordinaire gaige (uut zeker redenen ons daertoe moverende) hem bygheleyt, over het vierendeel jaers. . . . . . 4— 3—4 .

(Zonder datum). „Alexander Ratloo [7]), professor in de schole ten Jacopynen. 18—15— .

(Zonder datum). „Lucas Claeissons, schoolmeestere docerende in de tweede classe in de schole ten Jacopynen . . 16—13—4 .

(Zonder datum). „Pierre Moreau, minister in de Fransche kercke . . . . 16—13—4 .

20 Oct. „Guillame de Meullemeester, visiteerder van de ziecken in de Byloke 12—10— .

---

1) Quitantie: „. . . over een vierendeel jaers gaeydie van mynen schooldienst . . . D. Hoste".

2) Gaige, augmentacie ende huyshuere.

3) Gaige, augmentacie ende huyshuere. Quit: 2 sept. 1853.

4) Quitancie: „Vierendeel jaers pensioens van Rectorschap".

5) Gaige ende augmentacie.

6) Gaige ende huishuere.

7) Quitantie: 2 sept. 1583. Alexander Ratlo.

23 Oct. „Anna Baud, wed. van M[r] Gylle Massys . . . . 19—13—4 [1]).

II.

„Ordinaire gaigen van voorsanghers ende lezers".

A. Trimester verschenen den 25[n] Maart 1583.

(Zonder datum). „Jan van Aecken, in de Volderscapelle . . . . 2— 1—8.

10 April. „Jan Wilge, S[te] Janskercke . 4—10— .

16 April. „M[r] Gillis Palynck, ten Jacopynen . . . . 1— 5— .

30 April. „Parmenides van Wettere, S[te] Pieters . . . . 2— 1—8.

15 Mei. „Chaerles Blanckaert, t Onse Vrouwenbroers . . . . 2— 1—8.

16 Mei. „Michiel Ronsse, in S[te] Salvators kercke . . . . 2— 1—8.

26 Mei. „M[r] Jacob Zegers, ten Jacopynen. 1— 5— .

D. Trimester verschenen den 25[n] Juni 1583.

(Zonder datum). „Parmenides van Wettere, S[te] Pieters. . . . . 2— 1—8.

(Zonder datum). „Jan van Aken, in de Volderscapelle . . . . 2— 1—8.

(Zonder datum). „Jan Wilge, in S[te] Jans kercke . . . . 4—10— .

12 Juli. „Amelberghe, wed. van m[r] Gillis Palynck, ten Jacopynen . . . . 1— 5— .

6 Aug. „Chaerles Blanckaert, t Onse Vrouwenbroeders . . . . 1— 1—8.

12 Aug. „Michiel van Ronsse, in de S[te] Salvators kercke . . . . 2— 1—8.

---

1) Quitantie: 23 d'aoust 1583.

20 Aug. „Mr Jacob Zeghers, ten Jacopynen . . . . 1— 5— .

III.

„Ordinaire gaigen van Costers".

A. Trimester verschenen den 25n Maart 1583.

(Zonder datum). „Jan Gheenens, St Jans. . . . . 5 [1]) — .

(Zonder datum). „Guillaeme van der Meulene, tOnse Vrouwenbroeders . . 3— — .

(Zonder datum). „Gheeraert Stam, in de Volderscappelle . . . . 4 [2]) — .

(Zonder datum). „Cornelis van der Hagen Ste Pieters. . . . . 4 [3]) — .

12 April. „Jan Brecht, in de Fransche kercke. . . . . 6— 1—8 [4]).

30 April. „Joos Uuten Dale, ten Jacopynen . . . . 6— 5 [5]) .

19 Mei. „Joos d'Hamere, in Ste Salvators kercke . . . . 3— — .

B. Trimester verschenen den 25n Juni 1583.

(Zonder datum). „Cornelis van der Hagen, Ste Pieters . . . . 4 [6]) — .

---

1) Gaige ende augmentacie.

2) Gaige ende huyshuere. 3) Id.

4) „Voor zijne ordinaire gaige, zoo van het costerschap, huushuere, lesen ende voorsynghen".

De quitantie luidt: „Je soubsingné confesse avoir reçu de Olivier Alaert la somme de six livres ung s. viii gr., et che à raison de mes gaiges et louage de ma maison pour la costrie de l'église Wallonne et pour la lecture et entonner les psaulmes, pour ung quart d'an finyssant le xxve de maers xvc iiiixx et trois. En tesmoing j'ay soubsingné cecy de ma propre main. Jan Brecht, f. Jan."

5) Gaige ende augmentacie.

6) Gaige ende huishuere.

(Zonder datnm). „Gheeraert Stamp, in de Volderscappelle . . . . 4 [1]) — .

(Zonder datum). „Guillaeme van der Meullene, t'Onse Vrouwenbroeders . . 3— — .

12 Juli. „Magdaleene Couplo, wed. van Jan Brecht [2]) . . . . 6— 1—8 .

12 Aug. „Joos d'Hamere, in Ste Salvatorskercke. . . . . 3— — .

20 Aug. „Joorynken, wed. van Joos Uuten Dale, coster ten Jacopynen . . 6—5 [3])— .

20 Aug. „Jan Gheenens, Ste Jans . 5— [4]) .

IV.

„Ordinaire gaigen van den poortier in de schole ten Jacopynen".

A. TRIMESTER VERSCHENEN DEN 25n MAART 1583.

Joannes Popelier . . . . 2—1—8.

B. TRIMESTER VERSCHENEN DEN 25n JUNI 1583.

Joannes Popelier . . . . 2—1—8.

IV.

Ordonnantiën voor leveringen en onkosten gedurende het jaar 1583.

	l.	s.	g.	d.
10 Jan. „Jaecque van der Beke, voor den wyn ende broodt met meer ander dynghen by hem verschoten voor Ste Jans Kercke [5])	1—	8—	2—	.

1) Gaige ende huishuere.

2) Quitantie: Gaiges tant de lecture que de costrerie.

3) Gaige ende augmentacie.

4) Id.

5) Rekening op de keerzijde: „Verschoten by Jakes van der Beke, als ouderlingh der kercke van Ste Jans, ten behoeve van des Heeren

19 Jan. „Pieter Meeus, voor de leverynghe van de stoffe ende het maken van de cleederen in desen gheroert [1]) . . . . l. s. g. d. 1—17— 1—10.

heilich avontmael, in de voorn. kercke ghehouden op den Christdach, wesende den 4 january int jaer lxxxiii, stilo novo.

Eerstelick acht stoop wyns, den stoop tot 2 sc. 7 gr.
coemt 20sc —8gr.

Item voor tbroot . . . . 1——6 .

Item vant vagen der kercken van buiten rontsomme over een vierendeel jaer verschenen op den Christdach . 5— —

Item van twasschen vant ammelaken 1--

Summa . . . 1lb— 8sc —2gr.

1) 1°. „Dit is het ghene dat ic Pieter Meeus ghemaect hebbe ten behoeve van de kinders in de schole te Predekeeren.

Item eerst ghemaect voor Baudery eenen naechtabbaert, compt voort maken . . . . ii s. vi gr.

Noch ghemaect eenen culderock voor den zelven, compt voort maken . . . . ii—vi.

Noch voor den zelven ghemaect een paer guesecausen, compt voort maken . . . . ii—vi.

Noch voor Joannes Mondus (Sigismondus) een bommezynen wambaeys, compt voort maken . . . . iii.

Noch ghemaect voor den zelven Joannes een paer baezen, compt voort maken. . . . . —vi.

Noch gemaect voor Philips Gallis een wambaeis, compt voort maken . . . . ii—iiii.

Noch voor stepsyde om de cnopgaten te maken van den culderoc ende beyde de wambaeysen, cost . . . . i.

Noch ghecocht drie ellen lynwaet om beede wambaeysen te voeren, costen de drie ellen . . . . iiii.

Somme bedraect tsamen. . . . . sc. xviii —iiii."

Daarbij deze andere rekening:

2°. „Gelevert by my Jaques de Gruutere ten behoeve van Pieter in de Rame, eerst den ven decembre 1582, vi ellen en alf fin ghewult bombasin, ten xiii st. d'elle, comt . . . . . xiiii—i.

Noch vii quaert kennevets, ten xi gr. d'elle . . i—vii—iiii.

	l.	s.	g.	d.
22 Jan. „Jan van Haecken, oncosten in de Volderscapelle [1])	3—	19—	7—	.
3 Febr. „Joos Uuten Dale, verschoten voor de Jacopyne keercke [2])	5—	11—	7—	.
17 Febr. „Jan Ser Lippens, nachtmael 16 Jan. 1583	1—	5—	6—	.
26 Febr. „Jan van de Velde, f[s] Bussaert, ter causen van zeker metswerck in de schole ten huuse van m[r] Lucas Claeissens, by de ghecommitteerde				

Noch vyf dosynen swaerte ytalyensche cnoppen, ten iii gr. $^1/_2$ de dosyne, comt . . . . i—v—vi.

Noch een pont cantoen voor . . . . i—viii.

Somme . . . xviii—ix—x.

1) „Dit is dattere te betalen es van oncosten in de keercke van de Volderscappelle tot ende met den xvi[en] januari 1583.

Item in den eersten, van wyn ende broot in et nachtmael ghehauden den 1[en] octobre 1582	xix sc.	— vi gr.	
Item voor een hondert vyftigh haudts, met de vracht compt tot xvi sc. gr. et hondert . . .	xxiiii	—	.
Item ghegheven voor et maken van een niu slot met eenen sleutele an de keerckduere	x	—	.
Item noch voor twee ponden kerssen	—	xv gr.	
Item voor pampier, pennen ende hinckt, tsamen	ii	—	.
Item noch voor wyn ende broot in et nachtmael ghehauden den xvi[en] januari 1583	xxii	— x —	

Somma . . . . iii[lib] xix[sc] — vii[gr].

Jan van Crombrugghe
dienaer des Woorts."

2) De ordonnantie is verloren. Slechts de quitantie en een stuk van de rekening is aanwezig: „. . . Item voor het vanghen van der raeve. Item voor de keerssen van dese gantsche winter. Item voor den wyn van het eerste nachtmael. Item voor den wyn van het tweede nachtmael. Item voor het betalen van de ontfanghen brieven. Item noch voor sekere brieven te doen copieren. Item voor twee tinnen schenkpotten."

	l.	s.	g.	d.
hem besteedt, midtsgaders voor tleveren van al de stoffe als van steen tichelen, savele. Item temmeryughe, smetsweerck, ghelaesweerck ende dierghelycke, bedraghende al tsamen, metten arbeyt [1])	25—	5—	8—	.
12 Maart. „Pieter Lutens, ter causen van de naghels ghelevert tot het vermeerderen van den tuyn ten Jacopynen [2])		—15—	3—	.
12 Maart. „Helbrant Menekynck, ter causen van zeker schrynweerck by hem ghemaeckt in het vermeerderen van den tuyn te Predykheeren [3]) .	12—	—	—	.

1) Op de quitantie leest men insgelijks: „in de schole ten huuse van mr Lucas Claeissens."

2) De titel van de rekening is: „dyt es ghelevert om de kancke van den Predickheeren."

3) De rekening luidt:

„Item gemact te Preekheren een neyye pande van den tun met de bancken, dar an bestet voor soven s. en iiii gorte de foet, lanck xxvii foet en halve, bedracht . . . . lb. x— i—viii.

(*Op den rand:* „Dit is also besteet van den eersamen Niclays Boudry saligher, ter presentie van my onderschreven, desen 15 feb. 1583.

Johannes Bollius, dienaar des Woorts).

Item noch boven de bestenge (*sic*) gemact ende gelevert ii en feytich foet neyye bancken ront omme den oude tun, vor. . . . . iii—x— .

Item noch vor het veranderen van den oude tun, ende de oude bancken alom te passen gebracht, ende de bancken ront om de preckstol vermact, ende steyger van den preckstol verandert. . . . . . ii—x— .

Somma lb. xvi—i—viii."

Hier onder:

„Wy Pieter van der Burcht ende Hans van Remoortere hebben dit

	l.	s.	g.	d.
12 Maart. „Balthasar Bauters, ter causen van zeker temmerweerck by hem ghedaen ten Jacopynen, int vermeerderen van den tuyn der voors. keercke	5—	12—	6—	.
18 Maart. „D[r] Joannes Bollius ende Gylle[s] Massys, voor de onkosten by haerlieder ghedaen tot Andwerpen van weghen des keerckenraedts aen Zyn Exc. ghesonden [1]).	5—	8—	—	.
25 Maart. „D. Hoste, over een vierendeel jaers mondtkosten van de twaeliff *alumnos* deser stede, gheexspireerdt den 25[n] Maert 1583 [2])	42—	—	—	.
10 April. „Marynes de Waghe, voor den wyn ende broodt in het nachtmael ghebruyckt tsente Savators den 17[n] Maart 1583		—19—	4—	.
13 April. „Roelandt van Renter-				

ghevisenteert ende gheextimeert, ende segghen eendrachtelic dat den selven Helbrant wel te vreden syn mach met twalef ponden grooten, ende dat wy het selve weerc daer vooren maken souden ende leveren. Actum desen derden maerte 1583.

van der Burcht. Remoortere."

Met quitantie op de ordonnantie van 12 lb.

1) De quitantie luidt:

„Nous soubsignés estans envoiés vers son Exc. et les églises d'Anvers de la part des dix (*sic*) églises de Gand, cognoissant avoir du s[r] Alard receu la somme de trente florins quatres pat., tant pour les trois chevaux de louage que pour tous les despens de bouche faicts en Anvers et voiage. En tesmoignage de vérité nous avons signé ceste de nos mains, le 18 de mars 1583.

Gilles Massis. Joh. Bollius".

2) Eigenhandig kwijtschrift; de ordonnantie ontbreekt.

	l.	s.	g.	d.
ghem, ter causen van de schoens by hem ghemaeckt voor de *alumnis* [1]) .	—	15	—	— .
23 April. „Guillame Lucar [2]), voor de oncosten van de regierynghe der Fransche keercke [3]).	6	9	11	— .
23 April. „Lieven de Mey [4]) . .	—	3	4	— .
24 April. „Symoen Everdeys ende Lauwereins van der Cautere, dyakenen				

1) Met deze nota van Bollius:

„Frater Olivier, het sal u believen te betaelen an bringher deses, Roelant van Renterghem, vier paer schoenen voor de *alumnis*, beloopende tsaemen vyftien sch., ende sullen wel doen. Actum desen 13 aprilis 1583.

Joh. Bollius."

2) Handteekening: Guillamme Lucart.

3) Rekening:

„Despences faictes pour l'église Walonne depuis le mois d'aoust 1582 jusques au 25 de mars 1583.

Et premiers.

Pour les despens des ministre et ancien anvoyés au synode tenu à Anvers le mois de septembre 1582 . . . . . . lb.	1	3	4
Pour le pain et le vin de la cène d'octobre	0	13	10
Pour chandelles.	0	1	8
Pour bois	1	0	0
Pour la cène de décembre 1582	0	12	0
Pour pappier.	0	3	0
Pour la cène de febvrier 1583.	0	13	1
Pour les despens du synode tenu en Anvers au mois de mars 1583	2	3	0
Somma, porte en tout net lb.	6	9	11"

4) „Ic Lyeven de Mey hebbe ghevrocht tot de Jakepinen eenen alven dach tot twee sc. en vi gr. dach, comt . . . . xv gr.

En de cnape	ix	gr.
En eenen scoenmakere eenen alven dach, comt. . . .	ix	gr.
Ghelevert iii vosten, comt	vi	gr.
Summe bedrach in gheele dry s. en dry gr. . .	3 s.	3 gr."

	l.	s.	g.	d.
van S[te] Pieters, voor het nachtmael ghehauden den 18 April 1583 . . .	1—	14—	6—	.
26 April. „Jan van Haute, by hem verschoten voor een tafele om s[te] Pieters keercke [1]).		— 6—	—	.
28 April. „Daniel Otto, latynsch schoelmeester in het collegie te Predicheeren, over de montcosten van de twalef leerjonghens, over het quartier jaers verschenen den 25[n] martii lestleden [2])	42—	—	—	.
2 Mei. „M[r] Niclaeis de Saleere, verschoten voor wyn ende broodt van het nachtmael sente Jans, ghehauden den 17[n] April 1583, met meer ander dynghen [3]).	1—	15—	4—	.

---

1) Quitantie: . . . „een tafele ghelyck een contoer met eenen sluutele daertoe, de somme van zes schellynghe gr., om sente Pieter in Onser Vrauwe keerke om alle de dyacken van der zelver keerke. — 26 april 1583”.

2) Met rekwest van Daniel Otto, om de betaling zijner voorschotten te vragen.

3) „Verschoten by den ouderlinghen der prochiekercke van S[te] Jans, ten behoeve derselver kercke.

Eerst viii stoop wyns tot het nachtmal des Heeren ghehouden den 17 aprilis, een stoop 2 schel. 7 gr., comt tsamen	lb. 1— 0—8.
Item voor het broot.	0— 1—6.
Voor twasschen van het ammelaken	0— 1—6.
Item een banxken in den predikstoel laten maken voor	0— 2—0.
Item an seker brieven van Brussel verschoten. .	0— 0—5.
Item Pieter van Spier gelevert in de consistorie an pampier ende int ende pennen, almanaken, etc.	0— 6—3
Item een duer in de consistorie te maken . . .	0— 3—0.
	Summa, lib. —1—15—4.”

	l.	s.	g.	d.
8 Mei. „Cornelis van der Haeghen, van haut, pampier ende hindt voor ste Pieterkeercke	—	12—	3—	.
10 Mei. „Joos Uuten Dale, van het nachtmael ten Jacopynen ghehauden den xn April 1583, met meer ander dynghen [1].	2—	1—	10—	.
28 Mei. „Jan van Peene, ter causen van de huyshuere van doctor Daneus voor zeven maenden, tot zyn vertreck van Ghendt, verschenen den 22n meye 1583	8—	15—	—	.
5 Juni. „Joos Uuten Dale, coster ten Jacopynen, ter causen van het haut by hem ghecocht voor den generalen keerckenraedt ten Jacopynen [2])	8—	15—	—	.
10 Juni. „Pieter Haeghman, voor zeker haut by den coster ghehaelt				

1) „Dit zyn de naervolghende partyen die ick Joos Uut den Dale hebbe doen halen tot behoefte van de kercke Onderberghen, ende van het uutrechten van het nachtmael in de zelve kercke, op den Paeschdach, welcken was den xen van April lxxxiiitich.

Ten eersten neghen stoop ende een pot rooden Franschen wyn, tot xvi stuv. den stoop. Item noch dry potten bastaert tot xxvi stuv. den stoop, comt.	xxxi sc.	—	x gr.
Item van broode	iii	—	.
Item van het ammelaken te wasschen	ii	—	.
Item van papier, pennen, hinct ende was . .	iiii	—	vi
Item noch van twee pennemessen		—	vi
Summa in als	xli sc.	—	x gr.

2) Op de keerzijde: . . . „thien hondert blokken ende pharseelen, ten elf sch. thondert, noch vyf hondert mutshaerden, ten twaelf sch. thondert voor de generale consistorie der prochikerken Onderberghen, den laetsten van mey 1583."

	l.	s.	g.	d.
ten oorboire van de consistorie van ste Salvators.		— 7—	—	.
13 Juni. „Jan van Haecken, volghende de specificatie op dander zyde ghedaen [1])	1—	15—	9—	.
16 Juni. „Reynier van Beke ter causen van zeker schoens by hem ghelevert voor de xii *alumnis* in de schole ten Jacopynen [2])	2—	4—	—	.
16 Juni. „Nicasius van der Schuere, ter causen van zyne reyse in het Brughsche synode [3])	1—	15—	5—	.
25 Juni. „Mr Martin de Pestere, voor de tafelcosten van Hanskin van der Beke wesende een van de xxiiii				

---

1) „Item eerst voor wyn ende broot ghebruuct int nachtmael te Paesschen 1583 . . . . —23— 9.

Item van pampier, hinckt ende een alf pont keerssen, tsamen . . . . — —14.

Item voor een hauten schuppe . . . . — —10.

Item voor twee branders ghebruuckt in de consistorie daer vooren. Met een schuppe . . . . —10— .

lb. 1—15— 9."

(Met de handteekening: „Jan van Crombrugghe, dienaer des woorts".)

2) Met attestatie van „Joh. Bollius, dienaer des Woorts".

De rekening geeft de namen der leerlingen: „Ic Reynier van Beke, oordewanier, hebbe ghelevert in (*de*) schole Onderberghen, schoen voor de kynderen unt laste van Joannes Bollius. Ten eersten twee schoen voor Pieter Bauderye den 27en december, ende die costen: 22 st."

Zelfde vermelding voor „Jan Lamoot, Joos Lake, Ludovicus Derde, Danyel van Cuelen, Josyas Wybout, Jan Sygismundus, Guyllaumus Baudaert en Lieven de Munck."

3) Met attestatie van Ph. Andries, waarin: ...„het Brugsche synodie ghehauden in mayo 1582.

	l.	s.	g.	d.
studenten, ende dat van eenen gheheelen jaere verschenen den 25^{n} Juny 1583	6—	—	—	.
25 Juni. „D. Hoste, over een vierendeel jaers mondtcosten van de twaelff *alumnos* deser stede van Gendt, gheëxpireerdt den 25 van Juny 1583 [1] .	42—	—	—	.
16 Juli. „Marten de Key ende Lauwerens van Boenbeke, voor den wyn ende broodt van het nachtmael s^{te} Pieters ghehauden, den derden july 1583		—28—	—	.
20 Juli. „Jan Ser Lippens, voor achtien stoopen rooden wyn van twee nachtmaelen ten Vrauwenbroers gehauden den 10^{n} july 1583	2—	11—	—	.
20 Juli. „Jan van Peene, nachtmael tsente Jans ghehauden den 3^{n} july 1583 [2].	1—	8—	6—	.
20 Juli. „Jan van Haecken [3]) . .		—24—	—	.
31 Juli. „Marynes de Waghe, nacht-				

1) Volgens de quitantie. — De ordonnantie is verloren.

2) Rekening: „Verschoten by Jan van Peene, als ouderlingh der kercke Ste Jans binnen deser stede van Ghendt. Eerstelick ten behoeve van des Heeren heilich nachtmaele ghehouden den 3^{en} july 1583.

Acht stoop wijnen, tot 33 gr., comt. . . . . 1—2—

Item van broot. . . . . —1—6.

Item voor tvagen van buiten de kercke voor een vierendeel jaars. . . . . —5—

Summa . . . lb. 1—8—6.

3) Met de rekening: „Dits den oncost gheschiet in de keercke van de Volderscappelle tot den x^{n} juli 1583: — voor wyn ende broot ghebruuckt in het heylich nachtmael, xii s. gr." — etc.

Met de handteekening: „Jan van Crombrugghe, dienaer des Woorts."

	l.	s.	g.	d.
mael tsente Salvators ghehauden den derden July 1583.		21	—	— .
2 Aug. „Pieter Meeus volghende de specificatie 1)	4	2	10	— .

---

1) Met de navolgende rekening, dragende eene attestatie geteekend door J. Bollius en Jacobus Kimedoncius „als opsienders van de *alumnis* deser stede":

„Dit is het ghene dat ic Pieter Meeus ghemaect hebbe ten behoeve van de studenten in de Latynsche schole te Predikeeren, wesende van de twaleve.

	l	s	gr.
Eerst ghemaect voor Munc twee paer basen, compt voort maken	—	'—	.
Noch ghemaect voor Lake een paer guesecausen, compt voort maken	—	2—	6
Noch ghemaect voor Lake een paer basen, compt voort maken	—	.—	6
Noch ghemaect voor Baudaert een paer guesecausen, compt voort maken	—	2—	6
Noch voor Baudaert ghemaect een paer basen, compt voort maken	—	.—	6
Noch ghemaect voor Berghe een paar guesecausen, compt voort maken	—	2—	6
Noch voor Wybot ghemaect een paer guesecausen van zynen keerele, compt voort maken	—	2—	6
Noch van het zelve laken van de guesecausen die van de keerele ghemaect zyn, ghegheven van scheenen ende een recht op te maken	—	1—	.
Noch ghecocht een elle kennevets om te maken de sacken van de guesecausen ende om te belegghen cost.	—	1 —	6
Noch voor Calonius ghemaect een wambays van bommezyn, compt voort maken.	—	3—	.
Ende daartoe het bommezijn ghecocht tot dry ellen en alf, de elle cost ii s, viii gr., bedraecht tsamen de dry ellen en alf	—	9—	4
Noch daertoe ghecocht dry vierendeelen kennevets, cost	—	10 en alf	

	l.	s.	g.	d.
3 Aug. „Pieter Baudry, volghende de specificatie op dander zyde ghedaen [1])	2—		—10—	.

Noch daertoe ghecocht twee dosynen cnoppen, costen	—	.—	6
Noch tot het zelve wambays ghecocht twee ellen, een vierendeel min, lynwaet, cost al tsamen . . .	—	2—	2 en alf
Noch voor Joannes Signsmondus ghemaect een paer basen, compt voort maken.	—	.—	6
Noch voor Baudaert ghemaect een wambays van bommesyn, compt voort maken.	—	3—	.
Daertoe het bommezyn ghecocht tot dry ellen en alf, de elle cost ii s. viii gr., bedraecht tsamen de dry ellen en alf	—	9—	4
Noch daertoe ghecocht dry vierendeelen kennevets, cost	—	.—	10 en alf

1) Rekening:

„Verleyt by my de weduwe van Nicolaes Baudry voor Pieter Baudry, mynen zoone, dezen xvi juny 1583.

Eerstelijk voor een wambaes, vier ellen duys bombezyn, d'elle van dry schel., comt	xii— .
Noch vier ellen wit festein, d'elle van xiiii gr., comt .	iiii—viii.
Noch een elle kennevets van	—xvi.
Noch een pont kantoen van	ii— .
Noch verleyt voor onderbasen van ghissels, soe bedraecht	iiii— viii.
Noch van het faitsoen van het waembaes	iiii—iiii.
Noch voor knoppen	i—vi.
Noch verleyt voor eenen boeck ghenaemt *institutiones Calvini*, bedraecht	viii— .
Noch voor vier handen pampier	ii—iiii.

Somme bedraecht lb. II—.—x.

(*Met de volgende oorspronkelijke attestatie*:)

Wij onderschreven als opsienders van de *alumnis* deser stede van Gent, hebben de weduwe Baudryts belast dese partien te coopen voor haeren soone Pieter, *alumnus* deser stede. Actum desen 2 August 1583.

Johannes Bollius — Jacobus Kimedoncius.

12 Aug. „De w^e van den minister Massiet (sic), om den dienst by hueren overleden man in zynen levene ghedaen, in zekere gewichtige affairen daerin de stadt hem heeft geëm-

---

Noch daertoe ghecocht twee dosynen cnoppen, costen.	— .— 6
Noch daertoe ghecocht twee ellen, een vierendeel min, lynwaet, cost al tsamen	— 2— 2 en alf
Noch ghemaect een paer basen voor Lake, compt voort maken	— .— 6
Noch ghemaect een paer basen voor Lamote, compt voort maken	— .— 6
Noch ghemaect voor Lake een bommezynen wambays, compt voort maken.	— 3— .
Daertoe het bommezyn ghecocht tot dry ellen en alf, de elle cost ii s. viii gr., bedraecht tsammen de dry ellen en alf	— 9— 4
Noch daertoe ghecocht dry vierendeelen kennevets, cost	— .—10 en alf
Noch daer toe ghecocht twee dosynen cnoppen, costen	— .— 7
Noch daertoe ghecocht twee ellen, een vierendeel min, lynwaet, cost al tsamen	— 2— 2 en alf
Noch ghemaect voor Lamote een bommezynen wambays, compt voort maken	— 3— .
Daertoe het bommezyn ghecocht tot dry ellen en alf, de elle cost ii s. viii gr., bedraecht tsamen de dry ellen en alf	— 9— 4
Noch daertoe ghecocht dry vierendeelen kennevets, cost	— .—10 en alf
Noch daertoe ghecocht twee dosynen cnoppen, costen	— .— 7
Noch daertoe ghecocht twee ellen, een vierendeel min, lynwaet, cost al tsamen	— 2— 2 en alf
Noch ghemaect een culderocxken voor Calonius, compt voort maken en voor zyde om de cnopgaten mede tmaken	— 2— 2
Noch voor cnoppen van den selven culderock, costen	— .— 6
Somme bedraecht .	lb. 4— 2—10

ployeert ghehadt, zo in het zenden naer Antwerpen als elders [1] . .	l. s. g. d. (200 carolus guld.).
25 Aug. „Lieven van Dooreslaere, tot de reparatie van de orloge in de Volderscappelle	4— — — .
8 Sept. „Guillame van der Muellene, volghende specificatie [2]	—20— — .
10 Sept. „Pierre Moreau, voor d'oncosten in de Fransche keercke ghedoocht [3].	4— 6— 6— .

---

1) Deze ordonnantie komt voort van de schepenen. — Met eigenhandige quitantie van „Anna Baud vefve de feu Mre Gilles Massis."

2) Voor de Vrauwenbroerskerk —: „wasschen van het haemelaeken... twee nachtmaelen..." etc.

„Noch verleydt voor een casken daer de naemen van de auderlynghen in staen 1 s.

Noch ghegheven Jacobus Regius van bryeven dat hy verleydt heeft, 10 gr.

Noch Franciscus Lancenberghe ghegeven, 5 gr."

3) „Despens faicts en l'église Françoise pour le gouvernement d'icelle, tant ordinaires qu'extraordinaires, depuis le 25 de mars, jusques au 7e d'aoust 1583.

Despens ordinaires.

Premièrement pour le vin de la cène celébrée le 3 d'apvril	lb. 0—10—0
Item pour le bois bruslé à divers fois au consistoire	0— 3—4
Item pour le vin et le pain de la cène célébrée le 5e de juin	0—10—0
Item pour un horloge au sablon	0— 0—6
Item pour papier, encre et plumes	0— 2—0
Item pour le pain et le vin de la cène célébrée le 7e d'aoust	0—10—0
Some	lb. 1—15—10

Despens extraordinaires pour cette fois:

Pour aller quérir un ministre après la mort de monsieur Massis, son compagnon monsieur Moreau

	l.	s.	g.	d.
20 Sept. „Vincent Bauwens, voor den wyn ende broot van het nachtmael ghehauden ten Jacopynen den 10[n] juli 1583, ende voor zeker fonteynpotten ende teenen platteelen ten voorseide oorboire	3—	2—	4—	
25 Sept. D. Hoste, over een vierendeel jaers mondtcosten van de 12 *alumnos* deser stede, gheëxpireert den 25[n] van sept. 1583 [1]).	42—	—	—	

V.

Ordonnantiën voor de ontvangers.

12 Jan. 1583. „Schepenen van der Kuere der stede van Gendt ordonneren u Jan Seys, ghecommitteert ten ontfanghe van de penninghen procederende van de vercoopynghe van de gheestelycke goedynghen, promtelyck te furnierene an Olivier Alaert, ontfanghere van de goedynghen ende incommen ghedestineert tot onderhaut van de ministers, professoors ende scholasters deser stede, de somme van vier hondert neghen pont zes schel. acht grooten Vlems, omme de zelve geemployeert te werdene tot betalynghe van den voors. ministers

estant absent, et envoié par le synode visiter les églises qui sont sous la croix, pour entretenir le susdit ministre l'espace de 15 jours et le renvoier en Anvers, d'où il estoit venu à la requeste de cette église. 2—10—8

Totale some lb. 4— 6—6

1) Eigenhandige quitantie. — De ordonnantie ontbreekt

ende ander keerckendienaeren, ter goeder rekenynghe van huerlieder gaigen [1]) . . 409—6—8.

8 Juli. „Schepenen [2])... ende dat nochtans mits desen trouble de innynghe ... nyet zoe ghevoughelyck en ghesciede, omme telcken termynen de kerckendienaeren te betaelen, Ende begheerende daer inne te voorsiene, zo verre alst in hemlieden es, hebben goed ghevonden, by maniere van provisie, den commys generael van den gheestelicke goederen dher Lucas Deynaert, t'ordonneren, so zylieden ordonneren mits desen, te betaelene ende furnierene in handen van den eersaemen Olivier Alaert, als ghecommitteert ten ontfanghe, distributie, ende tot betalynghe van den ministers, scholasters, costers ende andere keerckendienaeren deser stede van Ghendt, de somme van twee duysent acht hondert dryendertich ponden zes scellinghen acht gr., by jaere, ende dat ten vier termynen tsiaers, te te weeten van drye maenden ten drye maenden telcken een vierde ... [3]) . . . 2833—6—8."

HEMBYSE.

---

1) Met quitantie van O. Alaert.

2) Het bovenste gedeelte ontbreekt.

3) Daarna volgt de aanduiding van de sommen te leveren door de ontvangers van de verschillende kloosters. (Een gedeelte ontbreekt).

Met eenige quitantiën door Olivier Alaert afgegeven aan de ontvangers.

§ 2. ONUITGEGEVEN STUKKEN RAKENDE DE BETREKKINGEN TUSSCHEN DEN MAGISTRAAT VAN GENT EN DE HERVORMDE GEMEENTEN TEN PLATTEN LANDE 1580—1584.

Deze stukken, die gelijk de vorige deel uitmaken van het gentsch archief, geven ons eenige nieuwe inlichtingen over den toestand der protestanten ten platten lande, gedurende de vier jaren die de onderwerping der Gentenaars aan den hertog van Parma voorafgingen.

Men vindt daarin bijzonderheden betreffende de navolgende plaatsen: Axel en Axelambacht, Beveren, Exaerde, stad en land van Dendermonde, Kieldrecht, Thielt, Meenen, Sleydinge, Saffelaere, Loochristi en Cluysen; waarvan de drie laatste niet vermeld worden in Jansen's werk over de kerkhervorming in Vlaanderen.[1] De namen van de predikanten *Mathys van den Broucke*, te Loochristi en te Meenen, en *Johannes de Wevere*, te Kieldrecht, zijn evenzeer onbekend gebleven aan denzelfden verdienstelijken schrijver.

Wat *Wauter Janssens*, in 1582 predikant te Meenen betreft, hij moet dezelfde *Wauter Jansen* zijn die men ten jare 1580 te Aandijke ontmoet.

---

1) Over Saffelaere (Saffelare) geeft H. Q. Janssen nochtans eenige bijzonderheden in zijne *Bescheiden aangaande de kerkherv. in Vlaand*. (Werken der Marnix-Vereeniging).

Aangaande de lotgevallen van *Johannes Lippens* (*Lippius* of *Lipius*), predikant te Hulst, waren ons geene bijzonderheden bekend na het jaar 1578. Thans weten wij dat hij weinig tijd daarna gestorven is, aangezien *Elizabeth Schautheete* „lest weduwe bleven achter mr Jan Lippius", den 30n januari 1582 voor schepenen van Gent kwam verklaren, dat zij het derde deel van hare bezittingen aan de armen dezer stad schonk.

De stukken betreffende de predikanten te Exaerde en te Saffelaere leeren ons dat *Philips* [1]) *Lancenberghe* (*van Lansbergen*, *Lambergius* of *Lansbergius*) reeds in 1579, dus op zeventienjarigen leeftijd, door den kerkeraad van Gent gelast werd het Woord Gods te verkondigen.

Men verwarre niet *Pieter de Rycke*, minister te Cluysen, die in het begin van het jaar 1584 stierf na eenige legaten aan de behoeftigen van Gent te hebben vermaakt, met den beroemden mr *Pieter de Rycke* die zich omstreeks denzelfden tijd deed kennen door zijnen ijver voor den hervormden godsdienst.

Willem Pressius, predikant te Aalst, die zich voor 2000 gulden had kunnen vrijkoopen, stierf als martelaar voor zijne overtuiging. Na door de Spanjaarden gevangen te zijn genomen, riep hij de hulp in der Gentenaars. Zijne gentsche vrienden, die niet hadden kunnen beletten dat hij in maart 1584 ter dood werd gebracht, haastten zich, reeds den 10n derzelfde maand het bedrag der hem nog toekomende gelden aan zijne weduwe uit te betalen.

---

1) En niet Franciscus zoo als Janssen voorstelt, *Op. cit*, blz. 79, noot 4. — Cf. F. De Potter en J. Broeckaert, *Geschied. van de gemeenten der prov. Oost-Vlaanderen*, 1e reeks, zevende deel.

1580 (circa). — *„Papistische ende supersticieuse exercitien" in Axelambacht. — Een goeden baljuw noodzakelijk.*

„An myne heeren scepenen van der Kuere in Ghendt.

Gheven reverentelick te kennene die van der ghereformeerde religie, zo van de stede van Axele als Axelambacht, hoe zy bevinden dat haer quaertier in groot pericle es staende van ghescheyden te wordene van die gheoorzaemheyt der behoorlicke onderdanicheyt die de voorseide supplianten bekennen myne Ed. heeren schuldich te zyne, want zy bemeercken dat dovericheyt gansche partie zyn der religie. Overzulcx alzo myne heeren verboden hebben alle papistissche ende supersticieuse exercitien, zo en hauden des niet jeghenstaende niet up van kinderen te doopen, huwen ende trauwen, zo by nachte als by daghe, ja de scholen die hemlieden verboden zyn, en willen die laten. Vele meer haere jongheren inducerende om die van de religie daghelicx te vexeren, ende instrueren omme ten tyde als men Godes Woort zoude predeken zouden rontomme de keercke loopen, roepende *keercdieven*, *keercroovers*, en anderssins alle middelen van uproer bedenckende, tot welcke ooc de papen de voet gheven; vanterende hemlieden eeneghe dat hy deerste zoude wesen die de supplianten zoude helpen vermoorden, namelick Pauwels de Pau, ende Jacob Clauwaert wonende in Beoostenblie, dat hy wel wilde gheven zyn beste peerden met waghen ende peerden om hemlieden ter galghenwaerts te voeren, ende dat hy den bast noch hoochlyck mocht betaelen, die tot dien weercke zoude behouven. Dat meer es, alzo Lucas Vriendt in acht daghen herwaerts vercracht ende ghevioleert heeft de dochtere van Cornelis dHont van den oudde van x jaeren, zo daeromtrent,

ende daerof de zelve vadere begheert justitie ghedaen te wordene. Zo ooc binnen Beoostenblye eenen David van der Plassche, officier zynde, zyne eyghene huysvrauw vermoort heeft, ende metten welcken Jan van der Mare, bailliu van Axele ende Axelambacht zelve ghedroncken ende gheschoncken heeft, zonder niet meer ten laste van den eenen of den anderen facteur eeneghe justitie recht of wel te laten administreren, houdende de delincquanten paisivelick achter straten gaende. Daerenboven alzo myne heeren commissarissen zekere commissie haden laten despescheren omme te belettene de ongheregheltheide, drincken, schincken, roepen ende thieren te belettene gheduerende den tyt van der predicaetie, ende heeft de zelve niet willen laten publieren, zegghende dat hy daermede niet te doene en hadden, met veel meer andere faulten, daerof hy daghelicx achterhaelt word, tot grooten leetwesen ende meshaghe van de suppllianten. Dit ghemeerct, ende dat de voornoemde balliu gheapprehendeert es binnen Andwerpen, ende dat toffitie niet onbedient en mach wesen ende noodelick es gheexcerceert te zyne by ghetrauwe patrioten, zo believe myne heeren in de plaetse van dien te committerene m^r Adriaen Damman, of zulcke bequaeme persoon [1]) als myne heeren nut ende orborlick bevinden zullen, zult wel doen. Ende inzonderheyt daertoe recommanderende den voornoemden capitain van den Leene die zy best daertoe ghequalifiert bevinden, ghemerct de overheyt ghedeporteert hebben over iii zo iiii maenden alle capitainen, lieutenanten, corporalen ende bevelhebbers die de religie voorenstonden, ende in de plaetse van dien ghecommitteert andere persoonen, naecte vianden van der zelver."

Oorspr. stuk of gelijktijdig afschrift.

---

1) Op den rand van het stuk staat: „Capitain Joos van den Leene."

1580 (circa). — *Het consistorie van Rupelmonde verzoekt maatregelen te nemen tot het onderhouden der rust op zon- en heiligdagen.*

„An mynen heeren scepenen van der Kuere der stede van Ghendt.

Vertooghen met alder oitmoet ende eerbiedynghe de ghemeene Consistorianten van de poordt ende stede van Rupelmonde, hoe dat zyne Coninclyke Majesteit, by placcate binnen desen lande van Vlaenderen ghepubliceert, eenen yeghelyck verboden heeft des soendaechs ende heylich daechs, ten tyt dat men den dienst Godes es doende ende vercondygende, te spelen, rollen, ballen, caetsen, drincken, schincken ende andere ongheregheltheyt die binnen der voorseiden steden gheexerceert wordt, deurdien de justiciers te veel slap vallen in tghuent voorscreven te beletten, niet zonder merckelycke presumptie of den officier aldaer es gans partial den ghereformerden Evangelio, daer nochtans hy officier behoorde een exempel te wesen van goede discipline, justicie ende gheregheltheyt. Tzelve ghemerct ende zonderlynghe dat tzelve placcaet in tijden van het Pausdom wel stryctelick onderhouden es gheweest, ende nu veel meer ende stricter behoorde onderhouden tzyne, deurdat zylieden supplianten niet en twyfelen ten es den uprechten godesdienst. Zo bidden zy zeer oitmoedelyck dat Ul. Eer. believe hemlieden te verleenen ordonnantie in conformiteyte van den voornoemden placcate, lastende den officier van der zelver poordt ende stede van Rupelmonde tzelve wel ende strictelyck te onderhouden ende doen onderhouden, up peyne (dies contravenirende ende de contrarie ghedroghende) de boeten ende bruecken daertoe staende up zynen eyghenen persoon ende die van zyne dienaers verhaelt te worden. Zo zult wel doen." Gelijktijdig afschrift.

1581, 4 maart. — *Jacob Piersens wordt gelast den staat der geestelijke goederen op te maken, en de namen op te nemen van de predikanten, scholasters en kosters, in het land van Bevere.*

„Alzoe by de bescrivinghe van myne heeren de vier leden slandts van Vlaenderen van xiiii[en] december 1581 (1580?), zeker persoonen ghedenommeert zyn gheweest totten ontfanck van de gheestelycken goedinghen, int Gendtsche quartier gheapplicquiert tot onderhoudt ende alimentatie van de ministres, scholastres, etc., ende dat over het quartier ende landt van Bevere es ghecommitteert als ontfangher Jacob Piersens, woenende binnen Bevere. Zoe eyst dat ick Christoffels de Le Becque, ontfangher generael ghecommitteert van weghen myn heeren de vier leden mitgaders scepenen, raedt ende beede der dekenen der stede van Ghendt, over het Ghendtsche quartier, hebbe ghecommitteert ende committeere midts desen, uuyt crachte van myne commissie ontfaen van myne voornoemde heeren, den voornoemden Jacob Piersens als ontfangher onder my voorscreven, omme te maecken ende overbringhen den staet van alle gheestelicke goedinghen gheleghen int voors. landt, als ooc den nombre ende naemen van de ministres, scholastres, costers, etc., nootlick gerequireert tot openbaringhe des Wordts Godts, omme up huerlieder onderhoudt ende competente alimentatie goede provisie ende ordre te stellene. Verzouckende derhalven an alle officieren ende wettehouderen den voorn. Jacob alle assistentie ende voorstandt te doene, dies verzocht zynde. Ghescreven tot Ghendt den 4[en] marty 1581. In kennesse der waerheyt hebbe ick dese onderteeckent ende ghezelt met myn ghewoonen zeghel.

CH. DE LE BECQUE".

Minuut. — Met oorspronkelyke apostille: „Zy dese, voer uutgeven van acte, gecomuniceert met myne heeren scepenen van der Kuere deser stede. Actum tot Ghendt ter vergaderinghe van de vier leden, den iiii[en] marty 1581. My present

VAN COSTENOBLE."

1581, 4 maart. — *Anthuenis Dierkins wordt gelast den staat der geestelijke goederen en de namen der predikanten, scholasters en kosters op te nemen, in het land van Waes.*

Minuut. — Gelijk aan het voorgaande stuk. Zonder apostille.

1581. — *De Commies generaal Chr. de Le Becque vertoont, dat het noodzakelijk is maatregelen te nemen tot onderhoud der predikanten en scholasters in het quartier van Gent.*

„Aen myne heeren schepenen van der Kuere der stede van Ghendt.

Verthoont in alder reverentie Christoffels de Le Becque, hoe hy als commis generael van weghen myn heeren van de gheestelicke goedingen ghedestineert tot onderhoudt ende alimentatie van de ministres, scholastres, etc., int Ghendtsche quartier, werdt daghelicx aenghesproken ende ghemolesteert van de voornoemden ministres ende scholastres, om huerlieder achterstellen, onderhoudt ende alimentatie. Ende ghemerct dat de voornoemde goedinghen up veele naer en zyn suffisant om de voornoemde sollicitanten te sustenteren

ende vuldoene, ende dat tot voorderinghe van de ghereformeerde religie ende die ghemeene zaeken es van noode de voornoemde ministres van eerlich toelech ende onderhoudt te voorzien, zonder eeneghe dilay van daghe te daeghe. Zoe eyst dat den suppliant raedtsaem heeft ghevonden myn heeren te verthoonen, versoucken ende ernstelick te bidden om ordonnancie te vercrighen up eeneghe ontfanghers, om te moghen lichten alle weken zekere notable somme van penninghen om de voorseide ministres te vuldoene van huerlieder achterstellinghen, ende by zulcke middele alle dinghen in goede ordre ende treyne te bringhene, ofte anderssins de voornoemde ministres zullen gheduwonghen zyn hun dienst te verlatene by faute van betalinghe, twelck zoude grootelicx wesen ten achterdeel van de kerke Christi. Biddende daeromme myn heeren, dat hun believe de zaecke ter herte te nemen, ende metten eerst tadviseren de bequaemste middelen om de betalinge teffectueren, zonder langher vertreck ofte dilay. Want de heerlich betalinge ende onderhoudt van de predicanten ende scholastres es de voorderinghe vande ghereformeerde religie ende welvaert van onse vaderlant, dewelck behoort ons boven alle zaecken ghecommandeert te zyne, als een heylick ende costelick pandt."

Oorspronkelijk.

1581, 9 maert. — *Antwoord op het voorgaande rekwest.*

„Scepenen van der Kuere zullen ten eersten dat doenlick is hier inne voorsien, conforme de resolutie als hedent ghenomen.

Actum ix^n van maerte 1581.

HEMBYZE."

Oorspronkelijke apostille op het voorgaande stuk.

1581, 7 mei. — *Ordonnantie tot betaling van 1200 gulden, aan de predikanten en scholasters van het gentsche quartier.*

„[Schepenen van] der Kuere der [stede van Ghendt ordonneeren u] Lucas Deynart, [commis generael van de] geestelicke goedinghen onder tGendsche quartier, te betalen ende furnieren in handen van m[r] Christoffel de Le Becque, als commis generael over de alimentatie van de ministers, scholasters, etc. van tzelve Gentsche quartier, de somme van twaelf duysent guldenen tsiaers, ingaende den eersten van der jegenwoordige maent van meye, omme by den zelven de Le Becque daermede te betaelen de voornomde ministers, scholasters ende andere kerckendienaers van huerlieder gaigen. Ende bringende acquit van den zelven commis de Le Becque, zal u in rekeninghe valideren. Actum vii[n] may 1581.

J. RUYTINCK.

Wiert ghenoteert dat dese ordonnantie haer niet verder en bestrect dan totten i[n] augusti 1581, mits datter een andere gheexpedeert is, daerup de betalinghe voortan gheschieden zal. Actum ut supra, my present.

J. RUYTINCK."

Oorspronkelijk (beschadigd).

1582, 30 januari. — *De weduwe van den predikant Jan Lippins schenkt het derde harer goederen aan de armen van Gent.*

„Compareert Joncvrauwe Elysabet Schautheete [1]), f[a] Lievins, lest w[e] bleven achter m[re] Jan Lippins, in

1) „Betteke Schoutet" bij JANSSEN, *Kerkherv. in Vlaanderen*, I. bl. 250.

zynen levene dienaere des goddelicken Woorts, fray ende ghesond van lichame ende wel ghebruykende haer verstant ende memorie, de welcke kende ende verclaersde, uut zeker consideratie haer daertoe moverende, ghejont ende ghegheven thebbene, jont ende gheeft by desen, by vorme van testamente ofte uutersten wille, tderde duergaende van alle den goedynghen, hoedanich die zouden moghen wesen, mueble ofte immueble, niet uutghesteken noch ghesondert, die thaeren overlyden thaeren sterfhuyse bevonden zullen, den ghemeenen aermen deser stede van Ghendt, midts by de zelve beghifte alleenlick dooghende tghuene zy naer uutwysen der ghedecreteerde costume deser voornoemde stede sculdich zyn te dooghenen. Actum den xxx^{n} january LXXXII."

Ingeschreven reg. van schepenen van Gedeelen, 1581—82, f° 192.

1582, 19 September. *Verklaring van Phil. Lancenberghe (Lambergius), predikant te Antwerpen betreffende zijne predikatie te Saffelaere, verstoord door den baljuw Gillis van Bastelaer.*

„Anno Domini 1582 den 19^{n} september. Alsoe den eersaemen Rogier de Bynst heden den 19^{n} september anno 1582 tot my gecomen is, versoeckende myn getuygenisse over seker handelingen tusschen my ende Gyllis van Bastelaere, over sommige jaeren te Saffelare gepasseert. Soe ist dat ick hem sulcx niet en hebben cunnen geweygeren, maer hebbe het selve aldus geschreven om den voers. Rogier de Bynst contentement te geven, ende den genen die sulcx onbekendt es daervan te informeren. De somme der handelingen is dese. Dat ick het Evangelium predikende tExarde,

van sommige broeders van Saffelare versocht syn geweest om by haer een predikatie te willen doen in haere kercke die tot dien tyt ledich hadde geweest, midts het pausdom daer maer uutgeroeyt en was, my vertoonende de groote genegentheyt der lantslieden om hen tot het gehoor te begeven. Ick en hebbe hen sulcx niet cunnen affslaen, maer heb gewillich geconsenteert. Derhalven soe ben ick des selven daechs naer middach by hen gecommen om het selve te volbringen. In de kercke gecomen zynde, hebbe ick myn cleyn gaeven te wercke gestelt, soeckende het volck tot Christum te wysen, dat soe lange in dwalingen gelegen hadde. Maer wat verhinderinge dat daer doer sommige vyanden des waerheyts en doer Gillis van Bastelaer voers. geschiet is, can ick getuygen die sulcx ervaeren is. Eerstelyck is ons den sleutel geweygert geweest; daernaer als wy in den tempel syn geweest, heeft men getrommelt ende geschoten rontsom de kercke, om het volck oproerich tegen ons te maecken ende het gehoor den volcke doer sulck gerucht te verhinderen. Ende opdat niemant en twyfel doer wiens opgeven sulcx geschiet zij, soe is den voers. Gillis naer de vermaninge gantsch staudt ende opgeblasen in de kercke gecomen, ende dringende doer het volck heeft naer den predikant gevraecht, waerop ick hem te gemoet gegaen ben ende hebbe hem spraecke gehouden. In spraecke gecomen synde, soe heeft hy my verboden daer meer te comen prediken, fonderende hem op de religionsvrede die binnen Gendt alsdoen gebroken was. Daerbeneffens heeft hy mynen naeme opgeteeckent met sommige der ouderlingen van Exaerde. Wy en hebben op syn verbot niet gepast, maer hebben vrymoedelyck daernaer de gemeente aldaer gebout, gelyck nu blyckelyck is, ende synen naeme oock opgeteekent hebbende syn

van hem gescheyde, onse clachte doende aen den kerckenraedt van Gendt, doer welckx middel daer in versien is geworden. Dat dit alles aldus sy, getuyge ick met der waerheyt. In teeken des selven hebbe ick dit onderteekent.

Philippus Lambergius, minister verbi apud Antwerpianos propria manu subscripsi."

„Dese copie is ghecollationneert jeghens den originalen brief ende daermede bevonden concorderende, by my... De Wale, notarius publicus in consilio Flandrensi admissus."

1582, 27 decemb. „*Ghetuygenisse gheproduceert by Rogier de Beunst, in der saecken die hy als heesscher in materie van appellatie in vierschaere van schepenen van Gedeele van raden ende paisierers der stede van Ghendt uuytstaende heeft tegens Gillis van Basselaer, verweerdere, ende overhoort by meester Cornelis Retius, schepen, ende mr Georgium Kieffel, secretaris, respective deser stadt van Antwerpen, als daertoe by burgermeestren, schepenen ende raedt der selver stadt ghecommitteert, volgende der voorseyder schepenen van Gedeele brieven requisitoriale aen hun ghedirigeert, van der daten den vyftden decembris lestleden*".

„Meester Philips Lambergius, minister des goddelycken Woorts alhier tAndwerpen, oudt tweentwintich jaeren, geproduceert by den voorscreven Rogiere de

Bynst, voor ghetuyge ghedaecht ende behoorlycken geedt, ende gheexamineert zynde op den articlen van den heesch desselfs Rogiers, oick mede op de recognitie van syns deponents missiefbrieff, daeraff copie gheauctentiseert is by den notaris de Wale, seegt ende deponeert tnaervolghende.

Ierst hem voorgelesen synde den voorscreven synen missiefbrieff, seegt d'innehouden van den zelven by hem ierst gescreven, ende inder waerheyt alzoe ghepasseert te syne, d'innehouden van den selven houdende alhier voor gherepeteert. Item opten zesten article van den voorscreven heesch deponeert, dat (naerdien hy deponent ierst van de gemeynte van Saffelaer gheroepen, ende hem gheordonneert was by der kerckenraedt van Ghendt, dWoort Godts der ghemeynten tot Saffelaer te vercondigen, dwelck omtrent viere jaeren geleden is) hy deponent (ten selven effecte) hem tot Saffelaer gevonden, ende aldaer (naerdyen by die van de ghemeynte groote moeyte ghedaen worde omme in de kercke te geraecken) het woordt Godts der gemeynten vercondicht heeft. Ende dat zyns deponents predicatie ende vercondinge voleynt synde, de voorscreven Gillis van Bastelaer, (die tot Saffelaer bailliu was) in de kercke aldaer moetwillichlycken deur den volcke ghedrongen, ende naer hem deponent gevraecht heeft, ende hy deponent hem met eerbiedinghe terstont neffens den selven Gillise van Bastelaer gevonden heeft. Wanneer de selve Gillis hem deponent hoochelyken vraechde uuyt wiens auctoriteyt hy deponent aldaer commen predicken, hem deponent ernstelyck verboden hebbende aldaer nyet meer te commen predicken, hoewel hy deponent den zelven Gillise van Bastelaer uuytdruckelycken seyde aldaer ghesonden te zyne by den voorscreven kerckenraedt der stede van Ghendt, ende dat hy deponent nyet alleene-

lycken hem beriepe op den kerckeraedt van Gendt, maer oock op de magistraet ende overicheyt aldaer onder wyens subiectie die van Saffelaer stonden.

Op den sevensten article segt hy deponent den zelven article ghenouch waerachtich te syne uuyte circumstantien by hem deponent hiervooren in de voorgaende zyne depositie verhaelt, totte welcke hy hem is refererende.

Ende gheexamineert synde op de resterende articlen van den voorscreven heesch, seegt hy deponent nyet affirmative dyen aengaende te cunnen affirmeren dan dat volghende den innehouden der selver articlen openbaere voix ende fame is. Op de generaele interrogatorien van rechte, seegt maeschap noch viant van partyen, noch winner, noch verlieser in deser saecken te syne.

Aldus getuyght op ten xxvii^en^ decembris xv^c^ tweentachtentig, my secretaris present. G. KIEFFEL."

1582, 27 December. — *Brief van wethouders van Antwerpen over de verklaring.*

„Eer. ende voirsinighe heeren.

Achtervolghende uw E. brieven requisitoriale gedateert den v^n^ deser maent, ter versuecke van Rogier de Bennst, in der saecken die hy als heescher voor ulieden uuytstaende heeft tegens Gillis van Basselaer, verwerdere, aen ons gedirigeert, hebben wy gecommitteert m^re^ Cornelium Rhetium, schepen, ende m^re^ Georgium Kieffel, die, volgende heurlieden commissie, voor hun doen dagen ende compareren hebben m^re^ Philipsen Lambergii, minister des goddelycken Woorts. Den welcken zy onder eedt geexamineert hebben op

den innehouden van den heesch ende trecolement van synen missiefbrief, den welcken wy uwe E. met desselfs m^r Philips ghetuygenisse, by onsen voors. secretaris getrouwelyck int gescrifte gestelt, hierinne besloten overseynden. E. Heeren, indyen wy uw E. in gelycken oft meerderen saecken dienst doen mogen, daertoe offeren wy ons altyt goetwillich ende bereet, kenne Gods die uw E. ghesparen in gesontheyt. Ghescreven desen xxvii^n decembris 1582.

Burgemeestren, schepenen ende raedt der stadt van Antwerpen."

Oorspr. met adres: „Weerde, wyse ende zeer voirsinighe heeren schepenen van Ghedeele, raden ende paisierers der stede van Ghent".
Zegel afgevallen.
„Recepta x^n van lauwe lxxxiii."

1582. — *Wethouders van Dendermonde verlangen het bestuur te hebben over hunne geestelijke goederen, ter onderhouding van vier of vijf predikanten. — Zekere parochien van het land van Dendermonde blijven onvoorzien van predikanten.*

„An myn heeren schepenen van der Keure der stede van Gent.

Verthoogen in alder reverentien burgemeestere ende scepenen der stede van Denremonde, hoe sylieden deur d'absentie van de papen ende andere geseyde geestelycke persoonen, aenveert hebben alle haerlieder goedingen, soe veele alsmen de selve heeft connen becommen, committerende totten ontfanck van dyer goede, eerbaere ende getrauwe persoonen. Ende hebben

17*

deurgaens daermede onderhouden vier soo vyfve ministers ende predicanten des goddelycken Worts binnen der voorseyde stede ende lande, boven de groote excessive oncosten van reparatien ende andere kercke lasten, mitsgaders diverse competentien van leven eenige aerme ende religieuse toe geleyt; hoewel de selve goedinghen meest al syn gelegen tot Moorsele, Zwyvicke, St Gillis ende andere prochien hem streckende naer Aelst, waeraf seer cleynen ontfank is geweest, naer uuytwysen van de rekeninge daervan gedaen den iiii^en sept. 1581, die by slote ten achtere is, de somme van i^c iiii^xx ii lb. viii s. ende ix gr. Oock dat de ontfangers binnen deser stede van Gendt faictelyck ende metter daet hebben ontfaen de goeden van de curen van Larene, Calckene, lande van Denremonde, blyvende de selve prochien middelen tyde onversien van ministers ende predicanten. Nu so eyst dat ontlanckx dher Lucas Deynaert, als commis van de geestelycke goeden, vervoordert heeft by eenen huyssier te doen sommeren de voors. ontfangers, by den remonstranten gestelt over haerlieder district, tot het doen van haerlieder rekeninge ende oplegge van alsulcke penningen als onder hemlieden syn berustende, op heerlycke executie, niet jegenstaende diversche rescriptien ende redenen aen Ul. Ed. gedaen, waeromme de supplianten tselve niet en lieten geschieden. Ende want sylieden verstaen dat eenige ongeruste geesten dese oorsaeke capterende, hemlieden calumnieren ende injurien aenseggen, tot haerlieder grooten leetwesen, ende jegens de goede intentie ende meeninge. Soe eyst dat de voorn. burgemeestere ende schepenen aen Ul. E. gecommitteert hebben twee van haerlieder medegezellen in wette, met de gedeputeerde van de consistorie der kercken binnen Denremonde, omme anderwerf te openen ende verclaren, by wat redenen

de supplianten tot noch toe aenveert hebben de administratie van de voorn. goeden ende die begeeren te behouden.

Eerst dat de voorn. supplianten bevinden van allen ouden ende immemorialen tyden, de stede ende lande van Denremonde te wesen eene heerlichheyt appart, ende niet gemeens hebbende metten lande ende graefscepe van Vlaenderen; hehbende een leenhof souverain, exempt van de wetachtighe camer van Vlaenderen, waeronder andere leenhoven van Vlaenderen resorteren. Ende dat de heeren van Denremonde haerlieder blyde incompste particulierlyck hebben binnen de voors. stede ende lande, besweerende de selve *als heeren sonder middele*, te houden ende doen houden volcomelyck ende getrauwelyck in alle haerlieder privilegien, wettelicheden, vryheden, rechten ende costumen, etc. Welcken eedt gedaen is by de hoochloffelycker memorien hertoghe Jan van Bourgoignien in den jaere 1408, ende daernaer by hertoghe Philips, synen sone, hertoghe Caerle, vrauwe Marie, syne dochtere, vrauwe Margriete van Yorck, douagerige, hertoghe Maximiliaen van Oosterryck, ende hertoghe Philips, die den selven eedt gedaen heeft in den jaere 1496. In conformiteyt van welcken bevinden de supplianten diversche ende veele schoone privilegien, ende onder andere een declaratie van hertoghe Philips in den jaere 1451, by den welcken geseyt ende verclaert wort, dat de voors. stede ende landt van Denremonde egheen Vlaenderen en syn, noch oynt hebben geweest, noch oock van de casselrye der stede van Gendt, met interdictie ende bevel van de selve preeminentie van den heere van Denremonde, niet te laten verminderen in eenigher manieren, breeder blyckende by de copie van de voorgaende privilegie hiermede gevoecht. Sulckx dat de supplianten dunckt, onder correctie, dat de kennisse

ende administratie van de geestelycke goedingen van haerlieder districte, niemant en behoort toe te commen dan hemlieden alleene. Niet dat de supplianten hier deur begeeren inne te voeren eenighe veranderinge ofte nieuwicheyt, int general regiment van den lande ende van der oorloge, die by lutter persoonen alderbest gehandelt worden, want gelyck sylieden, omme te schouwen de meenichfuldighe particulariteyt van contributie (*die*) gestelt syn in den jaere 1517 onder den gemeenen transport van Vlaenderen, hebben hemlieden altyts dyenaengaande gedregen in de goede voorsichticheyt van myn heeren de Leden, waerinne sy noch begeeren te continueren.

Boven desen syn de supplianten innesiende een groote veranderinge in de kercke ende tbedienen van de religie, niet sonder evident schandael van meenighen menschen, by dien de ministers ende kerckendienaers by tyden souden moeten, tot grooten excessiven coste, veele ende lange vervolgen haerlieder betalingen, ende ondertusschen genootsaeckt syn te schorsen de diensten van de kercke. Insgelycks omme de reparatien ende andere nootlicheden der kercken overcommende, soude men moeten vervolgen authorisatien ende ordonnantien, ende somwylen lutter obtineren, in der voegen dat te beduchten soude wesen, dat het fondement dwelck alreede geleyt is, by dusdanighe middelen wel geheel mochte vervallen, want veele menschen den goeden yver ende begeerte die sy hebben tot voorderinge van de religie, hier deur souden verliesen. Ende dat men presumeren mochte dat de supplianten eenich profyt met de voorscreven goedingen, tsy in particulier ofte voor de generaliteyt van de stede, souden gedaen hebben ofte soeken te doene. De supplianten refereren hemlieden desen aengaende in de goede wetenscap van die van der consistorie der

kercken ende de rekeningen van de voors. goedingen. Synde te vreden dat by soo verre in toecommenden tyden, als men de voorn. goedingen breeder sal mogen ontfaen ende besitten, die meer uuytbrengen dan de kercken lasten, het overschot van dyen te employeren ende laten employeren tot alsulcke saeken als by gemeenen advyse van heeren de Leden, alle andere baten ende overschot van gelycke geestelycke goeden geemployeert sullen worden. Bidden hieromme ende versoecken sy supplianten seer oetmoedelyck, dat in consideratie van de bovenscreven redenen, Ul. E. beliefve hemlieden te laten in de paisible administratie van de voors. goeden van haerlieder quartiere, doende den commis dher Lucas Deynaert supercederene van allen ontfanck die hy mach hebben tot Larene, Calckene ende andere plaetsen van den lande van Denremonde, ofte in eenige ander quartieren dependerende aen de cloosteren ende cappittelen van den voors. lande, maer sal de selve gehouden syn te resigneren in de handen van den supplianten ofte haerlieder gecommitteerde, omme die temployeren ter eeren Godts ende voorderinge van synen heyligen Worde, soo sy in consciencie voor den almogenden Heere begeeren te verantworden.

Eyndelinge hopen dat Ul. E. dit haerlieder vertooch niet en sullen qualyck afnemen, als tselve geschiedende tot preservatie van haerlieder privilegien, voor de welcke sy den eedt gedaen hebben, ende deur goede begeerte die sylieden dragen, tot eenen vruchtbaren voortganck der religien ende Godts dienste."

Oorspronkelijk, dragende: „geexhibeert in t' Collegie . . . (*gescheurd*) 1582.

Met afschrift van de voorgemelde declaratie van hertog Philips, 28n Januari 1451.

1582. — *Aanvraag om eene jaarwedde voor den nieuwen minister te Meenen, Matthys van den Broucke, vroeger predikant te Loochristi.*

„An [myn heeren schepenen van den Kuere der stede] [1]) van Ghendt.

[Vertoonen in] alder reverentie de keerckendienaers.... hem ghevoucht de liefhebbers der christelicker religie binnen Meenen, hoe dat zy naer langhe debvoir by hem ghedaen, verwillicht hebben Matthys van den Broucke, predicant tot Loo Christi, om den kerckendienst binnen Meenen, die langhe ghecesseert heeft, te bedienen. Nemaer alzo tot dien hende verzocht werd tbehoorelycke alimentatie, ende myne heeren voorzaten alzulck een last themwaerts ghenomen hebben, ghelyc den pensionaris Zomer bekent is, so supplieren de remonstranten, dat het mynen heeren beliefve hierinne te voorziene ende ordonnancie van jaerlicxsche betalynghe te verleenen up eeneghen goeden ontfanghen binnen deser stede; ende dat up den voet van vier hondert guldenen by jaere, ghelyck den dienaren binnen eenighe steden dienende, toegheleght werdt, ende myne heeren voorzaten ooc gheordonneert hadden, ende myne heeren zullen wel doen."

Gecollationneerd afschrift geteekend: L. Heylinc. — Met de volgende apostille (7 sept. 1582.)

1582, 7 september. — *Gunstig antwoord van Schepenen van de Keure van Gent op het voorgaande rekwest.*

[2]) „... synen sallaris hem toegheleyt ende gheac-

1) Afgescheurd. 2) Het begin ontbreekt.

cordeert als predicant binnen der stadt van Meenen, innegaende [1]) de zelve gaigen ten daghe van zynen vertrecke naer de voors. stadt van Meenen om aldaer zynen actuelen dienst te doene. Ende zal u de zelve somme ende tguene ghy daerup zult betalen valideren in rekenynghen, exhiberende dese ofte copie autenticque met acquyt van den voorn. Matthys van den Broucke, ende ditte alles by provisie ende tot ander ordonnantie. Actum desen vii^en^ septembris xv^c^ lxxxii."

J. Ruytinck.

Met drie oorspronkelijke kwytschriften van M. van den Broucke: „dienaer des goddel. Woorts binnen der stadt van Meenen."

1° — 16 lb. 13 sc. 8 gr., trimester verschenen 25 januari 1583. „Stilo novo."

2° — id., trimester verschenen 25 april 1583.

3° — id., trimester verschenen 24 (sic) Juli 1583, „ontfaen by my Matthys van den Broucke, *eertyts* minister tot Meenen, desen 25 augusti 83."

1582. — *De hervormde gemeente te Meenen vraagt dringend om betaling der achterstallen verschuldigd aan den predikant Wauter Janssens. — Gevaren die de arme gemeente bedreigen.*

[An myn heeren schepenen van der Kuere der stede van Ghendt]. [2])

[Vertoonen in alder] reverentie... ghereformeerde

1) Onder dit besluit „ingaende 25 octobris 82."

2) Begin ontbreekt.

religie .... tclaeghen van .... die van Ghendt, tot onse .... ende alzoo hy [Wauter Janssens] noch ten achter is ....[1]) ghedaen, de somme van een hondert guldens verscheenen den laetsten januari 1582, deur cause by U. L. myne E. heeren verordineert was tweehondert guldens up den comyssaris Vleschauder, ende dander twee hondert up die van Brugghe, welcke die van Brugghe niet en verstaen te behooren, nochtans hebben ghegeven tot een hondert. Ende dander hondert guldens daer noch staende, zonder dat wy connen weten van waer de resterende somme mochte ghevonden worden, het en zy by uwe E. heeren voorsien te worden, ende verleenen ordinantie van betaellinghe up eenighe comissen binnen deser stede van Ghendt, updat deur zulcke middelen van nonbetaellinghe hem niemandt en zoude onghewillichlick employeren ten dienste van onser aerme ghemeente, mits oock de groote peryckelen ende excercive costen in het reysen, ende dat alzoo die troosteloose van Meenen niet gans en vergaen ende alle disordene de overhant en neme. Up alles gheledt, bidden ootmoedelicke dat mynne E. heeren believe te verleenen ordinantie van betaellinghe het zy den comyssaris Vleeschauder ofte yemande el, ter discretie van mynen E. heeren. Ende zult wel doen."

Oorspr., met het volgende besluit (13 juni 1582).

1582, 13 juni. — *Gunstig besluit van Schepenen op het voorgaande rekwest.*

„Scepenen van der Kuere der stede van Ghendt

---

1) Zesde regel; van de vorige regels heeft men slechts de woorden van het midden.

ordonneren u Christoffels de Le Becque, ontfanghere van den gheestelicke goeden, te betalen Wauter Janssens, minister des goddelicken Woordts, de somme van hondert ponden tournois, van xl gr. tstuck, over de volle betalinghe van een jaer gaigen verschenen den 1n January 1582, voor den dienst by hem ghedaen in de stadt van Meenene. Welcke somme u zal valideren in rekeninghe, mits bringhende acquit van den voorn. Wauter Janssens. Actum den xiiin Juny 1582."

J. RUYTINCK.

Oorsp.

1582, 5 september. — *Verklaring dat de geldmiddelen slechts toereikend zijn tot betaling der predikanten in het Gentsche quartier.*

„Den commis de Le Becque, ghesien hebbende d'inhaudt deser ende ordonnancie van myn heeren scepenen, verclaert negheen middel te hebben om de supplianten contentement te gheven, overmidts de groote last hen toegheleyt om de ordinaire predikanten, scholasters ende costers int Ghendtsche quartier ter platte lande te betalene, recommanderende nietmin den voorn. suppliant om betalinghe te vercrighen up eenighe commise, ter discretie van myn voorn. heeren. Actum den 5n Septembre 1582.

CH. DE LE BECQUE."

Oorspr. (op hetzelfde stuk).

Op een daaraan gehecht (beschadigd) rekwest, een fragment van een ordonnantie, houdende den last om te betalen aan den suppliant „de somme van hon-

dert ponden tournois, van xl gr. vlaems elck pondt, over de vulle betalynghe van een jaer gaigen verscenen den eersten lauwe 1582, ter causen van zynen dienste ghedaen bynnen der stede van Meenen als ministre des goddelycken Woorts, ende zal de voorn. betalynghe valideren in uwe rekenynghe mits brynghende pertinent acquyt. Actum ix^n octobri 1582."

HEMBYZE.

1582, 3 augustus. — *Betaling van* 15,000 *gulden tot onderhoud der predikanten ten platten lande.*

„[Schepenen] [1]) van der Kuere [der stede van Ghendt, ordonneren] u dher [Lucas Deynaert, commis generael] van den geestelicken goedinghen in het Ghentsche quartier, te furnieren aen m^r Christoffels de Le Becque, als superintendent van de alimentatien van den ministers, scholasters, etc., van tselve quartier van Ghendt, de somme van vyftien duusent guldenen, van xl gr. tstick tsiaers, ingaende den eersten augusti tweentachtentich lestleden, ende ditte ten twaelf termynen, te weten van maende te maende, telcken veertien hondert ponden tournois; omme daermede betaelt te worden de stipendien ende gaigen van de ministers, scholasters, costers ende andere dienaers der kerken ten platten lande int voorn. quartier van Ghendt, ende bringende dese met acquit van den voorn. de Le Becque zal u valideren in rekeninghe, up de voors. uwe entremise. Actum den iii^n augusti xv^c tweentachtentich."

J. RUYTINCK.

---

1) Begin verdwenen.

Oorspr. — Met vier kwijtschriften van Chr. de Le Becque, 1 sept., 1 oct., 1 nov. en 1 Dec. 1582, waarbij hij bekent telkens ontvangen te hebben 208 p. 6 sc. 8 gr., „tot onderhoudt van de ministers, scholasters ende costers ter platte lande".

1583, 30 novembri. — *Rekwest der Ouderlingen te Sleidinghe.*

„An myn E. heeren schepenen van der Keure der stede van Gendt.

Men supplyeert met alder reverentie, hauderlynghe der kercken Christi tot Sleydinghe, voor onsen mynister, die nu voor de tweede reyse berooft es gheweest van goet, catteylen, spyse ende cleederen, eens onder Audenaerde ende nu in ons voorn. prochie. Zoo dat wy den zelven, die ons in alles ghetrauwelic ghedient heeft, met grooten verdriete moeten ons zien scheyden huut cauzen van het voorschreven verlies, biddende ootmoedelic myne voorn. heeren den zelven doch ten minsten zyn achterstellen te laten volghen. Hy es betaelt tot den eersten augusty lxxxiii. Myn heeren neempt doch acht up den welstant onser kercken, want wy met secten anghevochten. Dwelc niet bet en can ghebetert worden dan te behauden den dienaer die wy hebben, ende dat en can niet ghesien (*sic*) zonder zyn achterstellynghe te volghen. Wilt doch hier in het beste doen, updat hy met ons desen winter mach zien wat Godt gheven zal, ende zoo het dan ghescheyden zyn moet, in des scherpste des winters niet en moet reysen. Ende zult wel ende christelic doen, die U. L. wilt sparen in een lanck godsalich leven tot beschermynghe zynder kercken.

By ons hauderlynghe, Christophels van Hyfte, huut laste van dander hauderlynghen. Desen 30 november 1583.

CHR. HYFTE."

1583, 18 juni. — *Rekwest van Jan de Hooghe betreffende zijnen dienst als scholaster tot Thielt.*

„[An myn heeren schepenen van der Keure der stede van] Ghendt [1]).

[Vertoont] reverentelick [meester Jan de Hooghe... T]hielt, voor u voorsienighe heeren... aenghenomen es gheweest by den keerckenraed aldaer in de presentie van Jan van Noorthout, Jan Spoorman ende Pieter van Renterghem, in septembri 78. Alwaer hem belooft es gheweest by ordonnancie van comissarissen van Ghendt, xv lb. gr. voor zyn jaerlicx pensioen. Ende heeft aldaer, binder schole ende der keercken, eerlick zynen dienst ghedaen eenen termyn van xvii maenden, maer niet zonder zyn groote schaede, (lof zy de Heere.) Van den welcken dienst den voorn. m^r^ Jan betalynghe es begheerende, waeraf hy ontfanghen heeft van Charels van Cuelen, ten laste van Hulenbrouck, vi lb. gr. Zo blyft noch in reste xv lb. v. sc. gr. Om de voornoemde reste te vercryghene by ordonnancien van de heeren, an m^r^ Christoffel de la Beke ofte an yemandt anders, zo es den voornoemden scholaster alhier eens ghecompareert den xxvi^en^ septembris 82 laetsleden, met attestatie van Jan van Noorthout, en requeste overgheleyt voor U. E. heeren. Die ghetoocht zynde m^r^ Christoffels ende comissarissen, hebben dylaey van betalynghe begheert, midtgaders datter quaede ghereetschap was. Nu acht maenden ghepasseert

1) Het begin ontbreekt.

zynde, zo hebbic wederomme myne huusvrauwe tot Ghendt ghesonden, om myne achterstellen te vercryghene, met oedmoedt tselve begheerende an de E. heeren. Waerup U. L. letten zal rypelyck, alle hulpe ende addresse de zelve bewysende, up datse mach naer goet berecht te haestigher naer huus keeren ende wel doen. Met haesten uuyt Westcapelle den xviii[en] juny 1583."

Den aluwen dienstbarende knecht,

JAN DE HOOGHE, scholaster.

Oorspr. Beschadigd. Met het volgende randschrift.

1583, 22 juni. *Verklaring van een commies op het voorgaande rekwest.*

[1]) „... dat hy gheenen middelen en heeft niet meer om desen suppliant dan andere kerckendienaers te betaelene, biddende dat myne E. heeren daerinne te willen voorsiene, ten hende het plat landt van de dienaers inde Godes Woort niet verlaeten en worde. Actum xxii[n] juny 1583."

J. JULIENEN.

Oorspr. Met ordonnantie van schepenen „den suppliant te betaelen de somme van zes ponden gr. vlaems eens, in minderynghe van de reste als hy mainteneert men hem schuldich is." — 22 juni 1583. Hembyze. — Kwijtschrift geteekend: H.

1583, 5 augustus. *Vermindering der jaarwedden.*

Scepenen van [der Keure der stede van Ghendt]

---

1) Het begin afgescheurd.

ordonneren den [commies generael van de geestelycke] goederen in tGhendsche quartier, dher Lucas Deynaert, van nu voorts inne te houden tslants profyte, een derde deel van allen den gaigen ende alimentatien van gheestelycke persoonen waermede zyne entremise jaerlycks is belast, wel verstaende so verre de selve excederen hondert ende vyftigh guldens by jaere, ende dat by provisie ende tot andere ordonnantie. Actum in tcollegie den v[n] dach van ougste 1583."

HEMBYZE.

Oorspr.

1583. *Rekwest van Johannes de Wevere, predikant te Kieldrecht, zijne woning betreffende.*

„An myn heeren meyere ende schepenen der prochie ende vierschare van Kyeldrecht.

Vertoocht in aller reverentie Johannes de Wevere, dienaer des Woorts tot Kyeldrecht, alzoo hy alhier binnen der prochie ghedient heeft den tyt van dry jaren en half ofte daerontrent, ende met redene hem becroont ende beclaecht, dat hy duslanghe tot zynen grooten coste heeft moeten hueren eene wonynghe. Daer gheen van alle de ministers des lants van Waes ende Beveren dat ghehouden zyn te doene noch ooc en doen, nemaer possideren de pastorale wonynghen elcker prochie; ende daer oock gheen pastoryen en zyn, daer wort hemlieden eene bequame wonynghe beschict ten laste van de ghemeente, ofte emmers een somme van penninghen na discretie toegheleyt, omme daermede na haren roep een huys te huerene. Soo eyst dat den voorn. suppliant anderwerf myne heeren vertoocht ende instantelick bidt, ten fyne zy up deze zake rypelick willen letten ende hem believe te assigneren

of toe te laten eenighe jaerlicsche somme van pennynghen, tot behulp van suppliants huyshuere. Nemaer de suppliant wel wetende dat de ghemeene prochie met daghelicsche exactien ende extorsien ghegraveert wort, zoo en zoude hy dat up de ghemeynte niet begheeren, maer dat het myn heeren alleenlyck deduceerden ten laste van de goederen der kercken van Kyeldrecht, ende dat den ontfanghere der kercken upleyden. Zulx naer discretie ghestelt zoude moghen werden zoo van de voorghaende jaren als het loopende. Ende myn heeren zullen wel doen, ende zal den suppliant te meer veroorsaect wesen om voor het ghemeente te doene sulx als hem moghelick wert, daertoe versocht zynde".

Oorspr., met de volgende apostille:

1583, 19 september. — *Antwoord van Schepenen van Kieldrecht.*

Schepenen der prochie ende vierschaere van Kieldrecht, gheledt hebbende op d'inhouden van dese requeste, ende daerop gehoort de gegoede ende notable der zelver prochie, souden wel geneghen wesen den suppliant (overmidts zynen goeden ende continuelen dienst) in zyn versouck te gelieven, zoe verre tzelve coste geschieden zonder quetse huerder gemeente. Nemaer alzoe de zelve prochie ende gemeente groote sommen van penninghen ten achteren is, ende qualyck can overvallen de swaere costen ende lasten van dese jegenwoirdige orloge, die dagelyksch vermeerderen; soe can de suppliant wel bemerken datter egheen middel en is an tzelve te furnieren uuten lichaeme ende boesem der zelven gemeente. Ende voer zoe vele daertoe zoude geemploieert worden t'innecommen van de keercke van Kieldrecht voors., bevinden schepenen

voors. dat (wesende de zelve naer behoiren gerepareert ende onderhouden) daer niet suyvers, ofte emmers zeer weynich, overblyven zoude om den suppliant eenichsins te goede te commen. Nietemin, alzoe wel redelyck is dat de suppliant genyete van tamelycke woninge als andere ministers, ende dat hier egheen pastorale woninge en is noch oynt te vooren geweest en heeft, soude hem moggen addresseren aen myne heeren schepenen van der Kuere der stede van Ghendt, ten fyne zy in dyen regaerde hem jaerlycks toeleyden een redelyck somme van pennynghen, ende daer van hem assigneerden op den ontfange van den innecommen van de geestelyke goederen. Actum den xix[en] september xv[c] dryentachtentich".

J. VAN BELLE.

Oorspr.

1583. — *Rekwest van Johannes de Wevere aan Schepenen van Gent, betreffende dezelfde zaak.*

„Aen myn heeren schepenen van der Kuere, midtsgaders de dekenen van beede bancken der stadt van Ghendt.

Vertoocht in aller reverentie ende onderdanicheyt Johannes de Wevere, dienaer des Woorts tot Kieldrecht, int lant van Beveren, alzoo hy by requeste, hier annex, aen schepenen der voornoemde prochie gherequireert heeft, dat zy hem suppliant versorchden van eene competente wonynghe, ghelyck alle ministeren (oock by ordinantie van myn heeren de hoochballiu van Waes) verzocht zijn, ende hem daerop niet en affectueren, maer hem excuserende, voorwenden ten eersten van de groote lasten des lants daermede

zy ghegraveert worden, ten anderen dat de kercken goedingen, boven alle behoorlicke reparatie, het zelfste niet en zouden connen uuytbrenghen om den suppliant van een wonynghe te besorghene. Soo eyst, dat de voornoemde remonstrant myn heeren angheeft hoe dat de kerckelicke goedinghen jaerlix inbringhen tot xx l. gr. Vlaems ofte daeromtrent, ghereserveert vele diversche achterstellen van resten, soo dat den suppliant daer van bequamelick wel mochte gheaccommodeert werden boven alle reparatie. Biddende derhalven myn heeren daerin te willen voorsiene, belastende den voorn. schepenen van Kieldrecht den suppliant tot zyn jaerlicsche huyshuere eene somme van penninghe up de voorn. kerckgoedinghen te assigneren ende dat den kerckenraet der zelver kercken niet te verhinderen. Ofte te doen hebben het huys van den lesten pape dat hy van zyne kerckelicke proffyten ghebout heeft, den welcken van by den vyant commende van Loven onderweghe ghevanghen es van onse soldaten, dien zy insetenen en de schepenen liever lossen zouden (ghelyc zy eenmael ghedaen hebben) dan sy een dienaer voor soo vele accommoderden. Alwelcke huys wel behoirde gheconsigniert te wordene, nemaer willen dat excuseren, allegierende dat het by kersberringhe ghedecreteert es. Daer nochtans eenen Franck Maes, pennincmeester in den Doel, tselfste huys verpacht heeft ende spapen proffyte de jaerlicsche huere af ontfanct, het mach wel warachtic wesen, dat het voorn. huys belast gheweest sy, maer ghemerct datter dry distincte wonynghen al up een erfve staen, heeft de voorn. pape de twee vercocht met de voorn. lasten, zoo t deene wonynghe die hy voor hem hilt luttel of t belast is. Biddende anderwerf, zoo myn heeren dat pelick respecteerden, den suppliant wilden dat selfste ys toelaten tot zyne wonynghe, want het seer

odieus is alle jare schier te verhuyzen. Ende myn heeren sullen wel doen.

Oorspr.

Apostille: „Sy ghetooght Lucas Deynaert, omme hierop hebbene zyn advis. Actum int collegie den xxii^n^ septembris 1583. HEMBYZE.

1583, 23 sept. — *Advies van den commies Lucas Deynaert op het voorgaande rekwest. — De ministers ten platten lande hebben recht op 50 ponden gr. jaarlijks, voor hunne woning.*

„De commis, overzien hebbende de requeste gepresenteert by Johannes de Wevere, zeght, onder correctie, dat hem wel kennelyck is, dat de ministeren ten platten lande by accorde van uwe E. voorzaten generalycken allen geaccordeert is vyftich ponden grooten by jare, sonder eenighe mentie ofte anschau te nemene of alle de prochien voorzien waren van woonynghen om den ministeren daerinne te woonen. Soo dat daer gheene woonsten en zyn, staet by de ministers te beleven jegens de gemeente, elcken int zyne, omme van woonynghe voorzien te werden, gemerct by myne heeren scepenen noyent yet meer toegeleyt is dan de voorn. 50 l. gr. by jare. Ende zoo verre angaet tverzouck dat den suppliant doet annopende thuis van den lesten pape, dinct desen commis, dat myne heeren daervan niet wel en zouden connen ordonneren, uuyt dien dat genouch schynt uuyt suppliants vertooch, dat het verzochte huus by decrete afgewonnen is ofte emmers datter eenich letsel annegedaen is; ende zoude by dien goet vinden de dispositie van den zelven huuze

danof te laten an de wet aldaer, dye daerof beter geinformeert zyn, soo hy oock zoude van de fabricque ende kerckegoederen. Ende zoo myn heeren genegen waren om den suppliant vrientschap te doene, zoo verre doendelyck wert, mochten hem verleenen brieven van faveure an de voorseide wet van Kieldrecht, ten fyne zy hem alle mogelycke faveur zoude moghen doen. Stellende niet min tguene voorscreven ter discretie van uwe Ed. Actum den xxiii[en] septembris 1583".

L. Deynaert.

Oorspr.

1583, 20 juli. — *Pieter de Rycke beveelt zijnen neef aan bij Schepenen van Gent tot het verkrijgen van eene plaats.*

„Edele, weerde, wyse ende seer voorsienige heeren. Also ic van myn cousyn Pieter de Rycke, f[s] Baves, verstaen hebbe, dat binnen der stadt van Ghendt, door t'overlyden van Matheus Maseman, vacerende is het ontfangerscap van S[t] Jacobs, ende hy aen my ernstelick begeert ende gebeden heeft, aen U. E. te willen scriven een cleen woordeken van recommandatie, ten ende hy tot het voors. ontfangerscap gepromoveert soude mogen worden, ende hebben hem tselve niet connen weygeren, ende mids desen aen U. E. te versoucken den voorn. mynen cousyn voor gerecommandeert te willen houden. Ende hoewel hy zekeren tyt geleden in gelycke administratie van wegen U. E. gestelt synde, hem eenichsins so door de jouncheyt als doordien hy alsdoen de handelinge van goede, nieu ende ongewoon was, ontgaen mach hebben, verhope nochtans dat hy in toecommenden tyden beter ende wyselicker hem aenstellen ende schicken zal.

Te meer hy hem nu ten huwelicke begeven hebbende, occasie sal hebben in alle stilheyt hem met syn lieve huysvrauwe te dragen ende van alle quaet geselscap te myden, so ic hem gantscelick des vertrauwe, ende hy my vastelick toegeseyt ende belooft heeft. Daerom bidde U. E. andermael den zelven, tsy tot het voors. ontfangerscap oft yet anders daertoe zy hem bequaem zullen achten (voornamelyck in desen benauden tyt dat hy met meer anderen zyner goederen ongebruyckich gemaect is) te willen voorderen ende advanceren, waardoor U. E. my grootelicx thaerwaerts sullen verbinden, ende sal U. E. goede gunst tot mynen voorn. cousyn achten als aen mynen persoon bewesen, die ic tallen tyden met alle dancbaerheyt bereyt sal wesen tegens U. E. te versculden. Hier mede, edele, weerde, wyse ende voorsienige heeren U. E. naer myn dienstige gebiedenisse in die heylige hoede ende beschermenesse des Almachtighen bevelende. Uut Middelburch den 20 july 1583".

U. E. onderdanich ende dienstwilliger

PIETER DE RYCKE.

Oorspr., met het adres op het tweede blad: „Edele, weerde, wyse ende seer voorsienige heeren, myn heeren scepenen van der Kuere der stede van Gendt" — Zegel afgevallen.

1584, 10 maart. — *Betaling aan de weduwe van den predikant Willem Pressius.*

Betaelt de wedewe Guillame Pressius, minister was binnen der stede van Aelst, de somme van neghenen dertich ponden tournois, in betalinghe van synen verachterden dienst gedaen in de voorseide qualiteit, binnen Aelst ende Exaerde.

By ordonnantie van x^en marty 1584, onderteeckent Ruytinck.

Staet van al tghone ontfaen ende uitghegheven is gheweest by Charles Everwyn, als tresorier van allen slandts penninghen over de stede ende quartiere van Ghendt, tsedert den 1n feb. 1584 tot ende met den 14n april daernaer (série n° 404).

1584. — *De Armekamer van Gent vraagt uitbetaling der legaten door wijlen Pieter de Rycke, minister te Cluysen, vermaakt.*

„An myn heeren schepenen van der Kuere in Ghendt.

Vertooghen reverentelic de ghecommitteerde van der aermcamer deser stede, hoe thaerlieder kennesse commen es eenen Pieter de Rycke, minister gheweest van de prochie van der Cluusen, heeft sprekende zeker assignatie tzynen proffyte ende ten laste deser stede inhaudende xxxii l. ix s. gr., ter causen van zyn pensioen oft gaigien by hem in de voorn. qualiteyt binnen de voors. prochie verdient. Ende alser den zelven minister deser weerelt es commen te passeren, heeft by testamente in de voors. somme ghestelt: eerst an den ghemeenen aermen deser voorn. stede viii l. ix s. gr.; item an eenen aermen persoon belast met zes kinderen by name Geerart Mande, wonende in de Steenstraete, iiii l. gr.; ende noch een blende dochtere in de Savanstrate, ghelycke iiii l. gr.; mitsgaders ten resten noch iiii l. gr. an zeker kindt by den voors. minister tzynen huuse onderhauden, breeder by den testamente onder Jaspar de Smet rustende (present

ghetuyghen ghescreven) verclaerst. Ende alsoo de ghecommitteerde van slandts penninghen refuus doen van betaelinghe zonder Ul. heeren ordonnantie, believe myn voorn. heeren hiervan ordonnantie tot de voors. xx l. ix s. gr. (by hem by testamente ghegheven) te verleenen. Zult wel doen, zonderlinghe ghemerct an de voorseide beghifte wel besteet is, ende dat zy anderssins apparent zyn, mits haerlieder groote aermoede, van de aermecamer onderhauden te moeten wesen."

Oorspr. Met attestatie get. Ch. de Le Becque: „ick onderscreven als commis gheweest over de betalinghe van de ministers, scholasters ende costers ten platte lande uit Ghendtsche quaertier, attestere by dese dat P[r] de Rycke, minister gheweest tot Cluuse ten achter es, over zyn dienst gedaen totten 1[en] novembren 83, ter somme van tweendertich ponden neghen schel. gr. Oorconden my onderteeckent. Den v[n] may 1584" [1]).

Gunstig besluit van schepenen, 23 mei 1584,

geteekend: J. Ruytinck.

---

1) Een deel der achterstallen werd betaald den 10 feb. 1584: „Betaeld Pieter de Rycke, dienaer des goddelicken Woords binnen den prochie van der Cluusen, de somme van twee en tseventich ponden *tournois*, in minderinghe van syne verachterde gaigien, over synen dienst in de zelve qualiteyt ghedaen. By ordonnancie van x[en] february 1584, onderteeckent Ruytinck."

Rekening van den tresorier Charles Everwyn, 1 februari—14 april 1584, n° 404.)

BIJVOEGSEL.

Aangaande enkele in de hierboven afgedrukte stukken genoemde personen kan ondergeteekende nog eenige mededeelingen doen.

Abrahamus Gallus wordt in een brief van G. v. d. Heyden aan Arnoldus Cornelii (bij van Lennep, Gaspar van der Heyden, Amst. 1884, blz. 221) uit het jaar 1574 genoemd, „minister Cubanus, Weesleus natione, Petri Anthonii conterraneus." Hij was in 1577 predikant te Haarlem (Veeris, Vernieuwt kerkelyk Alphabeth, Enkh. 1750, blz. 74.)

Hubertus Sturmius Eifflius, als student te Heidelberg ingeschreven 28 Apr. 1565 (Handel. en Meded. der M. der Ned. Letterk. 1886, blz. 46); predikant te Moers in de Pfaltz in 1573 (v. Lennep, a. w., blz. 209); ingeschreven als student te Leiden 7 Juni 1578 (z. het Album Academicum); hoogleeraar te Gent 1579; aangesteld aan de Leidsche academie 30 Nov. 1579 (Soermans, Academisch Register, Leyden 1704, blz. 95); zie overigens Meursius, Athenae Batavae.

Lucas Clayssone komt voor in het jaar 1570 als proponent te Londen (Kerkeraads-Protocollen der Hollandsche Gemeente te Londen, door Dr. A. Kuyper, Utr. 1870, blz. 123.)

Daniel Ottho, Gandavus Flander, komt voor als in-

geschreven te Heidelberg 14 Nov. 1589 (Handel. en Meded. 1886, blz. 84.)

Lucas van Peene, ouderling te Londen 1569 (Kerkeraads-Protocollen blz. 3, waar ten onrechte Lucas van Reene staat, zie aldaar blz. 205); predikant te Londen 1586, waar hij in het volgende jaar sterft (Geschiedenissen ende handelingen, enz. verg. door Symeon Ruytinck enz., Utrecht 1873, blz. 143.)

Matthys van den Broucke komt voor op eene geschrevene lijst van predikanten der classis Schouwen (in mijn bezit) als pred. te Tholen vóór of in 1583. Sedert (of vroeger) schijnt hij te Loo Christi en sinds het laatst van 1582 te Meenen gestaan te hebben. De heer van der Baan noemt hem (Van Alphen, Nieuw Kerk. Handb. 1885, blz. 128) pred. te St. Annaland 1586 † 1605.

Jan van Noorthout, door Jean Ballin (Janssen, Kerkhervorming te Brugge, II, 290) Jan van Noothaut genoemd, van 1576—1578 pred. te Anthoniepolder (Cl. Dordrecht, zie de Acta dier classis [1])) en vertrok daarop naar Deinse. Hij werd evenwel pred. te Thielt (Janssen, Kerkherv. in Vl. II, 201, 208 en boven blz. 270.) In Maart 1581 was hij daar niet meer (Janssen, a. w., II, 72), maar wschl. te Wingen, waar Jean Ballin (t. a. p.) hem plaatst. Sinds 1584 stond hij als pred. te Streefkerk, waar hij 6 Febr. 1588 overleed (Acta Deput. Cl. Dordr. Ms.). Zijne weduwe Janneken Roelandts verkreeg in 1590 een pensioen (N. Kerk. Handb. 1890, Suppl. blz. 181.)

Johannes de Wevere is de ook in de Acta der Cl. Dordrecht nu en dan voorkomende naam van *Johannes Textor*, door Janssen ten onrechte Joes Teptor genoemd

---

1) Soermans' Kerkelijk Register is ten opzichte van Anthoniepolder onbetrouwbaar.

(Kerkh. in Vl. II, blz. 230 v.). Kwam deze c. Jan. 1580 te Kieldrecht, uit Lemberge en Gronterve, dit komt volkomen met de getuigenis van J. de W. (boven blz. 272) overeen. In 1584 werd hij als predikant geplaatst te Giessen-Oukerk, in 1586 te Puttershoek, waar hij in 1613 overleed (blijkens Acta der Cl. Dordrecht, MS.) [2])

Willem Pressius. Behalve het bij Janssen, Kerkh. in Vl. I, blz. 35 vv. en Bescheiden (in WW. der Marnix-Vereeniging, serie III, Dl. III), blz. 66 v. vermelde en wat boven verhaald wordt, vergel. men nog de Classikale Acten in WW. der Marnix-Vereeniging, Serie II, Dl. II, blz. 94, 98 v.) waaruit men ziet dat hij vóór 1580 pred. te Hasselt in Brabant geweest is, welke gemeente verlangde dat hij zoude teruggeven al wat hij haar „onthalden" had. Het geschil daarover kwam ook voor de Synode te Middelburg (Rutgers, Acta van de Nederlandsche Synoden der zestiende eeuw, 's Gravenh. 1889, blz. 369, 429.)

H. G. Kleyn.

---

1) Ten onrechte noemt Soermans (a. w.), blz. 13 Joh. Textor (de Wever) predikant van Anthoniepolder 1584—1586. Deze plaats, toen gecombineerd met Puttershoek, werd in die jaren bediend door Jan Simons, en Johannes Textor spreekt bovendien 6 Nov. 1590 over zijn transport van Giessen-Ouwerkerk naar Puttershoek. Hieruit blijkt dat hij in 1586 uit Giessen-Oukerk kwam (en niet uit Anthoniepolder), terwijl wij uit de Acta van 1584 weten, dat hij toen binnen de classis eene plaats verkreeg.

Mededeelingen uit de Handelingen der Classis van Dordrecht, omtrent den toestand van het onderwijs binnen hare grenzen in den eersten tijd der Hervorming.

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. H. G. KLEYN.

Het is duidelijk genoeg en behoeft geene nadere aanwijzing, dat de invoering der Hervorming op den duur heilzame vruchten moest dragen voor het Volksonderwijs. Juist omdat de kerken der Hervorming hare leden steeds op het *Woord* Gods wijzen, moeten zij verlangen, of ten minste wenschen, dat ieder in staat zij dit Woord te *onderzoeken*. Het onderwijs is hier meer dan een maatschappelijk belang, de onderwijzer verricht een arbeid, die het Koninkrijk Gods ten goede komt.

Dat ook in de Nederlanden de zorg voor de scholen een belangrijk onderdeel van de werkzaamheden der kerkelijke vergaderingen uitmaakte, blijkt reeds dadelijk uit de voorloopige bepalingen, die in de bijeenkomst van kerkeraadsleden der Gereformeerde kerken te Wezel in 1568 werden vastgesteld. Kon deze synode wegens den staatkundigen toestand des lands, nog niets tot regeling van het onderwijs doen, zij vergat toch niet de „Scholarum cura constitutioque" aan de

later bijeen te roepen Synode op te dragen [1]). Uit den aard der zaak kon ook de Provinciale (*niet* Generale) Synode van Embden in 1571 zich niet met de scholen inlaten [2]), maar de eerste provinciale Synode van Holland en Zeeland, in 1574 te Dordrecht bijeengekomen, besloot den 22[en] Juni omtrent de scholen: 1° dat ten eersten de Ministri van allen Classen sorch dragen sullen op welcken plaetsen schoolen behoeuen te wesen; 2° of de Schoolmeesters der plaetse daervan men handelt voor tijdts een openbaer ende ordinaris stipendium ghegheuen is; 3° Sullen sij vande Magistraet begheeren, dat het hun gheoorloft sij, een schoolmeester te setten, ende dat de Magistraet 't stipendium beuele te betalen, twelck eertijdts betaelt plach te worden; 4° De Ministri sullen verschaffen dat de Schoolmeesters de Belijdinghe des gheloofs onderschrijven, ende sich der Discipline onderwerpen oock mede den Catechismum ende andere dinghen die der ieucht nut sijn leeren; 5° Ende soo daer eenighe Schoolmeesters waren, die dit niet doen en wilden sullen de Ministers hare ouerheijt bidden, datse gheweert ofte afghesettet worden; 6° Soo de Dienaers iet van desen verhaelden dinghen van der Overheyt niet vercrijghen en conden, Soo sullen sij het der hooghe Overheijt bij requeste verclaeren ende de saecke voortdrijuen [3]).

---

1) Rutgers, *Acta van de Nederlandsche Synoden der zestiende eeuw*, 's Gravenhage 1889, blz. 26; Hooyer, *Oude Kerkordeningen*, Zaltbommel 1865, blz. 46.

2) Evenwel schreef zij den Praesides der Classicale vergaderingen voor in rondvraag te brengen „an pauperum et Scholarum cura geratur, z. Rutgers, *a. w.* blz. 106.

3) Rutgers, *a. w.* blz. 154 v. Opgenomen in de Dordsche Kerkordening van 1574 als Art. 22 zie Hooyer, *a. w.* blz. 100 v.

Indien het ons voornemen was de geschiedenis van het Onderwijs in de provincie Holland te beschrijven, dan zouden wij in bijzonderheden moeten treden omtrent al wat in iedere volgende Synode door de afgevaardigden der gemeenten is verricht en onderzoeken welke overwegingen, door de Classen geopperd, het waren, die tot het nemen der Synodale besluiten hebben geleid [1]). Nu bepalen wij ons tot hetgeen noodig is tot toelichting van onze mededeeling over de Classe van Dordrecht (ook genoemd Cl. van Suydt-Hollandt). Men bouwde voort op den grondslag in 1574 gelegd, maar voegde er nu en dan nadere bepalingen aan toe b.v. te Dordrecht in 1578, toen besloten werd: Men sal aerbeyden, dat overal scholen opgericht worden in den welcken de kinderen niet alleen in spraken ende konsten, maer oock voornemelick in den christelicken cathechismo onderwesen ende totten predicatien gheleydet worden [2]). De Middelburgsche Synode van 1581 voegt bij het onderricht in den Catechismus nog het onderwijs in de „vreese Godts (pietas)" [3]), en bepaalt ten opzichte van het examineeren der schoolmeesters dat de Classis zal letten „wat best hier in te doene ende byder overheyt te vercrygen sal zijn, opdat getrouwe ende bequaeme persoonen in dien dienst gestelt werden" [4]). Zij stelde ook gecommitteerden aan in zake de reformatie der scholen, te weten M. Lydius en J. Damius, predikanten te Amsterdam en te Haarlem, aan wie eene uitvoerige instructie werd gegeven, waarin ook gelet

1) Zie hierover Rutgers, *a. w.* op de plaatsen in het Register s. v. Scholen genoemd.

2) Rutgers, *a. w.*, blz. 246, Hooyer *a. w.* blz. 152.

3) Rutgers, *a. w.* blz. 381, Hooyer, *a. w.* blz. 202.

4) Rutgers, *a. w.* blz. 404, Hooyer, *a. w.* blz. 209.

wordt op het onderhoud der schoolmeesters ten platten lande, waarin dikwijls slechts gebrekkig werd voorzien [1]. In de Synode te 's Gravenhage (1586) werd eindelijk eene Schoolordening gemaakt, die alles bevatte, wat van kerkelijke zijde in het belang van den welstand van het Volksonderwijs werd verlangd [2].

Het spreekt van zelf dat de medewerking der Overheid noodig was, zoude der kerkelijken wensch vervuld worden. Over het geheel schijnt de Hooge Overheid hun ter wille te zijn geweest, hoewel niet altijd zoo spoedig als door de kerkelijke vergaderingen werd noodig geacht, terwijl de mindere Overheden, Magistraten en Ambachtsheeren, vaak hunne pogingen door traagheid of onwil belemmerden. Ondertusschen de geschiedenis der Staatszorg voor het onderwijs ligt voor de eerste tijden nog in het duister. In kerkelijke stukken wordt melding gemaakt van een Plakkaat der Staten van Holland van Maart 1581 waarin bepaald was, dat de Schoolmeesters van de Classen gheexamineert sullen worden [3], maar in het Groot Placaet-Boeck wordt slechts gewag gemaakt van een Placaet van 20 Dec. 1581 (vernieuwd 21 Nov. 1584) en van een ander van 9 Maart 1589 waarin o. a. ook bepalingen over de Scholen voorkomen. Het eerste eischt examinatie der Schoolmeesters en Schoolvrouwen door de Magistraten der Steden na welk onderzoek hun eene Acte van admissie zal worden gegeven [4].

---

1) Rutgers, *a. w.* blz. 464—466 en de daar genoemde plaatsen.

2) Rutgers, *a. w.* blz. 639—641.

3) Rutgers, *a. w.* blz. 404, 420, 443. Dat eene dergelijke bepaling *werkelijk* gemaakt is, blijkt o. a. uit hetgeen ons in de *Resolutiën ter Staten van Holland* op 7 Nov. 1589 aangaande Duivendrecht wordt medegedeeld dat nl. daar geen Schoolmr zal mogen gesteld worden „dan met consent van de Classis in dien Quartiere.

4) *Groot Placaet-Boeck* Dl. I, 's Gravenhage 1657, col. 212 v.

Het tweede schrijft omtrent de steden hetzelfde voor, maar bepaalt omtrent het Platte Land dat examen en admissie geschieden zal door de „Hooft-Officieren van de Dorpen ende Plaetsen ende in de Heerlickheden ende Ambachtsheerlickheden toekomende eenige particuliere Heeren ofte Ambachtsheeren van den selven ofte hare Officieren" terwijl deze machthebbers tevens niet zullen toelaten, dat iemand der geadmitteerde eenige Boecken (sal) mogen doen leeren, de Christelijcke Religie contrarierende [1]). Maar deze plakkaten zijn blijkbaar de eenige niet, welke gegeven zijn [2]), daar b.v. uit de Acta der Classis Dordrecht blijkt dat de onderwijzers op het laatst van 1586 zich aan eene Schoolordening moeten onderwerpen [3]), hetgeen wschl. niet geschied zou zijn zonder authorisatie der H. Overheid.

Na deze voorafgaande opmerkingen kunnen wij mededeelen wat de Handelingen van de Classis van Dordrecht [4]) behelzen aangaande den toestand der scholen,

---

1) *Aldaar*, col. 2'6 v.

2) Mijn onderzoek naar zulke plakkaten is vruchteloos geweest, hoewel ik niet slechts in het *Kerkelijk Placaet-Boek* en in het *Groot Placaet Boeck*, maar ook in de *Resolutiën der Staten van Holland* daarnaar zocht. Intusschen zal het onderzoek der Archieven zeker veel dat nog onbekend is aan het licht brengen.

3) *Acta Deputatorum Class. Dordr.* 29 Oct. 1586, *Acta Class. Dordr.*, 4—6 Nov. 1586.

4) Bij het volgende houde men rekening met de omstandigheid, dat wat van de Scholen gezegd wordt tot op de Dordtsche Synode van 1574 slechts betrekking heeft op de steden en IJsselmonde, alsmede daarmede dat de omvang der Classis in het door ons behandelde tijdvak niet steeds dezelfde was. In Aug. 1573 is zelfs Rotterdam op de classikale vergadering tegenwoordig. Van 1573—Juli 1574 strekt het gebied der Classe zich uit over het ressort der latere Classen Dordrecht, Gouda en Gorinchem (met Zaltbommel), van Juli 1574—Juli 1578 over dat van Dordrecht en Gouda, na Juli 1578 vergadert de Classis van Gouda afzonderlijk.

inzonderheid op het platte land, in het laatst der 16e en het begin der 17de eeuw. Het algemeene ga hier aan het bijzondere vooraf.

De eerste opgave die wij over ons onderwerp bezitten van Aug. 1573 is zeer bevredigend, maar wordt door latere mededeelingen niet geheel bevestigd. Zij luidt: „Soo vele de saeck ende gestalt der scholen aengaet, daervan hebben die broeders oock hare verclaringhe een ijeghelick bijsonder gedaen, ende is beuonden dat (door des Heeren genade) hierin bij de meeste Gemeenten, dewelcke hare gesanten hier gesonden hebben, wel versien sij" [1]). Van denzelfden aard is het bericht van April 1574, maar hier wordt tevens gezegd: „doch hebben de broeders insonderheyt daerop acht geslagen, dat men geen Schoolmeesters tot den Schooldienst sal toelaten, dan die te voren de belijdenisse hares geloofs gedaen hebben ende gesont in leere en leuen bevonden worden" [2]). Het behoeft wel niet gezegd te worden dat de vervulling van dien wensch nog lang op zich zoude laten wachten.

Van meer belang is hetgeen men leest omtrent het verhandelde in Aug. 1574: Op die vraghe of oock in allen plaetsen goede ende ghereformeerde scholen sijn ende andere boose scholen gheweert werden, is beuonden dat tot Dordrecht ende ter Gouw noch veel boose ende papistische scholen beuonden werden, ende tot Schoonhouen, Oudewater ende Gheertruidenberghe sonderlinghe gheen ghebreck van dien en is,

---

1) *Acta Cl. Dordr.* Aug. 1573 Consessus 3, Art. 6. De oudste akten zijn deels in originali, deels in afschrift van J. Gysius, pred. te Streefkerk overgebleven, vandaar soms eene spelling, die in de 16de eeuw niet tehuis behoort.

2) *Acta*, Apr. 1574, Cons. 1, Art. 16.

ende is den broederen op den dorpen [1]) bevoelen haer vterste vlijt ende neersticheijt voer te wenden, dat sij goede bequaeme scholen ende schoelmeesters moeghen hebben. Op die vraghe of die broeders niet al ghelick ghesint en sijn die middelen in prouinciali Synodo [2]) besloten (soo veel alst die scholen belanght) int werck te stellen, is gheantwoordt iae ende is insonderheit die van Dordrecht ende der Gouw van den broederen des Classis opgheleit hierin neerstelick eerst daechs te versien. Op die vrage of in alle scholen die hilderbersche catechismus gheleert werdt is gheantwoort vanden broederen iae. Op de vraghe of oock in allen kercken die scholieren in den Catechismo na den Ordinghe in den Hilderbersche catechismus begrepen van den predickstoel alle sonnendaechs na middach af gheuraecht werdt is beuonden dat selfde die sommighe onderhouden, ende die het niet en onderhouden wel ernstelick beuoelen te onderhouden" [3]).

Veel minder gunstig is reeds het verslag der naastvolgende vergadering op het punt der scholen. „Op die vraghe of oock in allen ghemeenten in steden ende in dorpen goede toeuersicht op die scholen ende regieringhe derseluer ghehouden wert is beuonden dat bij nae allesins slappe toeuersicht ende quade ordeninghe sijn, is desweghen besloten dat die consistorie in allen ghemeenten sullen anhouden ander Ouerheit met ootmoedighe supplicatien anden selfden om hier in bij hem luiden verordent te moghen werden, dat gheen open noch heimelicke scholen ghehouden wer-

1) Hier wordt het eerst van de *dorpen* gesproken.

2) Bedoeld worden de bovenvermelde besluiten der Synodus Dordracena van 1574.

3) *Acta*, Aug. 1574 Artt. 18—21.

den, dan bij dengheenen die inder leere ghesont ende inden leuen opricht ende christelick sullen beuonden worden nae het oordel des Dienaers ende der consistorie ende dit tusschen die naeste bijeencomste te bescicken, op dat alsdan naden 22. artikel des provincialen Synodi op Dordrecht ghehouden voorder te procederen." [1])

Toen in Nov. 1574 gevraagd werd, wat het gevolg van dit besluit was geweest, bleek dat men niet gevorderd was „ende alsoe te vermoeden is, dat ander minder Ouerheit niet veel sal uwtgherecht worden is besloten dat van weghen des Classis met een supplicatie an sijnder Eccellentie als een hoogher Ouericheit in alle steden ende dorpen werde te weghe ghebracht, dat die scholen werden opgherecht, voorsien van guede schoelmeesters ende hare beloninghe, ende dit sal alsoe ghescieden, dat men eerst sal communiceren met den Classen van Delft, dat een broeder van weghen deser classis van Dordrecht, daer sal reisen midts commissie hebbende van den Classi voornoemt om den ghemeenen noot sijn Eccellentie voor te draghen" [2]). Hiertoe werd benoemd Caspar Gendt, minister van Riederkerck.

De last werd evenwel niet uitgevoerd; zoowel in Maart [3]) als in Mei 1575 [4]) besloot men de zaak te laten rusten tot bekwamer tijd en inmiddels wordt den broederen opgedragen ten opzichte van de „bijscholen die niet gereformeert en zijn", dat men aen de Ouericheyt der plaetsen soude versoecken dat geen Schoolmeester toegelaten en werde dan bij der Overic-

1) *Acta* 4 Oct. 1574 Art. 20.
2) *Acta* 9 Nov 1574. Art. 8.
3) *Acta* 8 Maart 1575. Art. 7.
4) *Acta* 3 Mei 1575. Art. 5.

heyts advys, ende dat dan die ouericheyt dieselve Schoolmeester bij den kercken-dienaren laet examineren, ende soo hij bequaem bevonden wert, sal hij toegelaten werden [1]). Ook wordt den dienaren de belofte afgevraagd ten opzichte der Scholen alle diligencie aen te wenden [2]).

De volgende acta zijn niet zoo uitvoerig als de voorgaande en deelen slechts hier en daar iets over ons onderwerp mede. Zoo lezen wij dat de scholen in Juni 1576 „tamelick bedient worden" [3]), maar deze opgave verliest veel van hare waarde, wanneer den 9den Jan. 1577 op de vraag „offer oeck goede schoel in allen plaetsen ghehouden wort": wordt geantwoord: „in zommighe plaetssen goet ende in sommighe plaetssen nyet" [4]). Zoo blijkt dan ook uit eene mededeeling uit de Handelingen der classis van 17 Maart 1579, waarop wij straks moeten terugkomen, dat op de meeste dorpen schoolmeesters ontbraken [5]) en wordt in de vergadering van 23 Juni 1579 Corputius [predikant te Dordrecht] vermaant in eenig Requeste aan de Staten te vragen „dat op den dorpen oock scholen mochten aengestelt worden" [6]). Hoeveel nog in 1583 aan de instelling der scholen ontbrak, zal ons straks duidelijk worden. Wat het bericht beteekent dat Bastingius in de verg. 7 Maart 1589 de schoolordening heeft overgeleverd [7]) weet ik niet, aangezien reeds in het laatst van 1586 de artikelen der schoolordening worden onderteekend. Maar het bestaan eener erkende

1) *Acta* 8 Maart 1575. Art. 8.
2) *Acta* 3 Mei 1575. Art. 10.
3) *Acta* 6 Jun. 1576. Art. 3.
4) *Acta* 9 Jan. 1577. Art. 8.
5) *Acta* 17 Maart 1579. Art. 10.
6) *Acta* 23 Juni 1579. Art. 18.
7) *Acta* Maart 1589.

schoolordening beteekende weinig zoolang de mindere overheden hun plicht niet deden. Nog in Aug. 1592 werd besloten aan Mansmannen te suppliceren de orden der scholen ten platten lande te doen observeren [1]).

In 1598 ontwierp Godefridus Allendorpius, bekend als schoonvader van Dirk Rafaelsz Camphuysen, eene schoolordening voor de classe van Zuidholland [2]).

Inmiddels werden de predikanten uitgenoodigd hunne krachten aan te wenden om tijdelijk in het gebrek te voorsien. Clemens van Rose, pred. te Claeswael verzoekt (Jan. 1577) raad van de classe; „zijn huijsluijden begheren van hem schoel ghehouden te hebben ende [hij] claecht dat hij onbequaem [3]) daertoe is". Men besluit „als dat hij zijn best zal doen int schoel houden. Maer zijn die huijsluijden met hem nyet te vreden, zij moghent den Classi angheuen" [4]). Op den 17den Maart 1579 verschenen „eenige ouderlingen als Nicolaes van Trier, Doctor Franciscus Marcellus, Cornelis Jacopsoen, et Cornelis Franssoen in den Classe ende hebben vermaent van den Schoelen op den Dorperen [5]), wie nodich die waeren, dat daromme die dienaren voer een tit die souden annemen, hebben eenige dienaers verclaert die oersake, waeromme si geen schoel hielden, ende dat etlike wel begerden an te fangen maer dat Cornelis Jacopsoen als rentmeester mede sien best soude duen, waer

---

1) *Acta* 25 Aug. 1592.

2) *Acta* 2 Juni 1598.

3) *Acta* 27 Apr. 1577. Art. 7 ontslaat hem van Claeswael „om sijnder swacheijts wille."

4) *Acta* 9 Jan. 1577 part. 7.

5) Men bedenke dat de Scriba Herman Herbers in het Hollandsch niet ervaren was.

einige ordinaeris renten waeren tot scolen, dat men die soude tot onderhout van den scuelmeisters laten ende soe mit der tit scolmeister crigen, aengesien die noit der predicanten so grot was, dat een dienaer twe of drie doerpen soude mutten dienen" [1]). Dat de predikanten inderdaad onderwijs hebben gegeven blijkt ook hieruit dat in 1581 Hermannus Rahemius bij provisie een jaar lang te Groote Lindt, Kyfhoek en Drolsambacht werd gesteld en dat hij zich „dienstelijk sal bewysen in den schooldienst" [2]). Nog in September 1583 vinden wij het volgende aangeteekend. „Is.... voorgestelt, dattet raedtzaem zoude zijn den dienaren op ten dorpen te vermanen op dat de kijnderkens inder vreesen des Heeren opgetogen ende in den Catechismo geleert mochten worden, dat sy dieselve kinderkes (soo veel sij sonder verlet hares dijensts konnen doen) aennemen wilden te leeren. Is by den classe geraden geworden, dat de dienaren op ten dorpen een ijegelick inden zijnen, daer geen schoolmrs, noch middelen en zijn, hen in deesen soe veel quyten, als sonder verhinderinge haerder studeringhe geschijen mach, ten eynde de jeucht in de beginselen der Christelicke religie, als het gebet, d'articulen des geloofs, ende de thyen geboden onderweesen werden, ende daer toe eenen bequamen dach, ofte meer in de weecke te neemen, nae dat een yeghelick in conscientie, hyer toe tyt ende gelegenheit zall hebben. [3])

Bij zulk een gebrek aan schoolmeesters verwondert ons minder, wat ons anders verbazen zoude van eene Classis die onderwijzers zocht, oprecht en Christelijk

---

1) *Acta* 17 Maart 1579. Art. 10.

2) *Acta* 28 Febr. 1581. Art. 10.

3) *Acta* 6 Sept. 1583. Art. 15.

van leven, dat zij in Mei 1575 aan Jan Simonsen, ontzet predikant van Westmaas, vergunde van zijne plaats te vertrekken en elders school te houden [1]) en nog in 1595 aan een ontslagen dienaar, die zich enkele maanden betamelijk gedragen had, een schooldienst op Claeswael trachtte te verschaffen [2]).

Doch het was waarlijk niet alleen omdat het genoegzaam getal onderwijzers ontbrak, dat op vele plaatsen geen onderwijs gegeven werd. De oorzaak moet evenzeer gezocht worden in het ontbreken van eene behoorlijke bezoldiging. Hier en daar waren fondsen daarvoor aangewezen (kosterijgoederen), maar elders moest de betaling op andere wijze gevonden worden. Zoo wordt in 1599 aan die van Bleskensgraef geraden, dat zij evenals andere plaatsen, een omslag zullen heffen voor een schoolmeester [3]). In Rijsoord werd de schoolmeester uit de kerkefondsen betaald [4]). Daarentegen geniet in 1581 een persoon te Hendrik Iden Ambacht de renten die voor den schooldienst bestemd zijn [5]) en in November 1594 de secretaris van Molenaarsgraaf huysinge en zekere penningen voor den schooldienst bestemd zonder school te houden [6]) en ditzelfde misbruik schijnt nog tot 1598 voortgeduurd te hebben [7]). Men kan niet met zekerheid zeggen, wanneer de Dordtsche classe alom van schoolmeesters is voorzien geweest. Na 1600 komen geene klachten omtrent het ontbreken van scholen meer

---

1) *Acta* 3 Mei 1575. Part. 10.
2) *Acta* 19 Apr. 1595.
3) *Acta* 29 Jun. 1599.
4) *Acta* 7 Maart 1589, Nov. 1590, 19 Maart 1591.
5) *Acta* 7 Nov. 1581. Art. 9.
6) *Acta* 8 Nov. 1594.
7) *Acta Deputatorum* 18 Dec. 1598.

voor. Nog moeielijker is het te bepalen wanneer in iedere gemeente de eerste schoolmeester is aangesteld omdat de school of schoolmeester in de Classicale akten bijna dan alleen vermeld worden wanneer aan een van beiden iets hapert. Zoo zouden wij omtrent Beierland, waar zonder twijfel reeds vroeg eene school is ingesteld, niets vernemen indien niet eenige losse aanteekeningen uit de Kerkvisitatie van 1589 ons bewaard waren, die ons mededeelen dat daar omtrent de school geene zwarigheid was en dat de schoolmeesters van nu voortaan op aandrang der visitatoren de kinderen ook het psalmzingen zou leeren [1]). Zoo vernemen wij omtrent Strijen niets vóór het jaar 1587 ofschoon aldaar eene der oudste en beste gemeenten gevestigd was. In 1579 wordt een schoolmeester op Moerkerkenland [2]) en een op Mijnsheerenland [3]) genoemd en tevens een meester aan de Clundert voorgesteld [4]), waar reeds in 1575 een onderwijzer noodig werd geacht [5]). In 1581 komt er een, Gerrit Wijlmes, te Barendrecht [6]) voor, in 1582 te Heinenoord [7]), in 1586 te Heerjansdam [8]) en Hendrik Iden Ambacht [9]), in 1587 te Streefkerk [10]), Rijsoord [11]), Strijen [12]), Papen-

1) *Acta Visitatorum* 12 Jun. 1589.
2) *Acta* 27 Jan. 1579. Art. 9.
3) *Acta* 4 Mei 1579. Art. 5.
4) *Acta* 17 Mrt. 1579. Art. 4.
5) *Acta* 3 Mei 1575. Part. 1.
6) *Acta* 18 Jul. 1581. Art. 3.
7) *Acta* 24 Apr. 1582.
8) *Acta Deput.* 29 Oct. 1586.
9) *Acta* 4 Nov. 1586. Art. 16.
10) *Acta* 7 Apr. 1587. Art. 17.
11) *aldaar*. Art. 18.
12) *Acta Deput.* 11 Mei 1587.

drecht [1]), in 1589 te Fijnaart [2]) en Beierland [3]), in 1590 te Brandwijk [4]), in 1591 te Westmaas [5]), in 1592 te Klaaswaal [6]), Zwijndrecht [7]), Molenaarsgraaf [8]), Giessen-Nieukerk [9]), in 1595 in Anthoniepolder [10]), Giessen-Oukerk [11]), s'Gravendeel [12]) en Alblasserdam [13]), in 1601 te Cillershoek [14]) en Alblas [15]). In 1575 werd gedurende een tijd te Gouda geen school gehouden omdat de meester verlof had van den Magistraat [16]), in Claeswael is in 1588 nog geen school [17]), in 1582 ontbreekt zij te Wijngaarden [18]) en in 1587 te Sliedrecht [19]), in 1590 te Anthoniepolder [20]), in Molenaarsgraaf schijnt zij van 1594—1598 niet gehouden te zijn [21]) en Bleskensgraaf heeft in Nov. 1599 nog geen schoolmeester [22]).

Van de *scholen* gaan wij over tot de *schoolmeesters* de Classikale Akten behelzen vele opgaven daaromtrent,

1) *Acta* 22 Sept. 1587. Art. 6.
2) *Acta Visitatorum* 14 Jun. 1589.
3) *aldaar* 12 Jun. 1589.
4) *Acta Deput.* 6 Apr. 1590.
5) *Acta* 3 Dec. 1591.
6) *Acta* 7 Apr. 1592.
7) *Acta Deput.* Mrt. 1592.
8) *Acta* 7 Apr. 1592.
9) *Acta Deput.* 29 Jun. 1592.
10) *Acta* 19 Apr. 1595.
11) *Acta* 7 Nov. 1595.
12) *Acta Deput.* 10 Febr. 1595.
13) *aldaar.*
14) *Acta* 6 Nov. 1601.
15) *aldaar.*
16) *Acta* 3 Mei 1575. Art. 4.
17) *Acta* 11 Oct. 1588.
18) *Acta* 24 Apr. 1582.
19) *Acta* 22 Sept. 1587. Art. 7.
20) *Acta* 13 Mrt. 1590. Art. 21.
21) *Acta* 3 Nov. 1594; 7 Nov. 1595; *Acta Deput.* 18 Dec. 1598.
22) *Acta* 2 Nov. 1599.

doch veelal wijzen zij ons het gebrekkige aan. In de eerste plaats maken zij ons bekend met „paepsche" schoolmeesters. Behalve de bijscholen in de steden die boven reeds vermeld zijn, treffen wij op het platte land papistische onderwijzers aan. Als zoodanig wordt ons genoemd Heer Mattheus, schoolmeester op de Weldendam „met sin onordentlike leere van de kinderen ende heimelike lasteren van de religie [1]), die in 1581 een huis gehuurd had te Oudelandsambacht, wat aan den Baljuw zal worden aangegeven. Intusschen moet D. Rahemius onderzoeken of hij ook lieden verleidt, misse houdt enz. [2]). In Februari 1581 zal men den Burgemeester van Dordrecht ook adverteeren van den schoolmeester op Alblas [3]), misschien dezelfde die 8 Maart 1583 genoemd wordt „een pape dewelcke op papistische wyse trowt ende kinderen doopt. Item die lyeden vermaent die predicatie niet te hooren" [4]). In de classicale vergadering van Maart 1590 wordt aangegeven van een „paepe", die door Drinckwaert, heere van Gyssenborcht tot schoolmeester is gestelt op Gyssen-Nieukerk, welcke leert superstitieuse boecken [5]). De kerkvisitatoren vonden bij hem „allerley paepsche boexkens". Toen zij hem aanspraken over de religie, zeide hij: Quot capita, tot sententiae [6]). Den 6[den] April 1590 werd dan ook aan het gerecht te Giessen-Nieukerk geschreven, dat sij de ordinancie der Staten naercomen en haeren schoolmeester vermaenen van syne ongeregeltheyt in 't leuen

1) *Acta* 21 Febr. 1581. Art 17.
2) *Acta* 10 Apr. 1581. Art. 14.
3) *Acta* 21 Febr. 1581. Art. 17.
4) *Acta* 8 Mrt. 1583. Art. 4.
5) *Acta* 13 Mrt. 1590. Art. 22.
6) *Acta Deput* 26 Mrt. 1590.

ende kleynachtinge g[oddelicken] woorts [1]). In Nov. 1590 klagen die van Nieukerk „dat sijl. met een ongeregelden papistischen Schoolmeester syn bouenmaten gediuexeert ende gequellet, welcke selfs de kynderen wtte predicatie hout". Op hun verzoek om daarvan ontslagen te worden, wordt besloten dat men na onderzoek aan de Staten zal schrijven [2]). Ook wordt ons in de Acta der vergadering van 6 Nov. 1601 medegedeeld, dat de schoolmeesters van Cillershoeck en Anthoniepolder klaagdén, dat hunne kinderen werden afgetrokken door een, die onder Strijen „op een meulen schoelhout" [3]). Maar omtrent dezen man blijkt niet dat hij een papist was.

De *geregelde schoolmeesters* waren doorgaans voorstanders der „ware Gereformeerde religie" en niet geheel ongeschikt voor hunne taak, althans naar de eischen, die men toen ter tijde aan den onderwijzer stelde. Enkele hunner worden geschikt geacht voor den predikdienst of legden zich ten minste daarop toe. Onder dezen leeren wij Matthias Gisberts op Moerkerkenlant [4]) in 1579 en in hetzelfde jaar Gisbertus Hubrechts in Mijnsheerenland [5]) kennen. In 1595 werd m[r] Jan van der Beke, secretaris en dus vermoedelijk ook schoolmeester te Alblasserdam, predikant in de Klundert en bekleedde daar het leeraarsambt met eere [6]).

---

1) *Acta Deput.* 6 Apr. 1590.

2) *Acta* 6 Nov. 1590.

3) *Acta* 6 Nov. 1601.

4) *Acta* 27 Jan. 1579. Art. 9.

5) *Acta* 4 Mei 1579 Art. 4.

6) *Acta Deput.* 10 Febr. 1595, *Acta* 4 Jul. 1595, *Acta Deput.* 19 Jul. 1595. Ik acht het niet onwaarschijnlijk dat deze Mr. Jan van der Beke dezelfde is, die in 1571 bedankte voor het ouderlingschap te Londen, omdat hij met zijne leerlingen des zomers buiten Londen moest doorbrengen en bovendien van zins was zijne studiën

Omtrent de schoolmeesters van vele dorpen wordt ons niets medegedeeld, wij mogen daaruit opmaken, dat op hunne bekwaamheid of leven niets viel aan te merken. Maer talrijker dan wij in het belang van het onderwijs wenschelijk moeten achten, zijn toch de klachten die wij uit verschillende gemeenten vernemen. Wij wenschen volledigheidshalve gemeente voor gemeente hetgeen hier te zeggen valt mede te deelen ons daarbij beperkende tot het tijdperk der wording (1573—c. 1600), om daarna nog het een en ander uit den daarop volgenden tijd te vermelden zonder daarbij iedere gemeente achtereenvolgens te beschouwen.

Anthoniepolder De Schoolmeester „tapt ende houdt drinckhuys", Nov. 1599.

Mijnsheerenland. De Schoolmeester heeft zich ten teeken van boetvaardigheid tot de gemeente Christi begeven en presenteert alles te doen naar behooren Nov. 1586. Twee leden der Classis zullen Schout en Heemraden van M. aanspreken over de aanneming van den jongen Kyboom (Adriaan) tot schoolmeester, Mei 1588. Adriaan Kyboom belooft zich te beteren, wordt in den dienst getolereerd, Oct. 1588. Mevr. van Raesvelt, vrouwe van M. verlangt een anderen Schoolm. wegens het ongeschikte leven van den functionaris, Mei 1590.

Strijen. De pred. zegt dat de Schoolmeester onbekwaam is en zich ingedrongen had, Mei 1587.

Alblas. Aldaar Schoolmeester zonder „eere en godsalicheyt", wien door den Baljuw het school houden verboden is, maar die toch voortgaat omdat de Heer

---

te Oxford of Cambridge te continueeren, zie A. Kuyper, *Kerkeraads-protocollen* (in *W. W. der Marnixvereeniging*), Utrecht 1870, blz. 316 v.. Onder de alumni der stad Gent (zie boven 237) komt evenwel in 1583 ook een Hanskin van der Beke voor.

van Alblas hem dit vergunt, Nov. 1601. Men zal over hem requestreeren bij de H. Overheid, Aug. 1602. Hij is afgezet, Juni 1603.

Alblasserdam. De kerkeraad van A. verlangt dat de Schoolmeester zal worden weggenomen, Juni 1600. Klachten over hem Aug. 1600. Vernieuwde klachten Nov. 1601.

Brandwijk. Schoolmeester die het Placaet niet nakomt, Apr. 1590.

Giessen-Nieukerk. Op den 29sten Juni 1592 bepalen Deputati Classis dat men den Baljuw van Giessen-Nieukerk zal aanspreken over den Schoolmeester, die daar aangenomen is. 25 Aug. 1592 wordt in de Classic. verg. medegedeeld dat deze Schoolmeester heeft beloofd „hem verder in de religie te oeffenen, de schoolkinderen des Sondaechs ter kercken te brenghen en hem te conformeren naer de placaten. Toch schijnt hij dat niet gedaan te hebben, want in Jan. 1593 ziet men naar een goeden Schoolmeester voor G. N. om. De nieuwe Schoolmeester kwam, maar maakte het nog erger dan zijn voorganger, daar hij gezegd had, dat hij niet in de kerk wilde komen, noch lezen en dat hij de kinderen wilde leeren „na dat de bueren begeerden", welke laatste uitdrukking toegelicht wordt door de opgave van G. Tavernier, pred. te Rijsoort, in 1587, dat zijn schoolmeester de kinderen verliest, *omdat* hij ze den Catechismus leerde [1]). Den 22en Juli 1597 is de toestand in G. N. nog dezelfde, waarom men den 6den Aug. 1597 aan de Staten over den schoolmeester requestreerde. Dit schijnt geholpen te hebben, althans in Aug. 1598 vraagt de predikant in de classic. verg. dat niet wederom een paep of ongeregeld schoolmeester mag aangesteld worden, de

---

1) *Acta* 7 Apr. 1587. Art. 12.

vorige was dus vertrokken. Maar 6 Nov. 1601 kom weder de klacht dat de heer van Giessenburg den schoolmeester, die in overspel leeft, nog niet heeft geweerd.

Giessen-Oukerk. De Classe zal onderzoeken of de schoolmeester aldaar tot den schooldienst nut ende bequaem is, Nov. 1595.

Molenaarsgraaf. De Visitatores zullen opsicht nemen op den schoolmeester te M., Apr. 1592. De Secretaris geniet wat voor den schooldienst is bestemd, zonder school te houden. Nu zal hij echter aanvangen. „Maer is te vreesen dat hij hem niet sal reguleren na schoolordeninge ende Gereformeerde Religie." Men zal den Bailluw aanspreken, Nov. 1594. De sehool vaceert Nov. 1595. Geene school gehouden, Dec. 1598.

Papendrecht. Aldaar een schoolmeester „de welcke onschriftmatige boxkens is leerende", Sept. 1587.

Streefkerk. De pred. Jan Noorthout klaagt over de „ongeschicheyt sijns schoolmeesters. Dat hij niet al te wijs en is ende nochtans veel quaets doet", Apr. 1587. Den 23en Juni 1587 geeft hij weder aan van des schoolmeesters, Mr. Gijsbrecht van Streefkercken, ongeschictheyt van droncken drincken, vloecken, sweeren ende Catechismus niet te willen leeren ende voor meer andere ongeschictheyt. De Gedeputeerden zullen Streefkerk visiteeren en vernemen van den schoolmeester opdat een ander moge ingevoerd worden, Oct. 1588. Schoolmeester, geen lidmaat zijnde, die in de kerke leest, Aug. 1598.

Heerjansdam. De schoolmeester Cornelis moet voor de classis verschijnen om de articulen der schoolordening te vernemen. Oct. 1586. Hij wil zich niet tot de christelijke religie begeven en hem wordt het schoolambt verboden, Nov. 1586.

Hendrik Ido Ambacht. De schoolmeester wordt nog

geduld tot de naaste classis Nov. 1586. In de Acten dier classis wordt over hem evenwel niet gesproken. Op de Deputatenvergadering van 30 Mei 1590 wordt besloten dat men met den schoolmeester aldaar zal spreken. Hoe dit gesprek afgeloopen is wordt niet gemeld, maar in Juni wordt hij om zijn ongeschikt leven voor de classe gedaagd. Den 13den Juni is dan ook Arien Jochems vermaent tot beteringe ende neersticheyt in syn ambt. Op de verg. van 8 Oct. 1591 bepaalt men, dat een brief zal gezonden worden aan die van H. I. Ambacht, dat zij zullen zorgen dat de schoolmeester inzonderheid in den winter zijn plicht doet, dat zij (de classe) er anders in zullen voorzien. In Juni 1594 komt de schooldienst in deze gemeente weder ter sprake. Men zal trachten daar een goeden schoolmeester te verkrijgen, wat te meer noodig is, omdat Schout en Gerechten een schoolmeester zoeken in te voeren, die „gansch ende geheel ontuchtich ende insolent is, streckende tot grooten schandale ende nadeele der jonge jeugt. In 1600 vallen er weder klachten over den schooldienst in deze gemeente.

Fijnaart. Bij de kerkvisitatie verklaart de Kerkeraad dat sij wel willen dat (de schoolmeester) sijne schole wat beter waarname waerop hij vermaent is, heeft beteringe belooft, Juni 1589.

Na 1600 verneemt men weder andere klachten. Vermeldden wij dat in 1599 de onderwijzer te Anthoniepolder een herberg hield, ook in Zwijndrecht is in 1608 een schoolmeester, lidmaat en diaken, die tapt en „drinckherberge" houdt, waaromtrent de classe zegt dat „sulx niet en betaemt" [1]). Wij gaan een aantal jaren verder en ontmoeten in 1614 een schoolmeester op Rijsoord „welcke een lidmaet der gemeynte ende

1) *Acta* 9 Oct. 1608.

met eenen voorleser is" en „openhout een ongeschickt dronckenherberge voor het jonge volck t' welck hij laet in de nacht hout sitten ende danspelen houdende, [hij] heeft oock 't jonge volck met belofte aengesocht om eenen meyboom te planten [1]), en ditzelfde geldt van den toenmaligen onderwijzer te s' Gravendeel [2]). In 1624 wil het Gerecht in dit laatste dorp tot schoolmeester aanstellen iemand „welcke is herberghe ende caetsbaen houdende" [3]), terwijl de predikant van Rijsoord in 1639 rapporteert van een schoolmeester die onder de predikatie tapt en nachtgelagen houdt [4]). Maar ook andere gebreken treft men in dien tijd aan. In Goudriaan is er in 1614 een „dewelcke in syn dienst gants naelatich is ende sich in dronckenschap dagelix verloopt" [5]). In Alblasserdam is de onderwijzer in 1618 „niet alleenlick negligent maar oock hem verloopende in dronkenscap ende andere leelijcke fauten" [6]). In 1618 bericht Joh. Gysius, pred, te Streefkerk dat de schoolmeester alhaar „een gedebaucheert ende seer onstichtelijck leven leydt ende syn schole niet waer en neemt noch weerdich en is ten avontmael toegelaten te worden ofte voor te lesen [7]). Een ergerlijk leven wordt ook geleid door den schoolmeester van Nieuw-Beierland in 1619 [8]), van Molenaarsgraaf vóór 1623 [9]), en van Blokland in 1624 [10]). Ds. Snetenus brengt den

---

1) *Acta Deput.* 7 Mei 1614.
2) *Acta Deput.* 7 Oct. 1615.
3) *Acta* 25 Jun. 1624.
4) *Acta* Nov. 1639.
5) *Acta Deput.* 8 Oct. 1614.
6) *Acta Deput.* 3 Oct. 1618.
7) *Acta Deput.* 6 Jun. 1618.
8) *Acta Deput.* 3 Jul. 1619.
9) *Acta Deput.* 4 Jan. 1623.
10) *Acta* 5 Nov. 1624.

3[en] Juli 1619 in „eèn leelicke saecke die de schoolmeester van de Meede (= Made) bedreven heeft in 't huys van den predicant aldaer, aen des predicants dienstmaecht [1]) en Ds. Corputius van Zwijndrecht vraagt in Juni 1626 of een Schoolmeester „niet alleen van hoererye beschuldigt maer ooc overtuygt sijnde mach blijven voorlesen ende voorsingen in de kercke" [2])? Het is de vraag of het onder dergelijke omstandigheden zoo veel erger was, wanneer het ging als te H. I. Ambacht, waar in 1641 reeds sedert vier jaren geen Schoolmeester en voorzanger was geweest [3]).

Wanneer wij de „leelijke fouten", die bij de Schoolmeesters gevonden worden overzien, merken wij op dat zij vrij talrijk en ergerlijk zijn, maar ook dit kunnen wij eenigermate verklaren, wanneer wij bedenken dat voor de mannen tot dit ambt geroepen het schoolhouden niet het voornaamste was. Het was geene levenstaak, veeleer slechts een klein deel hunner kostwinning. De bezoldiging was schraal. In 1628 waren er in de Classis van Dordrecht nog verscheidene die minder dan 100 gulden jaarlijksch inkomen hadden [4]). Zij moesten derhalve door anderen arbeid in hun nood voorzien. Doorgaans zijn zij ook Secretarissen der Gemeente en Gerechtsboden. Elders verdienen zij het een en ander door landbouw of openen zij eene tapperij, wat evenwel in dit jaar 1621 door de Classe verboden werd [5]). Die eenige roeping gevoelden tot het werk van onderwijzer, zochten zeker liever een ander beroep dan dat van Dorpsschool-

1) *Acta Deput.* 3 Jul. 1619.
2) *Acta* 23 Jun. 1626.
3) *Acta Deput.* 4 Dec. 1641.
4) *Acta* 7 Nov. 1628.
5) *Acta* 2 Nov. 1621.

meester. Het gevolg daarvan was dat degenen die zich aanboden vermoedelijk door weinig anders uitmuntten dan door eene goede hand en eene flinke stem. Hierdoor wordt veel verklaard.

De gevolgen van den toestand, waarin het onderwijs verkeerde op het platte land, laten zich gemakkelijk begrijpen. Beweerde men dat het onderricht in het geheel geene vruchten droeg, men zou zeker dwalen. Het blijkt dat op het laatst der 17de eeuw, ook op de dorpen, de kennis van sommigen niet gering was. Maar gelijk overal, waar een zeer gebrekkige toestand wordt aangetroffen, zoo was het ook hier. De ontwikkeling was slechts het deel van enkelen, die in natuurlijke geestvermogens hunne naburen verre overtroffen, het gros deelde in die ontwikkeling niet, het bleef onkundig, totdat in onze eeuw hierin eene gunstige verandering kwam, die op hare beurt niet altijd gunstige gevolgen heeft voor de volle ontplooiing van de gaven der verstandelijk meer bevoorrechten.

Utrecht, Febr. 1890.

Brief van Antonio van Diemen aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie,

MEDEGEDEELD DOOR

Mr. J. A. GROTHE.

Omtrent het eerste optreden van den later beroemden landvoogd van N. Indië is weinig bekend. Valentijn verklaart, dat hem onbekend gebleven is met welk schip, voor welke Kamer, en wanneer hij uitgevaren is; alleen heeft men hem bericht, dat hij in zeer lagen rang in Indië verschenen is. Van zijne vroegere omstandigheden schijnt hem niets bekend te zijn geweest.

Du Bois (*Vies des Gouverneurs Généraux*) deelt iets meer mede omtrent de ongunstige omstandigheden waaronder hij naar Indië vertrok. Het gewone gevoelen is, dat hij om zijne schuldeischers te *ontloopen*, clandestien naar Indië vertrokken is. Dit beweren wordt mede door onderstaanden brief gelogenstraft. Het pleit zeker voor de ongemeene bekwaamheden van dezen toekomstigen landvoogd, dat hij, niettegenstaande de ongunstige beoordeeling door Bewindhebbers van zijn persoon, 6 jaren later Raad van Indië

werd [1]), dat hij in 1631 als Admiraal met de vloot in Holland terugkeerde, daarna in het volgende jaar door Bewindhebbers als eerste Raad en Directeur-Generaal terug gezonden werd, om in 1636 Brouwer als Gouverneur-Generaal op te volgen. De brief wordt in originali bewaard in het Oud-Koloniaal Archief (Rijks-Archief.)

Ed. Eerentfeste, wyse, voorsienige ende zeer discrete Heeren.

Omtrent 13 maenden, nadat ik mij van Amsterdam (par faute van vermogen) absendt gehouden hadde, ben met UEd. schip Mauritius op 4 January 1618 na Indiën gevaeren, ende den 22en Augusti (Godt loff) voor Bantam wel aengecomen, in goede en vaste hoope, door wel doen van mijn geringhe en slechte conditie (daer inne wt gecomen ben) tot meerder metter tijt te geraecken. D'apparentiën hebben mij tot noch toe met seer goede hoope gevoedet, alsoo weynich dagen naer ons arrivement, tot Jacatra geordonneert ben om in voorvallen, daer toe bequaem mochte wesen, gebruyckt te werden.

Dit en is niet door gratie, faveur noch briefven van recommandatie door mij te weghe gebracht (alsoo geene gehadt hebbe), veel min kennisse aan d'Overhoofden, soo van 't schip, als hier aan landt; maar Godt, die alleen mijn goet voornemen in dese bekendt is, den welcken bidde t'selvighe voirder te laeten succedeeren, tot profijt van de generaele Compagnie, contentement van mijn crediteuren, t'mijnder eere, ende

---

1) Zijne handteekening komt als zoodanig reeds voor onder brieven van 1625.

tot verdriet van mijn benijders. Doch tot mijn groot leetwesen en discourage van mijn goede intentie, is mij voor weijnich dagen bij gevalle ter notitie gecomen de recommandatie, die UEd. over mijn persoon (int artickel vande gedebautscheerde quanten) aen de Ed. H. Generael ende zijnen Raet, per den brieff van dato 10 April 1618, met t'schip Haerlem gesonden, sijn doende, genoechsaem om mij van alle hoope t'ontblooten. UEd. hebben meer dan gelijck op haere dienaren hier ter lande te doen letten. Jaa, is haar niet weynich alhier in Indiën aen goet en getrouw volck gelegen. Ondertusschen hadden wel gewenst UEd. met meerder consideratie ende minder partyschap over mijn persoon en de fayten geaviseert hadden, ende soo my gesint waeren geweest, de zelvighe t'excuseeren, niet en behoorden met calomnien te beswaren. UEd. zeggen, (naer veele circumstantien over de gedebausscheerde en de ongeregelde quanten) aldus: „Van dese soorten is eenen Antony van Diemen, onlangs binnen Amsterdam gefaillieert". (welck *onlangs* 1½ jaer is), mij met een *onlangs* beswarende, als off ick datelyck, naar t' overcomen ongeluck, te landt wt geloopen was, sonder yemandt te wille te wesen, daer ick my ter contrarie een geheel jaar onthouden hebbe in myns vaders huys, met weeten ende toeganck van een yegelyck. Grooten moyte ende groote instantien gedaen, alles gepresenteert wat doenlyck was, om tot accordt te geraecken, jaa, naar Indiën te gaen, opdat door myn verdiennende maendt gelden tot haer guarandt mochten comen, [1]) maar heb niet connen voirderen.

---

1) Dat het v. Diemen inderdaad ernst was om zijne crediteuren geheel te voldoen, blijkt uit het volgende extract uit zijne origineele missive aan bewindhebbers d.d. 20 Nov. 1629.

Tot vereffeninghe van myn ongelegentheyt in Amsterdam sal on-

Dat ick onder den naem van Teunnes Meeuwsen ben scheep gecomen, is wt oorsaecke, dat vrese hadde den naem van Antonio van Diemen meer in Indiën bekent was, als den parsoon selffs, ende niet om UEd. t' abuseeren oft voor onbekendt t' scheepe door te gaen. De waerheyt hier van blijckt, want scheep comende en was van niemant gekendt; hebbe my selffs aende H. Hendrik Brouwer (nadat ettelycke dagen door hem geimploieert was geweest) geopenbaert ende bekendt gemaeckt, als wel wenschten, dat UEd. van myn vertreck verwichticht waeren, op hoope van haer faveur te genieten, by UEd. geconsidereert synde de genegentheyt ende rechtvaerdighe occasie, die ick voor hadde.

Soo UEd. gelieven informatie te nemen op myn vorighe leven ende wandel, sullen nimmermeer bevinden, dat oyt gedebausscheert ben geweest, noch my in ongeregeltheyt van leven hebbe verloopen. Jan Engels is d'eenigh oorsaecke van myn ruinne ende verderff, die sy Godt myn getuyche, die ick bidde UEd. t'inspireeren tot moderatie vande gegeve ordre, laetende desulcke daarvan alhier disponneeren, die mettertyt van myn weldragentheyt volcomen contentement sullen hebben, op dat recompentie na myn daden mach genieten. De Comp. is machtich, doch heeft somwijlen t' faveur van sulcke van noode, die t' welvaeren van Antonio van Diemen lieff is.

---

geveer noch van node wesen acht, negen à thien duysent guldens. Ende alsoo niet liever sage (gelyck billick ende rede is) dat myn crediteuren ten vollen mochten worden gecontenteert, ende hun rest betaelt, sal UEd. per desen andermael gansch vruntlyck versoecken, dat UEd. gelieve aen gemelten Heer Generael Carpentier, ende in deszelfs absentie, die myn procuratie sullen verthoonen, de voors somme van acht à thien duysent guldens, off soo veel meer, als ter voldoeninge van myn t'achterheden van node syn, te betaelen, daer aen myn dienst ende vriendschap sal geschieden.

De H. Generael is niet licht vaerdich int' verkiesen, noch en gelt by syn Ed. geen faveur, soo de persoonen sulcx niet en meriteeren. Dan t' schijnt het op my gemundt is geweest, en heel in disgratie ben, doch verhoope, met Godt, dat de weldragentheyt ende goede diensten my (des niettegenstaende) sullen doen avanceeren ende voirderen. Bidde alleenlyck UEd. om soo veel credits te geven, als de daden sullen meriteeren. Hiermede,

Ed. Eerentfeste, wyse, voorsinighe ende seer discrete Heeren, sal UEd. naer hertelycke ende onderdanighe groetenisse, inde genadighe bescherminge des Alderhoochsten beveelen, die UEd. verleene, dat salich is.

UEd. dienstwillige Dr.
ANTONIO VAN DIEMEN.

Int fordt Jacatra op Java
ady p^me Augusto 1619.

Superscriptie.

Ed. Eerentfeste, wijse, voorsienighe ende seer discrete Heeren, mijn Heeren de Bewindhebberen der Generale Vereenichde Oost-Indische Comp^a. residerende tot Amsterdam: per schip den Eenhoren, dat Godt bewaere.

Dit navolgende is geschreeven met de ijge hand van mijn voor over groot Vader Heer GIJSBERT VOET eerste Professor inde Theologie van de universiteyt en Predikant tot Utrecht. Geschreven A° 1658.

MEDEGEDEELD DOOR

Jhr. Mr. J. L. A. MARTENS.

Mijn Voor Over Groot Vader is geweest *Hendrik Voet* leggende begraven op den Baseldonk wiens Huysvrouw was *Ida Van Oudheusden.*

Heeft eene Zoone gehad en nagelaten genaamd *Dirk Voet* zijnde mijn Over Groot Vader en nog eene genaamd *Hadrianus Voet*, die Onder Prior in der Wilhelmiten Clooster tot 's Hertogenbos geweest is ende hebbe ik A° 1610 met mijn Broeder *Didericus Voet* in 't voorsz. Clooster zijne schilderije gezien, daar de naam van *Hadrianus Voetius* bij geschreeven stond.

Mijn Over Groot Vader is geweest *Dirk Hendrikzoon Voet* tot Oudheusden, heeft aldaar van zijne Landerijen eerlijk en rijkelijk geleeft, dog zijn de goederen vrij gesmaldeeld vermits de veelheyd zijner Kinderen die hij bij verschijde Huysvrouwen verwekt hadden.

Zijner eerste Huysvrouw Kinderen waren *Paulus Voet*, in de wandeling den Ouden genaamd tot onderscheyd van zijnen Broeder *Paulus Voet* de Jonge, deeze is tot Heusden gestorven in de Pelserstraat in

het Huys hem toekomende, en daar na *Frans van den Broek*, en daar na de Burgermeester *Johan Beelaarts* nu Mr *Paulus Godefroy* Medicijn en Chirurgijn. Heeft dezen *Paulus Voet* na gelegentheyd van dien tijd ende plaatse goede middelen gehad, blijkende bij zijn testament waar van de Copije bij ons berustet.

Heyman Dirkzoon Voet.

Sophia Voet is getroud aan *Gijsbert van Aalste* en hebben te zamen gehad eene Zone genaamd *Jan van Aalste* en nog eene *Dirk van Aalste*, wiens Zoon was *Jan Dirkz. van Aalste*, Coopman van Yser etc. tot Dordrecht, die daar na tot Swijndregt op zijn Hofsteede hem in ruste begeeven heeft en is aldaar gestorven. Hebben ook eene Dogter gehad die getroud was met eenen Jonker *Van Wesel*, die in den Crijg van Meerten van Rossem gebleeven is.

Zijner tweede Vrouwe gehaald zijnde tot Aalst in den Bommelerweerds Kinderen waren deeze.

Gijsbert Dirkzoon Voet die 3 kinderen nagelaten heeft, een Dogter genaamd *Agneta* en eene Zoone *Bartholomeus Voet* en nog eene Zone genaamd *Adriaan Voet.* Agneta is getroud geweest aan Jonker *Jan van Capelle*, deze Agneta wonende omtrent de Waterpoort tot Heusden, zijnde Weduwe, hebbe in mijn kindse jaren gekend; welker bijder Zone was *Antonis Jansse van der Capelle*, die troude Joffr *Ceyke De Bije*; zijnde bijde tot Heusden in de Potter gestorven, ende hebben eenige kinderen nagelaten waar van tot dezen tijd noch 3 in 't leeven zijn.

Bartholomeus Voet is na Vrankrijk getrokken, en aldaar gestorven.

Adriaan Voet is tot Deventer gestorven, en heeft twee kinderen nagelaten een Dogter genaamd *Geertje*, die aan een Coopman genaamd *Centen* tot Dordrecht getroud is geweest; ende daar na tot Amsterdam wonende, is aldaar gestorven. Ende eene Zone ge-

naamd *Gijbert Adriaanszoon Voet* die tot Dordregt gewoond heeft, nalatende 2 Zoons en 2 Dogters.

Jopjen Dirkzen Voet die een Dogter nagelaten heeft genaamd *Curia* getroud geweest zijnde met eenen *de Gou*, ende waren harer bijder Zonen *Jan* en *Adriaan de Gou*, deze Curia zijnde een oude Weduwe hebbe ik in mijne jonkheyd gekend, alsook hare voorsz. Zonen van welke de langst levende is geweest *Adriaan*, zijnde in den Elsthoud gestorven.

De derde Huysvrouw heeft hij gehaald van Meeuwen, heeft een kind, waar van zij in de kraam stierf, nagelaten, welke van de Vrienden neffens het doode lijk van de Moeder (volgens de huwlijkse voorwaarden) 't huys of na Meeuwen gehaald is, ende zijn van dit kind daarna aan eenen man aldaar ten huwelijk gegeven, eenige nakomelingen tot Meeuwen geweest.

Der vierde Vrouwen Zone is geweest *Hendrik Dirkzoon Voet* die bij zijn Huysvrouw genaamd Ariken verwekt ende nagelaten heeft eene Dogter genaamd *Jenneke Hendriksen Voet*, die getroud is geweest tot Veen met een Jan Campen welker beyder nagelaten zonen zijn Michiel Jans*zoon Campen*, ende *Cornelis Jansz. Campe;* deese hebben elk hare kinderen en is *Cornelis Campe* te dezen dage Secretaris tot Veen, en is zijn oudste zoon in zijn plaats gesuccedeerd A° 1658.

Der vijfder Vrouwe genaamd *Catharina van Stewich*, gehaald tot St. Hartogenbos, zonen zijn geweest.

Paulus Voet genaamd de Jonge tot onderschijd van den ouden *Paulus Voet*, zijnen oudsten Broeder hier boven genoemd *Cornelia Pauwelusz Voet*, welke getroud is geweest met *Gijsbert van Rijijrda*, en heeft eene Dogter nagelaten, welkers 3 Dogteren noch in 't leven zijn.

Nicolaas Voet mijn Grootvader van Vaders zijde, heeft eene Vrouwe van Heusden getroud, genaamd *Cecilia* dogter van *Rembout Caleyt* Burger tot Heusden

onse Grootmoeder van Vaders zijde door *Nicolaas* door Moeder zijn verwant aan Stewechs door welke Overgrootmoeder onse bloedverwanten zijn geweest 1 *Godschalcus Stewechs* door zijn schriften genoeg bekend en de *Johan Stewechs* zijne broeder, in zijn leeven Scheepen en Burgermeester tot Heusden, welkers Huysvrouw genaamd *Geerbrug Thomas* mij tes doop gedragen (en mij peetzoon noemt) geweest is, als nu noch over de 90 jaren zijnde, heeft 3 kinderen in 't leeven 1 *Thomas Stewechs* zijnde nog ongetroud en meer anderen etc.

Ik die dit uitschrijven vinde nog in oude papieren van mijn overgrootvader of bij de papieren rakende de familje, dat er noch een zuster geweest is van *Nicolaas Voet* welke geheeten heeft *Cornelia Voet* getroud aan *Leonaard van Stewecks* die op den 24 May 1568 door eenige Spaanse ruyters buyten de Oudheusdese poort neffens twee burgers is vermoord geworden, wiens oudste zuster *Huberta Stewechs* troude Jonker *Steven van Ringenberg*, en zijn jongste zuster troude *Godschalk van Oudheusden* en den *Elsthout*.

Mijn grootvader van vaders zijde is geweest *Nicolaas Voet* zone van *Dirk Hendrik Voet* die bij zijne huysvrouwe *Cecilia van Caleyt* verwekt *Dirk Voet* ende *Pauwlus Voet* zijn de andere kinderen in hare jonkheyd gestorven. *Dirk Claaszoon Voet* is getroud geweest dog met zijn vrouw en kinderen aan de peste gestorven tot Oudheusden.

Paulus Nicolaaszoon Voet mijn vader aangaande mijn grootvader *Nicolaas Voet* heeft deselve van zijne landerijen rijkelijken konnen leeven, hielt hem meest buyten tot Oudheusden, was de Gereformeerde Religie toegedaan en begaf zig onder den eersten en wijnigen, (mits de stad en land van Oudheusden, zo blindiverig paaps was) tot het gehoor van de predi-

catie, die op het casteel tot Heusden onder protectie van den castelijn *Jan van Baaxen* (van den Prince van Orangie aldaar gesteld) gedaan wierden, wanneer in de kerken en cloostsren der voorschreeven stede Heusden, (volgens haar accoord met de Staten van Holland en den Prince aangegaan) het pausdom nog in volle vigeur was. Hier over stond hij bij den papisten en die Spaansen in de oogen te meer omdat hij niet [alleen] de Reliegie en des Prinsen partije favoriseerden, maar ook zijnen zone *Paul Voet* mijn vader nog jong zijnde, met zijnen goeden wille onder de eerste was die hem neffens andere liefhebberen aldaar liet gebruyken om onder den voorschreeven casteleyn het voorschreeven casteel van Heusden te verzeekeren ende te houden voor den Staten ende den Princen tegens de Spanjaarden. Hier door gevjel het, dat dit pretext bij den Spaanschen waargenomen wierd, als de Heerlijkheyd van Oudheusden eenige contributie of militaire exactie ten agteren was, zij *Nicolaas Voet*, zijnde doen Burgermeester tot Oudheusden, van daar gevankelijk tot 's Hertogenbos gehaald wierd, volgens de wijse van deese executie wierden de Borgermeesteren van de respectieve plaatsen in arrest genomen, ende is aldaar naar 8 dagen detentie gestorven, waar over veele geen klijne suspicie en hadden, of het geen natuurlijke ziekte alleen mogt geweest zijn, waar aan hij gestorven was, wat hier van zij is God bekend, is het dode lichaam tot Oudheusden met een karre gebragt ende aldaar begraven.

Mijn vader is geweest *Pauwels Claaszoon Voet* en hiet zijn moeder *Cecilia van* Caleyt gelijk voor gezegd, hadde in zijn jonkheyd in de Triviale schoolen gestudeerd en het latijn geleerd, dog vermits des Oorlogs troubel en in die quartieren, zijne studien niet voltrokken; was mede onder de eersten Landzaten

aldaar die de Religie en de partij der Staten tegens de Spanjaarden favoriseerden ende in zijn jonge jaren de wapenen droeg onder de casteleyn *Johan Baaxen*, dog wanneer hij een vrouwe getroud had ende die kinderen begon te krijgen, heeft hij zig na zijns vaders dood als borger ter neder gesteld tot Heusden en den krijg verlaten, om des te beeter het gebruyk en inkomen zijner goederen (bestaande princypaalijk in landerijen) en volgens dien zijn huyshoudingen waar te neemen, alzo hem zijn Vader nu gestorven zijnde, een goede erfenisse nagelaten had, die seer gestijft wierd met het sterven van zijn broeder *Dirk Voet* met zijn vrouw en kinderen, daar van hij de eenigste erfgenaam was; dit duurde wijnige jaren en wierd genoodsaakt tot groot ongerief van zijn zaken en huyshoudinge, hem in den dienst te begeeven, dewijl hij bij het inkomen zijner landerijen moeste leeven, als hebbende noit ambagt geleerd of geexerceerd, zijnde ook te genereus van gemoed om hem met eenîge klijne neeringe of cramerije of coopmanschap te behelpen en na zijn goederen en landerijen niet konde zien, sonder perikel van gevangen en zo ten eenemaal geruineerd te worden (gelijk hij in de beleegering van Heusden aldaar na seer na bij was geweest) ende wierd in die tijd niemand paspoort van des vijands zijde gegeeven, specialijk niet die de Religie ende der Staten partije zo merkelijk favoriseerde, zo dat de Burgers tot Heusden, die somwijlen ten platten land moesten verkeren of na andere plaatsen reysen en evenwel niet een voet buyten de stad konden zetten in die conjunctuur des tijds en nog lange jaren daar na genoodsaakt waren, of lose of gemaakte (zo men het toe noemde) of volkomen ende oprechten dienst onder d'een of d'ander compagnie soldaten te neemen, om voor een gezet crijgsmans rantzoen gelost te konnen

worden, zo zij mogten gevangen worden. Mijn vader hate het lorrendrajen en het land met zulke lose monsteringen te frauderen, dewijl zulks na de confe-rentie niet wel bestaan mogte én ook bij eerlijke lieden de beste reputatie niet hadde, en stond haar ten minste het verwijt van blodigheyd of van lorrendrajerijen te verwagten, bij de regte crijslieden, die de togten en wagten moesten doen, s' somers te veld trekken en bij alle occasie, zoo hen den vijand daar omtrend quam te tonen, tegen den selven gecommandeerd te werden en schermutselen, niet tegenstaande verschijde borgeren, zo eenen dienst stilswijgende hadden, en trokken mede op in de monsteringe, als ook in 2 of 3 wagten na de monsteringe, sonder verderen dienst te doen, om zo zij gevangen wierden van de capiteynen voor soldaten gelost te worden. Dewijl hij nu een van deze twee moest kiesen, alzo zijne noodzakelijke affaires waren buyten de stad daar zijn goederen lagen heeft hij opregt volkomen en onbesprooken dienst genomen onder de Collonel en Gouverneur van Heusden *Floris van Brederode Heere van Cloetinge* wiens compagnie van die plaats niet verleyd en wierd, alhoewel zij altijd in't leger op alle togten en aanslagen geemployeerd wierd, die mijn vader alle seer eerlijk en trouw waargenomen heeft, willende noit eenig verlof ijschen om thuys te mogen blijven, alhoewel zijne affaires eerlijke reeden, genoeg somtijds in zijne indispositie of in de sware ziekte van mijn moeder zoude konnen vinden; dog heeft sulks noit willen doen om den minsten schijn bij de Crijgslieden niet te geeven, als of hij hem had zoek gemaakt, en waren mede op dien selven tijd onder deselve Compagnie in zodanige vollen dienst verschijde gequalificeerde inwoonders tot Heusden als *Willem van Cuyk* sone van *Jan van Cuyk Heere van Heyst* ende daarna Rent-

meester der Grafelijke domijnen *Jan Loquermans* alias *Jan de Graaf Huybert Loquermans* zijn broeder *Wouter Harken Wilm Gerartse Teuling*, die daarna dikwils Burgermeester, Scheepen, Kerkmeester en Ouderling tot Heusden geweest, Mr. *Antonie Wijting*, genaamd van *Waalwijk* vermaard Chirurgijn en Operateur Jonker *Adrian van der Merwen* daarna Scheepen, Borgermeester, ende Castelijn Drossaart ende Dijkgraaff van de Stad en Landen van Heusden, en meer anderen, zo als uit s' Hertogenbos als de omleggende Landen van Heusden. Ondertusschen zijn mijns Vaders middelen van tijd tot tijd komen te verminderen, zo van wegens zijn langdurige absentie in de somerse Veldlegers en mijn moeders sware en bijna gestadige krankheden of pijne swarigheden en accidenten uit eenige cramen behouden als ook omdat verschijde Landerijen van hoppe, houtgewas, en wijde seer nabij de stad en onder het geschut leggende, niet en konde altijd geboud en geteeld worden, of de vrugten en het gewas der selver, ter behoorlijker tijd ingezameld, hier bij quam het afbreeken van een groot huys en nog twee klijne tot Oudheusden, neffens het afhouden van twee schone boomgaarden en andere grienden en houd-gewassen, die bij het guarnisoen van Heusden door last van den Gouverneur geschiede, omdat men eenige belegering van den vijand presumeerde ende en alzoo mijn Vader in die kommerlijke tijden tot Heusden eerst eenige jaren als Borger en daar na door noot in den dienst moest leeren, en het zober inkomen van zijn Landerijen zijn huisgezin niet wel en konde voeden is hij gedwongen geweest van tijd tot tijd eenige te verkopen en dat tot seer legen prijs, dewijl deselve niet en golden vermits de onzekerheyd van de troubelen des Oorlogs, en dat eenige der selven woest en onbeboud moesten blijven leggen.

Mijn Vader heeft bij zijn Huisvrouw onse moeder in alles gehad 8 kinderen, te weten

1 Daniel die heel jong gestorven is.

2 Daniel de tweede mede jong gestorven.

3 Nicolaas in zijn vierde jaar overleden.

4 Dirk die tot zijn jaren gekomen is zijnde te zamen met mij van onse Vader in de Latijnsche Schole besteld is die hij ook na onse Vaders dood eenige tijt gefrequenteert heeft.

5 Caecilia die heel jong gestorven is.

6 Gijsbert die tot zijn jaren gekomen is, als nog door des HEEREN Genade tot Utrecht in leeven zijnde, dit schrijft.

7 Elisabeth zijnde meede tot hare jaren gekomen en is getroud geweest met eenen man genaamd *Hendrik Schrijverts van Sweert* bij dewelke zij verschijde kinderen gehad heeft, waar van noch in 't leeven zijn *Anna* en *Paulina* en is mijn Zuster Elisabeth tot Bommel A° 1625 gestorven, ende haren man mede aldaar, wijnig jaren daar na.

8 Pauwels is Anno 1609 tot Heusden aan de peste gestorven.

Mijn Vader in den Jare 1597 op den .... onder ende met de Compagnie van den Heere van Cloetingen Gouverneur tot Heusden in 't Leger opgetrokken zijnd, in het inneemen van Brevoord met een grofstuk geschoten, getroffen zijnde aan de Regter borst ende schouder, zodat den arm met de schouder van 't lichaam wierd genomen, waar aan hij terstond sonder eenige spraak of teeken van verstand te geeven gestorven is, nalatende zijn swakke vrouw met vier kinderen; waar van de oudste elf jaren oud was, en ik zijnde de naaste daar aan zijnde den 3 Maart naast voorgaande seeven jaren oud geworden, liet ook tot Heusden en het gansche land daar omtrent een seer

goede lof na, dewijl hij van zijn geslagte en de eerlijk comportement bij een yder een aangenaam en in goede respecte was gelijk zulks de gezegelde brieven en certificatien van Heusden en Oudheusden mede getuygen.

Juffrouw *Elisabeth van Waal* dogter van *Bartholomeus van Waal Heere van Moersbergen* tot Utrecht, heeft in den jare 1638 aan mijn huysvrouw verhaald dat zij uit haar grootvader eertijds verstaan hadde, dat een der sonen van Huys Voet in het Stift van Munster eertijds van daar vertrokken was om het een of 't ander miscontentement sonder dat zijn moeder Juffr Voet zijnde doe een weduwe oit konde verneemen waar hij gebleeven was; zijde ook deselve Juffr *Lijsbeth van Waal* over de 70 jaren oud zijnde dat ons wapen het regte wapen was van die *Voeten*, die Edellieden waren, en dat het expresselijk onderschijden was van die *Voeten* die in Duytsland en de aangrensende Nederlanden mede in haar wapen eenen voet voeren en zig selven houden als burgers: het wapen hebben mijnen vader, grootvaders, voorouders, oomen en oudoomen, en alle hare nakomelingen altijd gevoerd als wij het voeren en zo heeft men die van ouds in alle glasen gevonden, van welke de meesten den verwoestigenden oorlogen vernietigt zijn. Ik en mijn broeder *Didericus Voet* hebben noch eenige reliquien daarvan konnen zien, en zijn ook behalven dat door onse vrinden en veele bedaagde personen specialijk daarvan onderregt geweest door *Roelof Janssen*, glasschrijver tot Heusden.

INHOUD.